

In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields

Toplumsal Cinsiyetin Peşinde: Farklı Alanlarda Ortak Sesler

Editors:

Prof. Dr. Kağan Günçe

Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilien

Eastern Mediterranean University Press

CENTER FOR WOMEN'S STUDIES
EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
KADIN ARAŞTIRMALARI VE EĞİTİM MERKEZİ
DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

Eastern Mediterranean University / Doğu Akdeniz Üniversitesi
© 2026 Eastern Mediterranean University Press
© 2026 Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınevi
Printed in North Cyprus by the Eastern Mediterranean University Printing House

Toplumsal Cinsiyetin Peşinde: Farklı Alanlarda Ortak Sesler
In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields

ISBN: 978-605-9595-75-9

Editors:
Prof. Dr. Kağan Günçe
Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilen

Editorial Assistant:
Res. Asst. Aleyna Mutlu Alkaşı

February, 2026
Gazimağusa / Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

CONTENTS - İÇİNDEKİLER

Articles - Makaleler

EDITORS / EDİTÖRLER

3

REVIEWERS / HAKEMLER

5

EDITORIALS NOTE / EDİTÖRYAL NOT

6

SPACE AND MEMORY

- A CRITICAL REVIEW OF FAMILY AND GENDER DYNAMICS WITHIN THE
CONTEXT OF HOME 9
Gülde Kasım - Kağan Günçe
- ‘HOME’ THROUGH THE EYES OF UKRAINIAN IMMIGRANTS IN NORTH
CYPRUS 22
Olexandra Kalinska - Bahire Efe Özad
- THE ROLE OF GENDERED EXPERIENCE AND MEMORY IN SHAPING
RESIDENTIAL SPACES “A STUDY OF MASS-HOUSING IN NORTHERN CYPRUS” 36
Banafsheh Abd Alsamadi Esfahani - Rafooneh Mokhtarshahi Sani
- HISTORY OF MIRROR IN DOMESTIC INTERIORS WITH CONTEXT OF GENDER 51
Aasia Kamyab Khan - Devrim Yücel Besim- Radhwa Amjed Al-Mulla
- WOMEN AND URBAN DESIGN: THE WOMEN’S ROLE ANALYSIS IN VALIASR
STREET IN TEHRAN 71
Ayda Shafieian - Payam Mahasti Shotorbani

MEKÂN VE BELLEK

- İÇERİDE VE DIŞARIDA KADINLIKLAR: KIBRIS DİPKARPAZ ÖRNEĞİ’NDE
KADINLARIN EKONOMİYLE İLİŞKİLENMESİ 89
Pınar Karababa Demircan - Ayşe Gönüllü Atakan - Elif Üstündağlı Erten - Burcu
Şentürk Yıldız

LAW AND SOCIAL POLICY

- ACHIEVEMENT OF GENDER EQUALITY: EVIDENCE FROM THE TOP TEN
COUNTRIES IN 2024 100
Evrin Tören - Özlem Tören

HUKUK VE SOSYAL POLİTİKA

- TÜRKİYE’NİN ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTELERİNDE AKADEMİSYEN KADINLAR:
DAHA EŞİTLİKÇİ BİR GELECEK Mİ, YOKSA DERİNLEŞEN AYRIŞMALAR MI? 120
Ayşe Gönüllü Atakan - Pınar Karababa Demircan - Duygu Alptekin

- KUZey KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ HUKUK SİSTEMİ’NDE EV İÇİ ŞİDDET İLE MÜCADELE: TESPİT VE ÖNERİLER **130**
Buse Yalauç
- TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE NAFKA HAKKI **150**
Ecem Güneş Gümüşer
- SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK: TÜRKİYE’DE HPV AŞILARINA ERİŞİM **164**
Havva Kafes
- TÜRK MEDENİ KANUNUNUN TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI BAĞLAMINDA - Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında - DEĞERLENDİRİLMESİ **182**
Şebnem Akipek Öcal

TEMSİL, SANAT VE TEKNOLOJİ

- YAPAY ZEKA, GÖRSEL SANATLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ **197**
Ceren Tekin Karagöz - İbrahim Karagöz
- HETERONORMATİVİTENİN MASUMİYET ANLATISI VE ÇOCUĞUN ONARICI KAPASİTESİNİN ZAYIFLAMASI: ÇOCUKLUĞUN: PSİKOSOSYAL BİR DEĞERLENDİRMEİ **212**
Dilan Şenay Yılmaz
- BÜYÜMEME İNADI MI, BÜYÜYEMEME GİRDABI MI? FİGEN ŞAKACI’NIN ÜÇLEMESİNDE KADININ ÖZNELEŞ(EME)ME SANCILARI **226**
Hülya Bulut - Semiha Şentürk
- SÖYLEMİN GÜCÜ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI MEDYADA TAŞIYICI ANNELİK METAFORLARI YOLUYLA ANNELİK ALGISİNİN ŞEKİLLENDİRİLMESİ **235**
Merve Uysal
- KADINLARIN OY HAKKI VE OY HAKKI KARŞITI PROPAGANDA GÖRSELLERİNDEKİ TEMSİLİ **267**
Vildan Açıan

EDITOR / EDITÖR

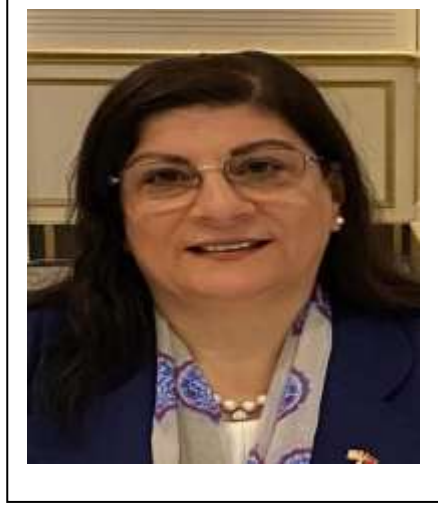
Curriculum Vitae

Özgeçmiş

Prof. Dr. Kağan Günçe, holds Bachelor's, Master's, and PhD degrees from the Architecture Program of the Department of Architecture at Eastern Mediterranean University (EMU). He is a full-time Professor at the Faculty of Architecture and has also been serving as Vice Director of the Graduate School of Education, Teaching, and Research at Eastern Mediterranean University since February 2020.. Prof. Günçe has previously held several administrative and academic leadership positions, including Director of the Housing Education, Research and Advisory Center (HERA-C), Head of the Department of Interior Architecture, and University Senator for many years. He currently serves as an elected Senator representing the professors. His main research interests include architectural theory, environmental psychology, the relationship between gender and space, architectural heritage conservation, and housing studies. Prof. Günçe has published numerous articles and conference papers in national and international journals and proceedings. He has also been involved in several internationally collaborative research projects supported by the European Union in his fields of expertise. His academic work has received a significant number of citations indexed in the Web of Science platform. In recognition of his scholarly contributions, he has received several academic awards, including the ‘Research Incentive Awards’, ‘Scientific Publications Citation Awards’, and ‘Faculty Publication Achievement Awards’.

Prof. Dr. Kağan Günçe, DAÜ Mimarlık Bölümü, Mimarlık Programı’ndan Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora derecesine sahiptir. Mimarlık Fakültesi’nde tam zamanlı profesör öğretim üyesi olan Günçe, aynı zamanda DAÜ Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü Müdür Yardımcılığı görevini Şubat 2020 yılından beri yürütmektedir. Konut Eğitim, Araştırma ve Danışma Merkezi / HERA-C Merkez Başkanlığı, İç Mimarlık Bölüm Başkanlığı ve uzun yıllar Üniversite senatörlüğü yapmış olan Günçe, şu anda seçilmiş profesör temsilcisi senatördür. Araştırma alanları mimarlık teorisi, çevre psikolojisi, toplumsal cinsiyet ve mekan ilişkisi, mimari mirasın korunması ve konutla ilgili konuları yer almaktadır. Ulusal ve uluslararası pek çok dergide ve konferansta makaleleri, bildirileri bulunan Günçe’nin belirtilen alanlarda Avrupa Birliği destekli uluslararası araştırma projeleri vardır. Akademik çalışmaları ‘web of science’ platformunda pek çok atıf almaktadır. Akademik alanda aldığı pek çok ödül vardır. Bunlardan bazıları: ‘Araştırmacı Teşvik Ödülleri’, ‘Bilimsel Yayınlar Yapılan Atıf Ödülleri’ ve ‘Fakülte Yayın Başarı Ödülleri’dir.

EDITOR / EDITÖR

Curriculum Vitae

Özgeçmiş

Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilien, graduated from the Department of Geography, Faculty of Letters, Istanbul University. She completed her master's and PhD degrees at Marmara University. After serving in various academic positions at Marmara University, Atatürk Faculty of Education between 1989 and 2006, she has been a faculty member at the Faculty of Education, Eastern Mediterranean University since 2006. Since 2011, she has served as a member of the Executive Board and as the Director of the Eastern Mediterranean University Center for Women's Studies and Education. She also serves as the Coordinator of the university's Sexual Harassment and Sexual Assault Support Unit (CTS). She represented associate professors as an elected member of the University Senate for eight years. Her research interests include climate change and women, human geography, geography education, urban geography, gender and space. She is also a member of the Bi-Communal Gender Equality Committee under the Presidency of the Turkish Republic of Northern Cyprus.

Doç. Dr. Süheyla Üçışık Erbilien, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü mezunudur. Marmara Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktorasını tamamlamıştır. 1989 -2006 yılları arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesinde çeşitli kadrolarda bulunduktan sonra 2006 yılından itibaren Doğu Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi olmuştur. 2011 yılından beri Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi'nin yönetim kurulu üyeliği ve başkanlık görevlerinde bulunmaktadır. Aynı zamanda üniversitenin cinsel taciz ve cinsel saldırıya karşı Destek Birimi'nin (CTS) koordinatörlüğü yapmaktadır. Sekiz yıl üniversite senatosunda seçilmiş doçent temsilcisi olarak görev almıştır. Araştırma alanları arasında iklim değişikliği ve kadın, beşeri coğrafya, coğrafya eğitimi, şehir coğrafyası, toplumsal cinsiyet ve mekan gibi alanlar bulunmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İki Toplumlu Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Komitesi üyesidir.

REVIEWERS / HAKEMLER

Prof. Dr. Hülya ŞİMGA

Maltepe Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Kurucu Başkanı (2019-2024)

Prof. Dr. Esmâ MIHLAYANLAR

Trakya Üniversitesi Kadın ve Aile Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Merkez Müdürü (2020-2023)

Prof. Dr. Mehtap DEMİR GÜVEN

İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Merkez Müdürü (2023- Devam ediyor)

Editorial Note

In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields ***Toplumsal Cinsiyetin Peşinde: Farklı Alanlardan Ortak Sesler***

Gender is not merely a theme of academic inquiry; it is a dynamic and multidimensional lens through which societies are continuously redefined. The exploration of gender opens a space where history, politics, culture, economics, law and art intersect — revealing the many ways identities are formed, contested and transformed. This volume, *In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields*, emerges from that intersection. It brings together diverse academic and creative voices, each contributing to a broader understanding of how gender shapes and is shaped by our collective experiences.

This book is a product of the 9th International Conference on Gender Studies, organized by the Centre for Women’s Studies (CWS) at Eastern Mediterranean University (EMU) and held in Famagusta, North Cyprus, on 3–4 April 2025. The Centre, established on November 17, 1998, has since provided a vital platform for critical discussions and interdisciplinary collaborations in the field of gender studies. The 2025 conference, under the theme “Tracing Gender: Past, Present, and Future Directions,” continued this tradition by inviting scholars, artists, and practitioners to engage with contemporary gender issues from a global and cross-disciplinary perspective.

The fifteen chapters collected here reflect the richness of those dialogues. They are written by contributors from different countries, disciplines and cultural contexts — including sociology, law, literature, media studies, psychology, education, architecture and the arts. Despite this diversity, all share a common pursuit: to question established norms and to imagine more equitable futures. The title *In Pursuit of Gender* thus captures both the intellectual curiosity and the ethical commitment that underpin the works in this book.

Several recurring themes weave through the chapters: the representation of gender in visual and literary narratives; the negotiation of gender roles in public and private spheres; the intersections of gender with race, class, identity and law; and the ongoing struggles for equality and recognition. These inquiries move beyond theoretical abstraction, engaging instead with the lived realities of individuals and communities. By doing so, they remind us that gender is not a fixed category but a dynamic process constantly reshaped by social, cultural and political forces.

The contributions also demonstrate that gender studies cannot be confined to a single method or disciplinary boundary. Rather, the field thrives on dialogue—between the social sciences and the humanities, between law and ethics, between empirical observation and creative interpretation, between activism and academia. This cross-pollination of ideas enriches our understanding of how gender operates within systems of power, law and knowledge. The authors in this volume collectively show that understanding gender requires both critical analysis and imaginative openness.

As editors, our aim has been to preserve this diversity of thought while ensuring coherence in the overarching narrative. The chapters are grouped not by discipline but by the questions they pose: How do we trace gender across time and space? How do we challenge the binaries and hierarchies that constrain identity? And how can interdisciplinary scholarship contribute to more inclusive and just societies? Each chapter, in its own way, offers partial yet meaningful answers to these questions.

We also wish to acknowledge the broader context in which this publication emerges. In recent years, global discourses on gender have become more urgent and more contested than ever. From debates on gender equality and representation to the struggles for bodily autonomy and social justice, the field continues to expand in complexity and significance. Academic platforms such as this conference — and the publication that follows — serve not only to advance scholarship but also to foster empathy, dialogue and solidarity across differences.

Our gratitude goes to all participants of the 9th International Conference on Gender Studies for their intellectual contributions and inspiring discussions. Special thanks are due to the organizing committee of the Centre for Women’s Studies at Eastern Mediterranean University for their commitment and vision in sustaining this important academic tradition. We also extend heartfelt appreciation to our reviewers, whose insightful feedback strengthened the quality of the chapters included here.

Ultimately, *In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields* invites readers to reflect, question and connect. It is both an archive of ideas and a call to action — a reminder that the pursuit of gender equality, justice and understanding is an ongoing journey that demands both critical thought and collective engagement.

We hope that the perspectives gathered in this book will resonate with scholars, students and readers from various disciplines, inspiring further inquiry and dialogue. In tracing gender across different contexts, we continue to reimagine the possibilities of a more inclusive and humane world.

Prof. Dr. Kağan Günce & Assoc. Prof. Dr. Süheyla Üçışık Erbilin

Editors - *In Pursuit of Gender: Common Voices from Different Fields*

Conference Co-Chairs - 9th International Conference on Gender Studies - *Tracing gender: Exploring History and Shaping Future*

Eastern Mediterranean University / Famagusta, North Cyprus — 2025

All responsibility for the research belongs to the author/s.
Araştırma ile ilgili tüm sorumluluk yazara/yazarlara aittir.

A CRITICAL REVIEW OF FAMILY AND GENDER DYNAMICS WITHIN THE CONTEXT OF HOME

Gülde Kasım, PhD Student

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus

Email: guldekasim@gmail.com

Orcid No: 0009-0007-9486-5468

Kağan Günçe, Prof. Dr.

Department of Interior Architecture, Faculty of Architecture, Eastern Mediterranean University, Famagusta, North Cyprus

Email: kagan.gunce@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-1557-2987

1. INTRODUCTION

Gender roles have been shaped throughout history not only by biological differences but also by cultural norms, economic production methods, religious beliefs and political structures. The division of labor between men and women, which developed in early societies based on basic needs, was institutionalized with the transition to settled life and reinforced by patriarchal systems. The property-based structure of agricultural societies paved the way for women to be excluded from production and confined to the home rather than the public sphere.

However, social structure is not static. With the Industrial Revolution, women began to actively participate in production processes actively, which led to a reevaluation of gender roles. In the 20th century, with the influence of feminist movements, women became more visible not only in the workforce but also in political, academic and social areas; this process also brought about a transformation in male roles.

Today, gender roles are discussed not only within the framework of the male - female dichotomy, but also from a much broader perspective, including gender identity and diversity in sexual orientation. This transformation process has affected not only the identities of individuals, but also the meaning of basic social institutions such as home and family. The home is no longer just a place of shelter, but has become an area where individuals express their identity and negotiate gender roles. Similarly, family structures have diversified and moved beyond traditional heteronormative patterns.

In this context, the study has been addressed within the scope of the trio of home, family and gender roles and an in-depth literature review has been conducted. In the light of this literature review, theoretical readings have been made on the mentioned trio. Retrospective analyses have been evaluated in terms of the change and transformation in home, family and gender roles in terms of social, economic, political, social and cultural dynamics.

This study is shaped by a qualitative research approach and is based on a comprehensive literature review. The basic method of the research was designed to evaluate the historical and cultural transformation of gender roles and home and family concepts from an interdisciplinary perspective. In this context, data obtained from different academic disciplines such as sociology, psychology, economics and architecture were systematically examined.

In addition, a multi-layered analysis was carried out in the research by bringing together various theoretical perspectives such as feminist theories, social transformation processes and cultural and architectural theory approaches. Through the synthesis of these theories, the effects of gender roles on home and family spaces in both historical processes and today's social structure could be evaluated in a

more holistic manner. This methodological approach was adopted in order to provide both conceptual depth and to reveal the interactions between the home-family-gender trio in different dimensions.

The study consists of five main sections. The sections are as follows:

- ‘Gender Roles in the Historical Process’,
- ‘Industrialization and Change in the Role of Women’,
- ‘Feminist Movements and the Search for Equality in the 20th Century’,
- ‘Changing Family Models and the Transformation in the Meaning of Home’,
- ‘Conclusion’.

The first part of the study deals with gender roles in historical processes. In this context, it has been stated that in the early ages, biological characteristics formed the basis for determining gender roles; clear distinctions were made between male and female roles. However, as a result of the literature review, it was revealed that these roles were not solely biologically based, but were also shaped by elements such as local lifestyles, religious beliefs, cultural values and political structures. These roles, which were developed by early societies in order to survive, were given a deep basis under the influence of social norms and cultural structures, and over time, changes in social conditions, technological developments and new currents of thought led to the questioning and flexibilization of these roles. It was emphasized that this evolutionary process laid the foundations for gender roles to reach a more flexible and diverse structure today and helped to redefine social experiences in the transition to modernity.

The second part of the study focuses on the effects of the Industrial Revolution on family structures and gender roles. It has been observed that the Industrial Revolution radically transformed not only economic production but also sociocultural structure. The fixed gender roles based on traditional patterns before the revolution began to be questioned with industrialization, and with the women’s participation in the workforce and men assuming domestic roles, the division of labor within the family transformed into a more flexible and balanced structure, which is highlighted in the current literature. The changes that occurred also paved the way for the traditional family concept to be replaced by a structure that accepts personal diversity. In summary, it has been emphasized in this part of the study that the Industrial Revolution is one of the fundamental determinants of the transformations observed in family structures; that it paved the way for the flexibility of gender roles and the formation of the modern social structure.

The third part of the study emphasizes the effects of feminist movements on women's equal rights in education, work and social areas and on social norms. The process allowed women to take on active roles in the public sphere, men to share domestic responsibilities and society to relax gender role patterns. This movement, which spread in the 1960s and 1970s, brought not only the rise of women's movements but also the reorganization of the entire family structure and social life. It is stated that the change brought by feminist movements has become one of the basic building blocks of today's modern societies.

The fourth section of the study focuses on the concept of home. It is emphasized that home is no longer just a physical shelter, it is a dynamic space where individuals can freely express their sexual identities, social roles and lifestyles. As a space where personal experiences and identities are reflected, home is shaped according to the life story of each user. The search for flexibility in modern architecture and design ensures the continuous transformation, renewal and more functionality of the home. Thus, home emerges as a multidimensional and inclusive space that has become the central experience area of social changes, evolving in parallel with the lifestyles of individuals and families, beyond being the cornerstone of family structure.

2. GENDER ROLES IN THE HISTORICAL PROCESS

The concept of gender sees sex as a concept that emphasizes that it is not limited to biological differences but is shaped by social and cultural factors. Many different social and cultural factors such as socio-cultural context, religion, climate, economy, language, race and lifestyle, and needs directly affect the concept of gender. In the early ages, people focused on their survival and reproduction needs. During this period, biological differences between men and women (e.g. fertility, physical strength) directly affected the division of labor and the determination of roles.

Although the roles and duties between the sexes were not as sharply different as in later ages, the difference between the sexes emerged in the period when hunting was practiced. The difference emerged during the food acquisition phase. The main reason why women were responsible for the hearth of their homes and men were involved in hunting was that women also had to look after their children. Women had to stay at home and, in addition to childcare, they had to undertake tasks such as gathering plants, preparing food, clothing, and manufacturing utensils, etc. Men, on the other hand, took on this task because they were physically more inclined to hunt (Karaca, 2015).

In early societies, the vital importance of needs such as reproduction, food supply, and shelter construction was a strategy resulting from vital requirements in determining social roles. While women's reproductive role ensured that the community was passed on to future generations, men's involvement in activities requiring physical strength supported the general security of the community and the production of resources. In addition, a clear division of labor increased the functionality of communities.

The fact that women and men assumed different roles allowed each individual to specialize. Thus, it was possible to work more efficiently at certain tasks.

However, these roles have been shaped and changed by factors such as social norms and traditions, economic conditions and religious beliefs & political approaches, and have continued to evolve to this day. Similarly, Giuliano (2017) takes a parallel approach to this view. Giuliano emphasizes that gender roles are not biological or individual choices, but are shaped by socio-cultural factors such as social norms, traditions, economic structures, religion and political structures, and that these roles largely maintain their permanence even if they change over time (Giuliano, 2017).

Social norms and traditions affect many important concepts such as traditional family structures, social expectations, and periodic flexibility and resistance. For example, traditional family structures, which are the most important source of patriarchal order, play a critical role in shaping gender roles.

In a study that reveals that social expectations and cultural traditions are powerful mechanisms that maintain gender inequality, especially through repeated rituals within the family, DELED Institute (2024) emphasizes that in the traditional family scheme, men are positioned as figures who hold the authority within the family, make decisions and establish relations with the outside world, while women are seen as supportive individuals who take on more domestic responsibilities. The study, which states that babies begin to internalize gender norms by observing this hierarchical role distribution from the moment they are born, indicates that girls are socialized with tasks such as housework and care, while boys are directed to leadership and outside world tasks (DELED Institute, 2024). This situation not only affects the personal development of individuals in the family but also ensures that family structures to be established in the future continue and produce through stereotyped roles.

In another study, Gray Group International, 2024, which states that gender roles have been shaped by factors such as cultural values, religious beliefs and economic structures throughout history; also emphasizes that gender roles are decisive in determining the social positions of individuals. The study states that traditional family structures bind men to outside work and women to housework. It is also stated that these patterns are continued from generation to generation through technological developments today and re-emerge in certain periods (Gray Group International, 2024).

In her study focusing on economic structure, which is another important element in determining gender roles, Olivetti (2024) investigates how production patterns and economic shifts influence family structures and gender roles. While women played productive roles in agrarian economies, as industrialization progressed, women's participation in the labor force rose, changing conventional household responsibilities. Olivetti argues that the dual-earner family model boosted women's economic independence and household decision-making ability. Despite this development, women still confront systemic barriers to managing work and family (Olivetti, 2024).

Religion and political ideologies also play a decisive role in shaping gender roles. to Dalton et al. (2021), who argue that religious beliefs and political structures have been effective in shaping gender roles throughout historical processes, in religious families, women are assigned domestic roles and men are assigned leadership roles, which are reinforced by both sacred texts and political discourses. While conventional patterns persist, particularly in authoritarian regimes, democratic countries can promote more equal norms (Dalton et al., 2021).

In conclusion, gender roles have been altered throughout history by economic systems, social traditions, religious beliefs, political ideologies, and biological reasons. The shift from agricultural to industrial production altered the division of labor within the family, boosting women's employment and economic independence. Religious texts and political regimes have had a role in sustaining or modifying roles. Some groups maintain traditional roles, while democratic governments promote egalitarian principles. This multidimensional relationship has facilitated the flexibility of modern family structures and gender roles.

3. INDUSTRIALIZATION AND CHANGE IN THE ROLE OF WOMEN

The Industrial Revolution not only changed economic production processes, but it also had a significant impact on social structures and familial institutions. During this time, conventional gender roles shifted as manufacturing moved outside the house; women began to enter the paid labor, while males took on additional domestic tasks. This shift in family structure allowed individual identities to evolve, as well as a more flexible family model that accommodated variety. Current academic research indicates that the Industrial Revolution had both paradoxical and revolutionary consequences in fighting gender disparities. The second half of this research will look at the influence of this historical period on family structures in terms of gender roles, as well as the pivotal role that this transition had in constructing the contemporary societal structure.

The Industrial Revolution was the most significant cause in the drastic shift in gender roles associated with women's participation in labor. While explaining the significant transformation brought about by women's engagement in the workforce, Maxine Berg (1992) highlights that this movement made women more visible in the public arena. She does, however, emphasize that this arrangement has undervalued women's work and output in the home. In addition to the good features of the Industrial Revolution, she claims that women always joined the workforce in lower-paid, less qualified, and less prominent positions, and she demonstrates how the revolution reinforced gender-based inequality (Berg, 1992).

Maxine Berg's 1992 study, which examined the effects of the Industrial Revolution on women, revealed that women were directed to lower-status jobs after production shifted outside the home, while Wanda Minge-Kalman's 1986 study examined the effects of this change on child labor (Minge-Kalman, 1986).

Minge-Kalman (1986) argues that industrialization included not only women but also children in the production process, and that childhood gradually became a category included in the “family labor market.” The author emphasizes that child labor is not only an economic necessity but also a part of the reproduction process of industrial capitalism. In this context, Berg’s criticisms of the devaluation of women’s labor, combined with Minge-Kalman’s observations on the institutionalization of child labor, show that the Industrial Revolution reshaped the family structure not only in terms of gender, but also in terms of the division of labor between generations (Minge-Kalman, 1986).

The Industrial Revolution had an impact on family structures and gender roles that went beyond women's and children's labor or class disparities; it also resulted in an ideological reconfiguration of the division of labor inside the family. While Maxine Berg (1992) addressed the devaluing of women's labor, Wanda Minge-Kalman (1986) focused on the institutionalization of child labor (Berg, 1992, Minge-Kalman, 1986).

In this context, Horrell and Humphries (2002) study the change in women's labor-force involvement between 1790 and 1865, as well as the historical grounds of the move to the "male breadwinner family model." (Horrell & Humphries 2002). The authors contend that, while women's prominence in paid labor has increased, this process has simultaneously isolated them from home production, limiting them to "consumption and reproduction" roles. As a result, women's labor-force involvement is viewed as a step forward rather than a step back in terms of gender roles being restructured.

Hannah Barker (2011) contributes in a novel way by looking at how this change affects family enterprises on a local level. Barker examines the organization of artisan families and small businessmen in 18th and 19th century England based on emotional and financial ties. Gender roles were not rigidly segregated during the industrialization process; rather, they displayed a flexible and interdependent structure in family businesses, as the study demonstrates that women played active roles in both domestic and commercial activities. As a result, Barker's research adds to the structural and ideological transformation analyses found in earlier works by demonstrating how the Industrial Revolution changed social belonging and emotional labor in addition to redefining the family's division of labor. (Barker, 2011).

The geographical and cultural aspects of this transition are the main topics of Anthroholc (2019). According to the article, gender roles were firmly redefined as a result of the industrialization process, which steered men into the "public sphere" with paid labor and women toward the "private sphere" of the house. However, as women's participation in the labor force expanded, this binary structure began to shift and shifts in the balance of power within the family were seen. Thus, Anthroholc's approach provides light on the multi-layered consequences of the Industrial Revolution, revealing that gender norms were replicated not just economically, but also geographically and culturally (Anthroholc, 2019).

On the other hand, Sociology. iResearchNet (2021) investigates the social development of domestic work division throughout time. According to the article, prior to the Industrial Revolution, production was largely centered at home, with all family members participating in productive activities; however, with industrialization, the place of production moved from the home to the factory, resulting in the "ideology of separate spheres." Men represented paid labor in the public domain, whilst women were associated with household care and reproductive tasks. This divergence resulted in the marginalization of women's labor and the categorization of domestic work as a "natural" female task. Sociology.iResearchNet combines the multifaceted consequences of the Industrial Revolution with existing literature to demonstrate that gender norms were replicated not just at the economic, but also at the intellectual and cultural levels (Sociology. iResearchNet, 2021).

According to Radulovic and Stojcevska (2022), industrialization has made family roles more flexible, enhanced individualization, shifted the roles of women and children, altered marital patterns, and restructured family structure on a cultural-demographic level (Radulovic & Stojcevska 2022).

In general, Saini (2024) discusses how the Industrial Revolution drastically changed gender roles and family structure, highlighting the structural part this historical event had in the breakdown of conventional standards. The development of the nuclear family model, the isolation of women from public life and their identification with domestic responsibilities, and the redefining of production-consumption relations are only a few examples of the sociocultural and economic changes brought about by industrialization. When compared to the previously mentioned research, Saini's study provides a thorough conclusion that frames the fact that the Industrial Revolution changed the family institution on both a functional and ideological level (Saini, 2024).

4. FEMINIST MOVEMENTS AND THE SEARCH FOR EQUALITY IN THE 20TH CENTURY

The Feminism movement, which started in the 1960s and spread, not only led to the rise of women but also reshaped existing family structures and social structures. All these changes formed the basis of contemporary societies.

Similarly, Friedan (1963) and Küçükırca (2016) interpret this resistance not only as an uprising in which women demanded their social rights, but also as a movement that fundamentally questions gender roles, family structures and public sphere structures (Friedan, 1963; Küçükırca, 2016).

Feminist movements have caused changes in many different areas. These changes include:

- Women's Struggle for Education, Career and Social Rights
- Questioning and Redefining Gender Norms

- Women's More Active Role in the Public Sphere
- Men's Adoption of Housework and Family Responsibilities
- Transformation of Social Perception.

However, one of the most important results of the feminism movement is the radical change that women have experienced in the field of education and career. After the feminism movements, women have taken on an active role in education and employment by resisting the inequalities of opportunity that men dominate and produce (hooks, 2000). These steps have contributed to social life beyond the individuality of women.

While women's behavior in public spaces is shaped by cultural norms, feminist movements have questioned these limitations and raised demands for equality. Traditional structures continue to restrict women's freedom of expression (Jalalkamali & Doratli, 2022).

The main structure of feminism, which questions gender norms, has completely revealed the view that gender is not just about biological differences and is based on social patterns (Hughes, 2002). Family roles, which are based on social patterns, have changed with the participation of women in social life, and men have become active in childcare and housework (İmançer, 2017). In this context, not only the roles have changed, but also the balance of authority between social relations has been rebuilt.

From politics to academics, art to civil society, women have reshaped the public sphere and produced pluralistic, inclusive, and equality-based responses to male dominance (Figes, 1970; Napikoski, 2019). These improvements are important not just for women's rights, but also for advancing democracy processes.

With the feminist movement's impact, the ontological boundaries between the conceptions of "woman" and "man" have diminished, allowing individuals to build their identities based on their personal experiences. Forgeard (2024) argues that this has led to a shift in both personal and social ideals.

The feminist movement is more than just a fight in which women demand their rights; it is also a transformation process that profoundly alters the structure of contemporary civilizations. Women's increased visibility in fields like education, work, and politics has resulted in societal roles being more flexible and family structures being redefined. Simultaneously, masculine roles have been called into question; sharing home tasks has increased individual equality. This social transformation has given people greater freedom to shape their identities, paving the path for gender stereotypes to be replaced by a multi-voiced, participative, and inclusive societal understanding. The feminist fight continues to define the ideas of equality, freedom, and representation that underpin modern society.

5. CHANGING FAMILY MODELS AND THE TRANSFORMATION IN THE MEANING OF HOME

Today, gender roles and family structures are much more flexible and diverse, thanks to the possibilities of individual freedom and self-expression brought by the modern world. Traditional patterns are replaced; Women's, men's and other gender identities, supported by societal and legal improvements it has become open to alternative family models. While this transformation is shaped by the interaction of globalization, universal human rights and local cultural dynamics, it also leads to the emergence of unique family structures in different geographies.

On the other hand, the home is no longer just a physical shelter; It is a dynamic space where individuals can freely express their sexual identities, social roles and lifestyles. As a space where personal experiences and identity are reflected, home; it is shaped according to the life story of each user. The home, which has been shaped according to gender norms throughout history, has become a democratic space with an egalitarian view in the modern age. In recent years, it has become individualized and gender-specific areas have started to emerge again (Moreira & Farias, 2022).

The search for flexibility in modern architecture and design ensures that the house is constantly transformed, renovated and becomes more functional. Thus, the house, beyond being the cornerstone of the family structure, it has become the central experience area of social changes and is a multidimensional and inclusive field that evolves in parallel with the lifestyles of individuals and families.

As gender norms become increasingly flexible, individuals can express their identities freely and community inclusivity is increasing. Flood and Hochstenbach (2025) emphasizes that housing has become more than a shelter, but a place where identity can be freely expressed. The study shows that gender identities shape the search for housing (Flood & Hochstenbach, 2025).

Similarly, Soucy (2025) emphasizes that groups outside the traditional family face serious inequalities in the housing system. Home is not just housing; it has become a space where identity, belonging, and social participation are shaped (Soucy, 2025).

Digital technologies and social media have reshaped communication by empowering identity sharing and global connections. Modern architecture, on the other hand, has brought individualization and sustainability to the fore by offering flexible and technologically integrated living spaces suitable for each individual's lifestyle. Urban transformation, on the other hand, combined individual and social experiences with common areas that support social life.

Gender roles are dynamic structures that are constantly evolving with social, economic, political and cultural dynamics. The Industrial Revolution and feminist movements played a key role in redefining

family structures and the concept of home. Today, flexible gender roles, new family models and spatial transformation herald a more inclusive and free society.

6. CONCLUSION

This study is a critical investigation of how gender roles have been formed and transformed throughout history, with a focus on family structures and the notion of home. Gender roles have been influenced throughout history by biological distinctions; yet, they have evolved over time owing to a variety of factors such as social standards, economic situations, cultural influences, religious views, and political methods. The increased engagement of women in the manufacturing process, particularly during the Industrial Revolution, cleared the ground for the restructuring of home roles.

Since the mid-twentieth century, the emergence of feminist movements and societal changes has resulted in expanded educational and job options, as well as increasing household obligations for males. Gender roles have developed into a more adaptable framework, and a social climate has formed in which people may freely express their gender identities. This revolution has not only affected people; it has also resulted in the expansion of numerous family forms, including nuclear families, single-parent households, gay couples, and multigenerational household models.

The notion of home has evolved to serve as both an influencer and a reflection of these changes. Homes are no longer static constructions, but rather dynamic socio-cultural places in which people may express their identities and functions. In this regard, the research is based on a thorough literature analysis within the framework of the home-family-gender triangle; it investigates the interplay of these three aspects throughout history from social, cultural, economic, and political standpoints.

REFERENCES

- Anthroholc. (2019, May 26). *Impact of industrialization on family*. Anthroholc. <https://anthroholc.com/impact-of-industrialization-on-family>
- Barker, H. (2011). *Family and business during the Industrial Revolution*. Oxford University Press.
- Berg, M. (1992). *Women's work and the industrial revolution*. In A. Digby, C. Feinstein & D. Jenkins (Eds.), *New directions in economic and social history* (pp. 23–36). Palgrave.
- Dalton, H., Mahoney, A., Pargament, K. I., Steinke, E., & Brubaker, D. (2021). Exploring gender roles in highly religious families. *Review of Religious Research*, 63(2), 341–363.
- DELED Institute. (2024, July 3). *Family and patriarchy: How traditional roles shape gender inequality*.
- Figes, E. (1970). *Patriarchal Attitudes*. Faber & Faber.
- Flood, M., & Hochstenbach, C. (2025). *Queer in a housing crisis: How nonbinary and genderqueer young adults navigate housing precarity*. *Social & Cultural Geography*.
- Forgeard, V. (2024). *Gender Roles in the 1960s: Societal Norms and Revolutionary Shifts*. Brilliantio. <https://brilliantio.com/gender-roles-in-the-1960s/>
- Friedan, B. (1963). *The Feminine Mystique*. W. W. Norton.
- Giuliano, P. (2017). *Gender: An historical perspective* (NBER Working Paper No. 23635). National Bureau of Economic Research.
- Gray Group International. (2024, October 1). *Gender roles: Navigating the dynamics of societal expectations*.
- Hooks, b. (2000). *Feminism is for Everybody: Passionate Politics*. South End Press.
- Horrell, S., & Humphries, J. (2002). Women's labour force participation and the transition to the male-breadwinner family, 1790–1865. *The Economic History Review*, 55(1), 89–117.
- İmançer, D. (2017). Feminizm ve Yeni Yönelimler. *Doğu Batı Dergisi*, 20(83), 45–62.
- Jalalkamali, A., & Doratli, N. (2022). *Public Space Behaviors and Intentions: The Role of Gender through the Window of Culture, Case of Kerman*. *Behavioral Sciences*, 12(10), 388.
- Karaca, R. (2015, June 4). *Kadının çağlar boyunca toplumdaki yeri*. Informadika. <https://informadik.blogspot.com/2015/07/kadnn-caglar-boyunca-toplumdaki-yeri.html>
- Kasım, G. (2021). *Analysis of gender and interior space organization of houses in rural settlements of North Cyprus* (Master's thesis, Eastern Mediterranean University). Eastern Mediterranean University Institutional Repository. <https://i-rep.emu.edu.tr/xmlui/handle/11129/5702>
- Küçükırca, İ. A. (2016). 20. Yüzyıl Feminist Düşüncesinde (Toplumsal) Cinsiyet Kavramının Dönüşümü. https://www.academia.edu/26837228/20_Y%C3%BCzy%C4%B1l_Feminist_D%C3%BC%C5%9F%C3%BCncesinde_Toplumsal_Cinsiyet_Kavram%C4%B1n%C4%B1n_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%BCm%C3%BC

- Minge-Kalman, W. (1986). The institutionalization of childhood as a market for family labor. *Comparative Studies in Society and History*, 28(3), 454–479.
- Moreira, A., & Farias, H. (2022). *Gendered spaces at home: Feminine and masculine traits in domestic interiors*. *International Journal of Social Science Studies*, 10(6), 90–109.
- Napikoski, L. (2019). The Women’s Movement and Feminist Activism in the 1960s. ThoughtCo. <https://www.thoughtco.com/1960s-feminist-activities-3529000>
- Olivetti, C. (2024). *Gender, work, and family: Progress and ongoing challenges*. National Bureau of Economic Research.
- Radulovic, M., & Stojcevska, M. (2022). *Industrialization and family transformation*. *Annual of the Faculty of Philosophy in Skopje*, 77(1), 669–681.
- Saini, A. (2024). *Family and gender in the Industrial Revolution*. [Unpublished manuscript or source platform, e.g., Academia.edu].
- Sociology.iResearchNet. (2021). Gender and the division of domestic labor. Retrieved from: <https://sociology.iresearchnet.com/sociology-of-gender/gender-and-the-division-of-domestic-labor>
- Soucy, D. (2025). *Housing instability among gender-expansive people and paths forward*. National Alliance to End Homelessness.

‘HOME’ THROUGH THE EYES OF UKRAINIAN IMMIGRANTS IN NORTH CYPRUS

Olexandra Kalinska, PhD Student

Communication and Media Studies, Communication Faculty, Eastern Mediterranean University, North Cyprus

E-mail: olexandra.kalinska@mail.ru

Orcid No: 0009-0004-6535-3453

Bahire Efe Özad, Prof. Dr.

Department of TV and Cinema, Communication Faculty, Eastern Mediterranean University, North Cyprus

E-mail: bahire.ozad@emu.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-3615-5090

1. INTRODUCTION

“I am a world person.” (Participant 3)

“I do not want to go back to Ukraine and start from scratch.” (Participant 3)

“North Cyprus became my second home.” (Participant 7)

“I feel alienated in North Cyprus.” (Participant 5)

These are quotations from Ukrainian immigrant women.

Being alienated is one of the most common fears of immigrants all over the world (Kuo, 1978). Alienation is a feeling of being isolated from society, culturally, linguistically, in relation to traditions and background (Younger, 1995). This also affects immigrants, people with disabilities, unemployed, young generation etc. (Safipour & Emami, 2011). Alienation involves feeling different or other, stranger, foreigner or unnecessary. Usually among the needs of humans there is need for being belonging to groups (Allen, Kern, Rozek, McInerney, & Slavich, 2021). It can be family, relatives, colleagues, friends or society. Basically, these factors create a comfort zone for people.

As the world transforms into Global Village (McLuhan, 1964) at the outset of the 21st century, one of the reasons for immigration is finding a safer place to live. McLuhan forces that all nowadays communication technologies like the internet based technologies, social media platforms, TV and smart gadgets bring people together virtually (Tremblay, 2001). This type of communication brings people closer to each other within easy and more accessible internet based programs and social media communication platforms (Dwyer, 2016). With the technology that developing day by day, it is possible to share information with each other fast (Bates, Huber, & McClure, 2016) and experience different cultures, different languages and traditions all over the world (Gore, 1991). In the Global Village, the distance disappears. Nowadays, the information is at our fingertips, this means that any kind of information is within easy to access (Hampton & Wellman, 2002). This is possible for those fortunate enough to have internet access. This gap is called Digital Divide (Van Dijk, 2002). Digital divide today, constitutes one of the biggest chances in life. Those who are on the lucky side has access to Internet connection and has fast access to information and communication, whereas those on the unlucky side do not have access to internet connection and do not have access to information. Digital divide affects people in communication, getting enough information about the rest of the world that shares every second of the day on digital environment. So, people check topics in relation to their interests and search easily on the any kind of search engines, this facilitates matching information and communication. When people are interested in the recipe of a cake, they find different type of the recipes with all the detailed information; when people want to travel, they search and find every kind of information about where to

go, price, cuisines of the desired country to visit, climate and etc. This kind of information is not only available on many websites, but also at the social media platforms. So, people also ask to those who had an experience in these topics, like random people or their families and friends. Which made communication easier at any time and any place.

In 1954 Abraham Maslow introduced the Theory of Hierarchy of Needs in Motivation and Personalities. In this Theory, Maslow identifies a structure of needs as a pyramid and explained the lower- level is over higher level. In other words, it has been indicated in the Maslow’s hierarchy of needs, after fulfilling the basic physical needs of life (air, water, food, sex etc.) the second layer is safety (Maslow, 1954). From bottom to top the Pyramid can be seen down below in Figure 1;

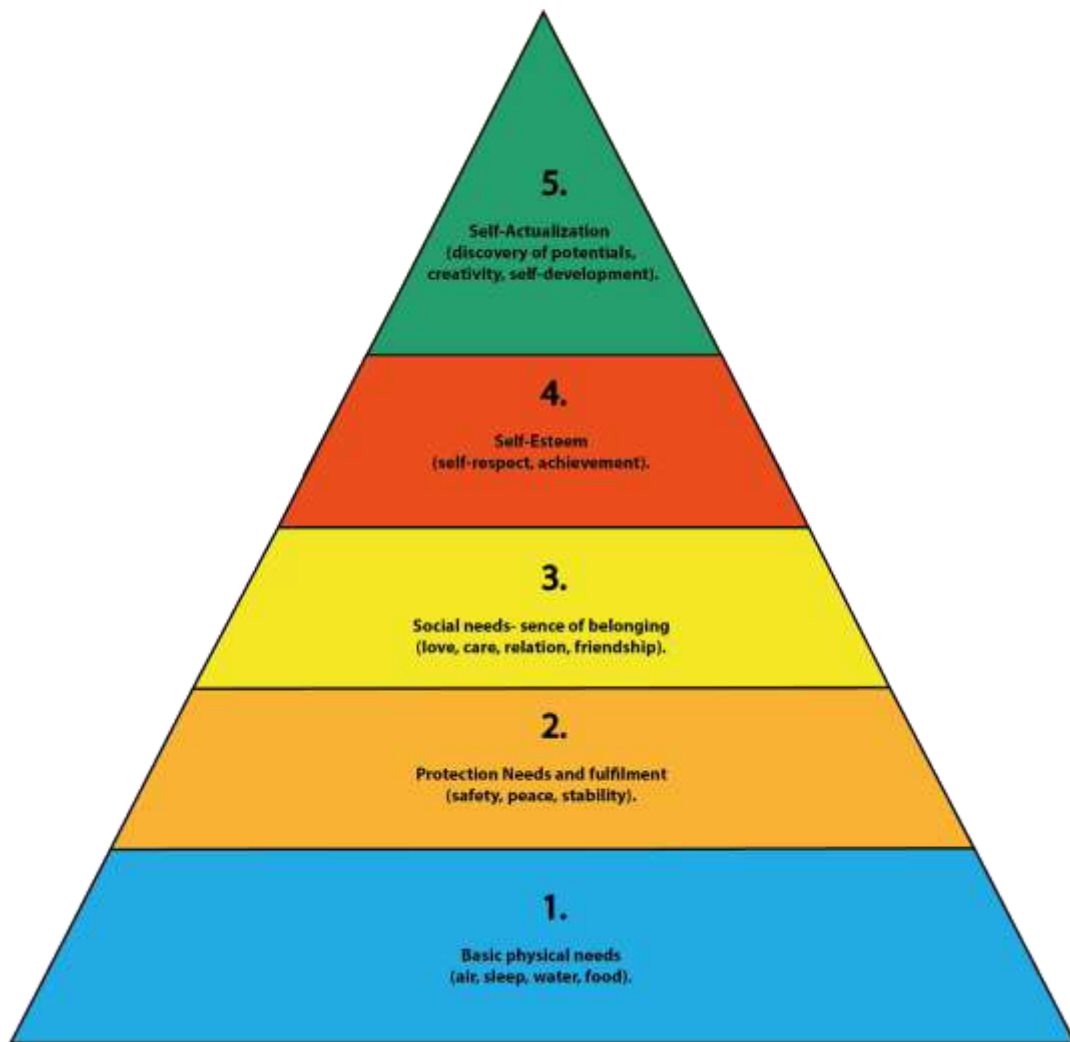

Figure 1: [Maslow (1964) – Structure of needs]

According to Maslow’s Hierarchy of Needs, Needs and Fulfillment (safety) comes just after the Basic Biological Needs (air, sleep, water etc.). People whose such needs are fulfilled can reach higher needs and actualize their dreams. This brings immigration into picture. People who do not feel safe in their homeland move to safer paces.

2. THE CASE OF UKRAINIAN IMMIGRATION TO NORTHERN CYPRUS

People escape from war leaving their home and homeland behind in search of finding a safer place to live. Ukrainian immigration is one of the significant mobility example due to war between Ukraine and Russia 2022.

Conflict between Ukraine and Russia started since 2014 (Korovkin & Makarin, 2023). The conflict appeared at Donbas. Political revolution at the Euromaidan which at the end the pro-Russian president was overthrown that created a tension between two countries. Furthermore, within Donbas - in Lugansk and Donetsk protests have started, Crimea being occupied by Russia and other disagreements (Wilson, 2016). Government of Ukraine started an antiterrorist operation to prevent bigger consequences that at the end created a bigger problem as open conflict including weapons. In this conflict, Russia was supporting revolutionists by providing them weapons, other necessary supplements and information (Van de Graaf & Colgan, 2017). As a result, about 1 million people were killed (Shaw, 2023). This ended up with the Minsk agreement that finished the whole conflict (Atland, 2020). Unfortunately, this was not the end of the conflict. In 8 years the conflict grew up into a war between two countries. The frozen conflict from 2015 to 2021 did not stop Russia to support protestants in those areas and politically provoke citizens to unite and continue it (Ludvik & Bahensky, 2024). The loss of people started to increase and execution continued until 2022.

2022 became actual beginning of the war between Ukraine and Russia, even Russia refused to announce that the war began and explained it as a special military operation that contained demilitarisation and denazification of Ukrainian citizens (Hugyik, 2023). This action, later, was internationally criticised and accepted as propaganda (Wanner, 2023). Russia started the occupation - mass execution, execution of peaceful people and destroy infrastructures (hospitals, kindergarten, schools etc.) (Mahase, 2023).

During 2022, many people immigrated in order to save their lives and reunify with their families, friends, parents, children and pets (Albrecht & Panchenko, 2022). Immigrants left everything, all the life and their daily lives, jobs and the most important they left their own ‘Nest’s (home) that was building by the own for many years (Elinder, Erixson, & Hammar, 2022).

2.1. Home

Home is where we spend a considerable amount of our lives. ‘Home’ has a variety of meanings associated with it. Home does not mean only a place that is covered by the walls, doors and windows and roof: every home has its own soul; and, the soul is a representation of a family, friends, relatives, pets etc. (Cristoforetti, Gennai, & Rodeschini, 2011). Home has different meanings to every person; however; but the one and main is the feeling that makes home is feeling like at home and relaxed with all the family, relatives and friends; being healthy, safe, loved, warmth feelings and coziness (Heidegger, 1993). Home can be defined as a place with family, relatives and friends and exist by its own.

Furthermore, the meaning of home is more related to stability, serenity, the start and the-endpoint. Usually ‘home’ known as a physical and specific place for the individuals (Smith, 1994). Home is the place where people usually build their families, meeting relatives, friendly and creating warm connections, children and creates a culture and where our identities are building. For some, home is a whole world that they feel belong to (Sixsmith, 1986). Lastly, home is also related to second layer in Maslow’s Pyramid - Hierarchy of Needs as it is shown in Figure 1.

2.2. Homeland

Homeland means the country of origin. It refers to the home of a nation. Homeland is a symbol of identity and heritage (Ferenczi & Marshall, 2013). The homeland is a country of origin where people were born, grew up and feel more emotionally deeply connected to (Hundt, 2014). It does not contain the geographical location, but also historically, linguistically and culturally related surrounding (Lerma, 2012). It is an environment that have native language, memories of childhood, familiar streets, traditions, songs and celebration days. For some, it is a village where people spent their childhood, youth and maybe the rest of their lives.

3. HOMELAND AS URBAN / RURAL AREAS

In the 21. century, generally, people would like to live in a modern society. Society changes, improving day by day, so people also follow the rules, novelty and the system created by the society. They prefer to feel they belong to each other; people cannot live in isolation. This is similar to wolves that live in pack (Schmidt & Mech, 1997). In the wild life, wolves do not live one by one; they live as a pack, that also have some kind of rules and regulations that they follow as same as people do.

Society influences and shapes our perception, traditions, beliefs and characteristics. To identify more specifically about social categories, social sociologist Ferdinand Tonnies brought theory of Gemeinschaft and Gesellschaft (Tönnies, 2001). Gemeinschaft tends to support the same or similar beliefs, traditions and thinking in smaller communities. Support and collectivity are the important parts of Gemeinschaft. One of the examples is Amish communities. The family, friends and neighborhoods relationships are tighter. In smaller communities, mostly people know each other that is more relates to rural areas. On the other side Gesellschaft explains that in the bigger societies is less personal, more-target oriented. The society based on rules and regulations, economy, industrialization and scale work, which is common in urban areas. In this section, urban and rural areas will be laid down.

3.1. Urban Areas

Usually urban areas have considerable amount of area and citizens with different type of infrastructure, roads, service facilities (Hernández, 2021). Basically, the area has developed in various fields like, personal services, education, career, culinary, sports and health care, transportation, settled systems (Frug, 1998). Skyscrapers, apartment buildings, faster and more stressful life is presenting at urban areas

(Bettencourt, Lobo, & West, 2008). High population is another characteristic of urban areas. In other words, in the small area amount of people can be double triple or even more than in rural areas. The economical aspect more based on industries, private companies and non-agriculture based commerce.

3.2. Rural Areas

Rural areas have areas with less population and mostly based on agriculture and farming (Dasgupta, et al., 2014). Rural areas include organic infrastructure with 1-3 floors building and houses, more green area than in urban areas, including green fields, forests (Andersson, Angelstam, Elbakidze, Axelsson, & Degerman, 2013). In the developing or underdeveloped systems, education, shopping areas lack of transportation (Gwilliam, 2003) may seem preferable for some people these places are traditional and slow type of life (Güneş & Sabur, 2023). One of the movements in relation to slow life opposite to the fast life is Cittaslow (Sohn, Jang, & Jung, 2015). At the beginning, Cittaslow movement was created by Paulo Saturnini in 1999 in Italy to protect the traditional cousins and pass the knowledge to further generations as a reaction to the fast-food courts (Sürer, 2023). Later on, Cittaslow movement started to develop by other member of this movement one of the activists Carlo Petrini continued the movement in order to protect the cuisines and named it as Slow food (Güneş & Sabur, 2023). On the other side the Cittaslow movement also continued developing by other members that also started to include not just traditional cousins, also other traditions like clothes, language, holidays and ceremonies, expression in relation to dialect, narratives, folklore and mouth-to-mouth storytelling, clothing, handmade activities, music and folk dance, infrastructure of the buildings, traditional designs and value of the nature (Karatosun & Çakar, 2017). North Cyprus as a place of Citta Slow protects them every year as an example in North Cyprus, people organising events like cultural festivals and locals present their handmade crafts and traditional cousins to the visitors like tourists or other locals (Çavuşoğlu, Gastronomy Tourism and A Study on Cyprus Taste Festivals, 2017). As an example, Once Upon a Time in Louroujina Carnival (in Turkish language is Evvel Zaman İçinde Louroujina old name is Louroujina, new name is Akıncılar köyü Akıncılar village) festivals since 2007 (Çavuşoğlu & Çavuşoğlu, 2017). It includes folk dance, paluze, grape sausage (üzüm sucuğu), handmade crafts like basket (sele-sepet) and edible crafts (Yıldırım & Ulusoy, 2022).

3.3. Pull & Push Factors

Considering these factors, people who move from developed countries to underdeveloped or developing countries stays as a big question. So, why do they choose them? In order to understand, it is important to understand the pull and push factors of both countries. The concept of pull and push factors first was coined by American demographer Everett S. Lee in 1996 (Lee, 1966). Lee explained that migration factors can be divided into two positive and negative effects. Lee also explained that push factors are negative factors and mostly relates to the country of origin. Push factors like economical effects low income, social effects relate more with the forced migration like war, political instability and natural

disasters. On the other side, pull factors are more related with the attractive factors of the area, that people would want to move to. Pull factors can be divided into four categories cultural, social, environmental and economical. Economical reasons people search for jobs with higher income, environmentally safe areas makes people more calm, social reasons like peace in the area, less crime and cultural reasons are familiarization with the cultural background, that means that culturally similar areas makes people to feel more safer and calm (Urbanski, 2022). Ukraine is a developing country and has many pull factors that attracts many people in economical possibilities, transportation, healthcare system being developed, freedoms of speech, but these factors were existing before the war began, after the war instead of pull, it started to force people to leave the country (Reyes, 2022). This created a push factor as war being dangerous and unsafe environment for having job opportunities, living in a fear “any moment the bomb can drop on my head”, fear of losing close people like family and friends, being under pressure, many areas being close and bombarded by Russia like airports, planes and other vehicles, many bridges were collapsed, houses, hospitals, schools, museums and houses of culture being damages and destroyed. These factors became push factors that lead to immigration for many people.

While the war in Ukraine created push factors for many people, the Northern Cyprus became one of the countries that contains pull factors like the country being calm and safe place being international, so there are many people speaking different languages like English, Russian, Ukrainian, Persian, Turkish, Turkish Cypriots, German etc. One of the pull factor is there is a big amount of Ukrainian and Russian speaking people, it came to the point that they even started to develop small areas and even villages, that is known as for example İskele area is mostly full of Ukrainian, Russian speaking countries and Persian. Low-cost of living in comparison to Europe countries, higher education being developed and using English language, tourism (Boyarkina, 2014).

Emotional and physical challenges of leaving home like homesickness, missing usual environment, family, friends and culture (Stroebe, Henk, & Nauta, 2015). Many experience cultural shock, some people find moving to a different country and adaptation to the new environment difficult because language, culture, traditions and mentality are different and it is much harder to adapt. For some it can create sadness, loneliness, alienation and otherness feeling. Language barrier is one of the difficulties faced as well; not understanding the language, feeling of not being able to express themselves as in the mother language (Safipour, Schopflocher, Higginbottom, & Emami, 2011) appear as a significant issue. Identity crisis is another significant issue, being confused between different cultures (Berg, 2015). Displacement is the term that explains the forced movement like immigration, due to conflict, war, natural disaster or climate change, economical instability (Peri & Sparber, 2011). The war between Ukraine and Russia lead to external displacement, so people started to immigrate to different countries like North Cyprus.

4. METHODOLOGY

The present study has been designed according to qualitative methodology where rich, in depth data is sought. Phenomenological approach has been employed to understand participants’ experiences and understanding of the particular topic. Phenomenology looks at the feeling and emotions of people in relation to the topic. This approach helps to identify understanding and experience based on their belief, cultural background, sex and environment. In this research, eight Ukrainian women immigrants, who have settled down in the North Cyprus have participated. All the participants were chosen on purpose by the following criteria:

1. All participants must be women;
2. All participants must have immigrated from Ukraine during or after the war;
3. All the identification must be anonymous.

Qualitative research methodology has been used in this study. All the names of participants kept anonymous, instead participants are given numbers as their pseudo names (example: P.1- Participant 1). Methodological triangulation has been used as multiple sources in order to understand participants better and receive better quality information. Methodological triangulation includes in-depth interviews, field notes and participant observation. By using these data methods collection, it is possible to get more objective and complete information. Ethics-consent obtained for the particular research.

5. AIM OF THE STUDY

The aim of the present study is to understand the expectations and outcomes of Ukrainian women immigrant who migrate to North Cyprus and to explore pull and push factors for North Cyprus during the war between Ukraine & Russia and to understand home and homeland concepts of Ukrainian women. This concept plays an important role in every human’s life, but for the women this concept can be a not just a part of their life, but the whole world (Gurney, 1997). Meaning of home can be shaped as culturally, traditionally and emotionally. Usually home is where women can reflect their personalities, choices and emotions that shows inner world.

6. FINDINGS

The study focusing on Ukrainian immigrant women that immigrated during the war 2022-2025. In the study, different generations, the country of origin and living areas playing an important role, because the levels of the conflict areas are different; certain areas are considered hazardous than other areas, even in the absence of ongoing hot conflict areas that contains shooting and risk of bombardment. How home and homeland perceived is different because of difference in generations.

This research discovers intergenerational cohorts that was born between 1965 to 2000 the interpretation of home and homeland according to them. X generation that was born between 1965-1980 grew up at the strict Soviet era, so they experienced significant circumstances, different power of authorities and they are familiar to economic collapse and big transition to the collapse of the united country to more economically and culturally independent country. Unlike millennials (1981-1996) that were born during post-soviet era, are closer to technology and digital era. On the other side, there is generation Z (1997-2012) who experienced Donbas, Crimea and ongoing war between Ukraine and Russia (Zuchowski, 2025). Generation Z is more based on digital generation, so people are more connects with each other in the digital space like social media platforms.

The present study seeks to explore how Ukrainian immigrants in North Cyprus explain ‘Home’ and ‘Homeland’ concepts, reasons and results of their immigration to North Cyprus after the war between Ukraine and Russia.

Research Findings

Categories	Variables	Group	Frequency (n)	Percentage (%)
Demographics	Age	20-29	2	25
		30-39	3	37.5
		40-49	1	12.5
		50 and over	2	25
		Total	8	100
	Marital Status	Married	3	37.5
		Single	5	62.5
		Total	8	100
	Presence of Children	Has Children	7	87.5
		No Children	1	12.5
		Total	8	100
	Education Level	High school	5	62.5
		University	2	25
		Master's Degree	1	12.5
		Total	8	100
	Employment Status	Employed	5	62.5
		Unemployed	2	25
		Retired	1	12.5
		Total	8	100
Experience in North Cyprus	Duration of Living in Cyprus	1-2 Years	3	37.5
		More than 2 years	5	62.5
		Total	8	100
	Number of Language Spoken	One language	1	12.5
		2 languages	1	12.5
		3 language or more	6	75
		Total	8	100
	Difficulties in Communication	Experience difficulties	3	37.5
		Does not experience difficulties	5	62.5
		Total	8	100
North Cyprus as a New Homeland	Criteria for choosing a country to move to	Family unity	5	62.5
		Recommendation	2	25
		A safe country	1	12.5
		Total	8	100
	Opportunities found in the new country	Family unity	2	25
		Safe country	2	25
		Job opportunities	1	12.5
		Other expectations	3	37.5
		Total	8	100

Figure 2: [Demographic Information about Ukrainian Immigrant Women]

Initially, some demographic information about the participants are collected. The age range of participants change between 20 to 50 and over 2 of the participants belong to 20-29 age group. 3 participants belong to 30 to 39 age group. A participant belongs to 40-49 age group. 2 participants belong to 50 and above age group. 37.5% (3) participants are married and the rest 62.5% (5) are single. The majority of the participants are high school graduated 62.5% (5); 25% (2) are university graduates and 12.5% (1) has a Master's degree. The majority of participants are employed 62.5% (5), 25% (2) is unemployed and 12.5% (1) is retired. The majority of participants have children which is 87.5% (7), while only 12.5% (1) don't have children. Also, it was found that the majority of participants are living for more than two years in North Cyprus which is 62.5% (5) and 37.5% (3) of participants are living 1-2 years in North Cyprus. The same amount of spoken language from one language to 2 languages was found that both are 12.5% (1) and (1), while the majority of participants speak three languages or more which is 75% (6). The majority of participants didn't have any experiences in difficulties in North Cyprus in relation to communication barriers which is 62.5% (5) and 37.5% (3) experienced difficulties with respect to communication barriers. While immigrant participants were looking towards these criteria in order to choose a new North Cyprus as a new homeland; the majority of participants were looking for family unity 62.5% (5), 25% (2) of participants chose the country according to the recommendations and 12.5% (1) chose north. Cyprus is a new homeland in order to stay safe. The participants were looking for different type of opportunities in a new country; the majority of participants were looking for other expectations 37.5% (3), family unity 25% (2), 25% (2) were looking for safe country, 12.5% (1) were looking for better job opportunities. Most of the participants live in the area in North Cyprus calls as Iskele (old name in greek- Trikomo- Τρίκωμο), few lives in Lefkoşa/ Nicosia (Lefkosia) and couple in Girne (Kyrenia). Most of the participants have children. Based on the collected data, most of the Ukrainian women immigrants were looking for working permit in order to stay in North Cyprus and on the same or similar field as they were working before migrating. All the participants are unsatisfied with the health system in North Cyprus and they find it expensive. If they have anything small or urgent to do, they make their way to the private hospital. According to participants governmental hospitals are not just enough, but also the negligent attitude of doctors towards patients make them feel devastated. “they offered me to sell my oocytes (eggs)” (Participant 7).

Several participants faced with socio-economic problems in North Cyprus. Most of the participants got used to the new homeland and even started to create their own homes. Even participants migrated for different reasons to North Cyprus, half of the participants are still getting used, but half still missing Ukraine. “Nothing has changed, I still love it” (Participant 5). Most of the participants did not find any support in North Cyprus and were not looking for it. Most of the participants met their expectation in North Cyprus. More than half of participants are single, have high school education, living in North Cyprus more than 2+ years, working and do not have any difficulties in communication and language

barriers. Also, their goal is to be with their families together. Most of the participants explained that the most important thing for them in their life is their home and their families, them to be safe, healthy, loved, rest in a comfort zone. The association of home is more symbolic and emotional, rather than physical attachment. It was also found that home is not a place, it is about positive feelings surrounded by loved, families, relatives and friends. On the other side, most of the participants expressed theme self as patriots in a way that they do not have to stay in North Cyprus as their homeland that there ‘is patriotism in to stay home and wait till the bomb falls onto our heads?’ (Participant 8). Lastly, most of the participants are satisfied with the infrastructure, healthcare, system etc. in their homeland “I love my country; the buildings, beautiful streets, green areas, parks, roads... and I tell to everyone and I will tell everyone about it” (Participant 8).

7. CONCLUSION

The present study explores the concepts of ‘home’ and ‘homeland’ of the immigrant Ukrainian women that immigrated to North Cyprus. The aspects like emotions, feelings, gendered dimension and interpretation of the concepts are expressed throughout the study. The in-depth interviews showed that ‘home’ for most of the participants, awake positive emotions toward it and relates to be surrounded by loved people, sense of belonging, comfort and safe zone for them and their children rather than the physical area. Also, it shows that pull factors of North Cyprus are safety and slow life for participants and their children, family and friends. The data collected for the study reveals that for Ukrainian immigrants, the choice of North Cyprus for their home is based on its tranquility. Yet, they hardly consider North part of Cyprus as their homeland. On the other side, the push factors of North Cyprus are poor healthcare, lack of public transportation and high cost of living.

REFERENCES

- Albrecht, C., & Panchenko, T. (2022). Refugee Flow from Ukraine: Origins, Effects, Scales and Consequences. *CESifo Forum*, 23(4), 8-16.
- Allen, K.-A., Kern, M., Rozek, C., McInerney, D., & Slavich, G. (2021). Belonging: a review of conceptual issues, an integrative framework, and directions for future research. *Australian Journal Of Psychology*, 73(1), 87-102.
- Andersson, K., Angelstam, P., Elbakidze, M., Axelsson, R., & Degerman, E. (2013). Green infrastructures and intensive forestry: Need and opportunity for spatial planning in a Swedish rural–urban gradient. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 28(2), 143-165.
- Atland, K. (2020). Destined for deadlock? Russia, Ukraine, and the unfulfilled Minsk agreements. *Post-Soviet Affairs*, 36(2), 122-139.
- Bates, C., Huber, R., & McClure, E. (2016). Stay Connected: Using Technology to Enhance Professional Learning Communities. *The reading teacher*, 70(1), 99-102.
- Berg, J. (2015). Explaining Attitudes toward Immigrants and Immigration Policy: A Review of the Theoretical Literature. *Sociology Compass*, 9(1), 23–34.
- Bettencourt, L., Lobo, J., & West, G. (2008). Why are large cities faster? Universal scaling and self-similarity in urban organization and dynamics. *The European Physical Journal B*, 63, 285–293.
- Boyarkina, A. (2014). Residential Tourism in Northern Cyprus. *Motivation Factors of Tourists Towards NC*. 1-42.
- Cristoforetti, A., Gennai, F., & Rodeschini, G. (2011). Home sweet home: The emotional construction of places. *Journal of Aging Studies*, 25(3), 225-232.
- Çavuşoğlu, M. (2017). Gastronomy Tourism And A Study On Cyprus Taste Festivals. *International Rural Tourism and Development Journal*, 1(2), 47-52.
- Çavuşoğlu, M., & Çavuşoğlu, O. (2017). Gastronomy Tourism And Northern Cyprus E-Gastronomy Map Project. *International West Asia Congress Of Tourism (IWACT'17) The Book Of Full-Text*. 271-280.
- Dasgupta, P., Morton, J., Dodman, D., Karapinar, B., Meza, F., Rivera-Ferre, M., . . . Vincent, K. (2014). Rural Areas. In E. Carr, & N. Raholijao, *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects*. 613-657.
- Dwyer, B. (2016). Teaching and Learning in the Global Village: Connect, Create, Collaborate, and Communicate. *The Reading Teacher*, 70(1), 131-136.
- Eckschlager, J. (1814). *Ulrich Zwingli von Zürich* (T. 5). Germany.
- Elinder, M., Erixson, O., & Hammar, O. (2022). Where Would Ukrainian Refugees Go if They Could Go Anywhere? Current Forced Migration Flows: Refugee, Irregular, and Trafficked Migrants, 57(2), 587-602.
- Ferenczi, N., & Marshall, T. (2013). Exploring Attachment to the “Homeland” and Its Association with Heritage Culture Identification. *PLoS ONE*, 8(1), e53872.
- Frug, G. (1998). City services. *NYUL Rev.*, 73, 23-96.

- Gurney, C. (1997). "... Half Of Me Was Satisfied": Making Sense Of Home Through Episodic Ethnographies. *Women's Studies International Forum*, 20(3), 373-386.
- Güneş, S., & Sabur, D. (2023). Slow Food Movement in the case of local tasting tours. *Journal of Food Nutrition and Gastronomy*, 2(1), 105-123.
- Gwilliam, K. (2003). Urban transport in developing countries. *Transport Reviews*, 23(2), 197-216.
- Hampton, K., & Wellman, B. (2002). The Not So Global Village of Netville. *The Internet in everyday life*, 345-371.
- Heidegger, M. (1993). Building Dwelling Thinking. *Poetry, language, thought*, 154, 343-364.
- Hernández, C. (2021). 10 - The role of citizens in smart cities and urban infrastructures Author links open overlay panel. *Solving Urban Infrastructure Problems Using Smart City Technologies*, 213-234.
- Hugyik, A. (2023, 10 7). Political And Military Lesson soft the Russian - Ukrainian War. *SCIREA Journal of Sociology*, 7(5), 353-367.
- Hundt, M. (2014, 09 25). Home Is Where You're Born: Negotiating Identity in the Diaspora. *Studia Neophilologica*, 86(2), 125-137.
- Gore, A. (1991). Infrastructure for the global village. *Scientific American*, 265(3), 150-153.
- Karatosun, M., & Çakar, D. (2017). Effects of Cittaslow Movement on Conservation of Cultural Heritage: Case of Seferihisar & Halfeti, Turkey. *Civil Engineering and Architecture*, 5(3), 71-82.
- Korovkin, V., & Makarin, A. (2023). Conflict and Inter-Group Trade: Evidence from the 2014 Russia-Ukraine Crisis. *American Economic Review*, 113(1), 34-70.
- Kuo, W. (1978, 10). Immigrant/Minority Status and Alienation. *Sociological focus*, 11(4), 271-287.
- Lee, E. (1966). A Theory of Migration. *Demography* 3, 3(1), 47-57.
- Lerma, M. (2012). Indigeneity and Homeland: Land, History, Ceremony, and Language. *American Indian Culture and Research Journal*, 36(3), 75-97.
- Ludvik, J., & Bahensky, V. (2024). The Russia-Ukraine frozen conflict: Evidence from an expert survey. *Comparative Strategy*, 43(2), 104-117.
- Mahase, E. (2023, 02 23). Ukraine: Over 700 recorded attacks on health facilities and workers in year since Russia invasion. *The bmj*, 10-1136.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and Personality*. 1-394.
- McLuhan, M. (1964) *Understanding Media: The Extensions of Man*, London and New York, 1-396.
- Peri, G., & Sparber, C. (2011). Assessing inherent model bias: An application to native displacement in response to immigration. *Journal of Urban Economics*, 69(1), 82-91.
- Reyes, P. (2022). Push Factors. *The Virginia Quarterly Review*, 98(1), 7-7.

- Safipour, J., & Emami, A. (2011). Feelings of social alienation: a comparison of immigrant and non-immigrant Swedish youth. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 31.7(8), 456-468.
- Schmidt, P., & Mech, L. (1997). Wolf Pack Size and Food Acquisition. *The American Naturalist*, 150(4), 513-517.
- Shaw, M. (2023). Russia’s Genocidal War in Ukraine: Radicalization and Social Destruction. *Journal of Genocide Research*, 25(3-4), 352-370.
- Sixsmith, J. (1986). The Meaning Of Home: An Exploratory Study Of Environmental Experience. *Journal of Environmental Psychology*, 6(4), 281-298.
- Smith, S. (1994). The essential qualities of a home. *Journal of environmental psychology*, 14(1), 31-46.
- Sohn, D., Jang, H.-J., & Jung, T. (2015). *Go Slow and Curvy*. London: Springer International Publishing.
- Stroebe, M., Henk, S., & Nauta, M. (2015). Homesickness: A Systematic Review of the Scientific Literature. *Review of General Psychology*, 19(2), 157–171.
- Süer, S. (2023). Cittaslow Notion for Sustainable Tourism: Cittaslow Movement in Turkey. *Jornal Of Academic Tourism Studies*, 4(1), 1-20.
- Tönnies, F. (2001). *Community and Civil Society*. (J. Harris, Ed.) Cambridge.
- Tremblay, G. (2001). From Marshall McLuhan to Harold Innis, or From the Global Village to the World Empire1. *Canadian Journal of Communication*, 37(4), 561-575.
- Urbanski, M. (2022). Comparing Push and Pull Factors Affecting Migration. *Economies*, 10(1), 1-15.
- Van de Graaf, T., & Colgan, J. (2017). Russian gas games or well-oiled conflict? Energy security and the 2014 Ukraine crisis. *Energy Research & Social Science*, 24, 59-64.
- Van Dijk, J. (2002). A Framework for Digital Divide Research. *The Electronic Journal of Communication*, 12(1), 1-11.
- Wanner, C. (2023). Introduction: War and dispossession. In *Dispossession*. Routledge. 1-21.
- Wilson, A. (2016). The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War. *Europe-Asia Studies*, 68(4), 631-652.
- Yıldırım, F., & Ulusoy, B. (2022). Street food: Public health and examples from Northern Cyprus. *Journal of the Turkish Veterinary Medical Society*, 93(2), 166-172.
- Younger, J. (1995). The alienation of the sufferer. *Advances in Nursing Science*, 17(4), 53-72.
- Zuchowski, D. (2025). Migration response to an immigration shock: evidence from Russia's aggression against Ukraine. *Journal of Economic Geography*, 25(1), 21-40.

THE ROLE OF GENDERED EXPERIENCE AND MEMORY IN SHAPING RESIDENTIAL SPACES “A STUDY OF MASS-HOUSING IN NORTHERN CYPRUS”

Banafsheh Abd Alsamadi Esfahani, PhD Student

Architecture Department, Architecture Faculty, Eastern Mediterranean University, North
Cyprus

Email: 22600399@emu.edu.tr

Rafooneh Mokhtarshahi Sani, Prof. Dr.

Architecture Department, Architecture Faculty, Eastern Mediterranean University, North
Cyprus

Email: r.mokhtarshahi@emu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-9520-6495

1. INTRODUCTION

The built environment, besides its physical entity, is profoundly integrated with humans’ cognitive domains, experiences and memory and their interaction as a sociocultural construct. Most importantly, not only does memory, both individual and collective, provide a ground for individuals to perceive and interact with their physical surroundings, but it also shapes their sense of belonging and attachment to a place. Among these aspects, the role of gender, particularly women, plays a decisive role in determining how individuals understand, settle in, prioritize, and personalize their living spaces. In rapidly mass-housing developments like Northern Cyprus in the Iskele region, residential environments have been influenced by social structures, economic and political decisions that often disregard the role of gendered experience and their memory on spatial perception. This study highlights the role of gendered memory in forging residential experiences, focusing on how women give meaning to the lived realities of newly developed mass-housing areas by referencing the prominent role of historical and cultural contexts in the formation of such residential spaces. The modern expansion of urban features in Iskele has prioritized structural efficiency and minimized socio-cultural dimensions that have a great impact on how inhabitants experience these spaces. This dimension influences the gendered behaviour about their correlation with environments, patterns of use, mutual and social interactions, and emotional attachment. This research addresses two objectives: analyzing how the experience of gender dynamics influences the formation, perception, and emotional attachment and exploring the contribution of memory in culminating a sense of belonging with a primary focus on women in the Iskele region.

It is worth mentioning that establishing a correlation between past and present has been a major concern in the contemporary period, bringing about authenticity in architectural design, in particular, in residential and housing architecture, which are the main basins for cultural features as a container of residents’ communication in the same ground. In this regard, the symbolic use of traditional features could be the way to make a bond between residents and contemporary housing. Based on deductive reasoning, the symbolic use of architectural elements of the periods of Pre-Ottoman & Early Ottoman Periods; vernacular architecture, Ottoman period (1571–1878), British Colonial period (1878–1960), Modernist Period (1960–1974), and Post-1974 (Division of Cyprus & Mass Housing Era) are the most preferred traditional features were used symbolically in the current mass housing design.

The increasing growth of population has led to the inordinate growth of a variety of housing in response to the increasing demand for having more housing blocks regardless of demonstrating past architectural features that downplay the significance of gendered experiences and the role of both individual and collective memory is less prominent within that built environment. Although housing units were modified to adjust new design layouts to the local taste, such layouts do not symbolically represent the local identity and sense of belonging to the space for their residents. Thus, it is deduced that these layouts do not have a meaningful sense of home. As Scheidt (1998) states, “A house is a meaningful cultural object” linked to the history of the regions they are built in. Houses are not merely defined as physical

features but are profoundly affected by cultural and traditional values and they can provide the space that talks about feelings (creative or non-creative, warm or cold), ways of thinking, a sense of belonging, and gender behavioral patterns. Gender roles increasingly influence house layouts by determining how spaces are used and by whom; like private areas and public spaces are respectively used by women and men. Women engage in homemaking practices that conserve cultural memory and place attachments. According to Rapoport, vernacular architecture is the central basin where gender norms give order to access and movement within the home and bringing together memory and space (Rapoport, 1969).

Due to the civil war, Cyprus has been confronted with an increasing rate of housing demand and a rapid rate of construction. Such new construction because of its lower rating cost has encouraged companies to invest in mass housing projects (H. Pulhan & T. Orçunoğlu, 2008). Accordingly, this study seeks to investigate how the role of gendered experience (focusing on women) and memory patterns has changed from the past to the contexts of mass housing today by considering traditional Cypriot houses architectural features. The Ottoman (1571–1878) and British Colonial (1878–1960) are most evident periods that have affected contemporary architecture in Cyprus. The Ottoman empire influenced the architectural features of residential environments of the Island. During the British Colonial period economy transformed from agriculture to commercial one (Atun & Pulhan, 2009). It is said that early mass housing traces back to the Ottoman Empire when the European designing mass housing to provide low-income families with proper and optimal accommodation (Pulhan & Numan, 2005). Afterwards, in British Colonial period a wide variety of

mass housing projects were completed for emigrated low-income families. In 1963, there was a necessity of housing units for refugees during the civil war between Turkish and Greek Cypriot. The initial mass housing projects were conducted in Famagusta and Nicosia as the major cities of Northern Cyprus (Ekrem Işın, 2001). The row-type building blocks were the dominant prototypes of social houses arranged by the government.

2. GENDER AND HOUSING PREFERENCES

2.1. Culture as a Determinant of Housing Choices

For Amos Rapoport “Culture is an organized body of conventional understanding manifest in art and artifact persisting through tradition, characterizes a human group”. He explores the profound connection and adaptability between culture and the built environment. He believes that cultural values, tradition, social influences, climatic and anti-climatic (economy and religious beliefs) approaches, and technological consideration have a great influence on form of the house in the particular location or landscape (Figure 1). Amos Rapoport’s work on culture and house form emphasizes the importance of understanding cultural components in housing design and preferences, in particular, vernacular housing. His framework dismantles culture into various elements, including: gender, politics, religion, kinship, and social relations (family structure). He argues that these cultural factors significantly influence

housing choices and built environments. Studies have shown that kinship relations and attitudes toward women are particularly crucial in housing preferences. He believes that housing as a cultural phenomenon is a societal norms consisting the women’s role that increasingly influence design and spatial organization. To him traditional societies reflects gendered divisions of space, with women’s activities concentrated in private or domestic areas. In this sense, kitchen layouts, courtyard design, and privacy elements are the main fundamental space organization reflecting gender-based (focusing on women) functional requirements. In many cultures, the spatial hierarchies are affected by women’s roles like segregated spaces such as gusts rooms, kitchen and women-merely areas. Most importantly, women’s visibility and mobility are of the height priority. One of the most profound ways in which family life is manifested in the home is through customs and rituals that shape the way spaces are used and experienced, in particular, women-only areas. In this regard women play a fundamental role in shaping housing preferences by recognizing gender sensitive design for creating housing that better accommodates women’s diverse needs.

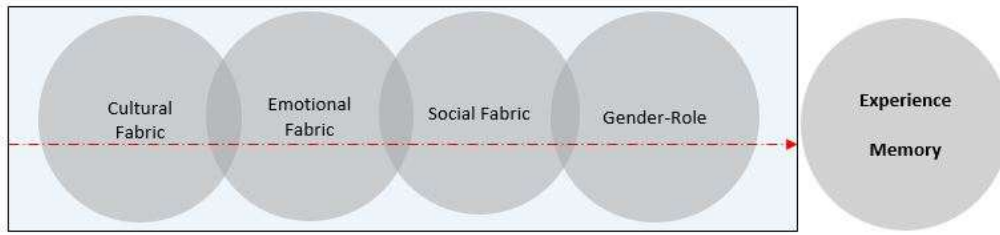

Figure 1: [The Basic Domain of Experience and Memory based on Gender Role and Housing]

2.2. Gender Design

Gender design is an architectural approach as a response to the diverse needs, experience and roles of genders. Design focuses on users belonging to a different race, caste, ethnicity and gender – “*social construction and understanding of masculinity and femininity*”.

“The gender-sensitive design aims to combat spatial inequalities by recognizing that urban environments are not gender-neutral and highlighting different patterns of discrimination that are often hidden in gender-neutral perspectives Gender-sensitive planning aids in demonstrating changes in gender relations (i.e., relationships between men and women) in a particular culture through time using gender-sensitive indicators that influence the design (Vanishya Vasanth, 2022).”

Its primary aim is to create inclusive, safe and proper spaces accommodate user’s needs, in particular, addressing challenges confronted by women, non-binary individuals, and marginalized hordes of people. The most important features of such design are equity and inclusivity for ensuring that built environments do not put a pressure on gender biases and provide a ground for accommodating of people

of all gender identities. The most concern of gender design is women and men often use spaces differently due to socio-cultural and biological preferences. In addition, safety and accessibility are the others factors that are being applied in gender design approach focusing on safe spaces and accessible one for all individuals, minimizing the risk of violence and harassment especially in housing and mass-housing areas. Moreover, flexibility and adaptability are of the highest importance supporting multifunctional housing layouts that preserves diverse family structures and chores arrangements for women-only areas. These arrangements integrating child-friendly spaces in public areas, proper amalgamation of housing layouts like kitchen, work-spaces, and living parts to preserve work-life balance. Besides, mobility is the other factor that would be clearly seen in gender design that incorporates well-lit streets and gender neutral facilities to improve urban safety. It recognizes women are often more affected by economic and environmental hazards. So there are some categorized gendered design spaces as below:

- Housing: Flexible layouts, integrated workspaces, childcare-friendly shared spaces
- Public spaces: Gender-inclusive spaces, well-lit parks and streets, and harassment prevention measures.
- Workspaces: Gender-neutral design choices, family-friendly workplace

2.3. Gender and Space in Architecture

2.3.1. History

Throughout history, architecture reflects societal norms and roles related to gender. From the secluded gynoecium -a part of a building set apart for women in an ancient Greek or Roman house-of ancient Greece to the ornate parlors of Victorian homes, demonstrating roles assigned to women and men. The following prototypes shows a better understanding of how architectural mindsets and approaches has historically influenced gender roles in a domestic setting or areas.

2.3.1.1. Victorian House

The spatial segregation was the clear evidence of Victorian homes reflected strict gender roles of that period. Women were expected to rule the home and providing a ground for entertaining guests in spaces like hall and drawing room with decorative features while men had spaces like studies and libraries with less decorative ones showing their roles in intellectual pursuits. The architectural design features included

ornate decorations and large windows in women’s spaces for having elegant atmosphere for hosting and domestic activities. On the contrary, spaces for Men often had practical layouts emphasizing work and contemplation.

2.3.1.2. Ancient Greek and Roman Architecture

The gynoecium, women-only area as a private space, reflecting the societal expectation that women should be kept out of the public eye and isolated. So such architectural characteristics induce the notion and the perception of that the women’s primary roles were within the domestic sphere. In Roman houses the separation between public area (atrium) and private sectors demonstrated the distinctive gender roles.

2.3.1.3. Islamic Architecture

In the traditional Islamic architecture in homes layouts, Harems were private spaces for women and their children. This trend was the cultural norms of those days as spatial segregation around gender roles. Such a method of design emphasizes privacy and protection for women parallel with the restriction of their interaction with unacquainted men outside the family structure. In addition, Mosques as a place of worships segregated prayer spaces (sections or galleries) revealed broader societal expectations regarding gender. In the other words men and women had distinct and separate roles within religious practice and community life (Table 1).

Table 1: *Division of Space*

Historical Division of Space:	Male-Dominated Space Division [Domestic Environments: Homes, Buildings: Religious Buildings, Workplace. The historical division of space severely demonstrates the space segregation
Contemporary shifts in Gendered division:	Gender-Dominated Space Division [Inclusive Design: accessible and comfortable space (All genders), Gender-Neutral Facilities: Promoting Equity, Work Environment: Flexible/inclusive/open plan layout/

2.4. Memory

Memory is the process of recalling information or experiences. It plays a pivotal role in creating the sense of place. We experience our current reality and linked to previous events and then experiencing in the present. We need to memorize in order to have a sense of ourselves and place. So the space should be identifiable for the creation of place. Our memory-image or mapping of space are generated by our own encounters with space. If or perception of space does not come along with our preconceived notions or expectations, we get the sense of being irrelevant with space. The perception of the space is deeply influenced by culture and personal memories of place. It is said that human experiences become more deeply imprinted in memory when they take a place in the monotonous same environment. On the

contrary, when they take a place in a new context the earlier memories are pushed to the background. In this regard, environment has a big impact on humans’ memory recollection because it is the fundamental spatial context where humans recall and experience.

2.4.1. Memory and Culture

Memory and culture are deeply intertwined, as culture shapes collective and personal memory, and memory reinforces cultural identity. In addition, memory functions as primary elements of social construct. It is not just an individual cognitive process and it is shaped through social groups and traditions (Halbwachs & Coser, 1992). Memory in the case of culture preserving historical events and shared experiences (Assmann, 2011).

2.4.2. Memory and Sense of Place

Collective and individual memory play a crucial role in how women perceive their living environments. During displacement period (post-conflict resettlements in Cyprus), mass housing developments have served as spaces where displaced communities—especially women—attempt to reconstruct their lost homes and maintain cultural traditions. The architectural continuity or disruption of past spatial traditions in new mass housing impacts how women connect to their environment.

2.4.3. Memory and Gender

Memory—both personal and collective—affects gender identity and roles. Cultural and social memories shape how societies construct ideas of masculinity and femininity. The lived experiences of different genders contribute to the ways in which people engage with and remember spaces. For example, women’s historical exclusion from certain public spaces informs contemporary discussions about accessibility and safety.

2.4.4. Gendered Memory and Space

Memory and gender together influence the shaping of spaces. In mass housing, for instance, the way gendered experiences are remembered and carried forward can affect the design, usage, and transformation of living environments. Spaces are often designed based on historical assumptions about gender roles, which can either restrict or empower individuals.

2.5. Cyprus Brief History

Cyprus is known as an important cultural zone as a traditional environment and it is situated in the eastern part of the Mediterranean basin. In 1571, after different occupations Ottoman Empire ruled over the island and Cyprus remained as a Turkish province until 1878 when Britain gained administration of

the island. In 1955, the Greek Cypriot rebellion against British rule led to right-wing nationalists. In 1960 the negotiations led to the creation of the independent Republic of Cyprus. After a couple of years, the conflict starts between Greek Cypriot determination and the establishment of a *green line (buffer zone)* dividing the two communities, namely Greek Cypriot and Turkish Cypriot areas (Thompson et al., 2004). The Aegean islands, Turkey (Anatolia), Lebanon, Israel, and Egypt were the important regions that had a profound effect on the culture and economy of Cyprus. It is said that the island was ruled by the Phoenicians, Assyrians, Egyptians, Persians, Helens, Romans, Byzantines, Arabs, Franks, Genoese, Venetians, Ottomans, and the British (Hill, 1972). Among all cultures Phoenicians- an ancient civilization originating in the Levant region of the eastern Mediterranean, located in modern Lebanon- had the oldest effect on the Island even the capital Nicosia was named after Ptolemaic King Levkos, and later on urban areas like Salamis and Paphos were built by Romans as some flourishing settlements in the district. It is vital to mention that there is a trace of East Roman culture in the features of the island. Nevertheless, the accumulation of internal and external powers provided a ground for having a multicultural social structure and culturally built environment in Cyprus. In this sense, Cyprus is the cradle of architectural styles including; Roman, Byzantine, Gothic, Renaissance, Ottoman, and the British Colonial which introduce the multi-cultural identity of the island. Due to the wide range of immigrants with different cultural levels and backgrounds, we are faced with distinctive multi-dimensional cultures. Thus cultural accumulation is the main distinctive feature of Cyprus (Dincyurek et al., 2003). In the case of urban scale Nicosia and Famagusta highlight the multicultural identity of the cities. Two of the most important human settlements are situated in existing walled cities. Since the 16th century, the majority of the walled city of Nicosia was built by Ottoman Turks and the natural multi-cultural characteristic of the city has its continuity till today. One of the most prominent features of this surrounded old city is its Ottoman Turkish style of the houses that defines the narrow organic street structure. And of the great values is the urban fabric with the bold traits of Ottoman footprints. Since the 16th century, the majority of the walled city of Nicosia was built by Ottoman Turks and the natural multi-cultural characteristic of the city has its continuity till today. One of the most prominent features of this surrounding old city is its Ottoman Turkish style of the houses that defines the narrow organic street structure. And of the great values is the urban fabric with the bold traits of Ottoman footprints. These days it reflects both the historical and modern characters with its monumental Gothic buildings which molded and patterned the medieval- street patterns alongside residential units with Ottoman character. In the case of urban scale Famagusta and Nicosia highlight the multicultural identity of the cities.

In terms of Famagusta urban fabric, we can say that it is one of the well-defined prototypes of medieval cities with its multi-cultural identity. Its traditional urban pattern reflects its medieval origins in the organic pattern, well-scaled tight streets, and irregular public areas with buildings. In terms of city organization, density, size, spatial organization, and layout developed through formal qualities by the passing of time. During the Byzantine Empire identifiable characteristics like religious structures such

as pendentive domes, composite order capitals, and central plan design were added. In a limited period of time, the island was conquered by the Arabs with the Islamic culture (Oktay, 2002). Applying masonry techniques and materials (limestone), Islamic architectural elements (Ivan, domes, minarets, mihrab, geometric patterns, Bazaar, courtyard houses (provide privacy and sun protection), fountain in public and private spaces, and structural adaptation (conversion of churches to the mosques) are the typical examples of Arabs influences. Then about three centuries passed over to Guy de Lusignan with French culture. In this period, Gothic style (pointed arches, ribbed vaults, and flying buttresses), large windows, stonework, defensive structures, and towns with fortified walls and a central church were the dominant elements of architecture. During the Venetian period, the Italian Renaissance was introduced to the Island. In 1571, Cyprus was controlled by the Ottoman Empire. In this period Islamic architecture was introduced again but with Turkish-Islamic synthesis and approaches. Nowadays by looking precisely at the built environment, we can observe the Turkish-Islamic features in the art, and architecture, in particular, in the formation of the settlements. The British period was the new movement toward industrialization. The mentioned historical background shows the influence of various architectural styles on Cyprus as a formal architectural indicator. However, the vernacular architecture of the island has evolved in association with the needs of native people. The major population of Cyprus involves prehistoric residents and immigrants. Such a population went beyond formal architecture and has developed a common language as a vernacular Cypriot architecture.

2.6. Ottoman Period (1571- 1878)

In 1571 Ottoman Turks conquered Cyprus after decades of strategic planning and military attempts. The Ottoman had transformed into a global power in 1453 following the fall of Constantinople, initially attempted to seize Cyprus in 1488 but was thwarted by Venetian forces. After the conquest of Egypt in 1517, the Ottomans increased their focus on Cyprus. In response, the Venetians fortified Nicosia under the supervision of engineer Julio Sarnano, but the defenses were incomplete by the time of the Ottoman attack. In 1571, the Ottomans, with a force of 100,000 soldiers, successfully took control of Nicosia and the island. Under Ottoman rule, the empire promoted Islam, converted churches into mosques, and constructed buildings reflecting Turkish culture and Islamic traditions. Despite religious differences, historical accounts suggest that the Ottomans governed Cyprus with relative coexistence among Muslims, Christians, Jews, and Armenians.

2.6.1. Ottoman House in Cyprus

There are inordinate number of monumental legacies from Ottoman Empire around the island like; caravanserais, inns, mosques, baths, and schools. However, the most influence of this period is on layouts and spatial organizations of the houses. Cypriots preferred to build their own houses compatible with Turkish culture and Islam reflects on their religion (Mesda, 2011). In this regard Ottoman house

units were related to the Turkish lifestyle and their culture in Cyprus and influenced the residential architectures in the whole island.

2.6.2. Layout Organization

One of the most prominent features that influenced the house layout was the room for making the strong privacy for the residents. Actually, one of the most important characteristics of the Ottoman houses (Figure 2, Table 2) is they were built based on Muslims religious beliefs and Turkish culture. Garden houses were built to inspire heaven with surrounding walls as a reclusion for family members, which is a typical example.

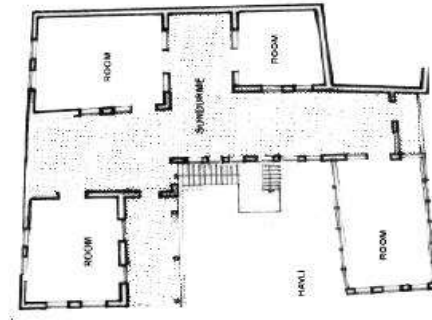

Figure 2: [The Sample of Ottoman Houses Layout (Pulhan,2008)]

Table 2: *Ottoman Houses Layout*

Entrance	[Seki alti: Entrance area at a lower level of the floor]
Sündürme	[Transition from indoor to outdoor and semi-open space towards Garden]
Rooms	[Activity space for family and providing privacy]
Sofa	[Hall or passage in other words place for family meeting]
Service Area	[kitchen for woman daily activity; located in the courtyard independently, Laundry; located generally around the courtyard as a separated space, and Bathroom]
Courtyard	[located in the middle of the house layout and surrounded by rooms]
Stair case	[Located at the outer hall which was positioned in front of the sofa or located at the outside of the house from the courtyard or located in the inner sofa]

2.7. British Colonial Period in Cyprus (1878-1960)

In 1878, after Ottoman rule, Cyprus ruled under British administration. Britain faced major competition from both France and Egypt in the Mediterranean basin. To confront French, Britain dismantled French fleets and gaining dominance over the Mediterranean. By the late 19th century, Britain adopted a strategy of establishing "temporary bases" on key islands, including Cyprus, to protect its trade routes from India and other colonies. During the Ottoman-Russian war in 1806, Britain saw an opportunity to pressure the declining Ottoman Empire. Although an initial military attempt to dominate the region failed, Britain later increased its influence over Egypt and the Suez Canal. Eventually, Britain acquired control over Cyprus through diplomatic negotiations, convincing the Ottomans to cede the island in exchange for military support against Russia. As a result, Cyprus remained under British rule for approximately 82 years, from 1878 to 1960.

2.7.1. British Colonial Houses in Cyprus

Britain started to reveals her domination by shaping the Cyprus architectures in the large scale. During this period many buildings were launched and remain today. The British architectural period has been classified into two periods of early British (1878 to 1921) and late British (1921 to 1960) in Cyprus (Ozay, 2005). This period brought new construction techniques and materials to the Cyprus in other words it was the starting point for modernization in this island. In the early British, Ottoman construction techniques were continued in the residential buildings. In the late period, British and Cypriot architects designed houses by dual-methods of British and traditional Cypriot style.

2.7.1.1. Layout Organization

During British Colonial, the layouts of the houses did not undergo many alterations and Ottoman architectural style were commonly applied for these houses in Cyprus, including; single story layout: hall opened directly towards street and Sofa was surrounded by rooms. It is said that in some parts of the island there is a duality of houses layouts due to the dichotomy usage of them (mixed use of residential and official) (Table 3).

Table 3: *British Colonial house layout organization*

Entrance	[Defined by the porches]
Veranda	[Designed as extension part of sofa]
Rooms	[were designed around the Sofa]
Sofa	[Located at the Middle of the rooms]
Service Area	[Situated generally around the courtyard as a separate space]

Terraces

[Large Terraces at ground Floor]

2.8. Mass housing in Cyprus

The history of mass housing expansion (social-housing) in Cyprus traced back into Ottoman and British Colonial rule during social transition time (H. Pulhan & T. Orçunoğlu, 2008). The main purpose of designing such housing complexes was to shelter low-income families (Ozay, 2005). Samanbahçe was the first social housing complex was built by British in five rows during 1894-1955 and CMC Workers' Housing in Lefke is built in the same period. These projects have been carried out to provide Turkish inhabitants of Cyprus with proper accommodation. The other project was Kucuk Kaymakli as a multistory and row-type housing developments. These days most of the residential projects are lunches by private companies in Cyprus embodied traditional Cypriot architectural features adapting to the contemporary style

According to Hoşkara et al (2009):

“Social housing units have not to date met the household demands and spatial needs, which therefore led to the owners or tenants of these houses regularly carrying out their own alterations, both internally and externally in order to change the house based on their own needs at both cultural and spatial levels”.

2.8.1. Iskele Region North Cyprus

Iskele as a district of the Turkish Republic of Northern Cyprus, separated from the northeastern part of the Famagusta district. It is located on the Karpas Peninsula and borders the Famagusta district in the southwest. The administrative center is Iskele. Iskele is the leader among the regions of Northern Cyprus in terms of the number of housing under construction and on sale. Most of the complexes under construction are located on the eastern side of the island on the coast of Famagusta Bay (Figure 3).

Figure 3: [Iskele Mass Housing]

3. METHODOLOGICAL APPROACH

The study applies a dual-method approach, integrating cognitive, phenomenological, and comparison methodologies (Figure 3). The Former is sets of principles and techniques derived from Human Cognition (the mental process of acquiring, perceiving, processing, applying, and storing the data) focusing on underlying decision-making and perception, and the latter seeks to capture the lived experience (the meaning things have in our experience) of humans including their interpretations and emotional responses. Comparison methodology compares different mass-housing developments in Iskele to identify variations in design and their impact on residents' sense of belonging.

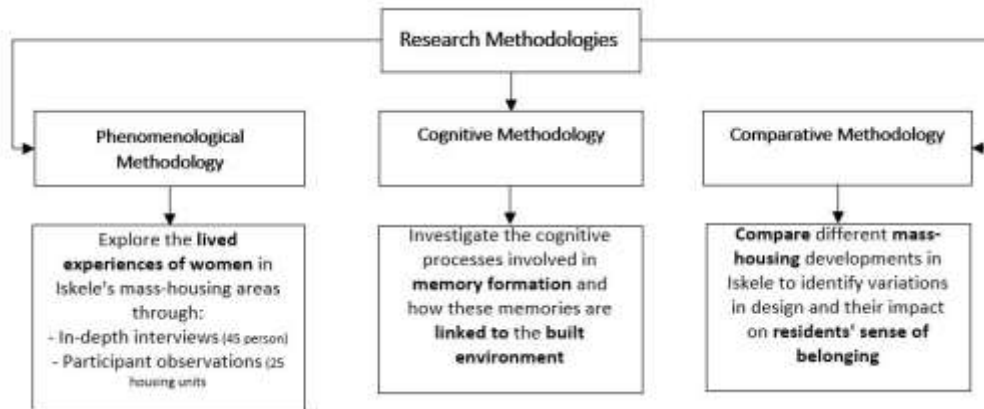

Figure 3: [Methodological Approach]

4. RESULTS AND DISCUSSION

Gender design in mass housing environment has an attempt to create living spaces that provides a ground for diverse needs and prerequisites of all genders so as to promote inclusivity and equity. In the context of Iskele there is a gap of studies focusing solely on gender design within mass housing. Mass housing environments in this region are significantly influenced by existing laws and regulations. So such legal frameworks shape the quality of housing areas affecting daily lives residents. The only spatial layout that follows the gender-sensitive design regulation in housing design is flexible interiors with Open-plan living spaces that allows women easily supervise their children while working or cooking and feel the sense of place attachment as a nuclear family involves with others during daily routines. The other important factor that is not properly considered is safety which profoundly influence how women navigate themselves through mass housing environments, impacting their mobility and mental well-being. Well-lit streets and common areas to prevent violence are the typical examples. Most importantly affordable housing initiatives for single mothers and low-income women has not been considered. Above all the Women's travel patterns are different due to caregiving roles and work-home balance requiring work-home balance, well-connected transport systems in mass housing are as the important factors of gender design regulations which are not considered in Iskele mass housing areas. And finally,

respecting privacy needs that separate entrances in homes for women in conservative societies is being ignored.

It is clear that the findings of this study demonstrates in-depth disconnection between the features of gender sensitive design and nowadays mass housing. Mass housing development in Iskele tries to follow the conventional architectural layouts but with a poor diverse spatial needs and downplays the socio-cultural roles of women. The lack of gender-response strategies in both architectural approaches and urban planning was identified as a primary obstacle to equitable access to public areas.

5. CONCLUSION

This study has explored the intersection and correlation of gendered experience (focusing on women), memory, mass-housing development in the context of Iskele in North Cyprus. The research reveals that residential environments shaped by lived experiences and memories, especially from a gendered perspective. The findings emphasize that women’s interaction with the domestic space is deeply intertwined with cultural expectations, traditional roles, and social norms. The investigation showed that current mass-housing developments in Iskele fail to reflect or accommodate the nuanced women’s needs of their inhabitants. Many of these spaces lack the symbolic and functional elements that would support the formation of identity, memory continuity, and a deeper emotional connection to place-particularly for women who traditionally spend more time in the domestic realm. The absence of cultural and memory-sensitive design features contributes to a weaker sense of belonging among residents. Consequently, the absence of cultural and memory-sensitive design features contributes to a weaker sense of belonging among residents a weaker sense of belonging among residents. Moreover, collective memory, rooted in shared cultural history and spatial practices has a diminished role in the design of mass-housing areas. However, when memory—both individual and collective—is integrated into the architectural and urban planning process, it can foster a sense of place, identity, and long-term emotional attachment. The study recommends incorporating gender-sensitive design principles, acknowledging women’s spatial practices, and embedding cultural memory into architectural forms to create more inclusive, meaningful, and enduring mass-housing environments.

REFERENCES

- Assmann, J. (2011). Cultural Memory and Early Civilization. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511996306>
- Atun, R. A., & Pulhan, H. (2009). Learning From Housing: A Retrospective Narrative of Housing Environments in North Cyprus. *Open House International*, 34(4), 82–93. <https://doi.org/10.1108/ohi-04-2009-b0009>
- Dincyurek, O., H. Mallick, F., & Numan, I. (2003). Cultural and environmental values in the arcaded Mesaorian houses of Cyprus. *Building and Environment*, 38(12), 1463–1473. [https://doi.org/10.1016/s0360-1323\(03\)00159-8](https://doi.org/10.1016/s0360-1323(03)00159-8)
- Ekrem Işın. (2001). *Everyday Life in Istanbul*, Yapı Kredi Publiction.
- Hill, Sir G., 1972; *A History Of Cyprus*, Vol. I, li, Iii, Iv, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mesda, Y. (2011). An Analytical Approach to the House Design in the Walled City of Nicosia in Cyprus. *Design Principles and Practices: An International Journal—Annual Review*, 5(6), 389–430. <https://doi.org/10.18848/1833-1874/cgp/v05i06/38262>
- Ozay, N. (2005). A comparative study of climatically responsive house design at various periods of Northern Cyprus architecture. *Building and Environment*, 40(6), 841–852. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2004.08.024>
- Oktay, D. (2002). Design with the climate in housing environments: an analysis in Northern Cyprus. *Building and Environment*, 37(10), pp.1003–1012. doi:[https://doi.org/10.1016/s0360-1323\(01\)00086-5](https://doi.org/10.1016/s0360-1323(01)00086-5)
- H. Pulhan, & T. Orçunoğlu. (2008). *Vernacular Architecture and the Cultural Landscape of Northern Cyprus*. Middle East Technical University Press.
- Halbwachs, M., & Coser, L. A. (1992). On Collective Memory. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226774497.001.0001>
- Pulhan, H., & Numan, I. (2005). THE TRANSITIONAL SPACE IN THE TRADITIONAL URBAN SETTLEMENT OF CYPRUS. *Journal of Architectural and Planning Research*, 22(2), 160–178. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/43030734>
- Redfield, R. (1947). The Folk Society. *American Journal of Sociology*, 52(4), pp.293–308. doi:<https://doi.org/10.1086/220015>.
- Rapoport, A. (1969). *House form and culture*. Prentice-Hall.
- Thompson, S., St. Karayanni, S., & Vassiliadou, M. (2004). Cyprus after history. *Interventions*, 6(2), 282–299. <https://doi.org/10.1080/1369801042000238373>
- Vanishya Vasanth. (2022, December 3). What is gender-sensitive design. RTF | Rethinking the Future. <https://www.re-thinkingthefuture.com/architectural-community/a8684-what-is-gender-sensitive-design/>

HISTORY OF MIRROR IN DOMESTIC INTERIORS WITH CONTEXT OF GENDER

Aasia Kamyab Khan, MID.

Department of Interior Architecture, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture (FADA),
Cyprus International University, North Cyprus

Email: khan.arya.kamyab@gmail.com

Orcid No: 0000-0002-3314-3177

Devrim Yücel Besim, Assoc. Prof. Dr.

Department of Architecture, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture (FADA), Cyprus
International University, North Cyprus

Email: devrimyb@yahoo.com

Orcid No: 0000-0003-0435-5194

Radhwa Amjed Al-Mulla, MID.

Department of Interior Architecture, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture (FADA),
Cyprus International University, North Cyprus

Email: ajournalofexploration@gmail.com

Orcid No: 0009-0009-3327-719X

1. INTRODUCTION

Mirrors have always been an essential part of domestic interiors, fulfilling both functional and aesthetic goals. They have long embodied deeper cultural, artistic, and ideological implications, reflecting social ideals, changing design trends, and self-perceptions, which surpasses their practical use. Its connection to gender has been particularly prominent, as its ornamental styles, spatial arrangement, and function in beautification routines have reinforced traditional gender stereotypes. Mirrors in domestic settings have traditionally been associated with femininity, with elegant frames and detailed craftsmanship representing elegance, refinement, and beauty. However, its impact extends beyond gendered aesthetics, influencing spatial perception, self-reflection, and psychological comfort.

This study investigates the historical evolution of mirrors in household interiors, focusing on their aesthetic, cultural, and ideological value, particularly in terms of gender. It also investigates how mirrors have both reinforced and challenged established gender norms by charting their evolution and integration into domestic spaces. Additionally, it explores the effects of mirror placement, design choices, and shifting cultural narratives on interior environments. The study's goal in conducting this analysis is to gain a better understanding of how mirrors work as both decorative items and ideological symbols, as well as their psychological influence. Furthermore, the study addresses how contemporary design approaches navigate and reinterpret mirrors' gendered history, evaluating their significance in modern living situations and shifting social expectations.

This study seeks to contribute to discussions about the relationship between a home and its residents from a gender perspective, with a particular emphasis on one of the most important household elements—the mirror. The study investigates the aesthetic, cultural, and ideological relevance of mirrors in residential spaces via their historical evolution. Specifically, it aims to identify whether mirrors have a specific or inherent connection with gender. It analyses how mirror designs have evolved over time to represent artistic styles, artisanship, and societal values while challenging or reinforcing gender norms. This study aims to reveal how mirrors have served as both decorative elements and ideological symbols by charting their evolution, examining cultural influences, and researching their role in constructing domestic spaces. Finally, the study assesses the extent to which mirrors have helped to maintain or redefine established design standards in light of gender and relatively cultural expectations.

This study employs a mixed-methods approach, incorporating qualitative research through historical analysis and literature reviews, alongside a quantitative approach using survey questionnaires. Historical records, design catalogues, and academic sources are used to trace the evolution of mirrors in residential interiors and their relationship to gender norms. A structured survey aimed at interior designers, architects, and general respondents collects current viewpoints on the role of mirrors in creating spatial

perception and reinforcing or challenging gender identity. This mixed-methods approach ensures a thorough grasp of how mirrors serve as both decorative elements and cultural icons.

However, there are significant limitations to the study. Historical records might be incomplete or impacted by cultural prejudices, reducing the accuracy of interpretation.

2. HISTORICAL CONTEXT OF MIRRORS: THE ORIGINS

Mirrors have a millennia-long history, representing both technological progress and cultural significance. The earliest known produced mirrors date back to approximately 6200-4500 BCE in Anatolia (modern-day Turkey), where polished obsidian, a volcanic glass, was sculpted into reflective surfaces. These convex mirrors had excellent optical quality for their period (Enoch, 2006). Around 4000-3000 BCE, cultures in Mesopotamia and ancient Egypt began making polished copper mirrors. Similarly, Central and South American civilisations used polished stone to create reflective surfaces. These innovations were intimately related to advancements in metallurgy and artistic traditions. Around 2000 BCE, polished bronze mirrors appeared in both China and India, demonstrating the global spread of mirror-making practices. These objects were frequently imbued with ritualistic and symbolic significance in addition to their functional use. Pliny the Elder, a Roman historian, wrote in the first century CE that early glass mirrors were made of glass backed with lead. Despite this innovation, such mirrors were not extensively utilized because of their fragility and lack clarity when compared to metallic counterparts (Pendergrast, 2004).

Around the Middle Ages, especially between the 5th and 15th centuries, the island of Murano near Venice emerged as a major centre for mirror manufacture. Venetian artisans honed their techniques for creating high-quality glass mirrors, which were tightly guarded by the state to retain trade dominance (Meade, 2021; contributors H. , 2023). The 17th century saw a significant shift as France established themselves in the mirror business. Under King Louis XIV, the Royal Glass and Mirror Company created mercury-backed glass mirrors. These opulent objects culminated in huge installations such as the Hall of Mirrors in the Palace of Versailles, which symbolized riches and scientific power (Melchoir-Bonnet, 2002).

In 1835, German scientist Justus von Liebig developed a method for putting metallic silver onto glass, marking a scientific achievement. This discovery transformed mirror manufacturing, making mirrors more affordable and accessible because to the simplicity and efficiency of silvering procedures. In the twentieth century, continued advances in materials science and industrial manufacturing enabled the mass production of mirrors with greater reflectivity, durability, and safety. Mirrors were a vital part of daily life, employed not only in personal grooming and home décor but also in optical devices, cars, telescopes, and scientific equipment (Pendergrast, 2004).

2.1. Cultural, Symbolic, and Functional Uses of Mirrors across Continents and Traditions

The mirror is perhaps one of the most profound human creations, with a close relationship to the development of self-awareness and consciousness. As a technological tool for self-contemplation, it is as fundamental as the invention of the wheel. Mirrors have played an important role throughout history, from the sumptuous mirrored halls built by wealthy Romans, which were frequently used for hedonistic meetings, to their critical contributions to the study and manipulation of light. Pendergrast tells the 2,500-year-old mystery surrounding Archimedes and the mythical "burning mirror," which was said to have ignited Roman ships from a distance. In the mediaeval time, Venetian glassmakers perfected the complex craft of creating huge, clear, flat mirrors; this expertise was so important that any attempt to leave the secluded island of Murano resulted in heavy punishment. Mirrors' scientific utility was pushed by luminaries such as Sir Isaac Newton, whose optical studies with mirrors and focused sunlight reputedly resulted in temporary blindness for three days. In the arts, David Hockney notably proposed that Renaissance artists used optical devices, such as mirrors, in their composition processes, a theory that is still being debated by academics. In astronomy, George Ellery Hale, a pioneering but mentally unstable character, was essential in the building of the twentieth century's most significant ground-based telescope, emphasising the mirror's significance in extending human perception beyond (Pendergrast, 2004). Table 1 depicts the cultural and symbolic uses of mirrors across regions and traditions.

Table 1: *Cultural and Symbolic Uses of Mirrors across Regions and Traditions*

Continent / Region	Culture / Country	Use of Mirrors	Symbolism & Function	References
Asia	India	Rituals, temples, Vishukkani, bridal ceremonies; Vastu Shastra.	Reflect self-awareness, purity; in Vastu Shastra, mirrors symbolize the water element and are used to enhance positive energy when placed on eastern or northern walls. Mirrors at entrances reflect and repel negative energy; used in Diwali to amplify light and positivity. In weddings, symbolize bride's beauty and union of souls.	(Eyes, 2024; Mehul Hotwani and Priyanka Rastogi, 2022; Ahmad, 2018)
	China	Hair combing ceremony; mirrors on sedan chairs; Feng Shui practices; myth of Zhao's mirror; bronze mirrors in Jin Dynasty used in daily life and burials.	Ritual protection, marital blessings; reveal true nature (Zhao legend); used to ward off evil spirits; reflect and manage Qi energy; Jin Dynasty mirrors reflected moral clarity, guided souls in the afterlife, and incorporated Taoist and Confucian values. In Feng Shui,	(Foley, 2023; Rothschild, 2015; Fang, 2023)

			mirrors balance energy, redirect Sha Qi, avoid facing bed or clutter.	
	Iran	Nowruz Haft-Sin table; Ayeneh Taudani.	Mirrors symbolize self-reflection and honesty during the new year; mirror-throwing ritual for good fortune.	(Melton, 2011; Yarshater, 2011)
	Turkey	Birth rituals (object selection); wedding mirrors; Nazar amulets.	Mirrors in birth rituals predict future paths; in weddings, they symbolize protection and good luck.	(Dessing, 2001; Çerezci, 2019)
Europe	Cyprus	Mirrors in home rituals and weddings	Reflect beauty, protect family bonds	(Galeano, 2011)
	Greece	Myth of Narcissus	Mirrors/water reflections symbolize vanity and self-obsession	(Lomas, 2011)
North America	Aztec, Maya	Obsidian mirrors in rituals	Spiritual portals, divine insight	(Barnes, 2024)
Africa	Various ethnic groups	Sacred rituals, tomb artifacts. Mirrors in spiritual ceremonies, protection, divination	Mirrors associated with goddess Hathor; reflected beauty and soul; placed in tombs for eternal beauty and afterlife guidance Portals to other worlds, connection to spirits, status and power symbols; mirrors as protective amulets	(Eicher, 1999)
Australia	Indigenous Australians	Use of reflective surfaces in oral storytelling	Link to dreamtime, reflection of spiritual truth	(Patron, 2019)
Antarctica	Scientific community	Mirrors in instrumentation	Measurement, optics, observational enhancement	(E.H. Shackleton and T.W. E. David, 2008)

2.2. Materials, Symbolism, and Socio-Cultural Aspects of Mirrors in Identity and Design

2.2.1. Mirror as an Object

Mirrors are among the most enduring human inventions, with three main optical forms: planar, concave, and convex. Each performs a unique perceptual function—concave mirrors magnify or flip reflections, whereas convex mirrors provide broader visual scopes. Mirror taxonomy includes classes based on style, manufacturing techniques, size and shape, as well as the aesthetic or utilitarian aspects of their frames.

2.2.2. A Mirror as Symbol

Mirrors have long held great symbolic importance. In religious and metaphysical traditions, they frequently signify truth, vanity, self-awareness, or the soul. Mirrors feature in a variety of rituals, mythologies, and literature, including ancient Egyptian burial rites, European fairytales, and current feminist poetry. Mirrors have been used by artists and writers for self-reflection and criticism (Annus,

2008; Bonasera, 2019). Sylvia Plath's "mirror" imagery, for example, expresses tensions between self-image and societal expectations, presenting the mirror as both a tool for reflection and captivity.

2.2.3. Mirror in Design and Interior Architecture

A. Mirror as Furniture and Ergonomics

Mirrors have both functional and decorative purposes in interiors. They are often used in furniture such as vanity tables, wardrobes, and dressing units, particularly in residential settings such as bedrooms, baths, and entry halls promoting self-care activities such as shaving, applying makeup, and maintaining personal hygiene. Mirrors in entry halls are useful for last look checks, while larger mirrors in bedrooms aid with dressing and fitting (Arcan and Evci, 1999). Their inclusion into furniture components such as vanity tables, wardrobes, and dressing units emphasises their practicality and aesthetic appeal. Historically, mirrored furniture has represented affluence and artistic elegance, reflecting the status and tastes of the landowners (Heyne, 1996).

Ergonomically, mirror placement and size should be designed with human dimensions in mind, particularly eye height. According to Panero and Zelnik (1979), the bottom edge of a mirror over a lavatory should be roughly 130 cm above the floor, with the top edge at around 190 cm, to accommodate the average user's eye height. These proportions may differ depending on the user demographic, such as women, men, or children, to guarantee maximum functionality and comfort.

B. Mirror as a Surface Material

Mirrors, commonly used as surface materials in architectural and interior design, offer two purposes: space enhancement and aesthetic elevation. Reflective surfaces are utilized on walls, columns, ceilings, and even building facades to affect perception by increasing space, maximizing light, and creating the appearance of depth (Abedinirad, 2013).

C. Mirrors as Decorative Accents

Mirrors are ornamental components that highlight spatial focal points, contribute to theme coherence, and inspire symbolism. Mirrors in installations by Kimsooja and Yayoi Kusama transform spaces into immersive, perceptual experiences (Kimsooja, 2024; Kusama, 2019).

2.2.4. Socio-Cultural Aspects of Mirror Use

A. Gender-Based Mirror Practices

Gender stereotypes frequently influence mirror interaction. While women have long used mirrors to groom and check their appearance, men have historically used mirrors for grooming, styling, and status representation, particularly in cultures such as the Middle East, South Asia, and East Asia. Men's usage of mirrors for skincare and cosmetics has become both normalized and commercialized in South Korea's K-beauty culture. Self-reflection in mirrors has also been associated with gender identification. Mirrors

can be affirming or dysphoric for transgender and non-binary people, depending on how well reflection and identity align (Langer, 2016). Mirrors are frequently portrayed in queer and Trans research as either tools for body affirmation or sources of psychological turmoil.

B. Mirrors and Psychological Development

From infancy, children interact with mirrors in predictable developmental stages. Initially drawn to movement, they advance towards self-recognition, passing the "mirror test" between the ages of 18 and 24 months. Although early mirror interest is universal, societal variables, such as social modelling and gendered expectations, alter how boys and girls engage with mirrors (Mary L Courage, Shannon Edison and Mark L. Howe).

C. Mirror Use Across Cultures and Eras

Historical records show that mirror use was not always gendered. Mirrors were employed by Roman noblemen, Renaissance aristocrats (James Laver, Amy Haye, and Andrew Tucker, 2002), African tribal warriors (Eicher, *Dress and Ethnicity: Change Across Space and Time* (Ethnicity and Identity), 1999), and samurai in grooming rituals (Wile, 2014) related to status, battle preparedness, or beauty contests (for example, the Wodaabe men) (Jones, 2011). Mirrors are associated with masculinity, pride, and discipline as well as femininity and vanity in many cultures.

2.2.5. Contemporary Reflections on Identity, Technology, and the Self

Digital technology have changed the way people utilize mirrors. Smartphones and front-facing cameras are now used as digital mirrors, which is crucial to the "selfie culture." The proliferation of filters, augmented reality, and virtual cosmetic tools has further blurred the distinction between reflection, idealization, and identity formation (I.R. Dijkslag et al., 2024). This new "digital mirror" both reinforces and challenges existing gender, beauty, and self-awareness norms (Booth, 2024). Mirrors also intersect with critical identity theories, such as Cooley's "Looking-Glass Self," which holds that self-perception emerges from imagined social reflection (Dunne, 2019). Mirrors are no longer only passive reflections; they are also active agents in forming the self, especially in gender-expansive environments (contributors W. , 2025).

3. METHODOLOGY

3.1. Research Design

This study uses a mixed-methods research methodology, combining qualitative and quantitative methodologies, to analyze the utilitarian, aesthetic, and ideological aspects of mirrors in home interior spaces, with a focus on gendered interpretations. The qualitative component consists of a historical analysis and a critical literature evaluation of mirrors as cultural artefacts. The quantitative component

relies on survey questionnaires issued to interior designers, architects, and public participants from varied cultural and geographical backgrounds.

3.2. Survey Instrument

A standardized survey questionnaire was created to collect participants' opinions on mirror use, design, function, and its relationship to gender in interior spaces. The survey included both closed-ended questions (multiple choice, Likert-scale ratings) and open-ended prompts, allowing for more nuanced responses. The questions were organised into four themes: (1) mirror usage and placement in interior spaces, (2) perception of mirrors in relation to gender identity, (3) aesthetic preferences, and (4) cultural connections.

3.3. Sampling Method

Participants were chosen using a purposive sample strategy to guarantee a varied representation of viewpoints. Respondents included architects and interior designers, as well as regular people who were interested in or had expertise with home surroundings. The study included participants from several continents, as well as cultural, racial, and religious diversity. This strategy was designed to reflect the global variation in mirror use and gender perceptions.

3.4. Data Collection Procedures

The poll was administered digitally over a one-week period using Google Forms. Recruitment was done through professional networks, academic mailing lists, and social media channels. Before participating, participants were told about the study's goal, projected completion time, and data usage policy.

3.5. Ethical Considerations

Participation in the study was totally optional, and informed consent was requested electronically before the questionnaire began. Avoiding the acquisition of personally identifiable information protected respondents' anonymity and secrecy. Ethical guidelines for human subjects research were followed throughout the procedure. The study did not require Institutional Review Board (IRB) approval because it was non-sensitive and anonymous.

3.6. Data Analysis Methodology

Quantitative data acquired through closed-ended questions were analyzed using descriptive statistics (e.g., percentages, averages, frequency distributions) to uncover trends in perception and use. Graphs and charts were utilized to illustrate gender distribution, functional and aesthetic preferences, and cultural trends in mirror use. Thematic analysis was used on open-ended responses to identify repeating themes and unique insights into gender identity, cultural symbols, and design preferences. The

combination of these analytical methodologies resulted in a full understanding of how mirrors act as material, symbolic, and ideological objects in a variety of interior settings.

4. SURVEY RESULTS AND ANALYSIS

4.1. Participants' Demographics

The poll has 103 respondents, covering a wide range of ages, professions, gender identities, and ethnicities. In terms of occupation (Fig.1), 44.1% were architects or interior architects, 27.5% were students, and 28.4% classified as 'others', which included academics, artists, and design enthusiasts.

1. What is your profession?

102 responses

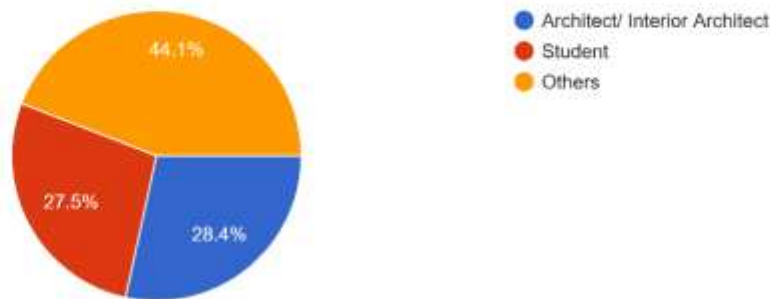

Figure 1: [Profession of participants]

Respondents were drawn from a variety of ethnic groups (Fig.2) with Middle Eastern/North Africans accounting for the highest proportion (27.7%), followed by Asians (20.8%), Caucasians/Whites (17.8%), and smaller percentages identifying as African, mixed, or preferring not to specify.

2. Which ethnic group do you identify with?

101 responses

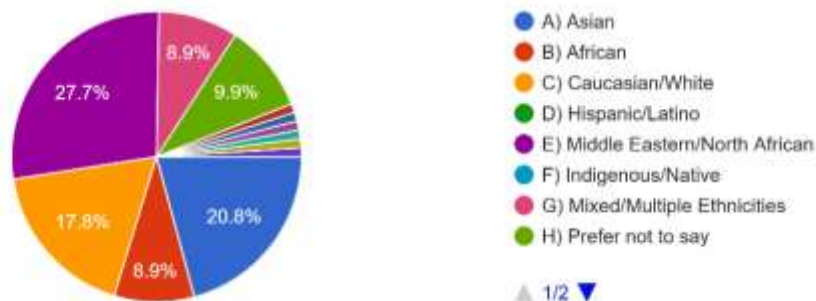

Figure 2: [Ethnic groups]

In terms of gender identity(Fig.3), the majority (61.8%) identified as female, followed by men (35.3%) and non-binary people (2%). Participants' ages varied(Fig.4), with 39.2% aged 18-25, 20.6% aged 46-55, and the rest spread out over the remaining groups.

3. What is your gender?

102 responses

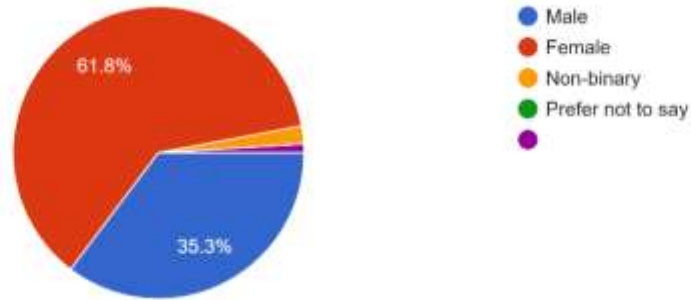

Figure 3: [Genders of Participants]

4. What is your age group?

102 responses

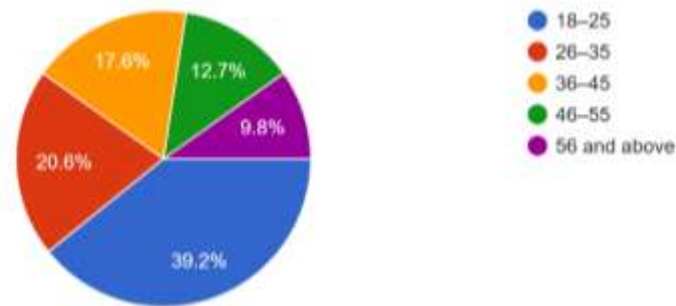

Figure 4: [Age group of Participants]

4.2. Mirror Use and Perception in Interiors

When asked about the principal reasons for using mirrors (Fig.5), an overwhelming 83.5% cited functional use (e.g., grooming, dressing), with 46.6% mentioning aesthetic appeal and spatial enhancement (e.g., illusion of space, light reflection).

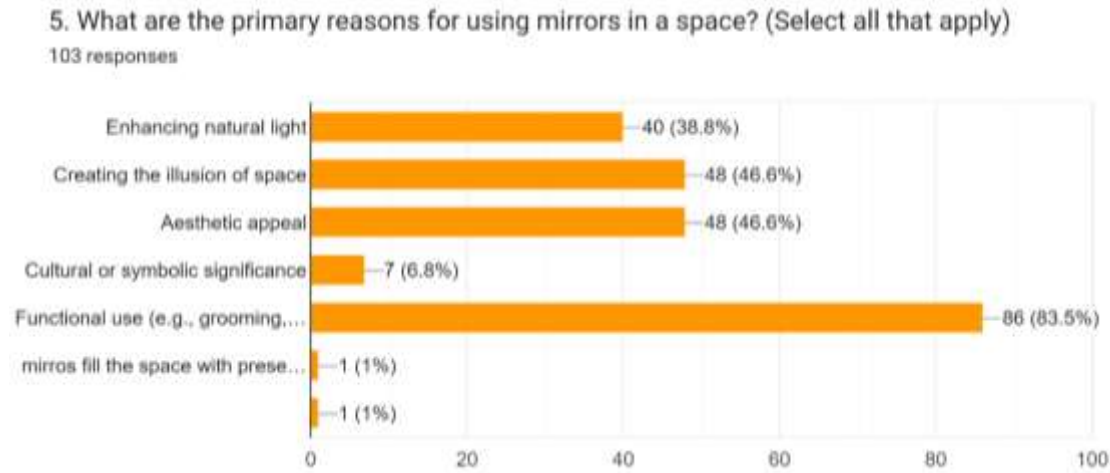

Figure 5: [Primary reasons for using mirrors]

Surprisingly, just 6.8% of respondents emphasised cultural or symbolic relevance, implying that utilitarian and visual motives predominate in modern mirror usage. In terms of daily interaction (Fig.6), 76.5% reported utilizing or incorporating mirrors several times each day, demonstrating their importance in routine spatial engagement.

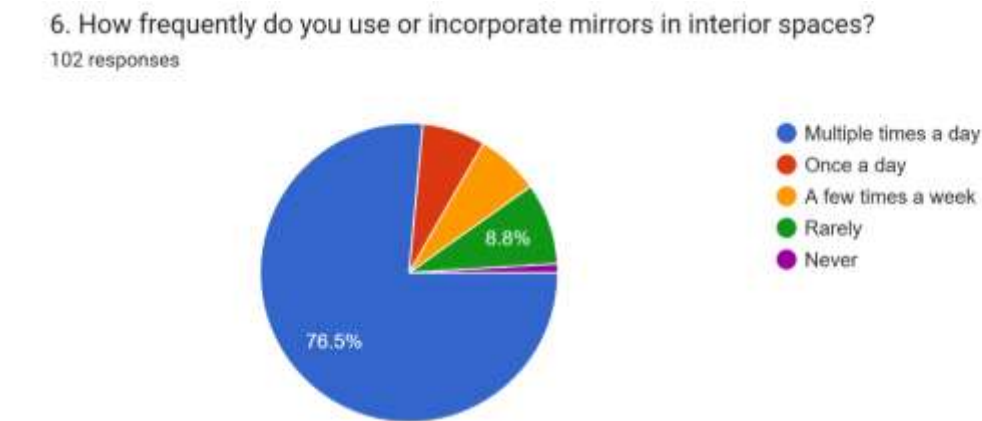

Figure 6: [Frequency of mirror use in interior spaces]

4.3. Gender and Mirror Perception

The survey's core focus was on gendered perceptions of mirrors. When asked if gender expectations influence mirror designs and placements (Fig.7), 42.7% said "No, not really," while 37.9% recognized some influence. Similarly, 51% of respondents saw a distinction in mirror styles between typically masculine and feminine rooms, (Fig.8) with decorative/ornate mirrors associated with femininity (40.2%) and minimalist/plain mirrors with masculinity (15.7%).

7. Do you believe mirror designs and placements in homes are influenced by gender expectations?

103 responses

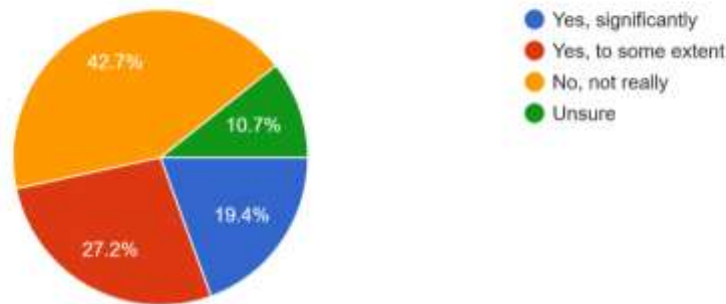

Figure 7: [Mirror placement influenced by gender]

8. Have you noticed differences in the types of mirrors used in traditionally masculine and feminine spaces?

102 responses

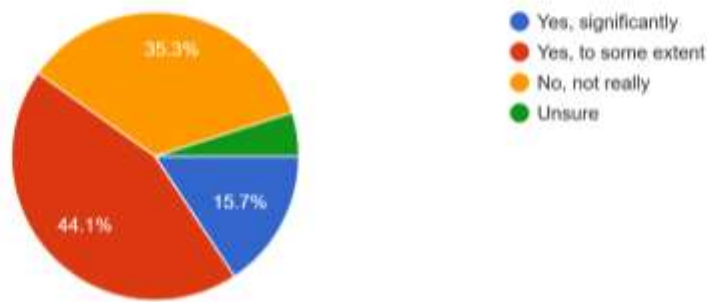

Figure 8: [Types of mirrors used in masculine and feminine spaces]

However, 44.1% said mirrors were often gender-neutral, showing a current shift towards inclusive design principles. On the subject of mirror location by gender, bathrooms received the most responses (44.7%), followed by bedrooms (27.2%) and dressing rooms (18.4%). Public restrooms (70.6%) were the most commonly stated location for mirror use outside the home.

4.4. Design and Psychological Reflections

When asked what determines mirror selection (Fig.9), 88.2% cited practicality, while 65.8% mentioned beauty. Only 2.6% examined cultural or symbolic implications, indicating a lack of knowledge or value for the mirror's ideological dimension.

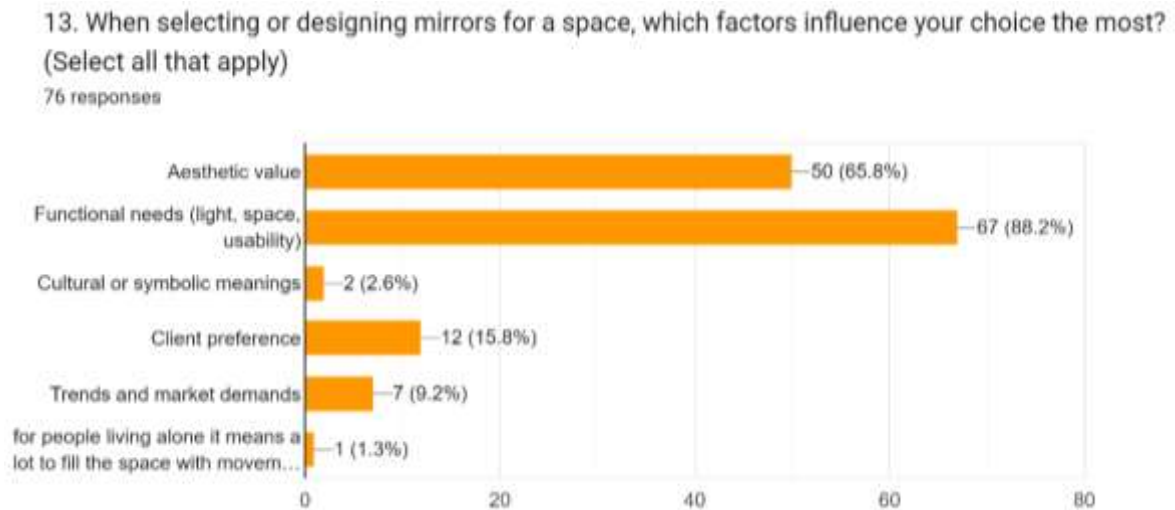

Figure 9: [Mirror Selection choices]

In terms of psychological and social factors 44% of respondents agreed that mirror location influences self-perception and psychological comfort (Fig.11), while 37.3% strongly agreed or agreed that mirrors reinforce beauty standards or self-image issues.

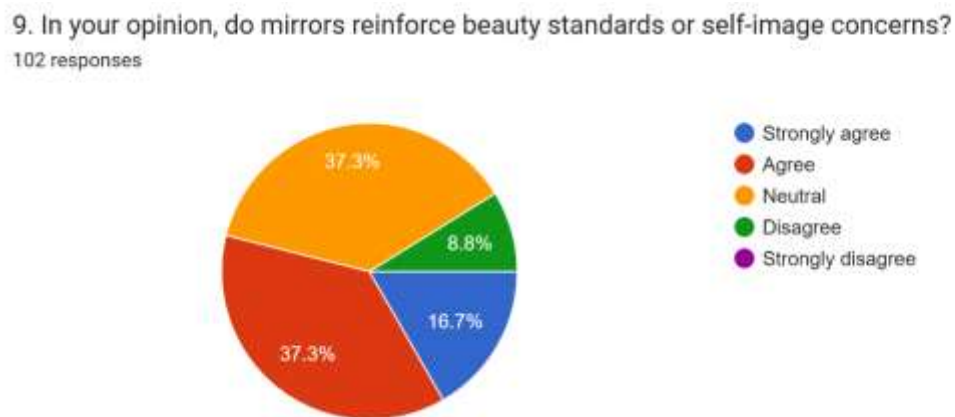

Figure 10: [Beauty Standards and self-image concerns]

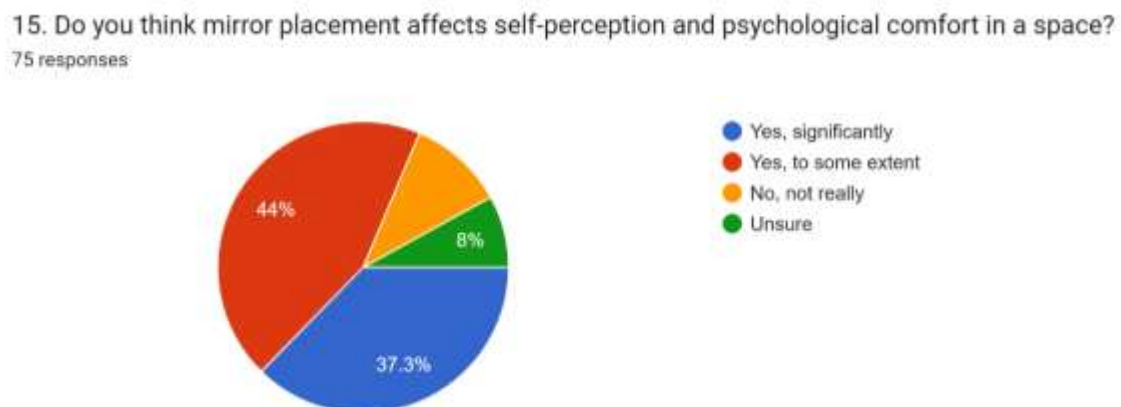

Figure 11: [Self-perception and Psychological comfort]

A significant percentage of people believe that contemporary mirror designs are evolving, with 64.9% saying they are becoming more gender-neutral(Fig.13).

16. Do contemporary mirror designs challenge traditional gender perceptions?

75 responses

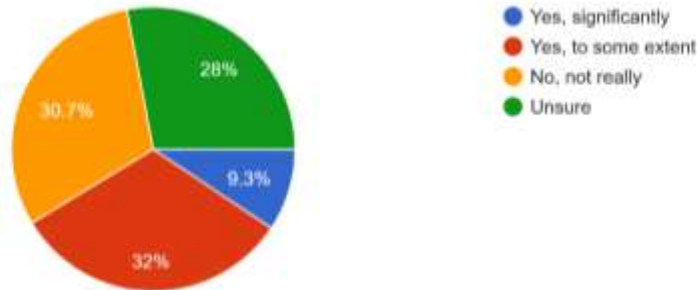

Figure 12: [Contemporary design mirrors]

On the ideological front, 33.7% agreed that mirrors reflect society standards beyond their practical utility, while 38.6% disagreed, indicating a split in interpretation.

17. Do you believe contemporary interior design trends are shifting towards more gender-neutral mirror designs?

74 responses

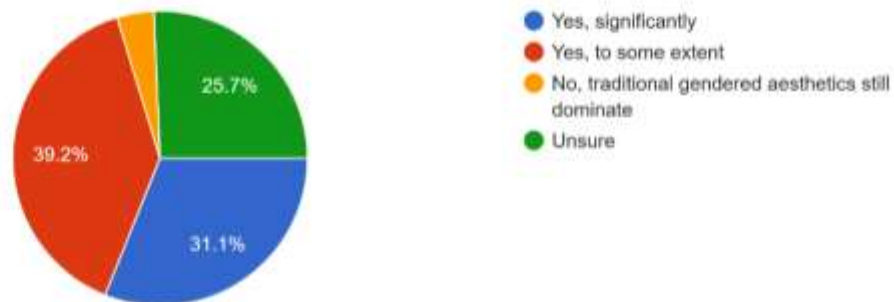

Figure 13: [Shifting Trends]

4.5. Cultural and Historical Consciousness

Participants were asked whether mirror designs have developed in response to societal ideals (Fig.14). While 50% were unclear, 32.3% believed that mirrors accurately or partially represented shifting cultural dynamics.

18. Do you think mirror designs have evolved to reflect cultural and societal values over time?
102 responses

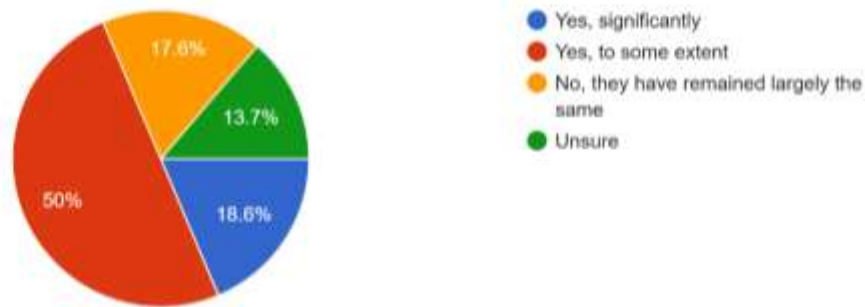

Figure 14: [Cultural and Societal Values]

When asked about gender connections with design, 53.9% rejected the idea that ornate mirrors are fundamentally feminine, while only 14.7% agreed that minimalist mirrors are masculine, indicating a shift away from traditional gendered symbolism in mirror aesthetics.

19. Do you associate ornate or decorative mirrors more with femininity?
102 responses

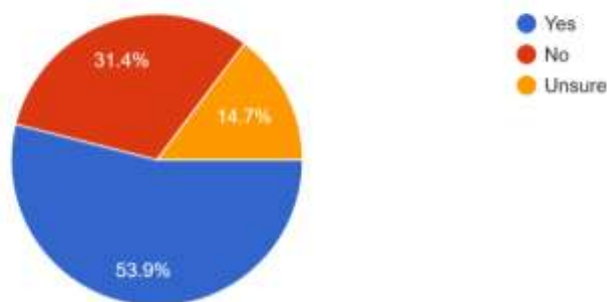

Figure 15: [Mirrors being Feminine]

20. Do you think minimalist or simple mirror designs are perceived as more masculine?
102 responses

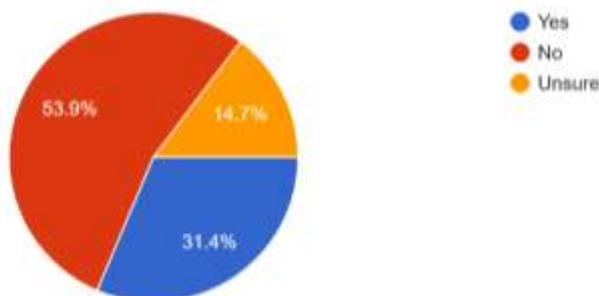

Figure 16: [Mirrors being Masculine]

4.6. Purchase Preferences and Final Opinions

A whopping 60.4% of participants reported that they had never intentionally purchased or avoided a mirror based on gender association. However, during open-ended comments, many people shared personal experiences, such as gendered family mirror placement (e.g., mirrors in sisters' rooms but not brothers'), or emotional responses to mirrors, such as body dysmorphia and psychological reassurance.

Notably, 62.7% believe mirrors will remain necessary in home environments, even as technological integrations (such as smart mirrors) expand their use. A minority (8.8%) believe mirrors will become obsolete with the introduction of digital replacements.

4.7. Concluding Remarks on Survey Results

According to the poll, mirrors continue to play both functional and expressive roles in home interiors. While their functional utility remains prominent, there is an increasing recognition of their symbolic and psychological significance. The results demonstrate that gender connotations exist, particularly in aesthetic preferences and customary locations, although current trends indicate a strong transition towards gender-neutral and inclusive designs. The findings indicate that, while mirrors' cultural and symbolic implications are less consciously recognized, they remain incorporated in social norms, psychological comfort, and spatial aesthetics. The mirror's role evolves alongside interior design, from static reflection to dynamic socio-cultural artefact.

5. CONCLUSION AND DISCUSSION

This study sought to investigate the multidimensional role of mirrors in residential interiors using a historical and cultural perspective, with a special emphasis on their interaction with gender norms. The study demonstrated that mirrors are much more than just practical devices by combining historical analysis, literature evaluation, and survey data. They function as cultural and ideological icons, evolving alongside changes in artistic expression, societal ideals, and technological advancement.

Mirrors have historically been associated with femininity, reinforcing gender stereotypes. However, contemporary trends show a preference for gender-neutral and inclusive interior design. Designers and users now recognize mirrors' ability to convey psychological comfort and spatial dynamism, transcending traditional associations with femininity.

According to survey results, while mirrors' essential function of reflecting remains unchanged, their symbolic and expressive aspects have grown in importance. Respondents regarded the mirror as a vital component in moulding spatial perception, enriching cultural narratives, and promoting psychological well-being. This dual role highlights the mirror's significance not only in personal settings, but also in

larger cultural and spiritual contexts. Mirrors' ability to function as "silent narrators" of society values demonstrates their potential to influence both interior design practices and cultural discourse.

The study demonstrates mirrors as dynamic artifacts, reinforcing and redefining design conventions. Modern practices are adopting a fluid, inclusive interpretation, incorporating cultural, spiritual, and aesthetic factors, a broader shift in interior design.

In conclusion, the study confirms that mirrors play an important function in domestic interiors, serving as conduits for cultural expression, spiritual meaning, and inventive design. Mirrors, as essential design elements, continue to shape our perceptions of space, identity, and social standards. Their progression from static reflective surfaces to dynamic socio-cultural objects exemplifies the ongoing interplay between tradition and modernity in interior design. Future study should further investigate the ramifications of these transitions, examining how future technology and changing cultural narratives may continue to transform the role of mirrors in creating both household environments and gender views.

REFERENCES

- Abedinirad, S. (2013, April). Installation. *Evocation*. Urban Mirror Series, Central desert, Iran. Retrieved from <https://www.shirinabedinirad.com/portfolio/evocation/>
- Ahmad, N. (2018). *The Bride's Mirror: A Tale of Life in Delhi A Hundred Years Ago*. New Delhi, India: Aleph Book Company.
- Annus, I. E. (2008). Gazes, Mirrors, and Gendered Positions in the Lodge Paintings of Mary Cassatt. *Gender Studies*, 1(VII), 135-142. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/280877629_Gazes_Mirrors_and_Gendered_Positions_in_the_Lodge_Paintings_of_Mary_Cassatt
- Arcan and Evci. (1999). *Mimari Tasarıma Yaklaşım Bina Bilgisi Çalışmaları* (3 ed.). Istanbul, Turkey: Tasarım Yayın Grubu.
- Barnes, T. D. (2024, Mar 12). Blood, obsidian, and the Teotihuacan cult of the mirror. *Ancient Mesoamerica*, pp. 451-471. doi:<https://doi.org/10.1017/S0956536123000238>
- Bonasera, C. (2019). Of Mirrors and Bell Jars. Heterotopia and Liminal Spaces as Reconfigurations of Female Identity in Sylvia Plath. *Humanities* , 1(8), 20. doi:<https://doi.org/10.3390/h8010020>
- Booth, R. (2024). *Teenage girls are feeling vulnerable': fears grow over online beauty filters*. Social Media , UK technology. The Guardian.
- Çerezci, J. Ö. (2019, Jun 30). Mirrors of the Ancient Turks: A study Based on Findings from Central and Inner Asia. *Art-Sanat*, 319-324. doi:<https://doi.org/10.26650/artsanat.2019.12.0003>
- contributors, H. (2023, Mar 5). *Engineering:Murano glass*. Retrieved from HandWiki: https://handwiki.org/wiki/index.php?title=Engineering:Murano_glass&oldid=2541136
- contributors, W. (2025, Apr 9). *Looking-glass self*. Retrieved from Wikipedia, the free encyclopedia: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Looking-glass_self&oldid=1284716202
- Dessing, N. M. (2001). *Rituals of Birth, Circumcision, Marriage, and Death Among Muslims in the Netherlands*. Brussels, Belgium: Peeters.
- Dunne, I. (2019, Mar). Building an inclusive system of gender identities. *Diversity, Equity, Inclusion (DEI), Human Resources* . Retrieved from Building an inclusive system of gender identities.
- E.H. Shackleton and T.W. E. David. (2008). *The Heart of the Antarctic: Being the Story of the British Antarctic Expedition 1907-1909*. London, United Kingdom: W. Heinemann.
- Eicher, J. B. (1999). *Dress and Ethnicity: Change Across Space and Time (Ethnicity and Identity)*. Oxford, Oxfordshire, England : Berg Publishers.
- Eicher, J. B. (1999). *Dress and Ethnicity: Change Across Space and Time (Ethnicity and Identity)*. Oxford, Oxfordshire, England: Berg Publishers.
- Enoch, J. M. (2006, Oct). History of mirrors dating back 8000 years. *Optom Vis Sci*, 83(10), 775-81. doi:<https://doi.org/10.1097/01.opx.0000237925.65901.c0>
- Eyes, C. (2024, Sep 6). *Mirrors in Different Cultures: Symbolism and Usage*. Retrieved from Hokostyle: <https://hoko-style.de/en/blogs/hoko-blogs/spiegel-in-verschiedenen-kulturen-symbolik-und->

verwendung?srsltid=AfmBOop9ZS24xHYBwcTrv2anuvW7kk4dLayo13Qnoa4eEr2Q3Jlm-wn9

- Fang, L. (2023). *The History of Chinese Ceramics*. Singapore: Springer Nature Singapore.
- Foley, E. (2023). *The book of decorative furniture: Its Form, Colour, & History* (Vol. 2). New York City, NY, USA: Creative Media Partners, LLC.
- Galeano, E. (2011). *Mirrors: Stories Of Almost Everyone*. London , England, United Kingdom: Granta Publications.
- Heyne, P. (1996). *Mirror by Design: Using Reflection to Transform Space*. Hoboken, New Jersey, United States: Wiley.
- I.R. Dijkslag et al. (2024). To beautify or uglify! The effects of augmented reality face filters on body satisfaction moderated by self-esteem and self-identification. *Computers in Human Behavior*, 159, 108343. doi:<https://doi.org/10.1016/j.chb.2024.108343>
- James Laver, Amy Haye, and Andrew Tucker. (2002). *Costume and Fashion: A Concise History (World of Art)*. London, UK: Thames & Hudson.
- Jones, G. (2011). *Beauty Imagined: A History of the Global Beauty Industry*. NYC, NY, USA: Oxford University Press.
- Julius Panero and Martin Zelink. (1979). *Human Dimension and Interior Space: A Source Book of Design Reference Standards*. New York, New York, USA: Watson-Guption Publications.
- Kimsooja. (2024). Carte blanche to Kimsooja: To Breathe-Constellation. *Exhibition: Carte blanche to Kimsooja: To Breathe-Constellation (Bourse de Commerce)*. Bourse de Commerce – Pinault Collection, Paris, France.
- Kusama, Y. (2019). Infinity Mirrors. *Infinity Mirror Rooms*. The High Museum of Art: Hirshhorn Museum and Sculpture Garden, Washington, DC, USA.
- Langer, S. J. (2016, Nov 30). Trans Bodies and the Failure of Mirrors. *Studies in Gender and Sexuality*, 17(4), 306-316. doi:<https://doi.org/10.1080/15240657.2016.1236553>
- Lomas, D. (2011). *Narcissus Reflected: The Myth of Narcissus in Surrealist and Contemporary Art*. (D. Lomas, Ed.) Edinburgh, Scotland: Fruitmarket Gallery.
- Mary L Courage, Shannon Edison and Mark L. Howe. (n.d.). Variability in the early development of visual self-recognition. *Infant Behavior and Development*, 4(27), 509-532. doi:<https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2004.06.001>
- Meade, V. (2021, Mar 1). *Domestic Game Changers: Reflecting on the past*. Retrieved from Museum of the Home: <https://www.museumofthehome.org.uk/explore/stories-of-home/reflecting-on-the-past/>
- Mehul Hotwani and Priyanka Rastogi. (2022). Vastu Shastra: A Vedic Approach To Architecture. *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*, 11(2). doi:<https://doi.org/10.17577/IJERTV11IS020141>
- Melchoir-Bonnet, S. (2002). *The Mirror: A History* (1st ed.). Milton Park, Abingdon, Oxfordshire, United Kingdom: Routledge: Taylor and Francis Group.

- Melton, J. G. (2011). *Religious Celebrations: An Encyclopedia of Holidays, Festivals, Solemn Observances, and Spiritual Commemorations* (Vol. 1). (J. G. Melton, Ed.) Santa Barbara, California, USA: ABC-CLIO.
- Patron, J. K.-C. (Ed.). (2019). *Intercultural Mirrors: Dynamic Reconstruction of Identity*. Boston, Massachusetts , USA: Brill.
- Pendergrast, M. (2004). *Mirror, Mirror: A History Of The Human Love Affair With Reflection*. New York City, New York, USA: Basic Books .
- Rothschild, N. H. (2015). *Emperor Wu Zhao and Her Pantheon of Devis, Divinities, and Dynastic Mothers*. NYC, NY, USA: Columbia University Press.
- Wile, D. (2014, Jun 5). Asian Martial Arts in the Asian Studies Curriculum. *JOMEC Journal*.
- Yarshater, E. (2011). *Encyclopaedia Iranica* (Vols. 1-15). NYC, NY, USA: Iranica Foundation, Columbia University .

WOMEN AND URBAN DESIGN: THE WOMEN’S ROLE ANALYSIS IN VALIASR STREET IN TEHRAN

Ayda Shafieian, PhD Student

Architecture Department, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Cyprus International University, North Cyprus

Email: shafieianayda95@gmail.com

Orcid No: 0009-0005-4209-5997

Payam Mahasti Shotorbani, Assoc. Prof. Dr.

Architecture Department, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Cyprus International University, North Cyprus

Email: pshotorbani@ciu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-0466-4053

1. INTRODUCTION

“Cities have the capability of providing something for everybody, only because, and only when, they are created by everybody.” Jane Jacobs, *The Death and Life of Great American Cities*.

Urban spaces are central to the daily lives of millions, shaping how individuals interact, access services, and participate in community life. However, the inclusivity of these spaces often depends on how well they cater to the diverse needs of their users, particularly women. The role of women in urban design has evolved significantly, reflecting broader societal shifts toward gender equality and inclusivity. Historically, urban planning and design were predominantly male-dominated fields, often overlooking the unique needs and perspectives of women (Kern, 2020). This oversight led to urban environments that inadequately addressed issues such as safety, accessibility, and social inclusion for women. Feminist urbanism, a theoretical framework that investigates how the built environment affects women, has served to highlight the gendered characteristics of urban areas. This viewpoint criticizes standard urban planning concepts that frequently minimize women's experiences and pushes for designs that acknowledge the different roles that women perform in urban contexts (Beebeejaun, 2016). Studies have shown that women often perceive public spaces differently than men, with heightened concerns about safety influencing their movement and participation in urban life (Benny, Sunder R, T.K, & Kini, 2024). Design elements such as adequate lighting, suitable sightlines, and accessible transportation are critical in resolving these problems and promoting diversity. The inclusion of women in urban design processes has led to more comprehensive and responsive planning outcomes. Initiatives like the Women-Friendly Cities Program, launched by the United Nations, aim to create urban spaces that promote women's active participation in decision-making and ensure equal access to services (Hemaputi & Hua, 2024). Moreover, the concept of "third places"—informal public spaces that serve as gathering spots outside of home and work—has been explored from a gendered perspective. Women's-only parks (WOPs), for example, have been proposed as spaces that challenge traditional gender norms and provide environments where women can engage in leisure and social activities without the constraints often present in mixed-gender public spaces (Yassein, 2024). These spaces can contribute to a more equitable distribution of leisure time and promote women's well-being. Despite these advancements, challenges remain in fully integrating women's perspectives into urban design specially in middle east countries. In Iran, urban design has historically reflected a patriarchal structure that often overlooks women's specific needs and experiences. This study examines women's roles in social and urban design in Tehran, Iran, and considers the benefits and limitations of urban design in improving women's participation in social and their safety.

2. LITERATURE REVIEW

A Historical Insight into Women’s Contributions to Society and Family

Women have historically played crucial roles in shaping societies, families, and urban environments, even when their contributions were overlooked or marginalized. This review examines the works of scholars such as Jacobe, Dollers, Kern and others, focusing on how women’s influence has permeated economic, cultural, and social spheres, particularly in the context of urban design.

Jacobe in her book “The death and life of great American cities” argues that women’s participation in pre-industrial economies was crucial for societal stability. She highlights how women’s work in agrarian societies not only supported household sustenance but also fostered community economies. Jacobe’s analysis of medieval Europe illustrates that women’s textile production, food preservation, and small-scale trading were foundational to economic networks, despite being undervalued in historical records (Jacobes, 1961). By exploring how women’s contributions during the Industrial Revolution transformed economic systems, while many women worked in factories, their dual roles as wage earners and caregivers underpinned industrial growth. Dolores emphasizes the need to recognize women’s unpaid labor as a hidden yet vital aspect of economic progress (Dolores, 1982). In the book “The Power of Place: Urban Landscapes as Public History” provides a comprehensive review of women’s leadership in social movements across history, from suffrage campaigns to contemporary activism. Her work highlights how women spearheaded initiatives for education reform, healthcare access, and workers’ rights, often challenging systemic inequalities. For example, Hayden’s analysis of the 19th-century temperance movement reveals how women leveraged domestic roles to advocate for societal change (Dolores, 2020).

Women’s involvement in global peace movements, emphasizing their unique ability to build coalitions across cultural and national divides. Women’s diplomatic approaches and emphasis on community building have often been overlooked in political histories (Cohn, 2013). On a related note, Allison Daminger is assistant professor of sociology, explores the evolution of women’s roles within the family. Her research indicates that women’s emotional labor has been pivotal in maintaining familial bonds and nurturing future generations. She critiques traditional historiographies for marginalizing these contributions, arguing for a broader definition of labor that includes emotional and caregiving roles (Damingler, 2019). Leslie Kern, in *Feminist City: Claiming Space in a Man-made World*, highlights how urban design often neglects women's needs, advocating for inclusive spaces that address safety, accessibility, and equity in cities to ensure a more gender-sensitive urban environment. “*And evolution can chew on this for a while: these maps rarely include as dangerous the places where women face the most violence—the home and other private spaces. Instead, threats are externalized onto the urban environment, into parks and laneways and parking garages*” (Kern, 2020).

The reviewed literature underscores the integral role of women in shaping urban environments, whether through economic participation, social leadership, cultural preservation, or family caregiving. Recognizing these influences not only enriches our understanding of urban history but also offers valuable insights for creating equitable, safe, sustainable, and inclusive cities. Figure 1 illustrates the evolution of women’s roles in society and family from the 1960s to the present, highlighting key factors that contribute to their sense of safety and security in urban environments. The analysis focuses on elements that enhance safety, such as well-designed public spaces, easy access to transportation, and seamless integration into urban infrastructure. It also examines how these features promote safe and inclusive use of public spaces during both day and night, emphasizing their importance in urban design.

Figure 1: [The Evolution of Women’s Role in Society and Family]

Women’s Role in Shaping Iran’s Urban and Social Landscape

Historically, Iranian women have played a crucial role in the development and planning of urban spaces. Their participation has been instrumental in creating environments that cater to the needs of all citizens, promoting inclusivity and accessibility. In Women, Urban Designing and Planning article with emphasis

on Iran, involvement of women in urban planning leads to the development of public spaces that are more attuned to the safety and comfort of female users. They argue that neglecting gender perspectives in urban design can result in environments that inadvertently marginalize women, thereby limiting their participation in public life. This approach not only enhances the quality of urban life but also promotes social equity. By acknowledging the unique experiences and needs of women, urban planners can create spaces that encourage greater female participation in social, economic, and political activities (Sarvar, Afzali Guroh, & Kheiri, 2018). The design and implementation of gender-sensitive public spaces in Iran have been influenced significantly by women's advocacy and participation. In *Public Urban Space, Gender and Segregation* book discusses the concept of women-only parks in Iran, which serve as safe havens where women can engage in recreational activities without societal constraints. These parks are a direct result of urban planning policies that consider the cultural and social contexts of Iranian society, aiming to provide spaces where women can express themselves freely (Arjmand, 2016). However, the creation of gender-segregated spaces has sparked debates among scholars and urban planners. While some view these spaces as empowering, offering women opportunities to participate in public life more fully, others argue that segregation reinforces traditional gender roles and limits women's integration into broader society. Therefore, it is crucial to balance the provision of women-only spaces with efforts to make all public areas safe and accessible for everyone, regardless of gender. The urban development processes in Iran have presented both challenges and opportunities for women. Modern urban transformations have posed challenges to the religious lives of women, affecting their participation in public spaces. The study highlights the need for urban policies that consider the socio-cultural dynamics of women's lives, ensuring that development does not inadvertently marginalize them after exploring urban alterations during the Qajar, Pahlavi, and post-revolutionary periods, it explains the issues that have developed as a result of these transformations and how they have impacted women's religious lives. Transformations in urban amenities have resulted in difficulties such as the feminist demand for women's presence in public areas, as well as the encouragement of consumption. Changes in transportation have created issues, such as an increase in women's willingness to travel at night in the city (Mariji, Karparvar, & Amin Majd, 2023). According to the literature and social analysis, this article selects the Valiasr Street section from Tajrish to Parkway Bridge as a representative case to explore urban challenges and opportunities.

3. METHOD

This article focuses on Tehran's Valiasr Street from Tajrish square to Parkway bridge, analyzing its design and functionality from the perspective of women's experiences. By addressing the challenges and opportunities present. Figure 2 presents a three-phase analytical approach to studying the intersection of urban studies and gender studies through a combination of theoretical, empirical, and document review methods.

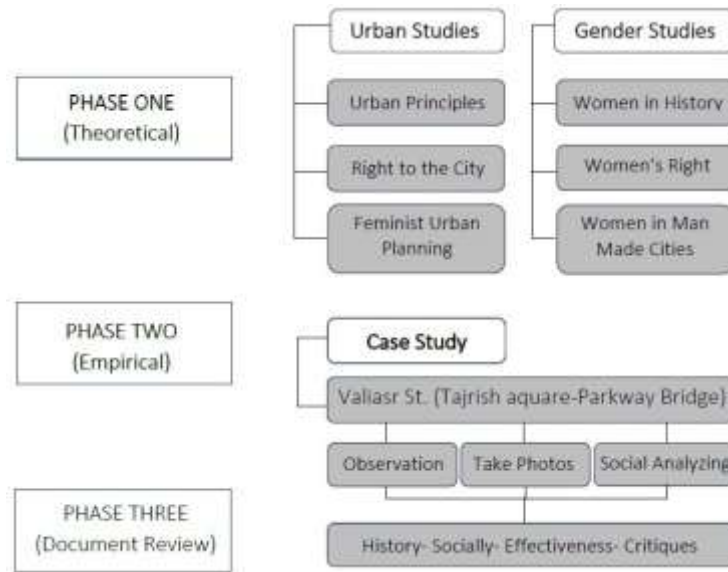

Figure 2: [The Three Stages of the Study]

- **Phase One (Theoretical):** This phase integrates concepts from urban studies and gender studies. It explores urban principles, the right to the city, and feminist urban planning to understand how urban environments are structured and experienced. Meanwhile, it examines women's roles in history, their rights, and the challenges they face in man-made cities. This theoretical foundation sets the stage for analyzing urban spaces from both spatial and gendered perspectives.
- **Phase Two (Empirical):** The second phase focuses on a case study approach, specifically analyzing Vali Asr Street (Tajrish Square to Parkway Bridge). Empirical methods such as observation, photography, and social analysis are used to assess the site. These methods provide insights into the historical, social, and functional dynamics of the area, examining its inclusivity and impact on different social groups, particularly women.
- **Phase Three (Document Review):** This phase involves a review of historical, social, and critical documents related to the case study. It evaluates the site's effectiveness, critiques its design and use, and contextualizes findings within broader theoretical discussions.

Valiasr Street is a key case study for its diverse spaces, historical significance, and role in Tehran's urban development, blend of traditional and modern elements. It is offering insights into accessibility, safety, inclusivity, and the interplay between urban design and social behavior.

4. CASE ANALYSIS

According to the length of Valiasr Street, the north side of the Parkway Bridge has been chosen as the case study, it is starting from Tajrish Square to the Parkway Bridge. "...which is known as the longest street in Tehran and the Middle East with a length of 18.6 km" (Motamed & Bitaraf, 2016). It has been

divided into three sections and four parts to allow us to investigate more accurately. The first section starts from Tajrish square to the Bagh Ferdows, second section, from Bagh Ferdows to the Qarani street, third section from Qarani to the Parkway bridge (figure 3).

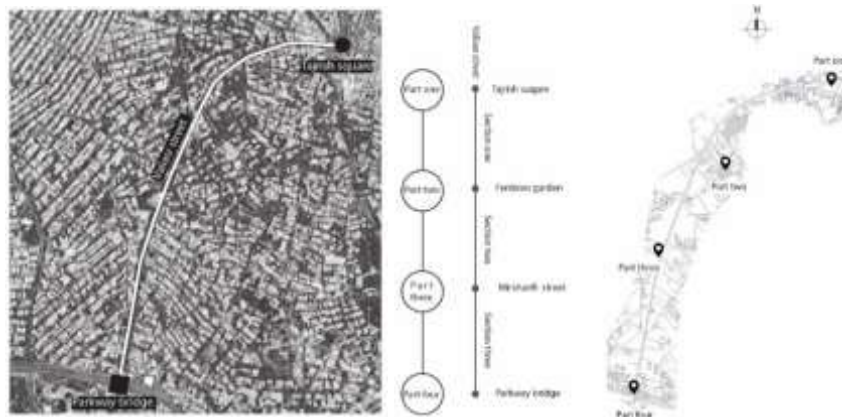

Figure 3: [The white line shows the path of Valiasr Street, which started from Tajrish square in the north to Parkway bridge. (Source: by authors based on google earth).]

Tajrish Square, located in the northern part of Tehran, Iran, is a bustling hub with a rich history and a variety of uses. Tajrish Square serves diverse activities and attractions that some of them mention here; Tajrish Square serves as a transportation hub with various bus stops and taxi stations. It's a convenient starting point for exploring different parts of Tehran. The Tajrish Bazaar, a vibrant traditional market that has been a hub of trade for centuries, is one of the primary attractions.

Several historical sites, like as the Imamzadeh Saleh Shrine, are located close to Tajrish Square. There are a lot of restaurants and cafés all around Tajrish Square. There are several boutiques, retail shops, and contemporary shopping malls in nearby of Tajrish Square. For those seeking some greenery, Tajrish Park provides a peaceful space. Tajrish Square is house to medical facilities, including clinics and pharmacies, providing essential services to the local community (figure 4).

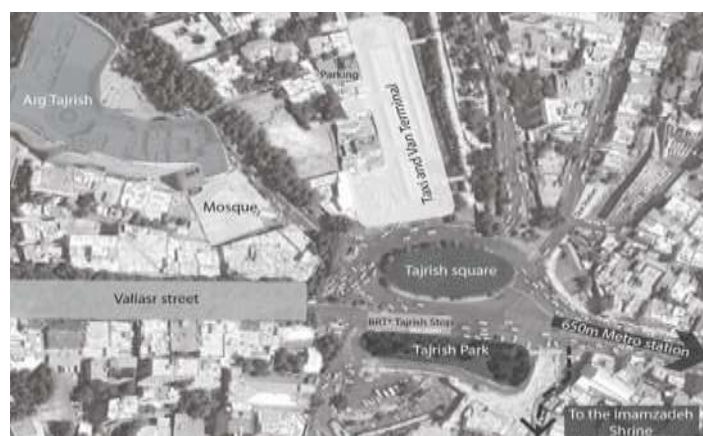

Figure 4: [Diverse activities around Tajrish Square (Source: by authors based on google earth).]

It's not only a transportation hub but also a center of commerce, culture, and social interaction. For better understanding and examining the Valiasr St., at first, in this article have a deep look on each part then analyzing the sections. Part one is about Tajrish Square which is divided in 6 aspects. Fanakhosro and Gholamjafari St., Terminal, Saadabad St., Valiasr St., Bus rapid transit (BRT) Tajrish Square and Shahr-dari St. According to these streets and transportations it is understandable Tajrish Square is accessible to the other parts of the city (figure 5).

Figure 5: [Six zones of Tajrish Square (Source: by authors based on google earth)]

5. FINDINGS AND DISCUSSIONS

Tajrish Square, Part One

Zone 1: Fanakhosro St. Entrance

Fanakhosro's entrance is one of the significant entrances which is perfectly combined with its surroundings, connecting Tajrish Square to adjacent streets, neighborhoods, and landmarks. It carries layers of cultural value, urban planning principles, and details related to women's experiences in public areas. The design places a high priority on effective traffic flow, pedestrian safety, and accessibility as an entry to a large square. Wide sidewalks, pedestrian crossings, and traffic signals are examples of design elements that guarantee an easy passage of traffic and people. Urban design ensures public spaces are accessible and safe for all, including women. The Fanakhosro Street entrance has clear signage, and enhanced visibility to meet women's safety concerns. It also has features to improve both comfort and well-being, such as seating places (figure 6).

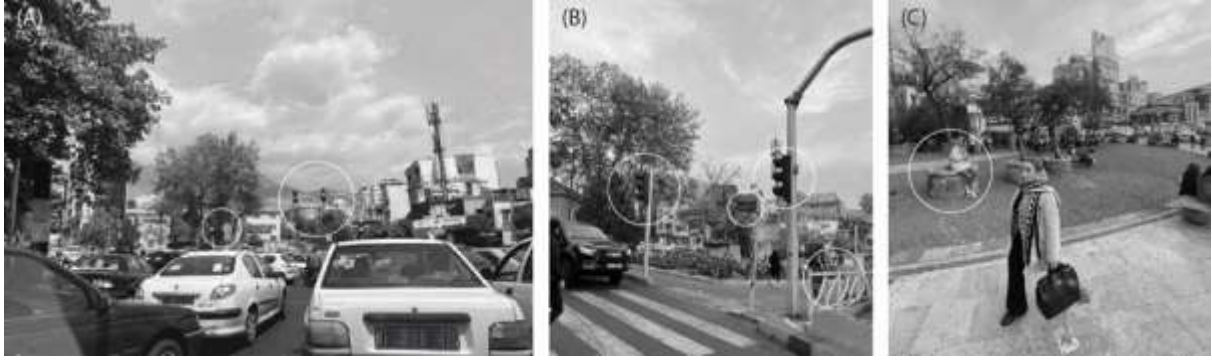

Figure 6: [(A) traffic flow, (B) easy pedestrian crossing and clear signages, (C) wide sidewalks, sitting areas, and enhanced visibility.]

Motorcycle parks in the sidewalk on entrance of Fanakhosro Street have a number of harmful impacts, especially on the safety and experiences of women. Motorcycles that are parked may restrict eyesight, because of the decreased sight, there is a higher chance of accidents, which puts women and other pedestrians in danger. These motorcycles occasionally give women the impression that their bags or valuable items are accessible for robbery in the sidewalks. The experiences and perspectives of women are important for creating urban environments that are accessible, safe, and encourage community involvement (figure 7).

Figure 7: [Motorcycle parks in the sidewalks]

Zone 2: Terminal Entrance

The Terminal serves as an example of how women's roles and urban design intersect in a number of ways. Women's perspectives informed the design of Tajrish Square's terminal, which would place a high priority on safety features like good lighting areas, clear signages, and easy pedestrian flow. These features guarantee that women and other users can use the terminal without feeling vulnerable or constrained. The Terminal would include features like designated waiting areas, safe facilities, and accessible restrooms in recognition of the fact that women frequently have different travel habits and requests. These characteristics guarantee women's comfort while using the area to meet their varied wants. The addition of green spaces would be guided by women's views on conservation and community well-being, thereby improving the Terminal's ecological balance and making beautiful place (figure 8).

Figure 8: [(A) pedestrian priority and good lighting areas, (B) Shading and making beautiful place, (C) sitting areas, enhanced visibility, and community well-being.]

Zone 3: Saadabad Street

Saadabad street in the north- west of Tajrish square. This important street links a number of residential neighborhoods, land marks, and commercial areas. The development and design of the street provide insights into the relationship between gender-responsive planning and buildings, as it was informed by both the particular needs and experiences of women and the principles of urban design (figure 9).

Figure 9: [clear signages, eyes upon the street]

Zone 4: Entrance of Valiasr st. (west side of the Tajrish square).

The entrance to Valiasr Street from the west side of Tajrish Square focuses on the spatial and lighting. The left image reveals a relatively open intersection with minimal shading, where direct sunlight creates stark contrasts and hard shadows, especially visible under the vehicles and signage. The lighting condition here suggests limited canopy cover and a lack of integrated street lighting infrastructure, contributing to high exposure to sunlight during the day. In contrast, the right image presents a more shaded and enclosed streetscape, defined by the dense canopy of mature trees lining both sides of Valiasr Street. These trees filter the sunlight, creating a dappled lighting effect along the road surface and enhancing pedestrian comfort by reducing glare and heat. The presence of ambient daylight and natural shading demonstrates the effectiveness of vegetative cover in modifying the microclimate. The visible absence or minimal integration of artificial street lighting elements in both images raises questions about nighttime visibility and safety, especially at the intersection shown in the left image. Collectively, the images highlight the spatial dichotomy between an exposed node (Tajrish Square edge) and a shaded arterial (Valiasr Street), underlining the importance of consistent and well-planned lighting and vegetation strategies in urban design (figure 10).

Figure 10: [Entrance of Valiasr st. (from Tajrish square view). Entrance of Valiasr st. (from Valiasr street view)]

Zone 5: BRT (Bus Rapid Transit) Tajrish

It is located next to the Tajrish park in the south side of the square. Every day, numerous passengers use the BRT Tajrish station as an important point to connect various parts of Tehran and make transportation easier. In the design of BRT stations, features like well-lit areas, clear signage, and visibility from the street can enhance safety and make women feel more comfortable using the system, especially during evening hours. Urban accessibility elements are considered important by women, especially those who are elderly, have children, or are disabled. Everyone may easily access the system, regardless of physical ability. Stations' wide path, fans, and ramps are making the station more safer and easy accessing (figure 11).

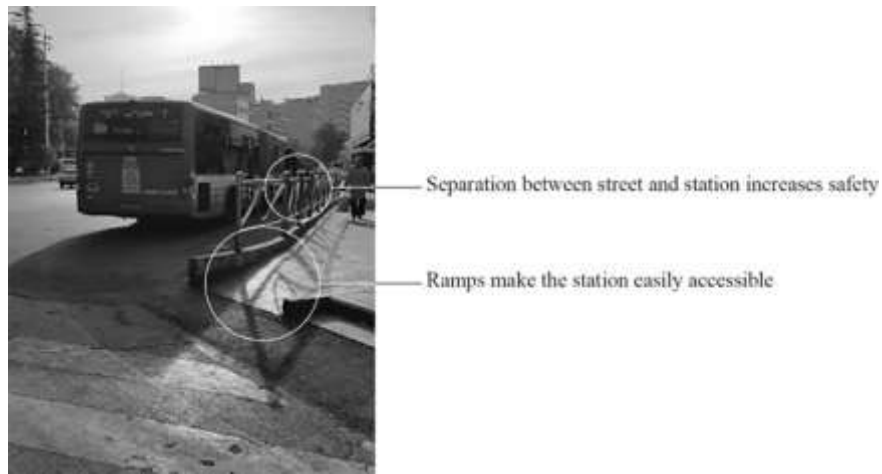

Figure 11: [Entrance of BRT station (Source by google photos)]

Zone 6: Shahr-dari Street Entrance

The last aspect is the entrance to the Shahr-dari street, which rises from Tehran's enormous Tajrish Square, is a well-known street that receives a lot of pedestrian and car traffic every day. As the city has grown and transformed over time, it has become more important to make sure that these types of streets are not only useful but also pleasant and secure for all users. According to women's contributions, locations for communal gatherings, seating, and recreation have been established. The introduction of

defined crossing zones, pedestrian lights, and crosswalks has made the region safer and easier for pedestrians to navigate (figure 12).

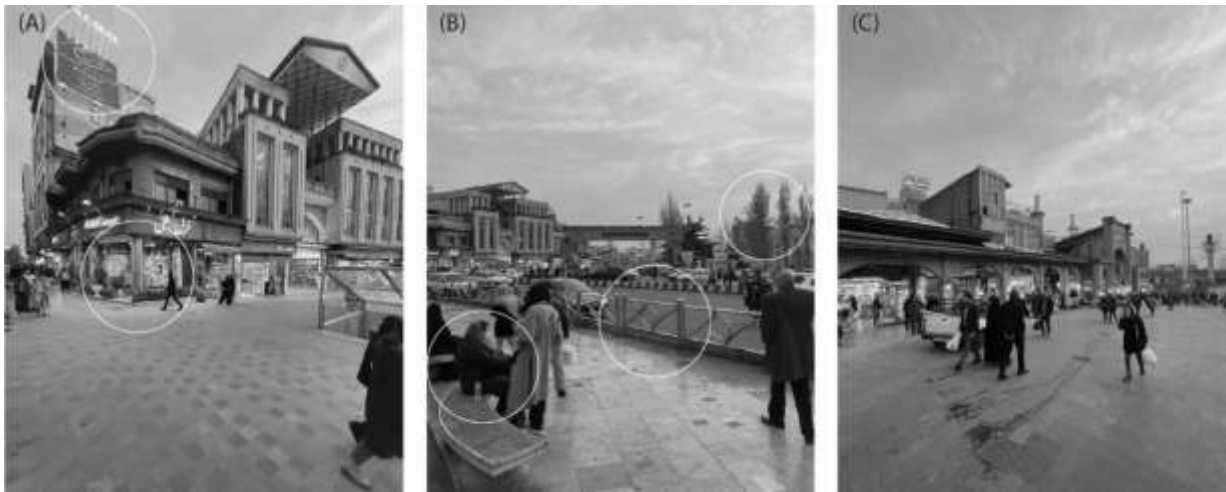

Figure 12: [(A) good lighting areas, eye upon to the street, (B) making beautiful place, sitting area, safety, (C) enhanced visibility, and community well-being.]

Tajrish Square to Bagh Ferdows, Section One

Bagh Ferdows, Part Two

A famous park in Tehran, Iran, is Bagh Ferdows, which is situated on Valiasr Street. This park's safety features and urban architecture provide an interesting case study of how cities may ensure diversity while prioritizing safety, especially with regard to women's participation in urban spaces. For women's safety, it is essential to make locations widely accessible and bright (figure 13).

Figure 13: [Ferdows garden site plan (Source base on google earth)]

The layout of Bagh Ferdows places a premium on visibility, with wide open areas and separate sightlines that limit hiding places and possible issues. Programs and Activities: In urban parks, women frequently take part in a variety of programs and activities (figure 14,15).

Figure 14: [Good lighting, wide sidewalks, eyes upon to the street, seating areas, clear signage, maintaining clear sight line and trees for making beautiful place are shows in Bagh Ferdows as a safe and accessible area in Valiasr]

Figure 15: [General maintenance and obstacles in the sidewalks]

Bagh Ferdows to Mirsharifi Street, Section Two

Mirsharifi Street, Part Three

Tehran's Mirsharifi Street is a unique aspect of the city's urban fabric, situated inside within the broad Valiasr Street. This Street, like many other urban streets, has a mix of operations, residential, and recreational areas. The street offers insights into the experiences and safety concerns of women, a demographic that frequently navigates urban settings with particular considerations in mind, when it comes to urban design (figure 16).

Figure 16: [Mirsharifi street site plan (Source biase on google earth)]

Mirsharifi Street to Parkway Bridge, Section Three

Parkway Bridge, Part Four

At this intersection, an interesting area appears under the parkway bridge, offering potential and challenges for urban planning. Creating inclusive, accessible, and dynamic urban landscapes can be better understood by examining this area through the perspectives of women's roles and experiences. It is essential to provide safety under the Parkway Bridge (figure 17).

Figure 17: [Parkway bridge site plan (Source base on google earth)]

Pedestrians can feel more secure and have better visibility with adequate lighting, both aesthetically and functional. Transit stations, and pathways that are have good lighting can create a safer atmosphere. The design should prioritize accessibility for pedestrians, cyclists, and public transit users. Clear signage, ramps, and elevators can ensure seamless connectivity between different modes of transportation and adjacent neighborhoods (figure 18).

Figure 18: [Good lighting, wide sidewalks, eye upon to the street, clear signage, maintaining clear sight line and trees for making beautiful place are shows a safe and accessible area.]

Table 1. highlights the dual aspects of safety and usability on Valiasr Street, reflecting its urban design challenges and strengths. On one hand, the presence of trees enhances the aesthetic appeal and creates a sense of safety, especially during the day. However, at night, these same trees can obscure visibility, making certain areas feel less secure. Similarly, while shop lights during business hours illuminate sidewalks and contribute to a safer environment, weak lighting in other areas after hours makes navigating the street stressful and potentially dangerous. Pedestrian crossings benefit from clear signage, enabling safer road navigation.

Table 1: Valiasr St. challenges and strengths.

	.Valiasr Street becomes more pleasing and appears safer by the trees.	.In some parts, Trees reduce the eye's upon on the street, especially at night.
	.During the day and evening, shops' lights make the side-walks illuminate, making them safer.	.Weak lighting in several areas of the sidewalks during closing hours makes it stressful and dangerous.
	.Pedestrians can cross the road more safely when there is clear signage.	.A pedestrian feels unsafe while trying to cross a motorcy-cle on the crossing line.

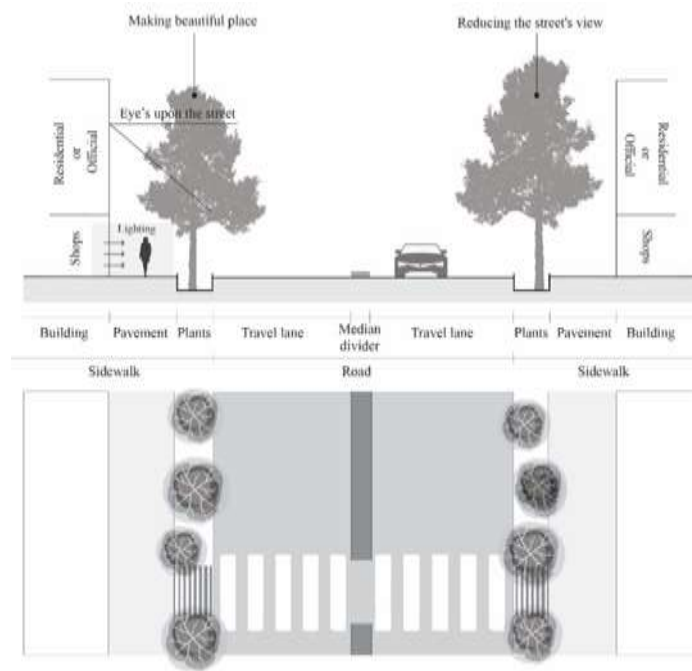

Figure 20: [Section part of Valiasr St. (Source by authors)]

6. CONCLUSION

In conclusion, the increasing presence of women in higher education and professional fields offers opportunities for greater involvement in urban planning and governance. As more women enter these fields, they bring unique perspectives that can lead to more inclusive and sustainable urban development. Encouraging women's participation in urban planning not only empowers them but also enriches the planning process, resulting in cities that better serve all residents.

This study underscores the critical role of women in shaping urban spaces and highlights the need for gender-responsive urban design, particularly in the context of Iran. Through an analysis of Valiasr Street in Tehran and comparisons with international best practices, the research reveals the importance of prioritizing women's safety, accessibility, and inclusion in urban planning. By integrating literature reviews and field observations, the study identifies key principles of gender-responsive design that can be adapted to Iran's sociocultural landscape. These principles not only enhance the functionality and inclusivity of urban spaces but also improve the overall quality of city life. The findings advocate for a more inclusive urban framework that acknowledges women's unique experiences and challenges, offering practical recommendations for policymakers and urban planners to create equitable and sustainable cities. This study contributes to a growing body of knowledge on the relationship between gender and urban design, providing a foundation for future research and actionable change in Iranian cities.

REFERENCES

- Arjmand, R. (2016). *Public Urban Space, Gender and Segregation, Women-only urban parks in Iran*. London: Routledge.
- Beebejaun, Y. (2016). Gender, urban space, and the right to everyday life. *JOURNAL OF URBAN AFFAIRS*, 39(3), 323–334.
- Benny, N., Sunder R, S., T.K, P., & Kini, M. K. (2024). Can Urban Design Foster Greater Inclusivity for Women in Public Space? *Journal of Contemporary Urban Affairs*, 8(2), 557–581.
- Cohn, C. (2013). *Women and Wars: Contested Histories, Uncertain Futures*. Polity Press.
- Daminger, A. (2019). The Cognitive Dimension of Household Labor. *American Sociological Review*, 84(4), 609-633. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/48595780>
- Dolores, H. (1982). *The Grand Domestic*. London: The Massachusette Institute of Technology.
- Dolores, H. (2020). *The Power of Place: Urban Landscapes as Public History*. The MIT press.
- Hermaputi, R. L., & Hua , C. (2024). Unveiling the Trajectories and Trends in Women-Inclusive City Related Studies: Insights from a Bibliometric Exploration. *land*, 13(6), 852.
- Jacobes, J. (1961). *The death and life of great American cities*. NewYork.
- Kern, L. (2020). *FEMINIST CITY*. London: Verso.
- Kern, L. (2020). *FEMINIST CITY*. Toronto: Between the lines.
- Mariji, S., Karparvar, R., & Amin Majd, Z. (2023). The Role of Urban Transformations in the Emergence of Challenges to the Religious Life of Women in Iran. *Journal of Islamic Studies and Sociology*, 11(42), 122-152.
- Motamed, B., & Bitaraf, A. (2016). An empirical assessment of the walking environment in a megacity: case. *International*.
- Sarvar, H., Afzali Guroh, Z., & Kheiri, T. (2018). Women, Urban Designing and Planning with Emphasis on Iran. *Journal of Civil Engineering and Urbanism*, 8(3), 25-32.
- Yassein, G. A. (2024). Rethinking Urban Landscapes: Women's Spaces and the Dynamics of Third Places. *Engineering Research Journal*, 47(2), 247-257. doi:10.21608/erjm.2024.258101.1311

İÇERİDE VE DIŞARIDA KADINLIKLAR: KIBRIS DİPKARPAZ ÖRNEĞİ’NDE KADINLARIN EKONOMİYLE İLİŞKİLENMESİ

Pınar Karababa Demircan, Doç. Dr.

Sosyoloji Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi, Türkiye

Email: pinarkarababademircan@topkapi.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-1565-9409

Ayşe Gönüllü Atakan, Doç. Dr.

Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye

Email: ayse.atakan@cbu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-2031-036X

Elif Üstündağlı Erten, Doç. Dr.

İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ege Üniversitesi, Türkiye

Email: elif.ustundagli@ege.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-5111-927X

Burcu Şentürk Yıldız, Doç. Dr.

İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ege Üniversitesi, Türkiye

Email: burcu.senturk@ege.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-8469-1811

1. GİRİŞ

Bu çalışma 1 Haziran 2023 – 1 Mart 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilen “Kıbrıs Adasında Kültürleşme ve Türkiye’nin Etkisinin Belirlenmesi: Yerel Ekonomik İlişkiler, Kültür Ekonomisi, Tüketim ve Ritüel Tüketimi” başlıklı Tübitak 1001 projesinin (Proje No: 122K835) Dipkarpaz Köyü’nden toplanan verilerine dayanmaktadır. Projenin ilk saha çalışması 11-21 Kasım 2023, ikinci saha çalışması ise 2-6 Mayıs 2024 tarihlerinde Kıbrıs’ta gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırma, Kıbrıs’ın kuzeydoğusunda yer alan Dipkarpaz köyünde kadınların gündelik yaşamlarını, toplumsal rollerini ve ekonomik pratiklerini incelemektedir. Dipkarpaz, yalnızca etnik çeşitliliğiyle değil, aynı zamanda tarihsel hafızaların, politik sınırların ve kültürel geçişlerin kesişim noktası olmasıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda kadınlar, hem mekânsal hem de sembolik sınırların tam ortasında yer almakta; topluluklar arasında aracılık eden, ekonomik döngüyü sürdüren ve kültürel aktarımı sağlayan kilit aktörler olarak öne çıkmaktadır. Dipkarpaz sahasında yalnızca kadınlarla yapılan görüşmeler, ekonomik alana katılımın toplumsal cinsiyet yapıları kadar, etnik ve kültürel kimliklerle de nasıl şekillendiğini çok katmanlı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Araştırma bulguları, kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri üretim faaliyetlerinin (süt ürünleri, geleneksel yemekler, el işi ürünler) görünmez ancak vazgeçilmez bir ekonomik değer taşıdığını göstermektedir. Aynı zamanda kadınlar, bakım emeği üzerinden yalnızca kendi ailelerine değil, komşu topluluklara da hizmet vererek toplumsal dayanışma ağlarını ayakta tutmaktadır. Bu görünmeyen emek, hem yerel ekonominin hem de sosyal uyumun sürdürülebilirliği açısından kritik bir rol oynamaktadır. Kadınların maruz kaldığı cinsiyet temelli eşitsizlikler ise yardım politikaları, tüketim pratikleri ve toplumsal statü üzerinden gözlemlenmektedir. Yardımların cinsiyete göre farklılık göstermesi, kadınların ekonomik bağımlılığını derinleştirmekte; buna karşın kadınlar gündelik hayatın çeşitli alanlarında sembolik sınırları aşarak, topluluklar arası etkileşimi ve ortak yaşam pratiklerini yeniden üretmektedir. Bu çalışma, kadınların Dipkarpaz’daki çokkültürlü ve çok katmanlı yaşam alanında nasıl aktif öznelere dönüştüğünü ve sınırların ötesinde nasıl toplumsal bağ kurucu bir işlev üstlendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Ev, gayriresmi bir istihdam alanı olarak, ataerkillik ile kapitalizm arasındaki bağlantının analizi için zemin sunar. Özbay’ın (2000) belirttiği gibi, miras alınan cinsiyet ayrımcılığı kamusal-özel ayrımcılığına dönüştüğünde, kadınların kimlik gelişimini engeller (s.8). Kayıtlı sektör için kapitalizmin ataerkillik ile birleştiğinden bahsedilebilirse, Hartmann’ın (1976) ikili sistemler yaklaşımında (s.152) desteklediği gibi, ev içi işlerde ataerkilliğin kapitalizmden faydalandığı b sistemin sürdürülmesine fayda sağlamaktadır. Evin içindeki işçiler hiçbir zaman çalışan kadın olarak kabul edilmez. Bora’ya (2018) göre, ev içi iş dayanışma yoluyla yeniden düzenlendiğinde, dezavantajlı kimlik görünmezlik üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahip olabilir (190). Ayrıca, işin doğası yabancılaşma ve güçlenme tartışmasının

çerçevesine çelişkiler getirir. Bu değer hem yabancılaşmaya hem de bilinç kazanmaya hizmet eder. Marx (2009), yabancılaşmayı üretimin kendisinin işçinin yaşam gücünün ve bilincinin tüketilmesi olarak tanımlar (s. 30). Walby, gerilim kavramını ataerkillik ve kapitalizm ortaklığına dahil ederken, ikili sistemlerin sıklıkla kadınları sömürme amaçları için birbirlerine meydan okuduğunu öne sürer (1990, s. 37). Kadınların deneyiminin şekillenmesinde bu gerilim kapitalizmin ve ataerkilliğin taleplerini birbirine tercih etmesiyle boyut kazanabilir. Bu tür bir anlaşma, Kandiyoti (1998) tarafından iki yüzü olan ataerkil pazarlık olarak değerlendirilir; biri kadınları sorun çözme eylemlerinde aktif olmaya yönlendirir, diğeri ise onları ataerkil ve genellikle aile içi bağlara geri iter (s. 275). Öte yandan, mekânın sahiplenilmesi, bedenin tüketimini dönüştürmek için olduğu gibi tabandan gelen bir değişimi motive eder (Lefebvre, 1991: 405).

Yerleşim yerinin katmanları arasında hukuki ve idari bir boyut da kazanan en somut ayrımlardan biri özel ve kamusal alanın birbirlerinden farklı kurulması ve farklı kitlelerin kullanımına açılmasıdır. Kentsel katmanlardan ve sosyal adalet vurgusundan bahsetmek kentin eyleyenlerinin izlerini hem hukuk hem de eylem çerçevesinde bulabileceğimiz kamusal bir alanın incelenmesini beraberinden getirir. Bununla birlikte kamusal alanın farklı kullanımları ve eyleyenlerle ilişkisinin çeşitli yorumları da söz konusudur. Habermas'ın (2004) rasyonellik vurgusuyla birlikte tanımlanan kamusal alanı eyleyenlerin belli bir çerçeve etrafında bir araya gelmesi, temsiliyet kazanmaları ve bu temsiliyetin kültür alanına da yansımalarıyla tanımlanır (95). Bu tür bir kamusal alan için yukarıda anılan avare figürü dahil kentin katmanlarının karşılaştığı siyasi ve toplumsal merkezlerin kentte bulunması ya da açılması gerekmektedir. Katmanları birbirinden mekânsal olarak ayrılmış veya tarihsel olarak kurulan işlevsel zıtlıkların farklı mekanlara benzer kitleleri dahil etmediği kent yaşamlarında üretilen kamusal alanın temsil ettiği kitle de sınırlı olacaktır. Pateman'ın (1998) vurguladığı şekliyle ataerkil erkek kardeşlik sözleşmesinin hem kadın emeğini görünmezleştirip hem de kadın eyleyenliğini sınırlandırdığı özel alanın kamusalın imkanlarına karşı üretimi buna örnek olarak verilebilir (110). Fraser (1990) bu noktada iç içe geçmiş kamusal alan katmanlarının kendi arasındaki hiyerarşilerine de odaklanmak gerektiğini vurgular (67). Karşılaşılabilir, aynı mekânı paylaşılabilir kamusal alan içinde birey ve toplumsal yaşam arasında bir köprü vazifesi görür (Merrifield, 2011:478). Bu sebeple kent hakkının dahiliyet anlamında kurulması sadece yapısal bir tasarım değil kentlilerin kendilerine açtıkları güzergahlar ile mümkündür.

Özel alan kamusal alan ikiliği sadece hak ve kimlik açısından bir görünür-lük-görünmezlik meselesini değil aynı zamanda hane içinde kendini kurmanın önündeki baskıları da farklı alanlara yerleştirir. Oysa ki kadınların hem özel hem de kamusal alandaki deneyimleri bu sınırların çok daha geçişli olduğunu göstermektedir. Hanenin, özel alanın, kadınların doğal alanı addedilmesi görünmez emek, hak erişiminde sınırlılık, sesini duyuramama gibi pek çok problemi beraberinde getirerek bir tahakküm sınırı çizmektedir. Bununla birlikte hane içindeki kadınlar sadece pasif ve mağlup içerilenler değildir. Eyleyen olarak dikte edilen hane sınırlarını ve yaşamını dönüştürmektedirler.

3. YÖNTEM

Projenin ilk saha çalışması 11-21 Kasım 2023, ikinci saha çalışması da 2-6 Mayıs 2024 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. İlk saha çalışması Gazi Mağusa, Lefkoşa ve Dipkarpaz’da gerçekleştirilirken 2. Saha çalışması Beyarmudu, Gazi Mağusa, Lefkoşa, Lefke ve Girne’de gerçekleştirilmiştir. Toplam 135 görüşmenin 33’ü Dipkarpaz sahasını oluşturmaktadır. Dipkarpaz’daki görüşmelerin 16 tanesi erkek, 17 tanesi ile kadınlar ile gerçekleştirilmiş olup bu örneklemin katılımcı türü ve yaş grubuna göre dağılımı Tablo 1’de özetlenmektedir. Projenin diğer sahalarındaki örnekleme uyum ve yakın tarihteki göçün etkisinin anlaşılması da gözetilerek 1974 sonrası Türkiye’den Kıbrıs’a gelenler için Türkiye’den gelenler olarak gruplandırılmıştır. Tablo 1’de de görülebileceği üzere Dipkarpaz’da Kıbrıslı Rumlar ve Türkiye’den gelenlerle görüşülmüştür.

Tablo 1. Saha Çalışması Sonrası Örneklem Yapısı

Katılımcı Türü	Say Katılımcı Yaş Grubu			Toplam
	Genç	Orta Yaşlı	Yaşlı	
Kıbrıslı Rum	4	8	6	18
Türkiye’den gelenler	6	7	3	16
Dipkarpaz Toplam	10	15	9	34

Dipkarpaz sahasında Rum kesiminden kadınlara ulaşmak en büyük zorluktu. Erkekler kamusal alanda kadınlarsa çoğunlukla özel alanlarda günü geçirdiği için evleri bulmak ve evlere giriş için kabul almak gerekiyordu. Bu durumda sahanın kadın mülakatçıları tarafından Yunanca yapılması kolaylaştırıcı nitelikte oldu. Verilen cevaplar erkeklerin tanımından çok farklı bir gündelik yaşam örüntüsü ortaya koyuyordu. Bu noktada kadınların bilen özne olarak değer görmesinde ısrar eden feminist refleksivitenin ısrarının faydasından özellikle bahsetmek gerekir (Kümbetoğlu: 2017, s. 136).

Bu eşikle başa çıktıktan sonra, asıl kaygı, olası bir hiyerarşinin (soru-yönetici ve cevap-getiren arasında) bilgisine sahip olarak kadınlarla aynı çerçevede olmak ve bu hiyerarşinin mümkün olduğunca engelleme isteği idi (Stanley & Wise, 1995, s. 69-70). Zira araştırmacıların kendilerini hem etken hem de gözlemci olarak aynı çerçevede görmeleri büyük bir sorumluluk getirir (Smith, 1988, s. 20).

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Dipkarpaz sahasından elde edilen veriler, kadınların ekonomik yaşama katılım biçimlerinin yalnızca toplumsal cinsiyetle değil; aynı zamanda etnisite, aidiyet ve göç geçmişi gibi değişkenlerle de şekillendiğini ortaya koymaktadır. “Has Kıbrıslı” olarak tanımlanan Kıbrıslı Türkler, Türkiye’den göç edenler ve Kıbrıslı Rumlar arasında ekonomik eğilimler arasında belirgin farklılıklar

gözlemlenmektedir. Bu başlıklar altında yapılan karşılaştırmalı analiz, Dipkarpaz’da kadınların ekonomik pratiklerinin çok katmanlı toplumsal dinamiklerle örüldüğünü göstermekte ve bölgedeki kadınlık deneyimlerinin yekpare değil, çeşitlenmiş bir yapı arz ettiğini ortaya koymaktadır

Geçimlik ekonomi üzerinden bakıldığında aşağıdaki örüntü görülmektedir:

- **Türkiye’den Gelenler:** Benzer faaliyetlerde yer alsalar da tarım bilgisinde eksiklik olduğu, geleneksel yöntemleri uygulamada zorlandıkları ifade ediliyor. Göçle gelenler arasında sistemli üretim yerine daha geçici çözümler yaygın.
- **Rumlar:** Geleneksel tarım bilgisi ve üretimi daha kurumsal yardımlarla destekleniyor (BM yardımı, düzenli gıda nakli). Genç Rum kadınlar da ev üretimine dâhil ama yardımlar üretimi sınırlandırabiliyor.

Türkiye’den gelen kadınlarda tarımsal üretim tipi temel geçim kaynağı olarak, görülürken Rum kadınların ise BM yardımlarıyla desteklenen bir geçim modeli içinde olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu yardımlar, üretim üzerindeki motivasyonu düşürmektedir: “Yardım alıyoruz ama yetmiyor. Kadınlar 180 euro, erkekler 300 euro alıyor.” (K95).

Kültürel üretime bakıldığında Kıbrıslı Rum kadınların ev içi üretimde kültürel sürekliliğin aktarıcısı olmasıyla karşılaşılmaktadır:

Ocağı yakmak, odunu kesmek, yemeği pişirmek, evi ısıtmak, bebeklere bakmak, hep aile içinde yapıldı. Simit yapardık, ekmek, kolokothos (balkabaklı poğaça), kırmızı olurdu, ıspanaklı börek, anari böreği[bir tür Kıbrıs peyniri]. Evet, ev hanımıdır. Yemek yapmak gibi, erkeklerimiz pek yemek yapmaya alışık değil, ev işleri yapmaz, onlar dışarıdaki işleri yapar. Çobanlık yaparlar, tarlayla ilgilenirler. Çobanlık yaparız. Sadece erkekle olmaz çok yorucu. Mesela sütle uğraşmak çok zordur. Eh, ilk kez bir şey yaptığımızda, anari, hellim, tuzlu çörekler, komşun iyiye ona da verirdin. Her gün yanyanasın, ekmek paylaşırsın. (K97.)

Türkiye’den gelen kadınlar ise kültürel üretim süreçlerine daha yeni entegre olmakta ve kültürel üretime katılsa da bu süreçte daha çok gözlemci veya öğrenci konumundadır.

Dipkarpaz örneğinde aslen Kıbrıslı olan Türk kesim Dipkarpaz’ın yerlisi değildir ve memuriyet ilişkileriyle Dipkarpaz’da çalışırlar. İstihdam örüntülerinde örneklemedeki katılımcıların anlatımıyla “has Kıbrıslı”, yani Türkiye’den 1974 sonrası gelmiş ve Rum asıllı kadınların farklılaştığı görülür. “Has Kıbrıslılar” arasında memuriyet yaygındır ve kamusal istihdam sosyal statü göstergesi olarak kabul edilmektedir. Türkiye’den gelen kadınlar ise kamuya erişimde çeşitli engellerle karşılaşmakta ve daha çok gündelik veya yarı-formel sektörlerde çalışmaktadır. Rumlar ise Güney Kıbrıs’tan

aldıkları maaş ve sosyal yardımlarla kamu sektöründen dolayı biçimde faydalanmakta; öğretmenlik ve sağlık gibi alanlarda çalışmaları Güney ile ilişkilidir.

Kadınların en çok benzeştiği ve ulusal sınırları aşan kısım ise bakım emeğidir. Bakım emeği özellikle Türkiye’den göç etmiş kadınlar tarafından üstlenilmektedir. Yaşlı Rum bireylerin bakım ihtiyacını çoğunlukla bu grup karşılamakta; bu emek çoğu zaman ücretsiz ya da “yemek karşılığı” gerçekleşmekte ve görünmez kalmaktadır. Bu durum, bu kadınları kırsal üretim ekonomisinin dışına iterken, toplumsal görünürlüklerini de sınırlamaktadır.

Dipkarpaz’ın tarihsel olarak nüfusu Rum yerleşimine dayanmaktadır. Bugün Dipkarpaz’da birlikte yaşayan Kıbrıslı Türkler (memuriyet üzerinden ikamet), Kıbrıslı Rumlar ve Türkiye’den göç eden nüfus, sadece farklı etnik kökenleri değil, aynı zamanda farklı tarihsel hafızaları, yaşam pratiklerini ve ekonomik konumları temsil etmektedir. Özellikle 1974 sonrası göçle gelen nüfus ile yerleşik Rum nüfus arasında kültürel ve ekonomik farklılıklar özellikle erkeklerin dilinden sıklıkla ifade edilmiştir.

Biz onlardan öğrendik, bizim adetlerimiz gitti, onlar bizden öğrenmedi. (...) [Rumlarla] sıkıntımız yok, onların her taraftan maaşları gelip, çarşambaları, yiyecekleri geliyor, her 15 günde bir maaşları geliyor. [Yeşil Hat için] Gelip geçişler bizim için değil, asıl yerli olanlar için. Onlar AB’ye girdi, pasaportunu aldı. Bunlar için ekonomik. Biz zaten Rum tarafından bir şey alamıyoruz, ondan da yararlanamıyoruz. Buranın hükümeti bizim bunlar gibi olmamızı istemiyor. Masada benim halkım var diyebilirdi ama iki toplum dedi. (M., 16.11.2023)

Dipkarpaz’da yaşayan Rumlar içinse meselenin daha çok Türkiye’den gelenlerin dahil olma halindeki eksikliğiyle ifade edildiğini görürüz:

Bizim Kıbrıslı Türklerle aramızda bir sorun yok, biz aynı deliyiz. Türkiye’den gelenler nasıl geldiler? 200 sene geriden takip ediyorlar. Bizim Dipkarpaz’a Türkiye’den gelenler evleri aldılar, küvet gördüler, gittiler hayvanlarını suladılar. Tuvalet gördüler, tuvaleti dışarı attılar. Masaların ayaklarını kesip yer masası yaptılar. İlk yıllar yaşlıları öldürüp cinayet işleyip mallarına konan çok oldu. Hırsızlık yaptılar, çok kötüydü. Ben Türkiye’den İstanbul’dan İzmir’den çok insanla tanıştım, hepsi beyefendiydi ama bunlar hiçbir şey bilmiyordu. Şimdi tarlaları satıp zengin oldular. (N., 16.11.2023)

Kadınlar, bu üç topluluk arasında kurulan sınırların ve ayrımların hem taşıyıcısı hem dönüştürücüsü olarak konumlanmaktadır. Özellikle yaşlı kuşakların savaş hafızası üzerinden geliştirdiği mesafeli ilişkiler, genç kuşaklar arasında yer yer yumuşamakta; bu da kadınların gündelik hayattaki sosyal ağları

üzerinde belirleyici olmaktadır. Genç kadınların komşuluk ilişkileri, evlilik pratikleri ve bakım emeği üzerinden bu etkileşimi sürdürdüğü gözlemlenmektedir:

Eskiden kadınların yaptığı geleneksel pek çok şey vardı, kıyafetler, kumaşlar, pek çok şey, kadınların işiydi, şimdi dışarıdan alınıyor zaten çok da kalmadı. Yortularımız kutlanırdı, oruçlarımız tutulurdu. Özel yemeklerimiz var Kolakas gibi. Şimdi daha çok evde kutluyoruz, Noel evde geçiyor. Biz onların da Şeker ve Kurban bayramını kutluyoruz, onlar güzel bayramlar. Biz de Paskalya’da Türk komşulara kırmızı yumurta veriyoruz. (K97).

Kadınlar, görünürde ev içiyle sınırlı olan ama gerçekte bölgenin ekonomik sürdürülebilirliği için kritik önemdeki emek süreçlerinde etkin rol oynamaktadır. Hellim, anari, kolokothos gibi yerel üretimler; geleneksel mutfak kültürüyle birleşerek hem kültürel hem ekonomik bir sermaye halini alır. Ancak bu üretimler çoğunlukla kayıt dışı, görünmez ve “doğal görev” olarak kodlandığı için kadının emek gücü ekonomik olarak tanınmaz ve değersizleştirilir. Kadınların özellikle yaz sezonunda turizmle canlanan pazara sundukları ürünler, aile bütçesine katkı sağlasa da, bu katkı çoğu zaman “yardım” olarak görülür, “çalışma” olarak değil:

Turizm var, ekonomiyi harekete geçiren şey turizm ama yeterli iş yok. Turizm daha çok yazın ekonomiyi hareketlendiriyor. Kıbrıs’ın bilinmesini sağlayan da hellim ama burada ([Dipkarpaz] biz kendimiz yapıyoruz, üretim yapan bir fabrika yok, evlerde yapılıyor, ben yazın evimde yaparım. Hayvanlarımızdan sağladığımız süt var, kendi sütümüzle yaparız. Burada kadın erkek beraber çalışır, hayvanlarla beraber ilgilenir, tarlada bostanda beraber çalışır. Komşuların da beraber tarlada yardımlaştığı olur, bazen pişen yemeklerden diğerine ikram eder ama berber ortak yemek pişirmez, tarlada ara sıra yardım etmek dışında beraber çalışmaz. (K94)

Aradaki ilişkilerin niteliğinin bir göstergesi de ilişkilerin kız alıp verme şeklinde ataerkil bir yakınlaşma bağlamında ifade edilmesidir:

Yani nasıl diyeyim şimdi artık hani bizden onlardan kız alıp kız verme olayı da oldu, mesela şu an benim kardeşim Rumla evli, burada yaşıyorlar. Gençler daha iyi mesela eski yaşlı olan şeyleri biraz daha şeydi mesafedeydi çünkü onlar savaşı gördüler yaşadılar. Her iki taraf öyleydi birbirine ama şimdi gençler yok iç içeler. Birbirimizin evine gideriz. Benim komşularım Rumdur, gençleri eve gelir, benimkiler oraya gidebilir. Dediğim gibi eğer evinde kahven yoksa gidip ondan isteyebiliyorsun veriyor yani yemeğini yiyor. Çünkü şimdiki nesil öyle, biliyor musun sana dediğim gibi eskiler savaş yaşadığı için birbirlerine mesafeliydiler çünkü o yaşadıkları şeyden dolayı ama yeni doğan çocuklarımız nesil büyüdükçe birleştiler beraber yani dediğim gibi artık kız alıp kız veriyoruz (K.77).

Birleşmiş Milletler aracılığıyla yapılan sosyal yardımlar, özellikle Kıbrıslı Rum topluluğu için temel bir geçim kaynağı niteliğindedir. Ancak yardımın miktarı ve dağıtım kriterleri cinsiyetçi bir yapı arz etmektedir. Kadınlara erkeklerden daha düşük yardım verilmesi, yalnızca maddi eşitsizlik değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli değersizleştirmenin kurumsallaşmış bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, kadınların maddi bağımsızlıklarını zayıflatmakta ve onları yardım rejimlerine bağımlı kılmaktadır:

Bizim buradakilerin durumu farklı, biz yardım alıyoruz (P.K. BM yardımı). Nakdi yardım, Çarşamba da malzeme dağıtıyorlar. Biz komşu Ali'ye veriyoruz bir kısmını. Hristiyan olduğumuz için, bizde iki varsa birini veririz. Birleşmiş Milletlerden yardım alıyoruz ama yardım bize yetmiyor çok az. Erkeklerle kadınlar farklı meblağ alıyor. Erkek 300 euro alıyor kadınlar kızlar 180 euro alıyor. Bu yasa değişik bir yasa, böyle olmamalı ama hükümetler bizi düşünmüyor. Her gün markete veresiye yazdırıyoruz. Benim kiracım boşandı, çocukla kaldı, nasıl geçinecek? Araba lastik ister ev boya ister, hayvan yemi çok pahalı, hangi parayla neyi yapacağız? (K95).

Bakım emeği, kadınların hem topluluk içindeki dayanışma rollerini hem de etnik gruplar arası sembolik sınırların yumuşamasında oynadıkları aracı rolü gözler önüne serer. Kadınlar, yaşlı ve hasta bireylerin bakımını çoğu zaman herhangi bir maddi karşılık beklemeden, komşuluk ve ahlaki sorumluluk çerçevesinde üstlenmektedir. Bu durum, hem görünmeyen bir ekonomik ilişkiler ağı hem de sembolik olarak topluluklar arası geçişkenliğin bir aracı olarak değerlendirilebilir. Bakım emeği, yalnızca hane içi üretkenliği değil, topluluklar arası ilişkilerin sürdürülmesini de sağlar. Dipkarpaz'da yaşayan yaş alan nüfusa komşuları olan Türkiye'den gelmiş kadınlar bakmaktadır:

_Peki, doktor olduğunuz için emek bakım emeği konusunda mesela dün bir yaşlı Rum katılımcımız vardı komşusuymuş, evinde büyüdüğünü söylemişti arkadaşımın. Bakım emeğini o kadın yapıyor, Türk kadın yapıyor geliyor evine bakıyor falan filan. Böyle bir bakım emeğin üzerinden ekonomik ilişki var mı aralarında?

-Benim bildiğim ekonomikselsel olarak yok ama yapılıyor mu yapılıyor işte. Bakıcı dediğim gibi yaşlı Rum hastalara bakım yapıyor. Şeyse sorduğumda, para alıyor musunuz dediğimde? Hayır almıyoruz dedi ya. Yemeye içmeye bir şey ikram ediyorsa, yiyip içtiğimizle kalırız her zaman dedi. Bir şey almıyoruz ama yani devletin sanki bir hizmeti gibi. Çünkü sonuçta bakıcı da bu sağlık ocağının bir uzantısı. O yüzden parasal olarak bir şey belki sizin örnekte olabilir. Ama hani böyle şeyde çok görmedim. Diyorum ya hani, buraya bile az geliyorlar. Bence az geliyorlar. (K41)

Tüketim pratiklerinin, Dipkarpaz’da yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel kimliğin performansına dönüşen bir araç olduğu gözlemlenmektedir. Nereden alışveriş yapıldığı, hangi ürünlerin tercih edildiği ya da kimin bayramının kutlandığı gibi gündelik tercihler; sembolik sınırları yeniden üretir. Kadınlar, alışverişi yöneten aktörler olarak, bu sınırları hem koruyan hem de esneten bir rol oynarlar. Örneğin bir Rum kadının Türk marketinden alışveriş yapması ya da bir Türk kadının Rum komşusuna paskalya yumurtası götürmesi, sadece basit bir eylem değil; sınır geçişi ve yeniden tanımlamadır.

5. SONUÇ

Dipkarpaz’da yaşam, Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar ve Türkiye kökenli göçmenler arasında paylaşılan çokkültürlü bir yapıda şekillenmektedir. Bu topluluklar arasında geçmişe dayanan siyasi, kültürel ve ekonomik ayrışmalar halen etkisini sürdürmekle birlikte, özellikle kadınlar gündelik yaşamda bu farklılıkları aşmaya çalışan aktif öznelerdir. Genç kuşaklar arasında daha sık görülen karşılıklı evlilikler, komşuluk ilişkileri ve bayram kutlamaları gibi pratikler, bu farklı toplumsal kesimler arasındaki duvarların yavaş yavaş eridiğini göstermektedir.

Kadınlar, bölge ekonomisinin görünmeyen ama vazgeçilmez aktörleridir. Hellim, anari gibi geleneksel süt ürünlerinin üretimi; evde ekmek ve börek yapımı gibi işler kadınların sorumluluğundadır. Bu üretim faaliyetleri büyük ölçüde ev içinde ve kayıt dışı sürmektedir. Bu nedenle kadın emeği, ekonomik katkı sağlamasına rağmen çoğu zaman görünmez kılınmakta ve “yardımcı” nitelikte değerlendirilmektedir. Oysaki özellikle yaz aylarında turizmin hareketlendiği dönemlerde, bu üretim ev ekonomisini ayakta tutan en önemli kaynaktır.

Birleşmiş Milletler tarafından sağlanan yardımlar, özellikle Kıbrıslı Rum topluluğun geçimini sağlamasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak yardımın dağılımında kadınlar lehine olmayan bir eşitsizlik söz konusudur. Erkekler kadınlardan daha yüksek miktarda yardım yapılması, sadece ekonomik bir adaletsizlik değil, aynı zamanda kadınların değerinin sistematik olarak düşük görülmesinin de bir göstergesidir. Bu durum, kadınların ekonomik olarak bağımsızlaşmasını engelleyerek onları dış desteklere daha bağımlı hale getirmektedir.

Kadınlar yalnızca kendi hanelerinde değil, yaşadıkları mahalledeki yaşlı veya hasta bireyler için de bakım sağlamaktadır. Bu tür hizmetlerin çoğu zaman gönüllülük esasına dayanması, kadınların bu emeği maddi bir karşılık beklemeden üstlendiğini göstermektedir. Özellikle Kıbrıslı Rum yaşlılara bakım veren Türk kadınların hikâyeleri, kadınlar arasındaki etkileşimin milliyet ya da etnik köken fark etmeksizin nasıl bir toplumsal dayanışma ağına dönüşebildiğini ortaya koyar.

Alışveriş, bayram kutlamaları, komşuluk gibi gündelik pratikler, sembolik sınırların hem kurulduğu hem de zaman zaman aşıldığı alanlardır. Kadınlar bu sınır alanlarında aktif rol alarak tüketim tercihleri

üzerinden kimliklerini ifade ederler. Örneğin, farklı topluluklardan marketlerden alışveriş yapmak ya da diğer grubun dini bayramlarını kutlamak, bir tür kültürel geçiş ve sınır ihlali olarak değerlendirilir. Bu bağlamda kadınlar, topluluklar arasında sembolik köprüler kuran kişiler haline gelir.

Dipkarpaz’da kadınlar yalnızca ev ekonomisini yürüten bireyler değil; aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlayan, ekonomik ağı besleyen ve toplumsal barışı kuran temel aktörlerdir. Kadın emeği çoğu zaman görünmez kalsa da, bu emek sayesinde bölgedeki çokkültürlü yaşam sürdürülmekte, sosyal uyumun zeminleri yaratılmakta ve sınırlar yeniden şekillenmektedir. Bu nedenle Dipkarpaz’da kadınların gündelik yaşam pratikleri, sadece yerel bağlamda değil, sınır bölgelerinde barış ve birlikte yaşama dair daha geniş çıkarımlar yapılabilecek bir alan sunmaktadır.

REFERANSLAR

- Bora, A. (2018). Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası [The Class of Women: Paid Domestic Work and the Construction of Women's Subjectivity], İstanbul: İletişim.
- Fraser, N. (1990). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, No. 25/26, 56-80.
- Hartmann, H. (Spring, 1976). Capitalism, Patriarchy, and Job Segregation by Sex. *Signs*. Vol. 1, No. 3, pp. 137-169.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society*. 2, no. 3, pp. 274-290.
- Kümbetoğlu, B. (2017). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Marx, K. (2009). Economic and Philosophical Manuscripts of 1844, marxists.org. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Economic-Philosophic-Manuscripts-1844.pdf>. Access date: 29.04.2025.
- Merrifield A. (2011). The Right to the City and Beyond Notes on a Lefebvrian Re-conceptualization. *City* 473–481.
- Özbay, F. (2000). Gendered Space: A New Look at Turkish Modernisation. In Davidoff, L. et all. (eds.) *Gender & History -Retrospect and Prospect*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 137-150.
- Smith, S. J. (1988). Constructing local knowledge: The analysis of self in everyday life. In Eyles, J. & Smith, D. (ed.), *Qualitative Methods in Geography*. Cambridge: Polity Press, pp.17-38.
- Stanley, L. Wise, S. (1995). Feminist araştırma sürecinde metot, metodoloji ve epistemoloji İçinde Çakır, S., & Akgökçe, N. (ed), *Kadın araştırmalarında yöntem* İstanbul: Sel, pp. 67-98.
- Walby, Sylvia (1990). *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell Publishing.

ACHIEVEMENT OF GENDER EQUALITY: EVIDENCE FROM THE TOP TEN COUNTRIES IN 2024

Evrin Tören, Dr.

Faculty of Business and Economics, Eastern Mediterranean University, North Cyprus

Email: evrim.toren@emu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-1630-0708

Özlem Tören, Dr.

Selçuklu Diltaş Primary and Secondary School, Türkiye

Email: oztoren42@gmail.com

Orcid No: 0009-0001-9793-7021

1. INTRODUCTION

Gender equality is a prominent issue which is not only a human right, but also a driving force for the establishment of a peaceful, prosperous and sustainable world. It defends equal enjoyment that both women and men obtain rights in terms of socially-valued goods, opportunities, resources and rewards (Un.org, 2025). Although advancement and policy implications for the promotion of gender equality have existed for many years, the countries in the world are not completely successful in achieving gender equality. Thus, international adherences to the advancement of gender equality have taken place in recent years.

One of the institutions which has addressed gender equality and searched for ways to change the world is the *World Economic Forum* (WEF). It is the international organization established in 1971 for public-private corporation. It is defined as a non-profit organization and headquartered in Geneva, Switzerland. The mission of this institution is to offer a worldwide, neutral and not commercially motivated principles among stakeholders while building trust and taking actions for improvements and collaborations in the world (Weforum.org, 2025). According to the WEF, there are distinctive ways of improving the state of the world, if inventiveness, entrepreneurship, discovery and teamwork exist for the possession of common ground and occasion for change. In this respect, the WEF has disseminated *the Global Gender Gap Report 2024*, which has been tracking progress by focusing on specific dimensions such as economic participation and opportunity, educational attainment, health and survival, and political environment since 2006. The index includes 146 countries while measuring women’s positions compared to men in their own country. The statistics performed for this index confirm that no country has yet accomplished full gender parity. However, there are the top ten countries which are Iceland, Finland, Norway, New Zealand, Sweden, Nicaragua, Germany, Namibia, Ireland and Spain (Weforum.org.publications, 2025).

In this report, the WEF asserted that the top ten countries, which have gained a worldwide reputation for the gender equality, have mostly closed their gaps. It also defends that the world needs 134 years in order to achieve a complete gender parity (Weforum.org, 2025). Therefore, the study attempts to explore both the history of gender equality in the top ten countries and the gender equality policies implemented by these countries that distinguish them from other countries in the world. While examining the policy implications chronologically and the key dimensions of gender equality in these countries, the theoretical framework is based on the *Feminist Theory*, which supports the understanding, advocacy and change by focusing on the core concepts such as sex, gender, race, discrimination, and stereotypes, equality, difference, choice, etc. (Hooks, 2000; Burton, 2014; Egbert and Sanden, 2019). The content analysis is done through tools in SPSS 29.0 Software to show the evolution of gender equality in these countries and how gender equality polices are adopted through different issues by these countries. Thus, the study aims to reach original remarks based on the gender equality policies comprehensively and principles of gender equality that have the potential of contributing to the discipline.

The study is organized as follows: Section 2 is associated with a literature review. Section 3 briefly discusses the theoretical framework. Section 4 shows how methodology of the study is applied. Section 5 provides results of content analysis. Section 6 concludes the basic findings.

2. LITERATURE REVIEW

This section is firstly devoted to discuss the studies in the wide literature defending the positive impact of the policy implications adopted by the government on the sustainability of gender equality within the state. In other words, the purpose is to show the crucial role of government through legislation and introducing important facts while promoting the gender equality. Second, the history of gender equality policies adopted by the top ten countries according the *Global Gender Gap Report* in 2024 is presented one by one.

When the prominent studies are considered in the literature, it is seen that there is a close relationship between distinctive features of gender equality and quality of government. Some researchers claim that gender equality can be sustained through democratic accountability offered by the government (Coleman 2004; Fish 2002; Goetz 2007; Norris and Inglehart 2003; Inglehart and Welzel 2005; Welzel 2013). According the Hudson et al. (2012), when there is intra and interstate peace strengthened by the government, the gender equality automatically flourishes. The policy regarding the economic growth adopted by the government is another issue that fosters the gender equality (Blackden et al. 2007; Coleman 2004; Duflo 2012; Kabeer and Natali 2013; Klasen 2002; Seguino 2000; World Bank 2011). In case of economic development, the studies emphasize that economic development has a positive impact on gender equality within the state (Luiten van Zanden et al. 2017). It is also important to note that laws enacted by the government (Branisa et al. 2010) and the avoidance of corruption by the government (Dollar et al. 2001; Goetz, 2007; Branisa et al. 2010; Swamy et al. 2001) inevitably result in gender equality. In light of the articulations above, the achievement of gender equality relies on the performance and principles of government.

When governments pursue neutral, authentic, decent and virtuous exercise of authority, it is possible to promote gender equality in every aspect of our lives. In this regard, the evolution of gender equality for the top ten countries is presented below one by one in this section.

The First Country: Iceland

“1850 Equal inheritance rights for men and women

1882 Widows and single women gain local suffrage

1886 Girls can enter secondary school

1890 The first female president

1900 Married women gain the right to control their income and personal property

1907 Icelandic Women’s Rights Association founded

1908 Women gain local suffrage and the right to hold local office

- 1908 The first women’s list participates in local elections in Reykjavik
- 1911 Women get equal rights to grants, study and civil service
- 1914 First women workers’ association founded
- 1915 Women over the age of 40 gain national suffrage and the right to hold office
- 1920 All women gain national suffrage and the right to hold office
- 1921 New marital law guarantees equality for spouses
- 1922 The first woman elected to the Icelandic Parliament, from a women’s list
- 1926 The first Icelandic woman defends a doctoral thesis
- 1957 The first female mayor in an Icelandic municipality
- 1961 Equal Pay Act
- 1970 First female Cabinet Minister
- 1975 Women nationwide take a day off on October 24
- 1976 The first Gender Equality Act and the Gender Equality Council is founded
- 1980 The first nationally elected female president in the world
- 1982 The Women’s Alliance runs for the first time in local elections
- 1983 The Women’s Alliance runs in parliamentary elections for the first time
- 1995 Equal rights of women and men stated in the constitution
- 1997 Fathers get an independent right to two weeks paid parental leave
- 2003 The first female prime minister
- 2003 Fathers get an independent right to three months of paid parental leave
- 2005 Women take part of October 24 off on the 30th anniversary of the original event
- 2009 The first female prime minister in Iceland
- 2009 The first government with equal number of men and women” (Althingi, 2025)

Iceland is the most successful country among the top ten countries according to the *Global Gender Gap Report* in 2024. The history of gender equality started in the 19th century in this country. Iceland’s gender equality policies and important events mostly rely on women’s suffrage and empowerment of women in every aspect of life.

The Second Country: Finland

- “1878 Equal hereditary rights for men and women.
- 1906 Finnish women get the right to vote and to stand as candidates.
- 1907 13 Female Members of Parliament (MPs)
- 1926 The first female Minister: Miina Sillanpää, Assistant Minister for Social Affairs.
- 1937 The Maternity Benefits Act providing maternity grants is adopted.
- 1943 Statutory school meals.
- 1944 The act on prenatal and child health clinics.

- 1961 Usage of the contraceptive pill is accepted.
- 1972 The Council for Gender Equality (TANE) is founded.
- 1973 The Day-care Act takes effect
- 1985 The Children’s Home Care Support Act; the terms maternity, paternity and parental leave are confirmed.
- 1987 The Act on Equality between Women and Men is adopted (Equality Act).
- 1990 Children obtain the subjective right to municipal day care until age 3.
- 1990 The first female Minister of Defence in the world appointed – Elisabeth Rehn.
- 2000 The first female President of Finland – Tarja Halonen.
- 2007 Over 40 percent of female MPs for the first time; female majority in Finnish Government (60 percent).
- 2015 Non-discrimination of gender minorities included in the Equality Act.
- 2017 Equal Marriage Act.” (Julkaisut, 2025)

The content of the policies and important facts demonstrate that equal distribution of power and influence, gender equality in education and women’s rights have been the priorities while promoting the gender equality since 1878 in Finland.

The Third Country: Norway

- “1884 The Norwegian Association of Women’s Rights was created
- 1890 The First Women Workers’ Union was established
- 1904 The National Council of Women established
- 1910 The Universal Suffrage was adopted for municipal elections
- 1913 The women’s suffrage for national elections
- 1914 Anna Rogstad first female MP
- 1927 Law on Spouses awarded equal legal weight to the verbal testimony of the housewife in parity with men.
- 1946 Allowances for mothers at home were created
- 1964 The First Law to legalize abortion was passed
- 1971 Norway made marital rape illegal
- 1975 Many reforms were implemented to promote gender equality
- 1977 Law on the work environment that allows, among other reforms, to extend pregnancy leave and greater access to parental leave.
- 1978 Abortion law
- 1978 Law on Gender Equality
- 1981 The first female prime minister was elected – Gro Harlem Brundtland
- 2015 Norway introduced female conscription

2015 Became the first NATO member to have legally compulsory national service for both women and men

2015 The first country in the world to draft women on the same formal terms as men” (Regjeringen, 2024)

According to the information presented above, gender equality movements started in 1884. The establishment of women’s associations plays an important role in this country. The success of gender equality comes from the specific issues such as empowerment of women, avoidance of violence against women, health care and social services, equal distribution of power and influence in Norway.

The Fourth Country: New Zealand

“1893 The first nation in the world to give women the right to vote

1896 National Council of Women of New Zealand

1919 Women were able to stand for the parliament

1933 The first female MP

1972 The Equal Pay Act

In 1973 The Law on The Domestic Purpose Benefit for families

1985 The country ratified the Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)

1986 Law on military conscription

1988 The state sector act

1990 The New Zealand Bill of Right Act

1993 The Human Rights Act.

1997 The first female prime minister

1999 The first female elected prime minister

1999 The first female Chief Justice

2005 The first Female speaker of the New Zealand House of Representatives

2017 The first female was appointed a Companion of the New Zealand Order of Merit”(Wikipedia.org, 2025)

New Zealand is known as the first country which has given women the right to vote in the world. Due to this law enacted by the government in the 19th century, New Zealand never gives by focusing on distinctive issues as it is seen above.

The Fifth Country: Sweden

“1842 School for all

1846 Certain professions are allowed for unmarried women

1919 Universal suffrage for women and they can be elected to the Riksdag

- 1921 The first five women are elected to the Riksdag
- 1923 The Eligibility Act
- 1927 Public secondary schools are opened for girls
- 1938 Contraception is allowed
- 1944 Homosexuality was decriminalized
- 1948 Child allowance
- 1951 Retain citizenship
- 1955 Paid parental leave
- 1955 Sex education in school
- 1958 The Women's History Collection is founded
- 1958 Women gain the right to be ordained as priests
- 1964 Birth control pills are approved in Sweden
- 1965 Marital rape is covered by the Criminal Code
- 1968 Group 8 is formed
- 1971 Separate taxation of the incomes of spouses is introduced
- 1972 Group 8 revived the awareness of International Women's Day
- 1974 The parental benefit is introduced
- 1975 The right to free abortion
- 1979 The Gender Equality Act
- 1980 Sweden ratifies CEDAW
- 1980 JämO is introduced
- 1982 The first government grant to women's organizations
- 1982 Prohibition of pornographic performances in public places
- 1989 Women received formal access to all parts of the Armed Forces
- 1989 Action Program for Gender Equality
- 1994 Shared power – Shared responsibility
- 1994 Stödstrumporna (The Support Socks) threaten to form a political party
- 1995 The fourth world conference on women
- 1995 A reserved month is introduced in the parental benefit
- 1997 The Women's Empowerment Inquiry submits its final report
- 1999 Law prohibiting the purchase of sexual services
- 1999 HomO is established
- 2006 New gender equality policy goal
- 2008 A new discrimination law is adopted
- 2009 Same-sex marriages
- 2010 Gender-neutral conscription
- 2011 The Council of Europe's convention is signed

2013 "Particularly vulnerable situation" is introduced
2014 Nordic Forum – New action on women's rights
2015 A third month is earmarked for one parent in the parental benefit
2017 Two new equality policy sub-goals are added: education and health
2018 New Gender Equality Agency founded
2018 The Consent Act is introduced” (Swedishgenderequality.se, 2025)

The history of gender equality began with the law enacted by the government in order to promote gender equality in education in the 19th century in Sweden. The gender equality policies and important events taken place generally address the well-being of women’s suffrage, equal distribution of power and influence, empowerment of women, health care and social issues, and establishment of women’s associations in this country.

The Sixth Country: Nicaragua

“In 1955 Women received the right to vote and be elected
In 1979 The Sandinista Revolution that changed the lives of women
In 1981 Nicaragua ratified the CEDAW
Between 1980s and 1990s Association of Nicaraguan Women established
In 1994 Nicaragua signed the Declaration on the Elimination of Violence against Women
In 2007 The Nicaraguan Institute for women became independent
In 2012 Nicaragua passed Law 779 on Gender equality
In 2012 Women started to participate in managerial and executive positions
In 2017 45.7% of parliamentary seats were held by women (The highest rate in all middle-American countries)” (Wikipedia, 2025)

The movements of gender equality took place in 1955 in Nicaragua. This country also enacted crucial laws to promote gender equality and founded women’s associations to raise awareness in the twentieth century. The main purpose is always to maintain equal distribution of power and influence.

The Seventh Country: Germany

“1865 The first women’s clubs were formed in Leipzig, Luise Otto-Peters and other women founded the General German Women’s Association
1882 Founding of the first Sickness And Death Benefits Fund for women and young girls
1889 Founding congress of the »Second Internationale « in Paris for Women’s Rights
1891 The first Protection of Female Workers Act
1900 The German Civil Code (BGB) comes into force.
1901 Baden is the first German state in which girls can attend upper boys’ schools
1908 The new Imperial Association Act allows women to join political societies

- 1910 August 26-27: International Women's Conference in Copenhagen:
- 1911 March 19: »International Women's Day« is celebrated for the first time in Germany
- 1913 3900 female students are enrolled at all the colleges in Germany
- 1918 On November 30, women obtain active and passive voting rights
- 1919 Women's Suffrage
- 1919-1920 In order to integrate soldiers back into the economy, demobilization regulations order for women
- 1923 On March 12, Margarete Von Wrangell became the first female full professor in Germany
- 1933 1945 Nationalistic rule /»The Third Reich« for women
- 1934 1935 Inheritance restrictions for married women
- 1937 The law limiting women's employment is further relaxed
- 1949 The law on gender equality
- 1952 Maternity Protection Act: Law protecting employed mothers
- 1957 The law concerning equal rights for men and women: Equal Rights Act
- 1961 Family Law Amendment
- 1961 Elisabeth Schwarzhaupt (CDU) is named the first female federal minister
- 1962 The birth control pill is first marketed
- 1964 Family Amendment
- 1965 The Act Amending the Maternity Protection Act
- 1968 Expansion of the Maternity Protection Act
- 1971 Recommendation by the federal chancellor to the federal ministries for the employment of women in civil service
- 1971 Law on Abortion
- 1972 73 Pension Reform Act
- 1972 Annemarie Renger (SPD) is appointed the first female president of the German Bundestag.
- 1973 Law on Gender equality
- 1974 Fifth Act for the Reform of the Penal Code
- 1975 International Year of the Woman and the first World Conference on Women in Mexico City.
- 1975 The Bundeswehr (Federal Armed Forces) opens the career of medical service officer to women.
- 1975 Act Regarding Complementary Measures to the Fifth Penal Code Reform Act
- 1976 Fifteenth Amendment to the Penal Code –Pregnancy
- 1977 The feminist newspaper »Emma« is founded.
- 1977 First Marriage and Family Law Reform Act: Partnership principle: no legally prescribed division of labor in the marriage and The Divorce Law
- 1979 Introduction of Maternal Leave Act (job protections)
- 1980 Second World Conference on Women in Copenhagen.

- 1980 At the UN's World Conference on Women in Copenhagen, Germany ratified the CEDAW
- 1980 Statute regarding the equal consideration for men and women
- 1980 Final report of the »Women and Society« commission of inquiry:
- 1980 Amendment to the Federal Career Regulation
- 1984 Act for the Establishment of a Foundation Mother and Child – Protection of Unborn Life
- 1985 Promotion of Employment Act
- 1985 The statute regarding the UN convention of December 18, 1979, for the elimination of all forms of discrimination against women becomes effective.
- 1985 Third World Conference on Women in Nairobi.
- 1985 Third Amendment of the Framework for Higher Education Act
- 1986 Survivor's Pension and Parental Leave Act
1986. Women and men receive a survivor's pension under the same requirements.
- 1986 Federal Child-Raising Allowance Act
- 1987 Child-Raising Benefit Act
- 1988 First informal Council of Ministers for Women's Affairs of the European Community (EC)
- 1990 The GDR joins the Federal Republic of Germany –Legal provisions for families and women
- 1990 Founding of the Independent Women's Association (UFV) in Berlin
- 1991 The Bundeswehr (German Armed Forces) opens all career paths in the medical service and the military music service to women.
- 1992 Pension Reform Act
- 1992 The child-raising allowance for children born on or after January 1, 1992, is extended to two years.
- 1992 First Amendment of the Maternity Protection Act (Improvement in employment protection).
- 1992 Assistance for Pregnant Women and Families Act
- 1993 Heide Simonis (SPD) is the first female minister president of a German state
- 1994 The mandate for equality in Article 3, Paragraph 2, of the Basic Law is expanded
- 1994 A uniform regulation in the Penal Code protects girls and boys under 16 years of age from sexual abuse regardless of the gender of the abuser.
- 1994 The Second Equal Rights Act (federal statute) comes into effect.
- 1994 Regulation regarding the selection of female employees in federal agencies: Female Employee Selection Regulation.
- 1994 Germany-wide Women's Strike Day in March
- 1995 Regulation for Statistics on Women's Promotion
- 1995 By means of the Amendment to the Assistance for Pregnant Women and Families Act
- 1995 The UN's Fourth World Conference on Women in Beijing.
- 1995 EC resolution on »The Portrayal of Women and Men in Advertisements and the Media

- 1996 The legal entitlement to a nursery school
- 1997 The redefined Paragraph 177 of the Penal Code becomes effective: Rape within a marriage is prosecutable.
- 1997 Decision of the European Council in Amsterdam about women’s rights
- 1997 The legislation for the revision of regulations to improve gender equality
- 1999 Based on the decisions of the World Conference on Women
- 2001 Third Amendment to the Federal Child-Raising Allowance Act
- 2001 Parental Leave Act
- 2002 Revision of the Maternity Protection Act
- 2002 Protection Against Violence Act
- 2005 Angela Merkel becomes the first German female chancellor.
- 2006 Psychological Terror Act (»Stalking«).
- 2006 General Equal Rights Act (AGG)
- 2007 The income-oriented parental allowance supersedes the child-raising allowance – Legislation
- 2007 the German federal cabinet approved the Second Action Plan to Combat Violence Against Women
- 2018 The Third Gender Law” (Smb.museum, 2025)

Several laws and important events have taken place in Germany in order to promote gender equality since 1865. The issues that have been very serious in this country are equal distribution of power and influence, gender equality in education, health care and social services, employment, equal distribution of unpaid housework and provision of care work, avoidance of violence against women, establishment of women’s associations, announcement of celebration days, and family matters. Thus, the contribution of Germany to gender equality policies cannot be disregarded. For example, the first celebration of International Women’s Day in Germany in 1911 is a very good example for other countries in the world.

The Eighth Country: Namibia

- “In 1989 – Women’s Suffrage
- In 1996 Married Person Equality Act
- In 1997 Namibia ratified the CEDAW
- 1997 The First National Gender Policy was compiled and adopted
- 1998 The National Gender Plan of Action was adopted a year later in. This was formulated as a five-year plan covering the period 1998 – 2003.
- 1998 Affirmative Action (employment) Act
- 2000 Combating of Rape Act
- 2002 Communal Land Reform Act
- 2003 Combating of domestic violence Act

2003 Maintenance Act

2007 Labor Act” (Undp.org, 2025)

In 1989, the history of gender equality started in Namibia. The laws enacted by the authorities aim to strengthen equal distribution of power and influence, avoidance of violence against women and promotion health care and social services in the society.

The Ninth Country: Ireland

“Due to the Rebellion in 1798:

1872 The North of Ireland Women’s Suffrage Society established

1916 Women participated actively in the Easter Rising of 1916

1918 Constance Markievicz, the first woman elected

1922 Equal Voting Rights to men and women

1970s The Irish Women’s Liberation Movement

1973 The marriage bar was removed

1973 The Council for the status women established

1976 Family Home Protection Act

1977 The Employment Equality Act

1979 The Health (Family Planning) Act

1983 The Health Family Planning Act

1985 Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Woman

1986 The Domicile and Recognition of Foreign Divorces Act

1990 Mary Robinson, The first female president of Ireland

1992 The Family Planning Act

1993 The Family Planning Act

1995 National Women’s Council of Ireland established

1996 Fifteenth Amendment of the Constitution of Ireland (Divorce

1997 Mary McAleese, The 2nd President

1998 The Employment Equality Act upholds gender equality in employment

2012 The Criminal Justice (Female Genital Mutilation) Act

2014 The Protection of Life During Pregnancy Act

2018 The Eight Amendment of the Constitution of Ireland (Women’s Rights)

2018 The Health (Regulation of Pregnancy) Act” (Wikipedia, 2025)

Due to the rebellion in 1798, the history of gender equality started in 1872. Hanna S. Skeffington was the feminist who played an important role in the achievement of gender equality in Ireland (Wikipedia, 2025).

The Tenth Country: Spain

“1933 Women’s Suffrage

1989 Equality Act

2007 The Spanish parliament passed the Law of Equality Act or Gender Equality Act

Between 2014 and 2016 The Strategic Plan for Equal Opportunities the Equal Between 2016 and 2018 Opportunities Strategic Plan

Between 2018 and 2021 Equal Opportunities Strategic Plan

2019 Spanish general election resulted in women comprising 47% of elected members of parliament

2020 Instruments to guarantee equality and non-discrimination in the workplace

Between 2022 and 2025 Strategic Plan for the Effective Equality of Women and Men (PEIHM)

presents a political agenda on gender equality” (Borgenproject.org, 2025)

Margarite Nelken, Maria Sierra and Carmen de Burgos defended the feminist thoughts in Spain. The gender equality policies and important events have taken place because of their struggles in this country since 1933 (Borgenproject.org, 2025).

3. THEORETICAL APPROACH

The *Feminist Theory* is used to examine the history of gender equality in the top ten countries. Feminism always aims to destroy oppression and exploitation because of discrimination against women, preconceived ideas about women and fixed ideas fostering stereotypes for women in the society. According to Hooks (2000), the *Feminist Theory* enables people to improve their standards in their lives cautiously and help them recognize their personal needs, wants and expectations. Since the theory defends the political and sociological system of laws and truths to avoid gender inequality and maintain women’s rights and interests, it results in political, economic, personal and social developments in all societies (Burton, 2014). Feminism has been strengthened according to different thoughts in specific time periods. While the first wave of feminism (1848-1920s) defends voting right and equal opportunities, the second wave of feminism (1960s-1990s) is associated with equal education and employment opportunities, maternity leave, birth control and abortion rights, etc. and violence against women. The third wave of feminism (1990s-2000s) aims to avoid the sexist patriarchy in every aspect of life. Lastly, the fourth wave feminism (2012-Present) presents a new feminism on social media (History.com, 2025). In this respect, while doing content analysis for the top ten countries, the *Feminist Theory*’s principles work well while discussing gender equality implementations through laws and important events in these countries.

4. METHODOLOGY

According to Franzosi (2004), content analysis helps researchers to find out a specific result(s) according to statistics. Thus, it is a very beneficial technique while examining data on the coding sheet. The study performed the quantitative content analysis in SPSS 29.0 Software for the top ten countries according to the *Global Gender Gap Report 2024* disseminated by the WEF. The data set contains variables which are country, years, waves of feminism, implementation of gender equality through laws and important facts, and the concept of implementation to foster gender equality in these countries. After creating the coding sheet, content analysis is done for research findings.

5. RESULTS AND DISCUSSION

This section is devoted to the analyses based on the frequencies and percentages of the variables which are country, years, waves of feminism, implementation of gender equality through laws and important facts, and the topics of implementation. The sample consists of 272 entries for the countries that are Iceland, Finland, Norway, New Zealand, Sweden, Nicaragua, Germany, Namibia, Ireland and Spain in SPSS 29.0 Software. The history of gender equality policies is used to specify the coding sheet of the study for these countries (See Literature Review). Table 1. presents the frequencies and percentages of the top ten countries while they are implementing gender equality policies and introducing the prominent events in their territories. These countries are mostly located in Europe and specified as the top ten countries for the achievement of gender equality among 146 countries in the world.

Table 1: *The Top Ten Countries*

Country	Frequency	Percentage
Iceland	34	12.5
Finland	18	6.6
Norway	18	6.6
New Zealand	16	5.9
Sweden	46	16.8
Nicaragua	9	3.3
Germany	88	32.4
Namibia	11	4
Ireland	24	8.8
Spain	8	2.9

As it is seen in Table 1., the greatest percentage belongs to Germany which is 32.4% by enacting laws and introducing intended events to promote gender equality. As it is stated before, Germany’s success comes from strategies which have defended encouragement of open conversations about gender issues, awareness of household responsibilities for equality, promotion of equal opportunities in education, avoidance of stereotypes, sexism and violence against women, existence of diverse interests and equal

distribution of power and influence in every aspect of life since 1865. The countries which are Sweden and Iceland are also successful when their gender equality policies and important facts are considered. The percentage of Sweden is 16.9% whereas the percentage of Iceland is 12.5%. It is also important to note that 2.9% is the lowest percentage which belongs to Spain in Table 1. Although the history of gender equality started in 1933 in this country, it is important to note that this country is not very influential compared to other countries.

Table 2. below shows the frequencies and percentages the impact of waves of feminism on the top ten countries while they are implementing the gender equality policies and announcing the important events in their own regions. As it is stated before, distinctive thoughts and ideas which foster feminist thinking in the top ten countries are under influence of waves of feminism. Thus, the study attempts to show how these effects take place according to different time periods and different thoughts and ideas.

Table 2: *The Effects of Waves of Feminism on Countries*

Waves of Feminism	Frequency	Percentage
The 1st Wave: 1848 - 1920s	77	28.3
The 2nd Wave: 1960s - 1990s	94	34.6
The 3rd Wave: 1990s - 2000s	77	28.3
The 4th Wave around 2012 - Present	24	8.8

As it is seen in Table 2, the second wave of feminism which took place between 1960s and 1990s has the greatest percentage which is 34.6% whereas the fourth wave of feminism has the lowest percentage which is 8.8%. Both the first wave of feminism and the second wave of feminism have the same percentage which is 28.3%. Thus, the principles of the second wave feminism are very influential compared to other waves feminism.

Table 3. illustrates how gender equality is successfully achieved in the top ten countries according to the *Global Gender Gap Report 2024*. While implementing the gender equality, the countries use two different approaches which are laws and important events replaced in their history of gender equality.

Table 3: *Implementation of Gender Equality*

Implementation of Gender Equality	Frequency	Percentage
Laws	171	62.9
Important Facts	101	37.1

According to the Table 3., the top ten countries mostly prefer laws enacted by the government in order to promote the gender equality. The percentage of this variable is 62.9%. The laws enacted by the governments are generally based on women’s suffrage, equality of married person, birth control, combating of domestic violence, eligibility, equal job opportunities, equality in education and equal

distribution of power and influence. On the other hand, the percentage of the important facts announced by the authorities in these countries is 37.1%. For example, the establishments of women’s associations, the celebration of International Women’s Day, the first doctoral theses in gender issues, etc. are introduced by the authorities for the sustainability of gender equality. Figure 1. below illustrates that countries mostly uses legislation performed by the government to promote gender equality except Iceland and Nicaragua (See Literature Review for these countries).

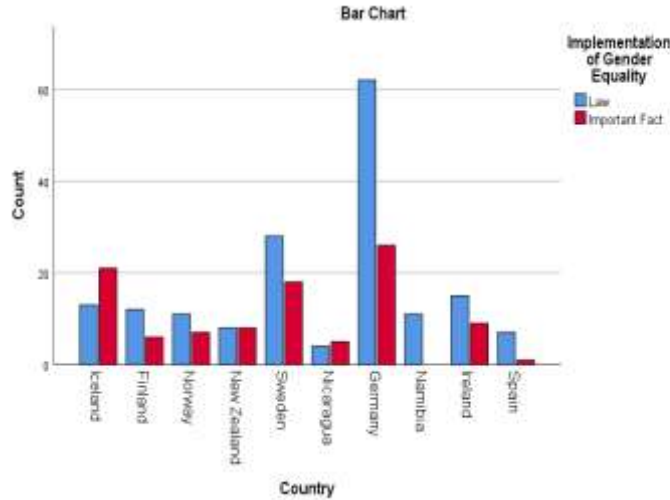

Figure 1: [Bar Chart of Implementation for the Promotion of Gender Equality]

Table 4. below displays the frequencies and percentages of topics when the top countries enacted gender equality laws and introduced important facts in their history of gender equality.

Table 4:

Concept of Implementation

Topics	Frequency	Percentage
Equal Distribution of Power and Influence	90	33.1
Gender Equality in Education	12	4.4
Health Care and Social Services	33	12.1
Gender Equality	36	13.2
Employment, Equal Distribution of Unpaid Housework and Provision of Care Work	28	10.3
Avoidance of Violence against Women	24	8.8
Establishment of Women's Associations	30	11
Announcement of Celebration Days	6	2.2
Family	13	4.8

In Table 4., equal distribution of power and influence has the greatest percentage that is 33.1% as a topic while implementing gender equality in the top ten countries. The second topic which is also preferred is the law on gender equality. It has the 13.2% among the different concepts of implementation in these countries. The percentage of health care and services is 12.1% whereas the percentage of employment, equal distribution of unpaid housework and provision of care work is 10.3%. The topics which are

establishment of women’s associations and announcement of celebrations days are seldomly considered by the top ten countries because their percentages are less than 2.5%.

Figure 2., illustrates the diversity of topics according to the laws and facts for the promotion of gender equality in the top ten countries. The diversity is mostly observed in Germany and Sweden. On the other hand, the countries which are Spain and Nicaragua prefer to focus on a few topics compared to other countries while promoting the gender equality through laws and important facts.

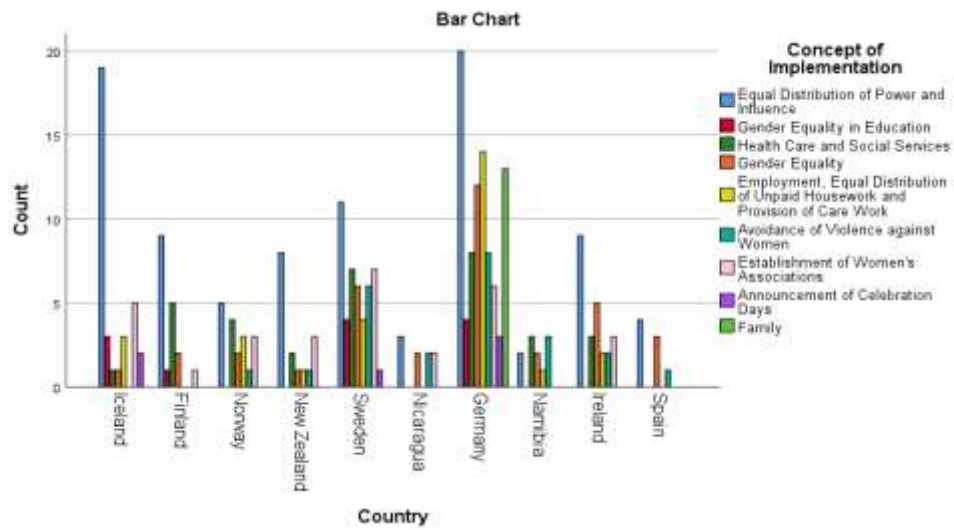

Figure 2: [Bar Chart of Topics while Implementing the Gender Equality]

6. CONCLUSION

The study uses the *Feminist Theory* in order to examine the achievement of the top ten countries according to the *Global Gender Gap Report 2024* disseminated by the WEF. The sample consists of 272 entries for the countries that are Iceland, Finland, Norway, New Zealand, Sweden, Nicaragua, Germany, Namibia, Ireland and Spain. After analyzing the variables by using the content analysis, the results confirm that the greatest percentage belongs to Germany which is 32.4% by enacting laws and introducing intended events to promote gender equality in the sample. The countries which are Sweden and Iceland are also successful when their gender equality policies and important facts are considered. The percentage of Sweden is 16.9% whereas the percentage of Iceland is 12.5%. Moreover, 2.9% is the lowest percentage which belongs to Spain (See Table 1.). The principles of the second wave feminism are very influential compared to other waves feminism because it mainly holds the principles of equal education and employment opportunities, maternity leave, birth control and abortion rights, etc. and violence against women. The percentage is 34.6% (See Table 2.). The top ten countries mostly prefer laws enacted by the government in order to promote the gender equality. The percentage of this variable is 62.9% (See Table 3.). According to Table 4., equal distribution of power and influence has the greatest

percentage that is 33.1% as a topic while implementing gender equality. The second topic, which is the law on gender equality, has the 13.2% among the different concepts of implementation. The topics which are establishment of women’s associations and announcement of celebrations days are seldomly considered by the top ten countries because their percentages are less than 2.5%. The main purpose of the study is to show not only the top ten countries’ historical events based on gender equality chronologically, but also their policies strengthening the well-being of gender equality that can be also used by other countries in order to close the gender gap in the world. In this regard, Germany is a good example for all countries in the world because it has successfully defended encouragement of open conversations about gender issues, awareness of household responsibilities for equality, promotion of equal opportunities in education, avoidance of stereotypes, combating with sexism and violence against women, existence of diverse interests and equal distribution of power and influence in every aspect of life since 1865.

REFERENCES

- Althingi. (2025). Available at https://www.althingi.is/pdf/wip/Stepping_stones.pdf
- Blackden, M., Canagarajah, S., Klasen, S., & Lawson, D. (2007). Gender and growth in Africa. In G. Mavrotas & A. Shorrocks (Eds.), *Advancing development: Core themes in global economics* (pp. 349–370). London: Palgrave Macmillan.
- Borgenproject.org. (2025). Available at <https://borgenproject.org/womens-rights-in-spain/>
- Branisa, B., Ziegler, M., & Klasen, S. (2010). *The institutional basis of gender inequality*. Proceedings of the German Development Economics Conference, Hannover.
- Burton, C. (2014). *Subordination: Feminism and social theory*. Routledge.
- Coleman, I. (2004). The payoff from women’s rights. *Foreign Affairs*, 83, 85–95.
- Duflo, E. (2012). Women’s empowerment and economic development. *Journal of Economic Literature*, 50(4), 1051–1079.
- Egbert, J., & Sanden, S. (2019). *Foundations of education research: Understanding theoretical components*. Taylor & Francis.
- Fish, S. (2002). Islam and authoritarianism. *World Politics*, 55, 4–37.
- Franzosi, R. P. (2004). *Content analysis* (pp. 548-565). SAGE Publications, Ltd.
- Goetz, A. M. (2007). Political cleaners? Women as the new corruption force. *Development and Change*, 38(1), 87–105.
- History.com. (2025). Available at <https://www.history.com/articles/feminism-four-waves>
- Hooks, B. (2000). *Feminism is for everybody: Passionate politics*. Pluto Press.
- Hudson, V., Ballif-Spanvill, B., Caprioli, M., & Emmett, C. (2012). *Sex and world peace*. Oxford: Oxford University Press.
- Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising tide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Julkaisut. (2025). Available at <https://julkaisut.valtioneuvo.fi/bitstream/handle/10024/70236/Es200608eng.pdf?sequence=1>
- Kabeer, N., & Natali, L. (2013). *Gender equality and economic growth?* IDS working paper no. 417. Brighton: Institute of Development Studies.
- Klasen, S. (2002). Low schooling for girls, slower growth for all? *World Bank Economic Review*, 16, 345–373.
- Luiten van Zanden, J., Rijpma, A., & Kok, J. (2017). *Agency, gender and economic development in the world economy 1850–2000: Testing the Sen hypothesis*. New York: Routledge.

- Norris, P., & Inglehart, R. (2003). The true clash of civilizations. *Foreign Policy*, 135, 62–70.
- Regjeringen. (2024). Available at https://www.regjeringen.no/en/topics/foreign-affairs/the-un/innsikt/womens_rights/id439433/
- Seguino, S. (2000). Gender inequality and growth. *World Development*, 28(7), 1211–1230.
- Smb.museum. (2025) Available at https://www.smb.museum/fileadmin/website/Museen_und_Sammlungen/Bode_Museum/Ausstellungen/Der_zweite_Blick/Frauen/Bode-Museum-The-Second-Glance-Women-Timeline.pdf
- Swamy, A., Knack, S., Lee, Y., & Azfar, O. (2001). Gender and corruption. *Journal of Development Economics*, 64(1), 25–55.
- Swedishgenderequalityagency.se (2025). Available at <https://swedishgenderequalityagency.se/gender-equality-in-sweden/>
- Undp.org. (2025). Available at <https://www.undp.org/namibia/gender-equality>
- United Nations, Peace, Dignity, and Quality on a Healthy Planet. (2025). Available at <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality>
- Weforum.org. (2025). Available at <https://www.un.org/en/global-issues/gender-equality>
- Weforum.org publications. (2025). Available at <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/>
- Welzel, C. (2013). *Freedom rising*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wikipedia. (2025). Available at https://en.wikipedia.org/wiki/Feminism_in_the_Republic_of_Ireland
- Wikipedia. (2025). Available at https://en.wikipedia.org/wiki/Gender_equality_in_Nicaragua
- Wikipedia.org. (2025). Available at https://en.wikipedia.org/wiki/Feminism_in_New_Zealand
- World Bank. (2011, 2001). *World development report 2012, 2000: Gender equality and development*. Washington, DC: The World Bank.

TÜRKİYE’NİN ARAŞTIRMA ÜNİVERSİTELERİNDE AKADEMİSYEN KADINLAR: DAHA EŞİTLİKÇİ BİR GELECEK Mİ, YOKSA DERİNLEŞEN AYRIŞMALAR MI?

Ayşe Gönüllü Atakan, Doç. Dr.

Sosyoloji Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
Türkiye

Email: ayse.atakan@cbu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-2031-036X

Pınar Karababa Demircan, Doç. Dr.

Sosyoloji Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul Topkapı Üniversitesi,
Türkiye

Email: pinarkarababa81@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-1565-9409

Duygu Alptekin, Prof. Dr.

Sosyoloji Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
Türkiye

Email: duygu.alptekin@cbu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-6356-794X

1. GİRİŞ

Kadınların akademide var olma mücadelesi, tarihsel olarak toplumsal cinsiyet rejimlerinin dönüşümüne paralel bir seyir izlemiştir (Köker, 1988; Kandiyoti, 1997). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan süreçte kadınların eğitim hakkı, modernleşme söylemi içinde belirli sınırlarla tanımlanmış; öncelikle öğretmenlik gibi “uygun” mesleklerle kamusal alana adım atmaları teşvik edilmiş (Çakır, 1994; Najmabadi, 2000), ancak akademiye erişimleri zamana yayılan, mücadeleyle kazanılan bir hak olmuştur (Altınay, 2000; Tekeli, 1998). 1914 yılında İnas Darülfünunu’nun açılmasıyla yükseköğretime dahil olan kadınlar, 1933’te Darülfünun’un İstanbul Üniversitesi’ne dönüşmesiyle erkeklerle birlikte karma eğitim sistemine geçmiştir (Baskın, 2008; Çobanoğlu, 2018). Bu süreçte akademi, kadınların bilgi üretimine katılımını artıran ancak aynı zamanda onları belirli disiplinlere yönlendiren cinsiyetçi iş bölümlerini de yeniden üreten bir kurum olagelmıştır (Oakley, 2015; Öztan & Doğan, 2015; Atakan, 2021).

Günümüzde (TÜİK 2024) verilerine göre, Türkiye’de akademik personelin yaklaşık %43’ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ancak bu oran, kariyer basamaklarında yükseldikçe belirgin şekilde düşmektedir. Araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi kadrolarında kadın oranı erkeklerden yüksekken, doçent ve profesörlük düzeyinde bu oran %30’un altına inmektedir. En çarpıcı eşitsizlik ise üniversite yönetim kademelerinde ortaya çıkmaktadır: Türkiye’de rektörlük pozisyonlarının yalnızca %8’i, dekanlıkların ise %17,5’i kadınlar tarafından yürütülmektedir. Bu durum, dikey ayrışmanın yalnızca akademik değil, yönetsel yapıları da kapsadığını göstermektedir. STEM alanlarında ise kadın akademisyenlerin temsili daha da sınırlıdır. Fizik, matematik, mühendislik gibi alanlarda erkek egemenliği sürerken, kadınlar daha çok biyoloji, kimya ve sağlık bilimleri gibi "bakım ve doğa" eksenli bilimlerde yoğunlaşmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

STEM alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine dair literatür giderek zenginleşmekte, çeşitli kurumlar ve araştırmacılar bu alandaki yapısal eşitsizlikleri görünür kılmaya yönelik çalışmalar yürütmektedir. Uysal ve Üçışık Erbilin (2025), kadınların STEM alanlarında karşılaştığı dışlayıcı yapıları sosyal cinsiyet rolleri üzerinden değerlendirerek, bu alanlardaki temsil sorunlarının erken yaşlarda başladığını vurgulamaktadır. Benzer biçimde, CEİD çatısı altında Umut Beşpınar’ın koordinatörlüğünde yürütülen haritalama çalışması (2021), Türkiye’de üniversitelerdeki cinsiyet eşitsizliğini veri temelli olarak analiz etmiş, STEM alanlarının cinsiyetli yapısını bölgesel farklılıklarla birlikte ortaya koymuştur. Uçan Süpürge Derneği adına Bilge Taş ve Ekin Bozkurt tarafından hazırlanan rapor (2020) ise, liseli kız öğrencilerin STEM kimliği inşasında karşılaştıkları kültürel bariyerleri ve eğitim politikalarındaki eşitlik boşluklarını eleştirel bir perspektifle analiz etmiştir. Tüm bu çalışmaların yanı sıra, TÜBİTAK destekli ve 2027’de tamamlanması planlanan “STEM Alanlarında Toplumsal Cinsiyet Eşit(siz)likleri: Türkiye Üniversiteleri Örneği” başlıklı proje, üniversite düzeyinde daha güncel ve kapsamlı veri

sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çabalar, alanın sadece pedagojik değil, aynı zamanda yapısal, kültürel ve politik yönlerine odaklanması açısından oldukça önemlidir.

Mevcut literatür, STEM alanlarında kadınların düşük temsili, eğitim politikaları ve toplumsal cinsiyet eşitliği planlarına odaklanırken; araştırma üniversitesi modelinin yapısal dönüşümünün kadın akademisyenler üzerindeki etkisini doğrudan ele alan kapsamlı çalışmalar sınırlıdır. Bu doğrultuda, çalışma Türkiye’de araştırma üniversiteleri bağlamında kadın akademisyenlerin konumunu toplumsal cinsiyet perspektifiyle inceleyen ilk girişimlerden biri olarak, literatüre kurumsal model düzeyinden katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırma üniversitelerinin piyasa odaklı performans kriterleri ve girişimcilik temelli yapılanmalarının kadın akademisyenlerin akademik ve yönetsel yükselişine etkisi analiz edilmekte; bu çerçevede toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeni biçimleri görünür kılınmaktadır. Ayrıca, bu üniversitelere ait toplumsal cinsiyet eşitliği belgeleri eleştirel biçimde karşılaştırılarak, biçimsel taahhütlerle kurumsal pratikler arasındaki farklılıklar ortaya konulmakta; akademik üretkenlik, yönetim temsiliyeti ve girişimcilik alanlarında derinleşen cinsiyet rejimleri sorgulanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem ampirik veriler hem de belge analizi aracılığıyla literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Araştırma üniversitesi kavramı, modern üniversitenin temellerini atan Wilhelm von Humboldt’un 19. yüzyılın başlarında geliştirdiği düşünsel çerçeveye dayanmaktadır. Humboldt’un 1810 yılında kurduğu Berlin Üniversitesi, akademik özgürlük, araştırma ve öğretimin birlikteliği ve evrensel bilgi üretimi gibi ilkeleri merkeze alan bir model sunmuştur. Bu yaklaşıma göre üniversite, yalnızca bilgi aktaran bir kurum değil; bireyin entelektüel gelişimini önceleyen, eleştirel düşünceyi teşvik eden ve bilimsel bilginin özgürce üretildiği bir mekân olmalıdır. Öğrenciler, bu modelde pasif alıcılar değil, araştırma süreçlerinin etkin birer katılımcısı olarak konumlandırılır. Üniversitenin temel amacı, ekonomik getiri sağlamak değil, insanlığın ortak bilgi birikimine katkıda bulunmaktır (Östling, 2018). Ancak bu idealist model zamanla evrilmiş, özellikle 20. yüzyılda ABD’de Clark Kerr gibi akademisyenlerin öncülüğünde daha kurumsal ve uygulamalı bir yapıya kavuşmuştur. Bu dönemde araştırma üniversitesi; girişimcilik, sanayi iş birlikleri ve uygulamalı araştırmalarla ilişkilendirilerek, “girişimci üniversite” modeline dönüşmüştür (Schrum, 2012). Böylece araştırma üniversiteleri, kamusal bilgi üretiminin yanı sıra ekonomik kalkınmanın da önemli bir aktörü haline gelmiştir.

Türkiye’de “araştırma üniversitesi” kavramı, yükseköğretim sistemine görece geç dahil olmuştur. Bu kavram ilk kez 2015 yılında, bazı köklü üniversitelerin iş birliğiyle oluşturulan Türk Araştırma Üniversiteleri Grubu (TAÜG) çatısı altında kamuoyunun gündemine gelmiş; bu girişim, üniversitelerin araştırma odaklı yapılanmalarını güçlendirme amacını taşımıştır. Ardından Yükseköğretim Kurulu (YÖK), 2016 yılında bu yapıyı kurumsallaştırmak üzere adım atmış ve performansa dayalı kriterlerle araştırma üniversitelerini belirlemeye yönelik bir çerçeve oluşturmuştur. 2017 yılında YÖK tarafından

ilk kez 10 üniversite “araştırma üniversitesi” olarak ilan edilmiş, bu liste daha sonra 2021 ve 2022’de güncellenerek genişletilmiştir. 2024 itibarıyla Türkiye’de toplam 23 üniversite bu statüyü taşımaktadır.

Araştırma üniversitelerine sağlanan ayrıcalıklar arasında; proje ve fon desteklerinde öncelik, araştırmacı kadrolar için ilave teşvikler, lisansüstü programlarda genişleme, uluslararasılaşma odaklı politika desteği gibi yapısal avantajlar bulunmaktadır. Ancak bu üniversiteler, aynı zamanda yüksek performans beklentisiyle yayın, patent, proje bütçesi, uluslararası iş birlikleri ve girişimcilik faaliyetleri açısından da sürekli ölçülmekte ve değerlendirmeye tabi tutulmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda yapılandırılan araştırma üniversitesi modeli, her ne kadar “araştırma” vurgusu taşısa da, temel felsefesi ve işleyişi itibarıyla Humboldt’un öngördüğü akademik özerklik ve entelektüel gelişimi önceleyen modelden önemli ölçüde sapmaktadır. Ekinci, Türkkas Anasız ve İlman Püsküllüoğlu’nun (2018) değerlendirmesine göre, Türkiye’de araştırma üniversitesi söylemi, aslında piyasa ile iş birliği içerisinde yürütülen ve rekabete dayalı projelere öncelik verilen Anglo-Amerikan modeline daha yakındır. Bu yapı, girişimcilik, performans ölçümü, dış fonlara bağımlılık ve üniversite-sanayi iş birlikleri gibi piyasa temelli kriterler üzerinden şekillenmekte; böylece araştırma faaliyeti, kamusal fayda üretmekten çok, ekonomik çıktı üretme yönünde yeniden tanımlanmaktadır. Çalışmada da belirtildiği gibi, Türkiye’de araştırma üniversiteleri yalnızca etiket değişikliği ile değil, bu üniversiteler aracılığıyla devletin öncelikli Ar-Ge projelerine yönelmesi ve bu yöndeki finansmanı artırmasıyla, yapısal bir dönüşüm içinde ele alınmaktadır. Bu dönüşüm, akademik bilgi üretiminin piyasa dinamiklerine tabi olduğu ve dolayısıyla toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilebildiği bir ortam yaratmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, Türkiye’de araştırma üniversitesi statüsüne sahip kurumların kadın akademisyenler açısından fırsat eşitliği sağlayıp sağlamadığı; ya da aksine, toplumsal cinsiyet temelli ayrışmaları yeniden üreten piyasalaşmış yapılar olarak mı işlediğidir. Bu çerçevede, 2017 yılında Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından ilk kez belirlenen araştırma üniversiteleri incelenmiş; bu üniversitelerde kadın akademisyenlerin oranlarındaki on yıllık değişim (2017–2022), akademik unvanlara göre dağılımı ve yönetsel pozisyonlardaki temsili analiz edilmiştir. Ayrıca bu üniversitelere ait toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planları (GEP), içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiş; belgelerdeki kurumsal yönelimler, kariyer gelişimi, liderliğe erişim, girişimcilik katılımı, STEM alanları, bakım yükümlülükleri ve performans değerlendirme sistemleri gibi tematik eksenlerde karşılaştırılmıştır. Betimsel masa başı araştırması olarak tasarlanan bu ön çalışma, ileride yürütülmesi planlanan kapsamlı bir saha araştırmasının kuramsal ve metodolojik altyapısını oluşturmakta olup, kadın akademisyenlerin akademiden özel sektöre geçişe karşı üniversite içindeki konumlanmalarının yapısal cinsiyet rejimleriyle nasıl ilişkilendiğini sorgulamak üzere daha derinlemesine bir analiz zemini

hazırlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, Türkiye’deki araştırma üniversitelerinin Humboldtçu bir modelden ziyade, Anglo-Amerikan tipi girişimci üniversite paradigmasına ne ölçüde yakınsadığını da toplumsal cinsiyet perspektifiyle değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın ilk veri kaynağı, 2012–2022 yılları arasında YÖK ve TÜİK tarafından yayımlanan akademik personel istatistikleridir. Bu veriler temel alınarak, 2017 yılında araştırma üniversitesi olarak belirlenen ilk 10 üniversitede görev yapan kadın ve erkek akademisyenlerin yıllar içindeki sayısal değişimi analiz edilmiştir. İnceleme, araştırma görevlisinden profesörlüğe kadar tüm akademik unvanları kapsayacak şekilde yapılmış; bu sayede hem genel cinsiyet oranlarındaki dönüşüm hem de dikey ayrışma eğilimleri görünür hale getirilmiştir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

Elde edilen veriler, bazı üniversitelerde kadın akademisyen oranlarında görece bir artış yaşandığını; ancak bu artışın çoğunlukla alt kadrolarda yoğunlaştığını ve üst düzey (doçentlik, profesörlük) pozisyonlara yansımadığını göstermektedir. Ayrıca, bu süreçte erkek akademisyen sayısında bazı üniversitelerde istikrarlı bir azalma gözlenmiştir. bu durum kadınların akademiye kalma eğilimi ile erkeklerin girişimcilik, özel sektör veya yönetim alanlarına yönelmesi arasında yapısal bir ayrışmaya işaret etmektedir. Bu bulgular, üniversitenin cinsiyet rejimini sadece bir eşitlik meselesi olarak değil, aynı zamanda piyasa ile ilişkilendirme biçimleri üzerinden şekillenen yeni bir yapı olarak düşünmeyi gerektirmektedir.

2017 ile 2022 yılları arasında incelenen ilk 10 araştırma üniversitesinde kadın akademisyen sayısında istikrarlı bir artış gözlenmiştir. Buna karşılık, erkek akademisyen oranı genel olarak sabit kalmış; bazı üniversitelerde ise hafif düşüşler göstermiştir. Bu eğilim, kadınların üniversitelerde sayısal olarak daha görünür hâle geldiğini ortaya koysa da, bu artışın niteliksel eşitliğe dönüşüp dönüşmediği sorusu hâlâ geçerliliğini korumaktadır.

Unvan bazında yapılan analiz, kadın akademisyenlerin alt akademik kademelerde (araştırma görevlisi ve doktor öğretim üyesi) daha yüksek oranlarda temsil edildiğini; buna karşılık, doçentlik ve özellikle profesörlük seviyesinde erkek akademisyen oranının baskın olduğunu ortaya koymaktadır. 2017 ile 2022 yılları arasında tüm unvan düzeylerinde kadın oranlarında artış kaydedilmiş olmakla birlikte, bu artışın esasen alt pozisyonlarda yoğunlaştığı; üst düzey akademik unvanlarda ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de araştırma üniversitelerinde dikey ayrışmanın sürdüğünü ve cam tavan etkisinin hâlen geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Sayısal artışın niteliksel eşitliğe dönüşebilmesi için, yapısal düzeyde daha kapsayıcı eşitlik politikalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma üniversitelerinde kadın akademisyen oranlarındaki artış, ilk bakışta eşitlikçi bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ancak bu eğilim, erkek akademisyenlerin özel sektör, girişimcilik ve sanayi

bağlantılı alanlara yönelme eğilimleriyle birlikte düşünüldüğünde, daha karmaşık bir tablo ortaya koymaktadır. Akademi dışındaki ekonomik yapılara daha kolay erişim sağlayan erkek akademisyenlerin yerini, sayıca daha görünür hâle gelen ancak karar alma, kaynak paylaşımı ve yüksek statü pozisyonlarında sınırlı kalan kadın akademisyenlerin aldığı bir yapı oluşmaktadır. Bu durum, yalnızca cam tavanla açıklanamaz; aynı zamanda cam duvarlar (disiplinler arası ayrışma) ve bu çalışmada önerilen “piyasa kapısı” metaforlarıyla da analiz edilmelidir.

"Piyasa kapısı" kavramı, üniversite ile piyasa arasındaki geçirgenliğin artmasıyla özellikle erkek akademisyenlerin yüksek gelirli ve prestijli alanlara yönelmesini ifade etmektedir. Buna karşın kadın akademisyenler üniversite içinde sayıca daha görünür hâle gelirken, bu görünürlük gerçek anlamda eşitliğe karşılık gelmemektedir. Bu yapı, cinsiyetli iş bölümlerini yeniden üretmekte; sermayeye erişim toplumsal cinsiyet temelli bir ayrıma göre şekillenmektedir. Sonuç olarak üniversite, erkekler için dışarı açılan ekonomik fırsatlara; kadınlar içinse daha kısıtlı hareket alanı sunan bir iç mekâna dönüşmektedir.

Veriler, STEM dışı alanlarda erkek akademisyen oranlarının görece durağan kaldığını, ancak araştırma üniversitelerinde erkek sayısında bir azalma eğilimi yaşandığını göstermektedir. Bu durum, kadınların akademideki temsiline dair yüzeyde olumlu bir tablo sunsa da, performans dağılımı, iş yükü, fon kullanımı ve yönetici atamaları gibi niteliksel göstergelerde toplumsal cinsiyet verisinin eksikliği bu görünürlüğün ne derece eşitlikçi olduğunu sorgulatmaktadır. Özellikle STEM alanlarında yalnızca sayıların artmış olması, kadınların eşit statüde çalıştığı ya da karar alma mekanizmalarına dâhil olduğu anlamına gelmemektedir.

Dolayısıyla, kadın akademisyen oranlarındaki artışı sadece eşit temsil bağlamında değil, aynı zamanda erkeklerin akademi dışına yönelme eğilimleriyle birlikte okunması gereken yapısal bir yeniden dağılım süreci olarak değerlendirmek gerekir. Bu süreç, Türkiye'deki araştırma üniversitelerinde akademik emeğin cinsiyetli dönüşümünü, yalnızca fırsat eşitliği ya da görünürlük meselesi değil; üniversitenin piyasa ile kurduğu ilişkiler çerçevesinde şekillenen yapısal bir eşitsizlik olarak ele almayı zorunlu kılmaktadır.

Kadın akademisyenlerin akademideki konumu, yalnızca sayısal temsille değil, aynı zamanda karşılaştıkları görünmez emek yükleri ve yapısal eşitsizliklerle birlikte ele alınmalıdır. Bu eşitsizlikler yalnızca akademik ya da idari alanla sınırlı kalmaz; aynı zamanda hane içi rollerin kurumsal beklentilerle çakışmasıyla daha da derinleşir. Kurumların bakım emeğini büyük ölçüde kadınlardan bekleyen yapısı, örneğin kreş hizmetlerinin cinsiyetlendirilmiş biçimde planlanması ya da hiç sunulmaması gibi uygulamalarla desteklenmektedir. Ayrıştırılmış iş ve hane yaşamının bileşik etkisi, kadınların akademik performanslarını doğrudan sınırlamaktadır.

Bu bağlamda, araştırma üniversitelerinin Toplumsal Cinsiyet Eylem Planları’nda (GEP) toplumsal cinsiyet ile piyasa ilişkisi arasında doğrudan bir bağ kuran stratejilere rastlanmamaktadır. Belgelerin büyük kısmı eşitliği daha çok ilkeler ve değerler düzeyinde tanımlamakta; ebeveynlik izinleri, farkındalık eğitimleri ya da ayrımcılıkla mücadele gibi başlıklarla sınırlı kalmaktadır. Girişimcilik ya da sanayi iş birliklerinin toplumsal cinsiyetle nasıl kesiştiği ise belgelerde çoğunlukla görünmez durumdadır. Ayrıca bazı üniversitelerin bu belgeleri uluslararası fon başvuruları (örneğin Horizon Europe) için biçimsel gereklilik olarak ve yalnızca İngilizce yayımladıkları da dikkat çekmektedir. Bu durum, GEP belgelerinin içerikten çok kurumsal uyum stratejisi olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir.

Oysa biçimsel eşitlik söylemi, kadın akademisyenlerin bakım emeği gibi görünmez yükleriyle yüzleşen yapısal eşitsizlikleri örtbas etmektedir. Bu emek, kadınların yayın, proje ve teşvik sistemlerinde dezavantajlı konuma düşmesine neden olurken; performansa dayalı ölçütler bu eşitsizlikleri dikkate almaksızın işlemeye devam etmektedir. Böylece toplumsal cinsiyet eşitliği söylemi kurumsal metinlerde yer alsa da, somut yapısal dönüşümlere dönüşmemektedir.

Araştırma üniversiteleri başlangıçta bilgi üretimini destekleyen özerk yapılar olarak tasarlanmışken, bugün performansa dayalı yönetim, dış fon odaklı büyüme ve girişimcilik merkezli yönelimlerle piyasa eksenli kurumlara dönüşmüşlerdir (Slaughter & Rhoades, 2004). Türkiye’deki araştırma üniversiteleri de bu dönüşümün bir parçasıdır. Erkek akademisyenlerin bu süreçte teknoparklar, sanayi projeleri ve spin-off şirketlerle piyasaya açılma eğilimleri dikkat çekerken; kadın akademisyenlerin daha çok üniversite içinde kaldığı görülmektedir. Bu farklılaşma, yalnızca bireysel tercihlerle değil, üniversitenin örgütsel yapısının cinsiyetli işleyişiyle açıklanabilir. Bu noktada Joan Acker’in (1990) örgütlerin cinsiyetli doğasına ilişkin yaklaşımı önemlidir: Üniversite, belirli cinsiyetlere daha fazla kaynak, görünürlük ve prestij üretme potansiyeline sahiptir.

Bu yapısal yeniden yapılanma, sadece cam tavan değil; aynı zamanda cam duvarlar (disiplinler arası ayrışma) ve bu çalışmada önerilen piyasa kapısı (ekonomik prestije dayalı dış yönelim) gibi yeni metaforlarla da kavramsallaştırılabilir. Louise Morley’nin (2013) “leaderist turn” kavramsallaştırması, üniversitelerin rekabetçi liderlik kültürüne yönelerek kadınların görünürlüğünü artırsa da karar alma süreçlerine erişimlerini kısıtladığını göstermektedir. Benzer biçimde, Teresa Rees’in (2011) bilimsel mükemmeliyetin cinsiyetli doğasına ilişkin eleştirileri, görünürlüğün eşitlik anlamına gelmediğine işaret eder.

5. SONUÇ

Sonuç olarak, araştırma üniversiteleri yalnızca bilgi üretim merkezleri değil, aynı zamanda akademik emeği piyasa doğrultusunda yeniden şekillendiren ve bu süreçte toplumsal cinsiyet rejimlerini sürdüren

yapılar hâline gelmiştir. Sayısal eşitliğe odaklanan politikalar biçimsel düzeyde kurumsallaşsa da, yapısal eşitliği sağlayacak derinlikten yoksundur.

Bu masa başı araştırması, Türkiye’deki araştırma üniversitelerinde kadın ve erkek akademisyenler arasındaki toplumsal cinsiyet dinamiklerini hem niceliksel hem de yapısal dönüşüm perspektifinden ele almaktadır. Kadın akademisyen oranlarındaki artış, eşitlikçi bir kazanım gibi görünse de; erkek akademisyenlerin girişimcilik ve piyasa ilişkili alanlara yönelmesiyle birlikte okunduğunda, bu artışın cinsiyetli bir yeniden yapılandırmaya işaret ettiği görülmektedir. Akademik yükselme dinamikleri ve üniversitelerin piyasa ile kurduğu ilişkiler, toplumsal cinsiyet rejimlerinin yeniden üretilmesinde kritik rol oynamaktadır.

Sonuç olarak, çalışmada tespit edilen eğilimlerin sahadaki karşılığını gözlemlemek ve daha derinlemesine analiz edebilmek adına, ilk 10 araştırma üniversitesini kapsayan geniş ölçekli bir saha çalışması yürütülmesi önerilmektedir. Böyle bir araştırma yalnızca temsil eşitsizliklerini değil, aynı zamanda üniversitenin yapısal dönüşümünde toplumsal cinsiyetin nasıl konumlandığını anlamak açısından da kritik önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, ön analiz bulgularına dayanarak üç temel düzeyde politika önerilmektedir: İlk olarak, akademik performans kriterleri, toplumsal cinsiyet farklarını dikkate alacak biçimde yeniden düzenlenmeli; bakım emeği ve ebeveynlik gibi görünmeyen yükleri dengeleyecek pozitif ayrımcı teşvik mekanizmaları geliştirilmelidir. İkinci olarak, Girişimcilik ve sanayi iş birliklerinde kadın akademisyenlerin katılımını artırmak üzere mentorluk sistemleri kurulmalı, eşitlik temelli fon çağrıları hazırlanmalı ve bu hedefler GEP belgelerine açık biçimde yansıtılmalıdır. Son olarak ise, Toplumsal Cinsiyet Eylem Planları yalnızca biçimsel metinler olmaktan çıkarılmalı; üniversitelerin bünyesinde kurumsal eşitlik ofisleri yoluyla tüm süreçlere entegre edilmeli ve bağımsız denetim mekanizmalarıyla izlenebilir hâle getirilmelidir.

REFERANSLAR

- Acker, J. (1990). Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations. *Gender & Society*, 4(2), 139–158.
- Altınay, A. (2000). Vatan, Millet, Kadınlar. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Atakan, A. G. (2021). Türkiye’de kadın akademisyenlerin bilim insanı olma serüveni. In G. Demir & R. Akgün (Eds.), *Görünür olmak: Özel alandan kamusal alana kadına bakış* (pp. 221–246). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Baskın, B. (2008). II. Meşrutiyet’te Kadın Eğitime Yönelik Bir Girişim: İnas Darülfünü- nu. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 89-123.
- Beşpınar, U. (Ed.). (2021). *STEM alanlarında toplumsal cinsiyet eşitliği: Haritalama ve izleme çalışması*. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD). <https://ceid.org.tr>
- Çakır, S. (1994). Osmanlı Kadın Hareketi. Metis Yayınları, İstanbul.
- Çobanoğlu, F. (2018). Gender Equality in Turkish Higher Education. *International Journal of Higher Education*, 97-113.
- Ekinci, C. E., Türkkaş Anasız, B., & İlman Püsküllüoğlu, E. (2018). Yükseköğretim modelleri ve Türkiye yükseköğretim modelinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3(2), 778–791. <https://doi.org/10.21733/ibad.464288>
- Kandiyoti, D. (1997). Cariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. Metis.
- Köker, E. (1988). Türkiye’de Kadın, Eğitim ve Siyaset: Yükseköğrenim Kurumlarında Kadının Durumu Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Morley, L. (2013). The Rules of the Game: Women and the Leaderist Turn in Higher Education. *Gender and Education*, 25(1), 116–131.
- Najmabadi, A. (2000). Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, sahiplenmek, korumak. A. Altınay (Dü.) içinde, Vatan, Millet, Kadınlar (s. 118-154). İletişim.
- Oakley, A. (2015). Sex, Gender And Society. Ashgate Publishing.
- Östling, J. (2018). *Humboldt and the modern German university: An intellectual history* (p. 312). Lund University Press.
- Öztaş, E., Doğan, S. (2015). Akademik Cinsiyet: Yıldız Teknik Üniversitesi Örneği Üzerinden Üniversite ve Toplumsal Cinsiyet. *Çalışma ve Toplum*, 46(3), 191-221.
- Rees, T. (2011). The Gendered Construction of Scientific Excellence. *Interdisciplinary Science Reviews*, 36(2), 133–145.
- Schrum, E. (2012). To “administer the present”: Clark Kerr and the purpose of the postwar American research university. *Social Science History*, 36(4), 499-523.
- Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic Capitalism and the New Economy*. Johns Hopkins University Press.

- Taş, B., & Bozkurt, E. (2020). *Türkiye’de STEM alanındaki toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri: Araştırma ve izleme raporu*. Uçan Süpürge Vakfı.
- Tekeli, Ş. (1998). Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme. A. Berktaş Hacımiraçoğlu (Der.) içinde, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (s. 337-346). Türkiye İş Bankası ve Tarih Vakfı.
- TÜBİTAK. (2025–2027). *STEM alanlarında toplumsal cinsiyet eşit(siz)likleri: Türkiye üniversiteleri örneği* [Proje No: 123K456]. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
- Uysal, M, & Üçışık Erbilen, S. (2025). STEM alanlarında kadınların dışlanma pratikleri: Eğitim politikaları ve toplumsal cinsiyet. *Eğitim Politikaları Dergisi*, 10(1), Yayında

NOT: Çalışmanın bazı bölümlerinde içerik düzenleme ve dil işleme süreçlerinde destek amacıyla ChatGPT (OpenAI) adlı yapay zekâ aracı kullanılmıştır. Ancak tüm içerik, yazarların akademik sorumluluğu ve onayı ile şekillendirilmiştir.

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ HUKUK SİSTEMİ’NDE EV İÇİ ŞİDDET İLE MÜCADELE: TESPİT VE ÖNERİLER

Buse Yalauç, Doktora Öğrencisi

Kamu Hukuku Doktora Programı, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bahçeşehir Üniversitesi,
Türkiye

Email: buseyalauc@gmail.com

Orcid No: 0009-0005-6848-988X

1. GİRİŞ

Feminist hareketin önemli kazanımlarından biri, erkek şiddetinin toplumsal bir sorun olarak kabul edilmesidir. Şiddet, genellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanır ve bir kontrol aracı olarak kullanılır. Şiddet, yalnızca normal-dışı erkekler tarafından uygulanan bir taktik olarak görülmemeli, toplumsal erkeklik ve kadınlık standartlarıyla ilişkili olarak anlaşılmalıdır. Bu bakış açısına göre, şiddet kişisel veya psikolojik bir sorun olarak ele alınamaz; aksine şiddetin toplumsal bir sorun olduğu vurgulanmalıdır.

Lundgren, şiddetin aslında çok sayıda başka yöntemle birlikte kullanılan bir iktidar kurma aracı olduğu fikrine odaklanmaktadır ki bunun, şiddetin köklerini ararken (alkolizm veya travmatik bir geçmiş gibi) bazen gözden kaçırılan bir şey olduğunu öne sürmektedir¹. Öncelikli hedef budur. Bunun için kullanılan en “işlevsel” araç ise şiddettir. Diğer bir deyişle, şiddet işleyen erkekler, suç mahallinde erkek oldukları gerçeğini ön plana çıkararak iktidarın kendilerinde olduğunu adete bir güç göstergesi olarak göstermektedirler. Kadınların yaşam alanlarının kontrol altına alınması, tecrit edilerek sınırların yerlerinin değiştirilmesi, erkekler tarafından sınırların yeniden belirlenerek iyiyi ve kötüyü ayırt etme yani temyiz yeteneğinin tamamen iktidar sahibi olan, sözünü geçirmiş, “kadını yerine oturtmuş” olan erkeğe geçmesiyle şiddet örgüsü tamamlanmakta, mutlak hedefe (iktidarın koşulsuz şartsız erkeğe ait olması) ulaşılmaktadır. Bu söz gelimi şiddet örgüsünün kadın hayatına yansıyan en önemli örneği ev içi şiddet olarak adlandırılan şiddet tipidir. Uluslararası belgelerde her ne kadar ev içi şiddet kavramının tercih edildiği gözlemlense de Türk hukuk mevzuatında bu kavramın muhafazakarlaştırılarak “aile içi şiddet” e dönüştüğünü belirtmek önemlidir. Gerçekten de kutsal aile kurumunun her koşulda yüceltilmesi yasal düzenlemelerde de yerini almış görünmektedir.

Tüm bu anlatımlardan şiddetin erkekler tarafından kadınlar üzerinde iktidar kurma düşüncesi ile kullanılan bir araç olduğundan bahsedilmiş ise de, özellikle ev içi şiddet türünü açıklayan en önemli düşüncelerden biri sosyal miras teorisidir. Bilinen diğer ismiyle toplumsal kalıtım genellikle şu örnek üzerinde yoğunlaşır: annelerinin dayak yediğine tanık olan kız çocukları yetişkinliklerinde de dayak yemekte, babalarının annelerini dövdüğüne tanık olan erkekler de kendi eşlerini dövmektedir. En sık dile getirilen nedenler arasında erkek çocuğun anneye ilişkisi, şiddet ve alkol kullanan bir evde büyümesi yer almaktadır. Bunlar sıklıkla toplumsal cinsiyet eşitsizliği, köksüzlük, sosyal ağların parçalanması, özel hayatın kutsallığına ilişkin uygulamalar ve medya tarafından yayılan uyarıcılar gibi toplumsal unsurlarla bir arada bulunmaktadır. Resmi yayınlarda ve uygulamada kadına yönelik şiddeti açıklamak için kullanılan metodlar, sosyal miras yaklaşımından önemli ölçüde etkilenmiştir. Bazı yazarlar, bu durumun erkeklerin kadınlara yönelik saldırganlığına ilişkin genel algılar ve sosyal hizmet

¹ Lundgren, E. (2022, Eylül). Şiddetin Normalleştirilmesi. Beyoğlu, İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı.

de dahil olmak üzere birçok meslek için de geçerli olduğunu iddia etmektedir². Söz konusu toplumsal kalıtım veya sosyal miras kadınların ve kız çocuklarının kendilerini en güvende hissetmeleri gereken yerde yani evlerinde gafil avlamaktadır. Birçoğu için 'ev', kendilerine yakın birinin -güvenebilecekleri birinin- elinde terör ve şiddet rejimiyle karşı karşıya kaldıkları yerdir. Mağdurlar fiziksel ve psikolojik olarak acı çekerler, kendi kararlarını veremeyecek hale gelirler, kendi fikirlerini dile getiremeyecek duruma veya daha fazla tepki almaktan korktukları için kendilerini ve çocuklarını koruyamayacak hale gelmektedirler. Diğer bir deyişle ev içi şiddete maruz kalan kadın ve çocukların insan hakları inkâr edilmekte ve hayatları her zaman var olan şiddet tehdidiyle ellerinden çalınmaktadır.

Dolayısıyla, özellikle yasa koyucu ve uygulayıcılarının ev içi şiddetle nasıl başa çıkmaya çalıştıkları önemli bir noktadır. Bunun için hukuk devleti ilkesinin gereklilikleri gerçekten yerine getirilmektedir midir? Sorusu ile karşı karşıya kalmak mümkündür. Bunun bir örneği olarak aşağıdaki olaya bir göz atmak yerinde olacaktır.

“Sevgilisinden gördüğü şiddetin yasalar tahtında sadece 20 bin TL ile cezalandırılmasına isyan eden şiddet mağduru, “Cezalar daha fazla ağırlaştırılmalı, ben hapis cezası alacağını düşünmüştüm ne yazık ki olmadı! Hapis cezası verilseydi emsal teşkil edecekti ve bundan sonra kimse bir kadına el kaldıramayacaktı.”³

dediği olayda KKTC devleti, dolayısıyla yasa koyucusu, ev içi şiddet ile karşı karşıya kalan mağdurun isyanını gidermek için ne gibi önlemler almıştır? Bu sorunun cevabı önemlidir. Nitekim Anayasasının 1. maddesinde “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti, demokrasi, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan laik bir Cumhuriyettir.” hükmüne yer veren bir devletin sosyal adalet ve hukuk devleti olduğu iddiası ancak bu tür olaylara verdiği yanıtlarla somutlaşabilir ve anlam kazanabilir.

Tüm bu anlatımlar ev içi şiddet kavramının ne anlama geldiği noktasında bir soru işareti uyandırmaktadır. Bilindiği üzere şiddet, sadece hukuki bakış açısıyla değil aksine sosyolojik, psikolojik ve tarihsel bir çok yönden kendisine bir tanım bulmuştur. Bu çalışma ağırlıklı olarak şiddetin hukuki yönünü ele alıp, türlerinin - özellikle kadına karşı şiddetin en önemli örneklerinden biri olan ev içi şiddetin- neler olduğu noktasında yoğunlaşacaktır. İlerleyen bölümlerde ev içi şiddetin ulusal ve uluslararası mevzuattaki yeri değerlendirilecek ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde aile içi şiddetin

² Mellberg, N. (2004) Men's violence against women: Visible mothers and invisible children. Doctoral dissertation. Uppsala University.

³ Ev İçi Şiddet Yasası şart! (2024 Şubat 22). Kıbrıs Gazetesi. <https://kibrisgazetesi.com/ev-ici-siddet-yasasi-sart/> adresinden alınmıştır.

öne çıkan sorunları ile Türk hukuk sistemindeki yeri karşılaştırılarak ne gibi yasal önlemler ve tedbirler alınması gerektiğine dair bazı tespitler yapılacaktır.

2. KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN EN ÇOK RASTLANAN ÖRNEĞİ OLARAK EV İÇİ ŞİDDET

Ev içi şiddetin bir çok boyutu olduğu bilinen bir olgudur. Belirtmek gerekir ki kadınların, çocukların ve kırılgan grupların günlük hayatta en çok karşılaştığı şiddet türü ve bu yüzden de en kritik olanı ev içi şiddettir. Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesi (1993) kadına yönelik şiddeti “ister kamusal ister özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya ıstırap veren veya verebilecek olan, bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma dahil, toplumsal cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi” olarak tanımlamaktadır⁴. Bu anlamda öncelikle şiddetin ve türlerinin neler olduğu ele alınmalı ancak sonrasında ev içi şiddetten ne anlam çıkarılması gerektiği araştırılmalıdır.

2.1. Şiddet Kavramı ve Türleri

Şiddet kavramını tek ve sade bir kalıba sığdırarak ifade etmek pek mümkün değildir. Durum böyle olmakla birlikte, şiddet fikrinin modern dünyanın icadı olmadığı, aksine insanlığın varoluşundan bu yana toplumların yapısına içkin sosyal bir olgu olduğunu varsaymak yerindedir. Şiddetin en yaygın biçimi olan kadına karşı şiddetin hem bir insan hakkı ihlali hem de kadının yaşamını tehdit eden ve sosyal hayata girmesini engelleyen bir sorun olduğunu düşünen yazarlar, kadınların şiddet olaylarına, işyerinde, sokakta, okulda ve en çok da en korundukları yer diye düşünülen “aile içinde” maruz kaldığını öne sürmektedirler⁵. Ev veya aile içinde şiddete maruz kalan kadınların rakamsal olarak tespitini yapmak zordur. Bunun sebebi şiddet fiilinin ev içi gibi “mahrem” bir alanla gerçekleşmesi, mağdurların faillerinin baskısı veya tehditi ile karşı karşıya gelmeleri unsurları ile birleşince bu tipiklikte bir şiddet vakasının önüne geçmek işleri daha da zor bir hale getirmektedir.

Özellikle ev içi şiddet konusu gündeme geldiğinde tek bir eylemden bahsetmek imkânsız hale gelmektedir. Her ne kadar görünüşte tek bir fiil ile şiddetin ortaya çıktığı izlenimi yaratılsa da ev içi şiddet vakalarında fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik nitelikte birden çok ve birbiriyle iç içe geçmiş somut olaylara rastlamak mümkündür. En belirgin ve kolay tespit edilebilen türü olarak ortaya çıkan fiziksel şiddet tekme, tokat, yumruk, bir cisimle vurma, kesici-delici aletlerle yaralama, ateşli silahla yaralama, aç ve susuz bırakma gibi çok çeşitli fiilleri kapsayan ve kaba kuvvet kullanımı ile mağdurda acıya sebep olarak onu korkutmayı, sindirmeyi, canını acıtmayı, etkisiz hale getirmeyi, denetim altına almayı hedefleyen şiddet türüdür⁶. Fiziksel veya bedensel şiddet kişilerin vücut

⁴ General Assembly Resolution 48/104 of 20 December 1993.

⁵ Karınca, E. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Hukuksal Durum ve Uygulama Örnekleri, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, 3-4.

⁶ Gülümser, G., Tunalı, G., Akduman, B., Cantürk, G. (2004). Aile İçi Şiddet ve Hukuki Düzenlemeler. Adli Psikiyatri Dergisi, 1 (4) 17-30.

dokunulmazlığına karşı ciddi derecede bir tehdit uyandırdığı için bir çok ülkenin ceza kanunlarında suç olarak kabul edilip karşılığında yaptırımlara bağlanmıştır. Öte yandan kadınların cinsel dokunulmazlığına karşı işlenen ve sıklıkla karşılaşılan cinsel şiddet kadınların yakın partnerleri tarafından maruz bırakıldıkları, sıklıkla ağır psikolojik sorunlara ve sağlık sorunlarına yol açan⁷; dar anlamıyla kadının istemediği zamanda ve istemediği biçimde zorla cinsel ilişki şeklinde gerçekleşmekle birlikte, korumasız cinsel ilişkiye zorlama, kadının hoşlanmadığı biçimde fiziksel temas, gebe kalmaya ya da kürtaja zorlama, fuhuşa zorlama, cinsel yaşamda kadını aşağılayıcı eylemlerde bulunma ve hatta erken gebelikler ve kadın sünneti gibi eylemler şeklinde de ortaya çıkabilen şiddet türüdür⁸. Dolayısıyla kimi yazara göre cinsel şiddet, cinselliğin bir şiddet ve tehdit aracı olarak kullanılmasını ifade eder⁹.

Fiziksel veya cinsel olmamakla beraber kadına yönelik şiddet iki ayrı yolla daha ortaya çıkmakta ve daha çok mağdurun manevi kişiliğine karşı işlenmektedir. Bunlardan ilki psikolojik şiddettir. Duyguların ve duygusal taleplerin kontrol, cezalandırma ve gözdağı verme gibi amaçlarla bastırılması veya kötüye kullanılması olarak nitelendirilen bu tür şiddet, tipik olarak bir tehdit unsuru içermektedir¹⁰. Tehdit unsuru psikolojik şiddetin kurucu unsurunu oluşturur. Buna göre fail, mağdurun manevi bütünlüğünü tehdit altına alacak bir takım söylemlerde bulunur. Bir diğer şiddet türü olan ekonomik şiddet ise mağduru maddi anlamda hareket özgürlüğünü kısıtlayacak veya tamamen ortadan kalkmasına sebep olacak şekilde zuhur eder. Diğer bir deyişle, ekonomik şiddet, gelir getiren kaynakların (meslek, mal, para) kadın üzerinde baskı ve kontrol aracı olarak kullanılmasını ifade eder¹¹. Bu şiddet türü, toplumsal cinsiyet ekseninde meydana gelen kadın-erkek eşitsizliğinin ve kadın ile erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır¹².

Ev içi şiddet yukarıda bahsi geçen tüm şiddet türlerinden nasibini alır nitelikte bir şiddet türüdür. Ev içini kendine yer edindiğinden bu şiddet türünün genellikle aile bireyleri içerisinde meydana geldiğini savunan görüş, bu tip şiddet türünü aynı zamanda “aile içi şiddet” olarak nitelendirmektedir. Basitçe aile, toplumun temel dayanağı ve insanların bir arada yaşadığı en küçük ve eski topluluk manası taşımaktadır. Aile içi şiddet ‘aile üyelerinden biri tarafından, ailedeki bir diğer üyenin yaşamını, fiziksel ve/veya psikolojik bütünlüğünü veya bağımsızlığını tehlikeye sokan, kişiliğine veya kişilik gelişimine ciddi boyutlarda zarar veren eylem ya da ihmal’ şeklinde tanımlanabilir. Önemli olan mağdurun aile

⁷ Sarı, K. Seyhun (2010). Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Aile Mahkemeleri Bağlamında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁸ Aktaş, Aliye M. (2006). Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması, Ankara: Elma Yayınevi.

⁹ Bölükbaşı, Ö. (2015) 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.

¹⁰ Cansunar, N. (2001). Aile içi Şiddet. Adli Tıp Dergisi, 2 (1), 53-55.

¹¹ Sarı, 2010.

¹² Memiş, E. (2014). Ekonomik Şiddet Kapsamında Karşılıksız Emek, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları. Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet, Savaş Yayınevi, 167-178.

üyesi tarafından şiddete uğramış olmasıdır¹³. Dolayısıyla iktidarı ele geçiren erkeğin sınavını vereceği ilk topluluk ailesi olacaktır. Diğer bir deyişle, aile içi dinamikler bakımından, bu türden klasik aile tanımlarının kültürel gelenekten ve bunun sürdürülmesi amacından kaynaklanmakta olduğu ve bu durumun aile içinde gerçekleşen hoş olmayan gerçeklerin üstünü örttüğü yönünde görüşler de bulunmaktadır. Buna göre aile, istismarın temel kaynaklarından ve kişinin şiddete maruz kalmaya en yakın olduğu yer ailedir¹⁴. Dolayısıyla ataerkin sürrekliliğinin garantisi olan aile kurumunda kadın daha ziyade ikincil, üzerinde hakimiyet kurulmuş pozisyonundadır. Bunun bir sonucu olarak kadınların kültürel değerlerin bireye doğumundan itibaren aktarılmaya başlandığı aile içerisinde, kendisine biçilen bu ikincil rolü doğal olarak benimsenmeye zorlanması; teslimiyetçi bir konuma hapsolmasına ve kendini bu konumda kalmaya mecbur hissetmeine yol açmaktadır. Çünkü aile kurumu, bir politik güç kaynağı olarak birey için aynı zamanda bir model oluşturur ve kadının ikincil konumu ve kadına yönelik şiddet için bir meşruiyet kaynağı sağlar. Tam da bu nedenle aile içi şiddet, açıkça ve çoğu kez “erkeğin” “kadına” uyguladığı bir fiil olarak görülmektedir¹⁵.

2.2. İlgili Yasal Mevzuat

Ev içi şiddetin önlenmesi doğrultusunda uluslararası, bölgesel ve ulusal düzeyde bir çok yasal düzenleme bulunmaktadır. İlgili yasal düzenlemeler kendi aralarında bir paralellik göstererek düzenlemelerin temel amacının kadına yönelik şiddetin bir türü olan ev içi şiddetin önlenmesi ve bununla ilgili olarak mücadele edilmesi noktasında uluslararası hukuk ve temel insan hakları –özelde kadın hakları- ilkelerini kendilerine esas almışlardır.

2.2.1. Uluslararası ve Bölgesel Sözleşmeler

Uluslararası hukukta en göze çarpan metinler Birleşmiş Milletler tarafından ele alınanlardır. Bu hususta Birleşmiş Milletler bünyesinde İnsan Hakları Komisyonu ile eşit derecede olmak üzere¹⁶ 1946 yılında kurulan Kadının Statüsü Komisyonu, kadınların insan haklarının korunması¹⁷ ve geliştirilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu kapsamda, Komisyon 1952 tarihli Kadınların Siyasi Hakları Sözleşmesi, 1957 tarihli Evli Kadınların Vatandaşlığı Sözleşmesi, 1962 tarihli Evlilikte Rıza ve Asgari Evlilik Yaşı ve Evliliklerin Kayıt Altına Alınması Konusundaki Sözleşme BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmesinde etkili olmuştur. 1979 tarihli Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin 12 ve 19 No.lu Genel Tavsiye Kararları, Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme’ye İlişkin Ek İhtiyari

¹³ Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 27-41.

¹⁴ Korkut, Owen F. (2008) *Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet*, Ankara.

¹⁵ Muehlenhard, C. L., & Peterson, Z. D. (2004). Conceptualizing sexual violence: Socially acceptable coercion and other controversies. In A. G. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil* (pp. 240–268). The Guilford Press.

¹⁶ Özdamar, D. (2009). CEDAW Sözleşmesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık

¹⁷ Wollstonecraft, M. (2017). *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*, (Çev. Hakyemez, Deniz) İstanbul.

Protokol, Kadınlara Yönelik Şiddetin Tasfiyesine İlişkin Bildirge BM Genel Kurul tarafından özellikle kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi hususlarında kaleme alınmış en önemli uluslararası kazanımlardır. Diğer yandan Avrupa Konseyi temel hak ve özgürlüklere yer verilen en geniş kapsamlı bölgesel sözleşme niteliğinde olan Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme’de yaşama hakkı, işkence yasağı, özgürlük ve güvenlik, ayrımcılık yasağı gibi konuların üzerinde durmuş olmasına karşılık kadına yönelik şiddete ya da kadının insan haklarına özel olarak değinilmemesinden ötürü 2002 yılına gelinceye dek kadın hakları insan hakları kapsamında değerlendirilmiş ve özel bir düzenlemeye konu edilmesi ihtiyacı duyulmamıştır¹⁸. 2002 yılına gelindiğinde ise Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kadınların şiddetten korunması konusunda üye devletlere yönelik kapsamlı bir tavsiye kararı sunmuştur. Kadınların Şiddete Karşı Korunmasına ilişkin Bakanlar Komitesi’nin 30 Nisan 2002 tarihinde yayınladığı 5 No’lu Tavsiye Kararı, devletlerin kadına yönelik şiddeti önleme konusunda pozitif bir görevi olduğunu ve şiddetin acil dikkat gerektiren bir konu olduğunu vurgulamıştır¹⁹. Fakat kadınları karşı aile içi şiddetin önlenmesi ve bununla mücadele konusunda Konsey tarafından hazırlanan ve ortaya konan en önemli metin kuşkusuz Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi yani bilinen diğer ismiyle İstanbul Sözleşmesi’dir.

İstanbul Sözleşmesi’nin 1. maddesi Sözleşme’nin amaçlarını özetlemektedir. Dolayısıyla, kadınları her türlü şiddetten korumanın yanı sıra ev içi ve kadına yönelik şiddeti önlemek, kovuşturmak ve sona erdirmek Sözleşmenin öncelikli hedefleridir. Dolayısıyla Sözleşme’nin asıl amacının kadına karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve kadın ile erkek arasındaki eşitliğin sağlanması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buradan da anlaşılabileceği gibi, İstanbul Sözleşmesi de ayrımcılığın önlenmesi konusunda diğer uluslararası sözleşmeleri de tamamlayan bir görev üstlenmiştir²⁰. Yine Sözleşme’nin 4. maddesinde taraf devletlere yasal düzenlemeler açısından önerilen üç husus bulunmaktadır. Bu hususlar, ulusal anayasalara ya da diğer mevzuata kadın-erkek eşitliğinin dahil edilmesi ve bu ilkenin uygulamada gerçekleştirilmesinin temin edilmesi, yaptırım uygulama yolu da dahil olmak üzere kadınlara karşı ayrımcılığın yasaklanması ve kadınlara yönelik ayrımcılık içeren kanun ve uygulamaların yürürlükten kaldırılması şeklinde ifade edilebilir (m. 4/2). Buna göre, taraf devletlerce Sözleşme’nin etkili bir şekilde uygulanmasını sağlamak üzere, “Kadına Yönelik ve Aile İçi Şiddete Karşı Mücadelede Uzmanlar Grubu” (GREVIO) adı altında Avrupa Konseyi bünyesinde bir denetim mekanizması oluşturulması öngörülmüştür²¹.

¹⁸ Şahin, 2010.

¹⁹ Akkaya, ŞAHİN G. (2010). Aile İçi Şiddet Kavramı ve Aile İçi Şiddetin Uluslararası ve Ulusal Hukuki Belgelerdeki Düzenlenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁰ Demirkır Ünlü, M. (2013), Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet - İstanbul Sözleşmesi’nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul: Legal Yayıncılık.

²¹ Demirkır, 2013.

Sözleşmenin tanımlar başlığını taşıyan 3. maddesine bakıldığında ise kadına yönelik şiddetin ne anlama geldiğini gözlemlemek önemlidir. Buna göre kadına yönelik şiddetin *ister kamusal ister özel alanda meydana gelsin kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik ve ekonomik acı ve ıstırap veren veya verebilecek olan cinsiyete dayalı her türlü eylem veya bu eylemlerle tehdit etme anlamına geldiği; bir insan hakları ihlali olduğu ve kadınlara yönelik ayrımcılığın bir biçimi olduğu düzenlenmiştir* (m. 3/a). Aile içi şiddet ise, mağdur faille aynı haneyi paylaşıp da paylaşmasa da, eski ve şimdiki eşler ya da partnerler arasında meydana gelen her türlü şiddet eylemini ifade edecek biçimde kullanılmıştır (m. 3/b). Bu tanımlardan Sözleşme’nin amacına uygun olarak, medeni haline bakılmaksızın tüm kadınların şiddetten korunmasını kapsadığı, mağdurların haklarını korumaya yönelik önlemlerin alınmasında cinsel kimlik, cinsel yönelim de dahil olmak üzere hiçbir ayrımcılık yapılmamasını öngördüğü ortaya çıkmaktadır (m. 4). Sözleşme’de kadına yönelik şiddetle mücadelede kapsamlı bir hukuki çerçeve oluşturmak üzere önleme, koruma, kovuşturma ve mağdur destek mekanizmaları oluşturma politikaları konularına yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Sözleşme, şiddetin önlenmesi konusunda adeta bir yol haritası çizmiş; farkındalığı artırma, uzmanların eğitimi, önleyici müdahale, tedavi programları, özel sektör ve medya desteğinin alınması, psikolojik ve hukuksal destek hizmetleri, sığınakların kurulması, acil yardım hatlarının açılması, çocuk tanıklar için koruma, bedensel zarar görenlere tazminat, adli yardım hizmetleri gibi konuları ayrıntılı olarak düzenlemiştir²².

2.2.2. Ulusal Düzeyde Yasal Düzenlemeler

Çalışmanın bu kısmında ikinci bölümünü oluşturan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hukuk sisteminde kadına yönelik ev içi şiddeti düzenleyen ulusal mevzuat ile mukayese teşkil edebilmesi adına Türk hukukundaki yasal mevzuat ele alınacaktır. Böylelikle KKTC hukukunda kadına karşı ev içi şiddet meselesinde ortaya çıkan sorun ve yasal boşlukların giderilmesi adına ne gibi önlemlerin ve yasal düzenlemelerin söz konusu olması gerektiği üzerine öneri ve tespitlerde bulunulacaktır.

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)’nın özel hükümleri düzenleyen ikinci kitabının ‘Topluma Karşı Suçlar’ başlıklı üçüncü kısmının sekizinci bölümünde yer alan ‘Aile Düzenine Karşı Suçlar’ başlığında aile içi şiddete ilişkin hükümler düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin dışında ise bir takım suçlarla aile içi şiddete yönelik caydırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Meseleyi özel hukuk bakımından ele alınmasıyla ilk göze çarpan 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’ndaki (TMK) düzenlemelerdir. Aile içi şiddet öncelikle TMK kapsamında boşanma, evlilik birliğinin korunması, velayet, nafaka ve tazminat ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Diğer yandan, uluslararası alanda yaşanan gelişmeler ve Türkiye’de kadın hareketinin çabaları ile 1998 yılında, 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Kadına yönelik aile içi şiddetin önlenmesi ve sona erdirilmesi temel amacıyla çıkarılmış olmasına rağmen, 4320 sayılı Kanun ataerkil ve geleneksel normların yaygınlığı nedeniyle Ailenin Korunmasına

²² Moroğlu, 2012.

Dair Kanun olarak bilinmektedir. Kanunun adı, pek çok kadının korumadan dışlanmasına ve bu konuda yapılan başvuruların bu çerçevede değerlendirilmesine yol açmıştır²³.

2011 yılına gelindiğinde ise İstanbul Sözleşmesi’nin Türk hükümeti tarafından imzalanıp kabul edilmesi kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet ile mücadelenin belkide en somut adımını oluşturmaktadır. Durum böyle olmakla beraber Sözleşme’nin TBMM’den “*Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme*” şeklinde onaylanarak geçirilmiştir. Burada “ev içi”nin “aile içi” olarak tercüme edilmesi Sözleşme’nin ruhuna aykırı olup, uluslararası hukuk gereğince de kabul edilebilir değildir²⁴. Zira Türkiye tarafından Sözleşme’nin isminin bu şekilde kabul edileceği hakkında herhangi bir çekince koyulmadan bu değişikliğin yapılması, uygun olmamıştır. İstanbul Sözleşmesi kapsamında Türkiye’nin her anlamda öncü olduğu, gereken her şeyi yaptığı ama çeviriye bakıldığında “domestic violence” sözcüğünün “ev içi” değil de “aile içi şiddet” olarak çevrildiği, oysa İngilizce, Fransızca ve diğer metinlerde vurgulananın ev içi şiddet olduğu²⁵ görülmektedir. Bu tercihin kasti olarak mı yoksa bir çeviri hatası olarak mı söz konusu olduğu büyük bir soru işaretidir. Sözleşme’nin bu şekilde isimlendirmesi, kimlerin mağdur olarak tanımlanabileceğini kısıtlayıcı niteliktedir. “Aile içi” olarak tercüme edildiğinde, bu Sözleşme yalnızca resmi olarak aile kavramına dahil olanlar için geçerlidir; orijinal haliyle, eşcinsel kişilerin bir aile olmasalar bile birlikte yaşamaları bu Sözleşme kapsamındayken söz konusu “isimlendirme” Sözleşme’nin amaca ulaşmaktaki işlevselliğini baltalar niteliktedir. Öyle ki bazı yazarlar, Sözleşmenin adına “aile” ibaresinin eklenmesinin, bir yandan kadına yönelik şiddetin kaynağını zikretme konusunda bir tür “lapsus” niteliği taşıdığını²⁶, öte yandan kadını aileden bağımsız görmeyen, şiddeti de zaten aile kurumuna zarar verdiği için “dizginleme” ihtiyacı duyan bir siyasal tercihin yansıması olduğunu savunmaktadırlar²⁷. Durum böyle olmakla beraber, Türk hukuk sisteminde Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde yapılması gereken düzenlemeler sebebiyle ve İstanbul Sözleşmesi’nin de etkisiyle, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için mevzuatta yeniliklere gidilmiştir.

8 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun bunun en somut örneğidir. Kanun’un kavramlar açısından da önceki kanun döneminden ayrıştığını söylemek mümkündür. Örneğin amaçlar kısmında sadece şiddete uğrayan değil, şiddete uğrama *tehlikesi* bulunan bireylerin de bu kanun kapsamında korunacağı düzenlenmiştir. Öte yandan, Kanun’un tanımlamalar başlığı altında ev içi şiddet tanımı yapılmış olmasına karşın, amaçlar

²³ Canikoğlu, S. K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun). Ankara Barosu Dergisi (3), 355-378.

²⁴ Canikoğlu, 2015.

²⁵ Karınca, E. (2012). Toplumsal Cinsiyet Açısından Anayasa Konulu Komisyon Raporu, Haziran.

²⁶ Karınca, 2012.

²⁷ Dumrul, C. (2013, Ocak 1). Katil Erkek Aklının “Delilik” Oyunlarından Bilinçli Kadın Düşmanlığına Uzanan Bir Davalılık Serüveni: Nejla Yıldız Cinayeti. Sosyalist Feminist Kolektif. <http://sosyalistfeministkollektif.org/> adresinden alınmıştır.

kısımında ev içi şiddet yerine aile bireylerinden bahsedilmektedir. Ev içi şiddet tanımı yapılmış olmasına karşın, Kanun’un içerisinde hiçbir yerde bu tanımın kullanılmadığı ve bu tanıma atıf yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla ev içi şiddetin tanımlanmış olmasının göstermelik olarak yapıldığını ve bu tanımın Kanun içerisinde boşa çıkarıldığı söylenebilir²⁸.

Diğer taraftan, 6284 sayılı Kanun’un amaçlar bölümünde sadece kadınlardan bahsedildiği göz önünde bulundurulduğunda, evli olsun ya da olmasın tüm kadınların koruma talep edebileceğine yönelik hüküm kurması yerinde olmuştur. Kanun’da, koruyucu tedbir kararları ile önleyici tedbir kararları ayrı düzenlenmiştir. Koruyucu tedbir kararları hem hâkim hem de mülki idare amiri tarafından alınabilir iken, önleyici tedbir kararları sadece hâkim tarafından alınabilmektedir. Önleyici tedbirlerin şiddet uyguladığı iddia edilen kişinin hakları açısından belirli kısıtlamalar ve haksız hak ihlallerine yönelik uygulamalara dönüşmemesi adına bu tür tedbirlerin yalnızca hâkimlerin yetkisine verilmesi isabetli olmuştur. Buna göre mülki amirin yetkin kılındığı koruyucu tedbirler mülki idare amirine ilgilinin, kolluğun başvurusu, 3. kişinin ihbarı ile veya re’sen, delil veya belge aramaksızın verilebilmektedir. Mülki idare amiri bu kararları, korunan bireye barınma, gerektiğinde maddi destek, mesleki, sosyal, hukuki ve psikolojik rehberlik ve danışmanlık sağlanması ve hayati tehlikesi olan durumlarda korunan bireyin koruma altına alınması için kullanabilir. Bunlara ek olarak hâkim tarafından verilebilecek koruyucu tedbirler Kanun’un 4. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre hâkim kişinin işyerinin değiştirilmesi, kişinin evli olması durumunda müşterek yerleşim yerinden ayrı bir yerleşim yeri belirlenmesi, Türk Medeni Kanunu’ndaki şartların varlığı halinde ve korunanın talebi halinde aile konutu şerhi konulmasına karar verilmesi, hayati tehlike arz eden durumlarda korunanın Tanık Koruma Kanunu’ndan faydalandırılması gibi koruma tedbirlerine hükmedebilir. Öte yandan sadece hâkimin yetki alanına bırakılan önleyici tedbirler şu şekilde sıralanabilir: şiddet uygulayan/uyguladığı iddia edilen kişi için, şiddet mağduruna yönelik şiddet içeren söz ve davranışlarda bulunmama, müşterek konuttan uzaklaştırma ve müşterek konutu korunan kişiye tahsis etme, korunan kişiye yaklaşmama, iletişim araçları ile rahatsız etmeme, çocuklarla kişisel ilişki kurma kararı varsa bir refakatçi eşliğinde kişisel ilişki kurma, silahını kolluğa teslim etme, bir sağlık kurumunda tedavi olma, şiddet uygulayan aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan ya da katkıda bulunan kişi ise tedbir nafakası ödeme. Hâkim sıralanan önleyici tedbirlerden birine veya birden fazlasına hükmetme konusunda özgürdür.

6284 sayılı Kanun’un getirdiği bir diğer yenilik ise Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin kurulmasıdır. Bu merkezlerin, bu konuyla ilgilenen çeşitli gruplar ve kurumlar arasında işbirliğini kolaylaştırması beklenmektedir. Ayrıca, bu merkezlerin uygulamalar sonucunda gerekli şiddet istatistiklerini toplayacağı öngörülmektedir. Bu veri toplama yönteminin amacı, uzun vadede şiddet konusunda gerekli politikaların geliştirilmesi ihtiyacını karşılamak olduğu düşünülmektedir. Öte yandan İstanbul Sözleşmesi’nde “Taraflar devletler cinsel şiddet mağdurlarına yönelik tıbbi ve adli muayene,

²⁸ Dumrul, 2013.

travma desteği ve danışmanlık sağlamak üzere, yeterli sayıda, uygun ve kolay erişilebilir tecavüz kriz veya cinsel şiddet yönlendirme merkezlerinin kurulması için gereken yasal ve diğer tedbirleri alır” düzenlemesi yer almasına karşın, 6284 Sayılı Kanun’da bununla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamış olmaması kaygı vericidir. Kadın örgütleri tarafından da uzun yıllardır dile getirilen tecavüz kriz merkezlerinin kurulmasına yönelik çalışmalar mağdurların tekrar mağdur edilmesini önleme işlevi görmesi bakımından hayati bir öneme sahip olduğu ortadayken Kanun tarafından ilgili konu özelinde herhangi bir düzenleme yapılmamış olması konuya kadına yönelik şiddet nezdinde değil aile içi şiddet odaklı bakıldığına en açık örneklerden biridir.

Son olarak, değenilmesi gereken nokta 6284 Sayılı Kanun’un, mağdurlara adli yardım konusunda da rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmesi için bir düzenleme yapmış olmasıdır. Ancak mağdurların soruşturma ve kovuşturma aşamalarında her tür dava tipi için ücretsiz avukatlık hizmeti almasını sağlayacak bir düzenleme getirmemiştir. Oysa ki, özellikle ceza mahkemelerine mağdur olarak başvuran kadınların birçoğu, avukatlık ücretini ödeyecek maddi imkanı olmadığı için ve kendilerine ücretsiz avukat sağlayacak herhangi bir mekanizma mevcut olmadığından, hukuki haklarını gerektiği gibi kullanamamaktadırlar. Bu durum ayrıca, ceza davalarında faillerin cezasız kalmasında önemli bir etken olmaktadır. Bununla birlikte, mağdurların soruşturma ve kovuşturma aşamaları boyunca her türlü durumda ücretsiz hukuki temsilini garanti eden bir madde bulunmamaktadır. Avukat tutacak paraları olmadığı ve kendilerine ücretsiz avukat sağlayacak bir sistem de bulunmadığı için, özellikle ceza mahkemelerine mağdur olarak başvuran pek çok kadın yasal haklarını tam olarak kullanamamasına yol açacağı ortadadır. Bu durum, suçluların cezasız kalmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Özetlemek gerekirse, Türk hukuku mevzuatında kadına yönelik ev içi şiddetle mücadele etmek için kanun koyucular tarafından yıllar içinde bir dizi adım atıldığı görülmektedir. Özellikle İstanbul Sözleşmesi’nin imzalanması ve onaylanmasından sonraki süreçte, Sözleşme’nin ruhunu tam olarak yansıtmadığı düşünülse de, 6284 sayılı Kanun önleyici ve koruyucu tedbirleri düzenleyerek uygulamada kadına yönelik ev içi şiddetle mücadelenin önünü açmıştır. Hal böyle olmakla beraber yakın zamanda kimsenin anlam veremediği bir kırılma noktası yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, hazırlanmasında aktif rol oynadığı, ilk imzacısı olduğu ve imzaya açıldığı şehir olan İstanbul’un adını taşıyan İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme niyetini 20 Mart 2021 tarihinde bir Cumhurbaşkanlığı Kararı ile resmen açıkladı. Bunun ne anlama geldiğini bir de şu cümlelerle aktarmaya çalışalım. Türkiye, Konsey başkanlığı döneminde İstanbul’da hazırlanması ve imzaya açılması için yoğun çaba sarf ettiği, ilk imzacısı olduğu ve TBMM’deki tüm partilerin oybirliğiyle onaylamasıyla yürürlüğe giren İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme niyetini resmen açıklayan ilk ve tek ülke oldu²⁹. Durum böyle olunca yurt içi ve yurt dışından hükümetin Sözleşme’den çekilmesini kınayan, tepki gösteren, protesto eden kadın örgütleri konuyu yargıya taşıyarak söz konusu Cumhurbaşkanlığı Kararı’nın Danıştay tarafından iptal

²⁹ İstanbul Sözleşmesi. Kadının İnsan Hakları Derneği. <https://kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararasi-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/istanbul-sozlesmesi/> adresinden alınmıştır.

edilmesini talep etti. Türkiye’nin Sözleşme’den çekilmesini artık 6284 sayılı Kanun’un geçerliliğini yitirdiğine inanan kesimler bu haberi sevinçle karşıladı desek pek de yanlış olmayacaktır. Gerçekten de Sözleşme’den çekilerek 6284 sayılı Kanun’un yasal dayanağı sarsılmış, kadına yönelik aile içi şiddet ve kadına yönelik diğer şiddet biçimleriyle mücadele tüm kazanımlara rağmen tek bir hamleyle yok edilmiştir. Öyle ki, Sözleşme’den çekilmekle artık suç faillerinin 6284 sayılı Kanun’a tabii olmayacakları, fiillerinin sonucunda cezasız kalacakları algısı oluşmasına sebep olan bu hamle hukuk tarihi açısından özellikle kadına yönelik şiddet meselesine yapılmış en büyük darbelerden biri olarak nitelendirmek yerinde olacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturacak olan bu kısımda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hukuk sisteminde aile içi şiddetle mücadele kapsamında mevzuatta yer alan yasal boşluklar ve sorunlar incelenerek ne tür çözüm ve öneriler getirilebileceği ele alınacaktır.

3. KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ’NDE EV İÇİ ŞİDDETLE MÜCADELE

Şiddet kavramından ne anlam çıkarılması gerektiğine yönelik yukarıdaki açıklamalar yeterli olacaktır. Fakat asıl sorun bu kavramın KKTC hukuk sisteminde yer alma biçimidir. Ev içi şiddet her toplumda olduğu gibi Kıbrıs toplumunda da kendisine problematic bir yer edinmeye başlamış, hal böyle olunca da gerekli atılımların yapılması gündeme gelmiştir. Bu atılımların başlangıç noktası yasal ve yargısal düzenlemeler olduğu ortadadır. Peki, gerçekte kadına yönelik ev içi şiddetle mücadele kapsamında KKTC hukuk sistemi gerekli önlem ve tedbirleri alabilmiş midir? Bu sorunu cevabına ulaşmak adına aşağıda yasal mevzuatta yer alan bir takım düzenlemeler ele alınacaktır.

3.1. Yerel Mevzuat

Ceza Yasası Fasil 154’te neyin şiddet teşkil ettiğine dair bir tanım bulunmamakla birlikte, Yasa şiddetin suç teşkil ettiği bazı durumları sıralamaktadır. Buna göre, örneğin madde 51 Şiddeti Teşvik Etme, madde 91 Şiddet Kullanma Tehdidi, Cinsel Saldırı niteliğindeki suçlarda silah veya fiziksel şiddet kullanarak veya başka kişilerle birlikte gerçekleştirilmesi nitelikli hal olarak kabul edilmiştir (m. 152/1-d); veya madde 172 bakımından önyargı veya nefret saiki ile psikolojik veya ekonomik şiddet uygulama suçunda: “*Her kim bir kişiye cinsiyetine ve/veya cinsel yönelimine ve/veya cinsiyet kimliğine yönelik önyargısı veya nefreti dolayısıyla psikolojik veya ekonomik şiddet uygularsa hafif bir suç işlemiş olur.*” denilerek şiddetin yine nitelikli bir hal olarak kabul edildiği görülmektedir.

Durum böyle olmakla birlikte İstanbul Sözleşmesi’ni aynen kabul eden 58/2011 sayılı Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Onay) Yasası, Sözleşme’de bulunan “kadınlara yönelik şiddet”, “ev içi şiddet”, “toplumsal cinsiyet”, “kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” (m.3) tanımlarına aynen yer vermiştir. Bu noktada temel hak ve özgürlükleri düzenleyen uluslararası sözleşmelerin KKTC mevzuatındaki hukuki statüsünü ele almak yerinde olacaktır. 1985 KKTC Anayasası madde 90 “*Uluslararası Andlaşmaları Uygun*

Bulma” başlığını taşımaktadır. İlgili maddenin 5. fıkrasına göre “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmalar yasa hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi olarak görev yapan Yüksek Mahkemeye başvurulamaz.” Fakat söz konusu sözleşmelerin uygulanabilmesi için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle veya uluslararası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması Cumhuriyet Meclisinin onaylamayı bir yasa ile uygun bulmasına bağlıdır (m.90/1 A.Y). Bu durumda İstanbul Sözleşmesi’ni kabul eden 58/2011 sayılı Onay Yasası’nın Sözleşme’nin lafzına bağlı kalarak Ceza Kanunu’nda bulunan tanım boşluğunu gidermeye çalışması, uygulama yönünden yol gösterici olacaksa da “şiddet”, “kadına yönelik şiddet”, “ev içi şiddet” gibi kavramların ayrıca Ceza Kanunu’nda tanımlanacak şekilde tekrardan düzenlenmesi yerine olacaktır.

Öte yandan, kadına yönelik şiddetin ne anlama geldiğini 61/2014 sayılı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi (Kuruluş, Görev Ve Çalışma Esasları) Yasası veya bilinen adıyla TOCED Yasası’nın 2. maddesinde “kadına yönelik şiddet”, “*bireylerin medeni durumuna ve aynı evde yaşayıp yaşamadıklarına bakılmaksızın, kamusal veya özel alanda meydana gelip, bir kadının fiziksel, cinsel, ekonomik veya psikolojik zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel olan hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlükten yoksun bırakmayı da içeren, fiziksel, cinsel, psikolojik, sözel veya ekonomik her türlü tutum ve davranışı anlatır; Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Onay) Yasasına ekli Sözleşmenin 33’üncü, 34’üncü, 35’inci, 36’ncı, 37’nci, 38’inci, 39’uncu, 40’uncü ve 41’inci maddesinde belirtilen suçları da kapsar.*” şeklinde tanımladığı görülmektedir. Yasa’da yer alan bu tanımın lafzından da belli olduğu gibi İstanbul Sözleşmesi’nin ruhuna aykırı olmadan, aksine onunla paralellik göstererek düzenlenmesi yerinde olmuştur. Fakat durum böyle almakla birlikte TOCED Yasası’nda –tıpkı Ceza Yasası’nda olduğu gibi- ev içi şiddete yönelik bir tanımlama bulunmaması Yasa’nın başlığını taşıyan “toplumsal cinsiyet eşitliği” kurumunun tam anlamıyla ifade edilmesinde yoksunluk barındırmaktadır. Ev içi şiddete yönelik tek sorun bu olmamakla birlikte aşağıda uygulamada yasal mevzuattan kaynaklı diğer problemlerin neler olduğu ele alınacaktır.

3.2. Yerel Mevzuatta Bulunan Yasal Boşluk ve Sorunlar

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti hukuk mevzuatında ev içi şiddetle mücadeleyle dair herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Her ne kadar 58/2011 sayılı İstanbul Sözleşmesi’ni aynen kabul eden Onay Yasası Meclis tarafından yürürlüğe konulmuş olsa da konuyla ilgili ayrıca, bağımsız bir yasanın varlığında bahsetmek mümkün değildir. 61/2014 sayılı TOCED Yasası konuya ilişkin yalnızca belli başlı düzenlemeler getirdiyse de özellikle dar anlamda ev içi şiddetle mücadele konusunda Türk hukuk sisteminde yer alan 6284 sayılı Kanun gibi bir yasal düzenlemenin bulunmaması ev içi şiddetle mücadele noktasında endişe uyandırmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi 2. maddesinde şiddetle mücadele noktasında devlete bir takım ödev ve yükümlülükler yüklemektedir. Buna göre, Taraf Devletler, kadınlara yönelik her türlü şiddet eylemine iştirak etmekten kaçınacak ve Devlet yetkililerinin, görevlilerinin, organlarının, kurumlarının ve Devlet adına hareket eden diğer aktörlerin bu yükümlülüğe uymalarını sağlayacaktır. Ayrıca yine Taraf Devletler, devlet dışı aktörler tarafından işlenen bu Sözleşme kapsamındaki şiddet eylemlerini önlemek, soruşturmak ve gerekli özeni göstererek cezalandırmak ve bu tür eylemlerin neden olduğu mağduriyetlerin giderilmesini sağlamak için yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır. Yine Sözleşme’nin 12. maddesi Taraf Devletlerin, bu Sözleşme’nin kapsamına *giren bütün şiddet biçimlerine* karşı her gerçek ve tüzel kişiyi korumak için gereken yasal veya diğer tedbirleri alması gerektiği yönünde bir düzenlemeye gitmiştir. Görüldüğü üzere kadına yönelik şiddetle mücadelede devletin birincil ödevi gerekli önleme ve koruma tedbirlerini alarak öncelikle suçun ortaya çıkmasını önlemek, engel olamadığı dolayısıyla suçun gerçekleşmesi durumunda da suç oluşturan fiili soruşturup yasalarda öngörülen yaptırımları uygulamaktır. Sadece bu maddeden hareketle kadına yönelik şiddetle mücadelenin yasal güvenceler, dar anlamıyla yasal düzenlemeler ile güçlendirilmesi fikri akla gelmektedir. 2011 yılında Sözleşme’yi aynen kabul eden ve Onay Yasası ile yürürlüğü sokan KKTC yetkilileri bu noktada suç oluşturan şiddet filinin, daha özel anlamıyla ev içi şiddetin önlenmesi, soruşturulması ve kovuşturulmasına yönelik düzenlemelere Ceza Yasası’nda yer vermemekle kalmamış, üstelik bu durumu yasal bir düzenlemeyle gidermeye de çalışmamıştır.

61/2014 sayılı TOCED Yasası 4. maddesinde dairenin görevleri arasında, *“Hizmet alanı ile ilgili konularda uluslararası ve yerel örgütlerle işbirliğinde bulunmak, organizasyonlara katılmak, Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Her Türlü Ayrımcılığı Önleme Sözleşmesi (CEDAW), Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Sözleşmesi (Onay) Yasasına ekli sözleşmenin öngördüğü görev ve yükümlülükler ile Birleşmiş Milletler kararları ve raporları ve Avrupa Birliği direktifleri ve uygulamaları başta olmak üzere, uluslararası antlaşmalar gözönünde bulundurularak görev ve yükümlülükler doğrultusunda politikalar oluşturmak”* olduğuna da yer vermiştir. Bu kapsamda TOCED Yasası İstanbul Sözleşmesi’nin de öngördüğü şekilde uzman destek birimlerinin kurulmasına yer vererek 16. maddesinde “Şiddeti Önleme ve Danışma Merkezlerinin Kurulması” başlığını taşıyan düzenlemeyi şu şekilde ifade etmiştir: *“Daire, gerekli gördüğü ilçelerde, şiddetin önlenmesi ile koruyucu ve önleyici tedbirlerin etkin olarak uygulanmasına yönelik destek ve danışma hizmetlerinin verildiği, Şiddeti Önleme ve Danışma Merkezleri kurar. Bu merkezlerde, Daire kadrolarında çalışan tercihen kadın personel görev yapar. Bu merkezlerin çalışma sistemi mümkün ve gerekli olan ilçelerde 7 (yedi) gün, 24 (yirmi dört) saat esasına göre, diğer yerlerde ise normal mesai sistemine göre yürütülür.”* Öte yandan 17. madde destek birimleri tarafından şiddete maruz kalan mağdurlar ile şiddet uygulayan kişiler hakkında sunulması öngörülen hizmetleri de şu şekilde sıralamaktadır:

Korunan kişilerle ilgili olarak Şiddeti Önleme ve Danışma Merkezleri tarafından verilecek destek hizmetleri şunlardır (17/2):

(A) *Şiddete, cinsel sömürüye veya istismara maruz kalan ve/veya maruz kalma ihtimali olan kadına hukuksal destek sağlamak, gerekmesi durumunda şiddete maruz kalan kadın hakkında koruma emrinin alınması için mahkemeye başvuruda bulunmak ve barınma, geçici maddi yardım, sağlık, adli yardım gibi hizmetleri koordine etmek;*

(B) *Gerekmesi halinde şiddet, cinsel sömürü veya istismara maruz kalan kadınların bulundukları yerden uzaklaştırılıp uygun Sığınma Evi, Yurt veya Sosyal Hizmetler Dairesinin uygun göreceği bir aile yanına yerleştirilmesini sağlamak;*

(C) *Kişiye, hakları, destek alabilecekleri kurumlar, iş bulma ve benzeri konularda Dairenin Ekonomi, Planlama ve Eğitim Şubesi ile birlikte rehberlik etmek ve meslek edindirme kurslarına katılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak;*
ve

(Ç) *Mahkemenin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp sunmak.*

(3) Şiddet uygulayan veya uygulama ihtimali olan kişiler ile ilgili olarak Şiddeti Önleme ve Danışma Merkezlerinin vereceği destek hizmetleri şunlardır:

(A) *Mahkemenin isteği üzerine; kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu ile diğer kişiler ve toplum açısından taşıdığı risk hakkında ayrıntılı sosyal araştırma raporu hazırlayıp*
sunmak; ve

(B) *İhtiyaca göre kişinin öfke kontrolünü ve stresle başa çıkmasını sağlayacak, şiddet üreten tutum ve davranışlarını değiştirmeyi hedefleyen eğitim ve rehabilitasyon programlarına katılmasına; alkol, uyuşturucu, uçucu veya uyarıcı*

madde bağımlılığının ya da ruhsal bozukluğunun olması halinde, bir sağlık kuruluşunda muayene veya tedavi olmasına yardımcı olmak.

61/2014 sayılı TOCED Yasası’nın ilgili hükümleri 6284 sayılı Yasa’nın 14. ve 15. maddeleri ile paralellik göstermektedir. Söz konusu maddelerin şiddetin önlenmesi ve mücadelesinde etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Özellikle ceza hukuk sistemlerinde onarıcı hukuk anlayışının da yer edinmesiyle sadece suç teşkil eden fiile maruz kalan mağdurun değil aynı zamanda bu fiili icra eden, suç işleyen faillerinde yasalar kapsamına alınarak topluma yeniden kazandırılmaları, terbiye edilmeleri, öç alıcı, intikamcı klasik ceza hukuku anlayışının eski hatıralarından sıyrıldığına göstergesidir. Öte yandan TOCED Yasası’nın 21. maddesinde bulunan “önleyici müdahale programları” ile yayınlar, atölye çalışmaları, grup projeleri, tedavi planları, kampanyalar ve diğer benzer girişimler, saldırgan davranış kalıplarını dönüştürmeyi, şiddet eylemlerini önlemeyi ve toplumsal cinsiyet eşitliği bilgisini artırmayı amaçlayan önleyici müdahale programlarının oluşturulması yukarıdaki maddelerin tamamlayıcısı niteliğinde olup İstanbul Sözleşmesi’nin “kurumlar arası koordinasyon ve eğitim” başlığını taşıyan (m.15) maddesi ile paralellik göstermektedir. Öte yandan 6284 sayılı Kanun’un düzenlendiği “destek hizmetleri” içerisinde bulunan, kişinin mükerrer şiddet faili haline gelmemesi, risk analizi ve şiddet tehlikesinin önceden tespit edilmesine olanak sağlayan sosyal araştırma raporunun (m.15/1(a)) yetkililer tarafından hazırlanmasını öngören benzeri bir düzenlemeye TOCED Yasası’nda yer verildiğini görmek mutluluk vericidir. Sosyal araştırma raporu kişinin geçmişi, ailesi, çevresi, eğitimi, kişisel, sosyal, ekonomik ve psikolojik durumu ile diğer kişiler ve toplum açısından taşıdığı risk hakkında ayrıntılar içeren bir rapordan ibaret olmakla özellikle suçun önlenmesi konusunda önem arz etmektedir.

Durum böyle olmaklar beraber, yukarıda da bahsedildiği üzere 6284 sayılı Kanun mülki amire koruyucu ve hâkime de önleme ve koruma tedbirleri alması yönünde bir takım yetkiler tanımış olsa da, TOCED Yasası nezdinde bu hususla ilgili bir takım boşlukların ortaya çıktığını değerlendirmek önemlidir. 61/2014 sayılı Kanun kadına yönelik şiddetin önlenmesi hususunda etkili hizmet vermek ve şiddet vakalarına anında müdahale etmek maksadıyla Polis Genel Müdürlüğü, Bölge Müdürlükleri ve Hastanelerin (Acil Servis) personeli içerisinde Dairenin talebi üzerine ilgili amirler tarafından görevlendirilecek personelin görev yaptığı Şiddete Müdahale Birimlerinin oluşturulması yönünde düzenleme getirmektedir (m.21). Bu düzenlemenin devamı niteliğinde olan 22. maddede ise kolluğa bir takım tedbir niteliğinde yetkiler verildiği görülmektedir. Buna göre, “*Polis Şiddete Müdahale Biriminin görevlileri, şikayet ve ihbar üzerine veya kendisinin öğrendiği veya tanık olduğu bir şiddet veya istismar olayı karşısında, resmi tatil gün ve saatlere bakılmaksızın ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, koruma emri kararı verilinceye kadar öncelikle mağduru, yakınlarını ve tanıkları güvence altına alacak*

ve saldırganı durduracak ve uzaklaştıracak tedbirler alır. (23/1)” denilmek suretiyle bu tedbirlerin daha ziyade önleyici tedbirler olduğu anlaşılmaktadır. Bu tedbirler: *“gerektiği takdirde mağdurun acil tıbbi bakım ve tedavisinin yapılmasını ve adli raporların alınmasını sağlar; saldırganın ve/veya şiddeti uygulayanın, mağdurun ev, iş, okul ile düzenli olarak görüştüğü arkadaşlarından ve gittiği sosyal aktivite mekanlarından uzak durmasını sağlar; mağdura yakın fiziki güvenlik sağlar, mağduru ve varsa çocuklarını bir Yurt veya Sığınma Evine veya güvenli bir yere yerleştirmek için Şiddeti Önleme ve Danışma Merkezleri ile işbirliği yapar”* şeklinde düzenlenmiştir. Tedbirlerin içeriğine bakıldığında 6284 sayılı Kanun’da yer alan mülki amirlere tanınmış koruma tedbirleri (m.3) ile hâkim tarafından verilecek önleyici tedbir kararlarının (m.5) bir karışımı halinde düzenlendiği dikkatleri çekmektedir.

6284 sayılı Kanunda’da TOCED Yasası’nda olduğu gibi barınacak yer sağlanması, sağlık, psikolojik, hukuki sosyal ve rehberlik, danışmanlık hizmetleri verilmesi öngörülmüşken ancak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde barınma ve korunma tedbirlerinin kolluk tarafından verilmesi sağlanmıştır. Ancak TOCED Yasası’nın ilgili maddesinde söz konusu yetkilerin Polis Şiddete Müdahale Birimleri’ne sağlanması hukuki güvence açısından bir sorun teşkil etse de ilgili Birimin’in konusunda uzman kişiler tarafından oluşturulmuş göz önünde bulundurarak bu yetkilerin ilgili Birim’e tanınması belki de yerinde görülmüştür. Öte yandan TOCED Yasası’nın 23/1. maddesinde Polis Şiddete Müdahale Birimleri’nin *“...mağdurun ev, iş, okul ile düzenli olarak görüştüğü arkadaşlarından ve gittiği sosyal aktivite mekanlarından uzak durmasını sağlar; mağdura yakın fiziki güvenlik sağlar”* şeklindeki düzenlemesi 6284 sayılı Kanun’un 5/1. maddesinde bulunan hâkim tarafından verilecek önleyici tedbir kararlarının (b) (c) ve (ç) bentlerinde yer alan düzenlemelere benzediği görülmektedir. Şiddet uygulayanı mağdurdan uzak durmasını sağlamak onun hareket özgürlüğünü kısıtlayıcı bir eylem olmasından ötürü 6284 sayılı Kanun ile hâkim tarafından alınacak önleyici tedbirler arasında düzenlenmiştir. Bir benzeri düzenlemenin TOCED Yasası’na da kazandırılması yerinde olacaktır.

Tüm bu açıklamalara ek olarak, TOCED Yasası’nda bir dizi başka boşluk da bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi Polis Şiddete Müdahale Birimleri’nin şiddet mağdurunu korumak için aldığı tedbir kararlarına itiraz ile ilgilidir. Örneğin 6284 sayılı Kanun’un 9. Maddesinde hâkimin aldığı tedbir kararlarına yetkili olan Aile Mahkemesi’nde itiraz edilebilmektedir. Bu durum karşısında TOCED Yasası’nın düzenlediği haliyle Yasa’da tedbir kararı alabilen tek makam Polis Şiddete Müdahale Birimi’nde görev alan yetkililer olduğuna göre bu kararlara karşı itiraz merci neresi olacağı sorusu akla gelmektedir. Herhangi bir hukuka aykırı davranışın tespit edilip kişilerin hak ve özgürlüklerini kısıtlayacak derecede kararların alınmasının önüne geçilmesi için önem teşkil eden itiraz mercini düzenleyen bir hükmün Yasa kapsamına alınması bu noktada önem arz etmektedir. Özellikle TOCED Yasası’nın Polis Şiddete Müdahale Birimi’ne tanınan tedbir kararlarının önleyici tedbirler niteliğinde olduğu göz önünde tutulursa bu konunun aciliyeti söz konusu olacaktır. Öte yandan tedbir kararlarının bildirimi ve uygulanması ve tedbir kararlarına aykırılık durumunda ne yapılacağına ilişkin soru işaretleri ortaya çıkmaktadır. Çünkü Yasa’da bu konuyla ilgili herhangi bir düzenleme mevcut değildir.

3.3. Sonuç Yerine: Çözüm Önerileri

Kadına yönelik şiddetin belki de en önemli türünü oluşturan aile içi şiddet, erkek iktidar dünyasının kadınlar üzerindeki tahakkümünün en açık örneklerinden birini oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili mücadele noktasında başı kadın dayanışması çekse de ülkelerin yasal düzenlemeler, yargısal uygulamalar ile mücadeleyi güçlendirmesi beklenmektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için de söz konusu olan bu yöntemi takip etmektir. Fakat yerel mevzuata yansıyan resim bunun tam tersini göstermektedir. Her ne kadar 2011 yılında İstanbul Sözleşmesi’ni aynen kabul eden Onay Yasası Cumhuriyet Meclisince yürürlüğü koyulmuşsa da uygulamada Ceza Kanunu’nda fiilin suç oluşturduğu noktada yetersiz kalışı, bunun da ötesinde özellikle ev içi şiddeti düzenleyen bağımsız bir yasal düzenlemenin bulunmaması işleri daha da karmaşık hale getirmektedir. Her ne kadar 61/2014 sayılı TOCED Yasası genel manada toplumsal şiddetin önlenmesi ve bu bağlamda şiddet önleme ve destek hizmetlerini içeren birimlerin oluşturulmasını öngörse de Yasa’nın uygulama alanı bulmaması şiddete maruz kalan kadınların, çocukların ve kırılgan grupların teke başlarına kalmasına sebep olmaktadır.

Bu noktada ev içi şiddetle mücadele noktasında her şeyden önce uluslararası ve bölgesel sözleşmeler göz önünde bulundurularak yasal düzenlemelere gidilmesi, ilgili yasal düzenlemelerde “kadına yönelik şiddet” ve “ev içi şiddet” kavramlarının tanımlarının yapılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle, 2011 yılında yerel mevzuata dahil edilen İstanbul Sözleşmesi ilgili kurumlar tarafından uygulanmasının önünün açılması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Dairesi’nin (TOCED), tüm şube ve merkezleri ile tam randımanlı çalıştırmak için derhal teşkilatlandırılması kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda atılması gerek adımların başında gelmektedir. TOCED Yasası her ne kadar Polis Şiddet Müdahale Birimleri’ne kadına yönelik şiddetle mücadele noktasında ilgili birimlere bazı yetkiler verse de, özellikle önleyici tedbirlerin yetki merci hâkimler veya mahkemeler olmalıdır. Kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı nitelikte olan önleyici tedbirler anca hâkim veya mahkeme kararları ile güvence altına alınarak hukuka uygun bir biçimde işlevsellik kazanacaktır. Bu noktada tedbirlere karşı itiraz merciinin oluşturulup ilgili yasada yer alması önem arz etmektedir.

Yine TOCED Yasası’nda düzenlenen fakat uygulama alanı bulmayan kadın sığınma evlerinin kuruluşu, Alo 183 İhbar Hattına altyapı kazandırılması, emniyet teşkilatı bünyesinde kurulan Kadına Yönelik Şiddete Müdahale Şubesi’nin, önceki dönemlerde olduğu gibi her ilçede faaliyet göstermesi ve bu birimde çalışan polis memurlarının düzenli olarak özel eğitime tabi tutulması kadına yönelik şiddet vakalarının önüne geçilmesinde etkin rol oynamaktadır. Son olarak, kadına yönelik şiddet, ev içi şiddet ve toplumsal cinsiyet konularında toplumun bilgilendirilmesi, sosyal ve toplumsal politikalar üzerinde yoğunlaştırılmasını gerekmektedir; Toplumsal cinsiyet eşitliği başta olmak üzere insan hakları eğitimi derslerinin okullarda zorunlu hale getirilmesi bu noktada akla ilk gelen örneklerden biri olacaktır.

REFERANSLAR

- Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 71(1), 27-41.
- Akkaya, ŞAHİN G. (2010). Aile İçi Şiddet Kavramı ve Aile İçi Şiddetin Uluslararası ve Ulusal Hukuki Belgelerdeki Düzenlemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, Aliye M. (2006). Aile İçi Şiddet, Kadının ve Çocuğun Korunması, Ankara: Elma Yayınevi. Bilimler Enstitüsü.
- Bölükbaşı, Ö. (2015). 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Kapsamında Kadının ve Aile Bireylerinin Korunması, Ankara: Yetkin Hukuk Yayınları.
- Canikoğlu, S. K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun). *Ankara Barosu Dergisi* (3), 355-378.
- Cansunar, N. (2001). Aile içi Şiddet. *Adli Tıp Dergisi*, 2 (1), 53-55.
- Demirkır Ünlü, M. (2013). Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet - İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Dumrul, C. (2013, Ocak 1). Katil Erkek Aklının “Delilik” Oyunlarından Bilinçli Kadın Düşmanlığına Uzanan Bir Davalık Serüveni: Nejla Yıldız Cinayeti. *Sosyalist Feminist Kolektif*.
- Gülümser, G., Tunalı, G., Akduman, B., Cantürk, G. (2004). Aile İçi Şiddet ve Hukuki Düzenlemeler. *Adli Psikiyatri Dergisi*, 1 (4) 17-30.
- Korkut, Owen F. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara.
- Karınca, E. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddete İlişkin Hukuksal Durum ve Uygulama Örnekleri, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Projesi, 3-4.
- Ludgren, E. (2022, Eylül). Şiddetin Normalleştirilmesi. Beyoğlu, İstanbul: Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı.
- Mellberg, N. (2004). Men's violence against women: Visible mothers and invisible children. Doctoral disseration. Uppsala Universitet.
- Memiş, E. (2014). Ekonomik Şiddet Kapsamında Karşılıksız Emek, Kadınların ve Kız Çocuklarının İnsan Hakları. *Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddet*, Savaş Yayınevi, 167-178.
- Moroğlu, N. (2012, Mart-Nisan), Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddet - İstanbul Sözleşmesi'nin Ulusal Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 357-380.
- Muehlenhard, C. L., & Peterson, Z. D. (2004). Conceptualizing sexual violence: Socially acceptable coercion and other controversies. In A. G. Miller (Ed.), *The social psychology of good and evil* (pp. 240–268). The Guilford Press.
- Özdamar, D. (2009). CEDAW Sözleşmesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Sarı, K. Seyhun (2010). Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Aile Mahkemeleri Bağlamında Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sayın, A. (2021, Nisan 29). TBMM'ye sunulan Hacettepe araştırması: 10 kadından 4'ü şiddete maruz kalıyor. BBC NEWS Türkçe, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56927855#:~:text=Kaptano%C4%9Fu'nun%20verdi%C4%9Fi%20bilgiye%20g%C3%B6re,%C3%BC%20de%20fiziksel%20%C5%9Fiddet%20ma%C4%9Fduru>

Wollstonecraft, M. (2017). Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi, (Çev. Hakyemez, Deniz) İstanbul.

TOPLUMSAL CİNSİYET PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE NAFKA HAKKI

Ecem Güneş Gümüşer, Arş. Gör.

Sosyal Hizmet Bölümü, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul Üniversitesi - Cerrahpaşa, Türkiye

Email: ecem.gumuser@iuc.edu.tr

Orcid No: 0009-0001-6800-752X

1. GİRİŞ

Feminist perspektife göre nafaka hakkı, Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de gitgide ücretli ve ücretsiz emek ayrımı temelinde kutuplaşan sosyal politika ve hizmetler etkisiyle sistematik olarak değersizleştirilen kadın emeğinin görünmezliğinin hukuki düzlemde tanınması yoluyla boşanma sonrasında eşitlikçi bir zemin sağlamayı amaçlayan temel hukuki düzenlemelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’de nafaka hakkı, boşanma sonrası ortaya çıkan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan hukuki bir düzenleme olarak kabul edilmekte ve farklı türleri bakımından (iştirak, tedbir ve yoksulluk nafakası) çeşitli düzenlenme amaçları taşımaktadır. İştirak nafakası, çocuğun bakım ve eğitim giderlerini karşılamak üzere düzenlenirken; tedbir nafakası, boşanma davası süresince ekonomik zorluk yaşayan eşin ve çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen geçici bir nafaka türüdür (TMK md.169). Yoksulluk nafakası ise, daha ağır kusuru olmayan ve boşanma sonrası kusur durumu gözetilerek ve tarafların ekonomik koşulları değerlendirilerek yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalan tarafın mali açıdan desteklenmesini amaçlamaktadır (TMK md.175). Türkiye’de nafaka hakkına dair tartışmalar, neoliberal politikalara bağlı olarak otoriterleşen devletin dayandığı bir kurgu olarak ‘aile’nin pratik edilmesini namümkün kılan boşanmaya karşı çoğunlukla sağ popülist söylemlerle yürütülmekte; ancak bu nafakaların düzensiz ödendiği ya da sembolik düzeyde kaldığı göz önüne alındığında süresiz nafakaya ilişkin kamuoyunda oluşan olumsuz algıların gerçeklikle örtüşmediği görülmektedir. Kadın Dayanışma Vakfı (2024) izleme raporu Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme kararının nafaka hakkına erişimi zayıflattığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini artırdığını ortaya koymaktadır. Kadınların iş gücüne katılım oranının düşüklüğü, güvencesiz çalışma biçimleri ve bakım emeğinin büyük ölçüde kadınların sorumluluğunda olması, nafakanın kadınlar açısından yaşamsal önemini artırmaktadır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2019; KONDA, 2020; Kadın Dayanışma Vakfı, 2024; Sands ve Nuccio, 1989). Çocukların bakım sorumluluğunun çoğunlukla kadınlara ait olduğu hanelerde, iştirak ve tedbir nafakalarının sıklıkla kadınlar lehine kararlaştırıldığı gözlemlenmektedir (Kadın Dayanışma Vakfı, 2019; KONDA, 2020; Kadın Dayanışma Vakfı, 2024). Ayrıca nafaka kararları, tarafların ekonomik durumları ve yoksulluk riski gibi kriterlere göre belirlemekte; süresiz nafaka ise ancak sınırlı ve istisnai durumlarda uygulanmaktadır (Kadın Dayanışma Vakfı, 2019; KONDA, 2020; Kadın Dayanışma Vakfı, 2024). 2025 yılı ilk çeyreğinde %36 olan kadınların iş gücüne katılım oranı (TÜİK, 2025) ile birlikte düşünüldüğünde nafakanın çoğunlukla kişilerarası bir yükümlülükten öte sosyal güvenlik işlevi taşıyan bir sosyal politika aracı olarak değerlendirilmesi gerekliliği kendini göstermektedir (Mor Çatı, 2023). Bu nedenle nafaka hakkının etkili biçimde hayata geçirilebilmesi, yalnızca yasal çerçeveye sınırlı olmayıp, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlar üzerindeki kişisel, kişilerarası ve yapısal tezahürleriyle doğrudan ilişkilidir.

2. FEMİNİST MÜCADELE ALANI OLARAK NAFKA HAKKI

Nafaka hakkına ilişkin siyasal ve ideolojik tartışmalar, çoğu zaman kadınlara atfedilen geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini yeniden üreten bir söylemsel zemin üzerinde yürütülmektedir. Bu tartışmalarda nafaka, kadınların erkeklere ekonomik bağımlılığına işaret eden bir ayrıcalıklı gibi sunulmakta; böylece toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yapısal niteliği görünmez kılınarak, kadınların ekonomik özneliliğini zayıflatan ve devlet destekli muhtaçlık kriterlerinin öncelendiği bir politika çerçevesi inşa edilmektedir. Bu türden yaklaşımlar, toplumsal cinsiyet temelli yeniden üretim ilişkilerinde devletin aktif sorumluluğunu dışarıda bırakarak, kadınları bakım emeğinin başat taşıyıcısı olarak konumlandırmaya devam etmektedir. Ancak kamuoyunda sıklıkla dile getirilen “bir günlük evlilik sonrası ömür boyu nafaka” gibi sağ popülist ve ataerkil söylemler, hukuki ve istatistiksel temelden yoksun olmakla birlikte, nafaka hakkını hak olmaktan çıkararak bir ayrıcalık ya da sömürü aracı gibi yeniden çerçevelemekte; patriyarkal düzenin sürdürülebilirliği için hukuku araçsallaştıran ve kadınların “muhtaç değil, hak sahibi” özneler olarak tanınmasını engelleyen bir ideolojik işleve sahiptir.

Nitekim 2016 tarihli Meclis Araştırması Komisyonu Raporu (TBMM, 2016) nafakaya ilişkin, nafaka süresinin evlilik süresiyle orantılı biçimde sınırlandırılması ve nafaka yükümlülüğünün bir devlet fonu aracılığıyla ikame edilmesi gibi öneriler ortaya koyarak kadınların hak temelli taleplerinden uzaklaşarak yeniden muhtaçlık kategorileri üzerinden tanımlayan bir sosyal politika yaklaşımını benimsemektedir. Feminist literatürde bu tür öneriler, kadınların özneliliğini sınırlayan ve bakım emeğini yeniden kadınların üzerine yıkan politikalar olarak eleştirilmekte; bu politikaların patriyarkal toplumsal cinsiyet rejimi içinde devletin tarafsız değil, düzenleyici ve yeniden üretici bir aktör olarak konumlandığını göstermektedir. Özellikle “evlilik süresi kadar nafaka” anlayışı, kadınların ev içi görünmeyen emeğini yok saymakta ve bu emeğin toplumsal telafisini ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda nafaka hakkını, kadınların adalet ve yaşam hakkı mücadelesi bağlamından koparıp, yardıma muhtaç edilgen öznelere dönüştüren bir söylem çerçevesine sıkıştırmaktadır.

Boşanma ve nafaka düzenlemeleri gibi kadınların yaşamlarını doğrudan etkileyen yasal değişiklikler, uzun süredir kamuoyunda tartışılmakta; ancak bu süreçlerde kadınların hak temelli mücadelesini yürüten bağımsız sivil toplum kuruluşlarının görüşleri sistematik biçimde dışlanmaktadır. Feminist sosyal politika perspektifinden bakıldığında bu dışlanma, yalnızca bir katılım eksikliği değil; aynı zamanda patriyarkanın, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesini meşruiyet dışına itme stratejisi olarak okunmalıdır. Nitekim Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden tek taraflı olarak çekilmesi, kadınların kazanılmış haklarının, toplumsal hareketlerin uzun soluklu mücadelesine rağmen, devlet politikaları eliyle geri alınabileceğini ve bu sürecin toplumsal cinsiyet karşıtı söylemlerle meşrulaştırıldığını açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu örnek, feminist refah rejimi analizinde sıklıkla vurgulanan bir yapısal olguyu doğrular: Devletin tarafsız bir düzenleyici değil, ataerkil yapının yeniden üretiminde aktif bir rol oynayan cinsiyetli bir aktör olduğu gerçeği.

Dünya Ekonomik Forumu’nun 2024 yılı Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi (WEF, 2024) içerisinde Türkiye’nin 127. sırada yer alması, bu yapısal eşitsizliklerin yalnızca söylem düzeyinde değil, kurumsal ve politik düzeyde de derinleştiğini göstermektedir. TÜİK (2025) İşgücü istatistiklerine göre kadınların iş gücüne katılım oranı, evlilik ve annelikle birlikte ciddi biçimde düşerken; erkeklerin istihdamda süreklilik oranı, kadınların bakım sorumluluğunun toplumsal olarak "doğallaştırılması" sayesinde korunmaktadır. Bu durum, refahın organizasyonunda bakım emeğinin aile içinde ve esas olarak kadınlara yüklenmesi yoluyla devletin sosyal sorumluluktan çekildiği bir "ev temelli bakım rejimi"ne işaret etmektedir. Kadınlar kamusal istihdamda yer aldığı dahi, çoğunlukla güvencesiz, düşük ücretli ve esnek istihdam biçimlerine sıkışmaktadır. Bu durum, kadınların yalnızca ekonomik kaynaklara erişim değil, aynı zamanda emeğin değerinin tanınması, toplumsal temsil ve hak temelli katılım bakımından da sistematik olarak dışlandıkları bir yapının sürekliliğine işaret etmektedir (Fraser, 1997). Atasü Topçuğlu (2009)’na göre de emeğin değerinin tanınmaması süreci bir bilinçli saklama sürecidir. Bu süreçte bakım emeği kadın için “doğallaştırılmakta” ve dolayısıyla devletin sorumluluğundan çıkarılmaktadır. Bilinçli saklama sürecine eş zamanlı saklayarak değersizleştirme (Atasü Topçuğlu, 2009) süreci de eşlik etmektedir. Saklayarak değersizleştirilen bakım emeği sevgi ve fedakarlık üzerinden tanımlanarak ekonomik değeri de inkar edilmiş olmaktadır.

Kadınların emeğinin nasıl sistematik olarak görünmezleştirildiği ataerkil, neoliberal yapılar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin aileci politikaları ve medeni hukuk düzenlemeleri üzerinden nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda, boşanma ve nafaka politikaları etrafında şekillenen siyasal tartışmalar, yalnızca hukuki teknik düzenlemeler değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliğini belirleyen yapısal mekanizmaların yeniden üretildiği politik müdahale alanlarıdır. Kadınların kamusal yaşamın öznesi olarak tanınmadığı, eşitsizliğe karşı geliştirilen mücadele araçlarının siyaseten dışlandığı ve toplumsal bakımın kolektifleştirilmediği bir düzende nafaka gibi haklar bile istikrarsızlaştırılırken, feminist sosyal hizmet, bu müdahale alanlarını yalnızca eşitlik ilkeleri üzerinden değil, aynı zamanda kadınların güçlenmesini ve bakım emeğinin kolektif biçimde üstlenilmesini sağlayacak yapısal dönüşümler üzerinden ele almaktadır (Atasü Topçuğlu, 2009; Fook, 2002).

Aynı zamanda bir başka sorun alanı ise, nafaka hakkına ilişkin yasal haklar mevcut olmasına rağmen, bu düzenlemelerin pratikte ne ölçüde karşılık bulduğu konusudur. Nafaka ödemelerinin yaklaşık %66’sının gerçekleşmemesi (Kadın Dayanışma Vakfı, 2024), örneği üzerinden bu hakkın yalnızca yasal düzlemde tanımlanmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda uygulama pratikleriyle de desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Nafaka ödemelerinin düzensizliği, mahkeme kararlarının yetersizliği ve yaptırımların caydırıcılıktan uzak oluşu, kadınların fiilen nafaka hakkından yararlanmasını güçleştirmekte olup kadınların adalete erişimi çeşitli engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Kadın Dayanışma Vakfı’nın (2024) raporu, İstanbul Sözleşmesi’nden geri çekilmenin nafaka hakkına erişim

üzerindeki olumsuz etkilerini ve bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nafaka tartışmalarının merkezinde yer aldığını göstermektedir. Yargı organlarında bazı hakimlerin yoksulluk nafakası bağlamaktan imtina etmeleri, erkeklerin gelirlerini gizleyerek nafaka yükümlülüğünden kaçma yönündeki stratejik davranışları ve ortalama nafaka miktarlarının yaşamı sürdürecektir düzeyin oldukça altında kalması, nafaka hakkının hem uygulanabilirliğini hem de işlevselliğini ciddi biçimde zayıflatmakta (Kadın Dayanışma Vakfı, 2019; Kadın Dayanışma Vakfı, 2024); dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir.

Türk Medeni Kanunu’nun 175. maddesi, nafaka düzenlemesini cinsiyetten bağımsız olarak tanımlıyor görünse de toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadınların ev içi ücretsiz emek yükü ve formel istihdama katılımın önündeki yapısal engeller göz önüne alındığında, bu düzenlemenin neden çoğunlukla bakım emeği üstlenmiş kadınlar lehine karara bağlandığı ve neden hayati bir işlev gördüğü açıktır. Üstelik nafaka hakkı yalnızca iç hukukla değil, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmesi olan CEDAW ile de tanınmıştır (CEDAW, 2015). CEDAW gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için sözleşmeyi imzalayan devletlerin yalnızca hukuki tanım yapmakla kalmayıp, kadınların toplumsal yaşama eşit katılımını güvence altına alacak önlemleri alması gerektiğine dair taahhütlerde bulunmasını sağlamaktadır (Kadının İnsan Hakları Derneği). Bu çerçevede, devletin nafaka ödeme yükümlülüğü bulunmamakla beraber, kadınların kamusal yaşama, istihdama ve sosyal güvenlik sistemine eşit katılımını sağlayacak yapısal sosyal politikaları geliştirmek ve uygulamak yönünde açık bir yükümlülüğü bulunmaktadır.

3. SOSYAL REFAHIN TESİSİ VE FEMİNİST SOSYAL HİZMET BAĞLAMINDA NAFKA HAKKINA DAİR ÇIKARSAMALAR

Nafaka hakkına yönelik Türkiye’de yükselen sağ popülist söylemler, nafaka hakkını kriminalize eden bir ideolojik yönelim taşımaktadır. Nafaka hakkı, özel hukuk düzenlemeleri içinde tanımlanan kişiler arası bir yükümlülük olmakla beraber eşitliğin yalnızca maddi kaynakların adil paylaşımıyla değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel tanınma ile sağlanabileceğini ileri süren yeniden dağıtım ve tanıma yaklaşımından hareketle (Fraser, 1997) toplumsal yeniden üretim süreçlerinin cinsiyetli doğası ve bu süreçte kadınlara yüklenen bakım emeğinin tanınması açısından önemli bir mücadele alanı olarak değerlendirilmektedir. Artan küresel eşitsizlikler, farklılıkların tanınmasına yönelik mücadelelerin eşitlik arayışlarının önüne geçmesi ve mevcut düzene alternatif oluşturabilecek inandırıcı bir vizyonun eksikliği, siyasal düşünmeyi eleştirel bir biçimde yeniden ele almayı zorunlu kılmaktadır. Filozof Nancy Fraser (1997)’a göre, bu çıkmazı aşmanın yolu, "postsosyalist sağduyu"nın sunduğu yanıltıcı ikilikleri sorgulamaktan geçmektedir. Tanınma politikaları ile yeniden dağıtım politikaları arasında zorunlu bir tercih olduğu yönündeki görüşleri reddeden Fraser, her iki yaklaşımın da güçlü yönlerini içeren bütüncül bir kuramsal ve politik perspektif geliştirilmesini savunmaktadır. Bu bağlamda nafaka, hem ekonomik

kaynaklara erişimin hem de kadınların görünmeyen emeğinin kamusal düzeyde kabul görmesinin kesişim noktasında yer almaktadır.

Nafakaya ilişkin hukuki ve yapısal düzenlemeler, kadınların ekonomik koşullarını doğrudan etkilemenin yanı sıra toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından biçimlenmekte ve toplumsal cinsiyet ilişkilerini biçimlendirmekte olduğundan hakkın kullanımı bakımından tartışmalarda toplumsal cinsiyet boyutunun ihmal edilmekte olması politiktir. Bu bağlamda, kadınların ücretli işe erişimi ile bağımsız bir hane kurma ve sürdürme kapasitelerinin sosyal politikalar aracılığıyla desteklenmesi, feminist sosyal hizmet uygulamalarında tamamlayıcı ve belirleyici boyutlar olarak öne çıkmaktadır. Benzer bir odakla toplumsal cinsiyet boyutunun ihmal edildiği karşılaştırmalı refah devleti analizlerinin toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden yapılandırılması gerekliliğini vurgulayan Ann Orloff (1993), devlet ile piyasa ilişkileri boyutu aileyi de kapsayacak biçimde genişletildiğinde, toplumsal cinsiyetin kurumsal düzenlemelerdeki konumunun açık biçimde görünür hale geldiğini ortaya koyar. Boşanma sonrası yalnızca medeni hukuk normlarının değil, aynı zamanda devletin refah organizasyonu biçiminin ve içinde yer aldığı toplumsal cinsiyet rejiminin doğrudan bir yansıması (Orloff, 1993) olan nafaka uygulamaları, kişilerarası bir yükümlülük olmanın ötesinde toplumsal cinsiyet eşitliği ile doğrudan ilişkili yapısal bir meseledir. Almanya, İsveç, ABD ve Fransa örnekleri üzerinden Esping-Andersen’in (1990) sınıflandırmasına uygun biçimde yapılan karşılaştırmalı analiz, nafaka sistemlerinin nasıl farklı refah rejimi modelleri içinde yerleştiğini ortaya koymak üzere ele alınmaktadır.

Almanya, korporatist refah devleti modelinin karakteristik bir örneği olarak, boşanma sonrası nafaka düzenlemelerini Türkiye’ye benzer şekilde şekillendirmektedir. Bu doğrultuda, “eş nafakası” (Unterhalt), tarafların gelir düzeyleri esas alınarak değerlendirilmektedir. Nafakanın süresi ve miktarı belirlenirken evlilik süresince sürdürülen yaşam standardı, sağlık durumu ve gelir elde etme kapasiteleri göz önünde bulundurularak hem süreli hem de süresiz olarak düzenlenebilmektedir. Süreli nafaka, nafaka alacaklısının istihdam olanaklarını geliştirmesi ve ekonomik özerklik kazanması amacıyla hükmedilmektedir. Öte yandan, yaşlılık, sağlık sorunları ya da bakım yükümlülüğü gibi nedenlerle çalışması mümkün olmayan eşler için süresiz nafaka uygulanabilmektedir. Çocuk nafakasından ise ebeveynlerin ekonomik durumu ve çocuğun bireysel ihtiyaçları temel alınarak çocuğun fiili bakımını üstlenmeyen ebeveyn, çocuğun yaşam giderleri, eğitimi ve temel ihtiyaçları için düzenli mali katkı sağlamakla yükümlü tutulmaktadır (Kreyenfeld vd., 2023). Almanya’da boşanma sonrası emeklilik hakkı paylaşımı (Versorgungsausgleich), aile hukukunun temel unsurlarından biridir ve boşanmayla birlikte eşler arasında adil bir gelir paylaşımını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Bu düzenleme, taraflardan birinin ev içi emek ya da bakım sorumlulukları nedeniyle çalışma yaşamına sınırlı katıldığı durumlarda, emeklilik güvenliğini teminat altına almayı hedeflemektedir. Versorgungsausgleich, eşlerin evlilik süresi boyunca edindiği emeklilik haklarının (rentenanwartschaften) adil bir biçimde bölüştürülmesini ifade etmektedir. Bu kapsamda yasal emeklilik sigortaları, özel emeklilik sigortaları

ve mesleki emeklilik sistemleri dikkate alınmaktadır. Uygulama, Federal Emeklilik Sigortası Kurumu (Deutsche Rentenversicherung) ve diğer ilgili emeklilik kurumlarının bilgileri doğrultusunda aile mahkemesi tarafından yürütülmektedir. Evlilik süresi boyunca her iki eşin biriktirdiği emeklilik hakları hesaplanmakta, ardından bu haklar eşitlenmektedir. Örneğin, evlilik süresince yalnızca bir eş yüksek düzeyde emeklilik hakkı kazanmışsa, diğer eşin ise düşük ya da hiç emeklilik hakkı olmamışsa, mahkeme bu farkı telafi ederek daha az hakka sahip olan eş lehine bir aktarım yapılmasına karar vermektedir. Bu şekilde, her iki taraf da evlilik süresince edinilmiş emeklilik haklarından eşit biçimde yararlanma hakkı elde etmektedir (Kreyenfeld vd., 2023).

İsveç, sosyal demokrat refah devleti modelinin örneklerinden biri olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen sosyal politika anlayışıyla dikkat çekmektedir. Bu modelin hukuki temeli, *İsveç Anayasası* (1974) ve *Aile Yasası* (Föräldrabalken) gibi temel düzenlemelere dayanmaktadır. Anayasa’nın 1. Bölüm 2. Maddesi, toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılığı açıkça yasaklamakta; 2. Bölüm 15. Maddesi ise evlilik ve aile ilişkilerinde eşitliği güvence altına almaktadır. 1998 yılından bu yana yürürlükte olan ortak velayet zorunluluğu ve boşanma durumunda mal varlığının eşit (50/50) paylaşımı gibi düzenlemeler, aile hukukunda eşitliği kurumsallaştırmaktadır. Ayrıca ebeveyn iznine her iki ebeveynin eşit hakla erişimi sağlanmaktadır. 2006 tarihli *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Yasası* ise kamu kurumlarında zorunlu cinsiyet kotaları ve aile içindeki cinsiyet temelli ayrımcılıkla mücadeleyle yönelik mekanizmalar içermektedir (Markovich ve Shardakova, 2024; Hertegård, E. 2024). Feminist refah devleti kuramı perspektifinden bakıldığında, İsveç’te sosyal politikalar, bakım emeğini kamusal alanın sorumlulukları arasına dâhil etmesi bakımından toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yapısal düzeyde dönüştürmeyi hedefleyen bir anlayışla toplumsal cinsiyet rejiminin yeniden yapılanmasını da amaçlamaktadır. Bu bağlamda İsveç, yalnızca refah dağılımında değil, toplumsal cinsiyet eşitliğinin anaakımlaşmasında da model olarak değerlendirilmektedir. İsveç’in tek ebeveyn haneler gibi farklı aile formlarını kapsayan aile destek sistemi, hak temelli ve kapsayıcı yapısıyla dikkat çekmektedir. Her ebeveyn için 90 günü ayrılmış toplam 480 günlük ücretli ebeveyn izni, maaşın %80’i oranında (ayda en fazla 1000 avroya kadar) ödeme ile desteklenmekte ve 2023 itibarıyla erkeklerin bu haktan yararlanma oranı %96’ya ulaşmıştır. Erken çocukluk eğitimi altyapısı da oldukça yaygındır; 1 ila 5 yaş arası çocukların %98’i kamu destekli okul öncesi kurumlara kayıtlıdır. Bu hizmetin maliyeti, aile gelirinin en fazla %3’ü ile sınırlandırılmıştır. Vergilendirme sistemi ise bireysel temelde işlemekte ve bakım hizmetleri için vergi indirimi sunulmaktadır (Ivanii, 2025).

Liberal refah devleti modelinin tipik bir örneğini oluşturan Amerika Birleşik Devletleri’nde nafaka uygulamaları, merkezi bir sistem yerine eyalet bazında düzenlenmekte ve bu nedenle oldukça parçalı ve farklılaşmış bir görünüm arz etmektedir. Uygulamada nafaka genellikle geçici, sınırlı süreli ya da “rehabilitatif” nitelikte tanımlanmakta; süresiz nafaka uygulamaları ise 2010’lu yıllardan itibaren birçok eyalette kısıtlanmıştır; nafakanın miktarı ve süresi belirlenirken evlilik süresi ve tarafların gelir düzeyleri

gibi ölçütler esas alınmıştır. Bununla birlikte, pratikte nafaka alımı cinsiyet temelli bir dengesizlik üretmekte; boşanma sonrası kadınların büyük bir kısmı ya hiç nafaka almamakta ya da yalnızca sembolik düzeyde ödemelerle sınırlı kalmaktadır. Nafaka ödemelerinin tahsiline ilişkin kurumsal destek mekanizmalarının yetersizliği, özellikle eş nafakası alanında kadınları bireysel düzeyde hukuki mücadele yürütmeye zorlamakta ve bu durum, nafaka hakkının etkin işlemlerini engellemektedir (McMullen, 2011; Singer, 2008). Bu bağlamda ABD’deki nafaka rejimi, liberal refah devletlerinin bireyci politika yaklaşımı doğrultusunda, toplumsal cinsiyet temelli yapısal eşitsizlikleri dikkate almayan bir politika biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Fransa’daki boşanma sonrası mali düzenlemeler, geleneksel nafaka uygulamalarından farklı olarak, "prestation compensatoire" adı verilen tazminat temelli bir sistem üzerine kuruludur. Bu sistem, boşanma nedeniyle eşler arasında oluşabilecek yaşam standardı farklılıklarını dengelemeyi amaçlar ve genellikle tek seferlik bir ödeme şeklinde gerçekleştirilir. Bu uygulama, Fransız Medeni Kanunu’nun 270 ve devamı maddelerinde düzenlenmiştir. "Prestation compensatoire", evlilik süresince kariyerinden feragat eden veya ev içi sorumlulukları üstlenen eşin, boşanma sonrası ekonomik dezavantajlarını telafi etmeyi hedeflemektedir (Bidaud-Garon, 2019). Ödemeler genellikle toplu bir meblağ olarak yapılır; ancak bazı durumlarda, özellikle ödeme gücünün sınırlı olduğu hallerde, belirli bir süreye yayılan taksitler veya ömür boyu süren ödemeler de söz konusu olabilir. Bu tazminatın miktarı ve ödeme şekli, evliliğin süresi, eşlerin yaşları, sağlık durumları, mesleki nitelikleri ve boşanma sonrası öngörülen yaşam koşulları gibi çeşitli kriterler göz önünde bulundurularak hakim tarafından belirlenmektedir. Bu sistem, Fransa’nın karma refah rejimi içinde, kişilerin boşanma sonrası ekonomik güvenliğini sağlamayı hedefleyen sosyal politika mekanizmalarıyla desteklenmektedir. Özellikle kadınların evlilik süresince üstlendikleri bakım emeği ve ev içi sorumlulukların ekonomik karşılığının tanınması, bu yaklaşımın temelini oluşturur (Bidaud-Garon, 2019).

Karşılaştırmalı analiz, nafaka sistemlerinin yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda refah devleti modellerinin toplumsal cinsiyet rejimleriyle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir (Orloff, 1993). Almanya’da emeklilik hakkı paylaşımı, İsveç’te kamusal bakım hizmetleri, Fransa’da tazminat sistemi gibi uygulamalar, Türkiye için dönüşüm potansiyeli taşıyan örnekler sunmaktadır. Ancak bu yapılar hayata geçirilene kadar, mevcut nafaka hakkının zayıflatılması yerine, toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek biçimde güçlendirilmesi gerekmektedir. Türkiye’de nafaka uygulamaları, kadınların boşanma sonrası ekonomik öznelliklerini sürdürebilmeleri açısından önemli bir destek mekanizmasıdır. Ancak bu mekanizma, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yapısal düzeyde tanınmaması ve bakım emeğinin kamusal sorumluluk alanına taşınmaması nedeniyle, kadınların yaşamlarını sürdürebilmesi için neredeyse tekil bir dayanak noktasına indirgenmektedir. Meta dışılık boyutunun bakım emeğinin cinsiyete dayalı işbölümünü görünmez kıldığını ve sosyal hakların kadınlar ile erkekler üzerinde farklı etkiler yarattığını vurgulayan Orloff (1993)’un anaakım

sosyal politika ve refah devleti tartışmalarına getirdiği feminist eleştiriler açısından bakıldığında, nafaka kişilerarası bir özel hukuk yükümlülüğü olmakla birlikte, kadınların bakım emeğine dayanan eşitsiz yeniden üretim ilişkilerine kamusal düzeyde müdahale edilmemesi, devletin bu alandaki sorumluluklarını kadınlara yüklemeye devam ettiğini göstermektedir. Devlet-piyasa-aile ilişkileri ekseninde refahın organizasyonuna bakıldığında, sosyal hizmetlerin kurumsal olarak eksikliği ve bakımın piyasalaştırılmaması nedeniyle yaşamsal bir hak haline gelen nafaka hakkına sağ popülist söylemler yoluyla müdahale edilerek patriyarkal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan bir sosyal yardım mantığının işletildiğine işaret etmektedir. Orloff (1993)’un vurguladığı gibi, bakım emeğinin kolektif biçimde üstlenilmediği, sosyal hakların yeniden dağıtım temelinde düzenlenmediği ve kadınların yurttaşlık haklarının güvence altına alınmadığı koşullarda, süresizliği üzerinden tartışılarak ya da devlet tarafından sosyal yardımlara indirgenerek feminist mücadele bağlamından koparılmaya çalışılan nafaka hakkı tek başına eşitsizliği ortadan kaldırmakta yetersiz kalmakta; aksine, eşitsizliğin sürekliliğini maskeler hale gelebilmektedir (Daly ve Lewis, 2000). Böylesi bir yapı içerisinde nafakanın kendisi dahi, sağ popülist aileci söylemlerle kriminalize edilmekte; boşanma sonrasında “cezalandırılması gereken” özne olarak kadın yeniden inşa edilmektedir. Devlet, nafaka hakkını koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği gibi, ataerkiyle ittifakı pekiştirerek, kadınları hak öznesi değil, aile içi sorumlulukların taşıyıcısı olarak konumlandırmaktadır. Böylece nafaka, kadınların hayatta kalabilmek için mücadele verdiği temel bir araç haline gelirken, aynı zamanda patriyarkal düzenin kadınların üzerindeki denetimini sürdürdüğü bir politik gerilim alanına dönüşmektedir.

Nafaka hakkının politik gerilim alanına dönüştürülmesi, devletin toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere karşı sosyal politikalar üretmedeki isteksizliği ve sosyal hakları bireysel mücadeleye indirgemesiyle doğrudan ilişkilidir. Oysa Türkiye'nin kamusal bakım hizmetlerinin zayıf olduğu ve bakım yükümlülüğünün büyük oranda kadınların özel alanına bırakıldığı bir bakım rejimi ile birlikte düşünüldüğünde kadınların bakım emeği nedeniyle sınırlan(dırıl)an ücretli emeğe katılımına dikkat çekmenin kendisi, nafakayı sosyal hakların tamamlayıcı bir ögesi olarak konumlandırır (Ordoff, 1993). Sosyal refah sistemlerinin kadınların bakım emeğini görmezden geldiği durumlarda nafaka gibi hukuki düzenlemelerin üstlenebileceği yeniden üretim süreçlerini dengeleyici rol, nafaka hakkını bazı durumlarda kadınlar için hayati bir ekonomik güvence aracı haline getirmektedir (Fraser, 1997). Sosyal hizmet uygulamaları bağlamında nafaka, çoğunlukla kadınların bireysel çabalarıyla sürdürmek zorunda kaldığı, sosyal adalet ile bağı görünmezleştirilen bir alan olarak öne çıkmaktadır. Ancak burada vurgulanması gereken ilk nokta, nafakanın hukuki niteliğinin doğru kavranmasıdır: nafaka, bir sosyal yardım biçimi değil, medeni hukuk çerçevesinde kişilerarası düzeyde düzenlenen hukuki bir haktır (Bakırcı, 2019). Bu noktada sosyal hizmetin rolü, güçlendirici ve hak temelli yaklaşımı merkeze alarak nafaka gibi hakların yalnızca hukuki olarak tanımlanmış olmasını değil, aynı zamanda bu hakların fiilen kimler tarafından erişilebilir olduğu sorusunu da merkeze almaktır. Bu noktada feminist ve baskı karşıtı sosyal hizmet yaklaşımları, sosyal hizmetin uygulama alanlarını yalnızca bireysel danışmanlık ya da

yönlendirme değil, yapısal eşitsizliklerin dönüşümü üzerinden kurar (Dominelli, 2021; Dominelli, 2024). Nafaka hakkına erişimde toplumsal cinsiyetin yanı sıra sınıf, etnisite, engellilik ve göçmenlik gibi çoklu eşitsizlik eksenlerinin belirleyici olduğu çerçevesinde sosyal hizmetin, nafakanın erişilebilirliğini farklı kadınlık deneyimlerine sahip kadınların maruz bırakıldıkları kesişimsel eşitsizlikler üzerinden ele alması gerekir. Göçmen, engelli ya da yoksulluk içinde yaşayan kadınlar, hukuki bilgiye ve başvuru süreçlerine erişimde sistematik engellerle karşılaşmakta; bu da nafaka hakkını hak temelli bağlamdan uzaklaştırarak ayrıcalıklı konumda bulunan bazı kadın grupları için işleyen bir destek mekanizmasına dönüşmesine neden olmaktadır (Crenshaw, 1989). Böylece nafaka, görünürde eşit bir hak olsa da, uygulamada toplumsal eşitsizlikleri yeniden üretmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin, yalnızca bireysel yardım sunan bir disiplin değil, aynı zamanda kadınların farklı kesimlerinin nafaka hakkına eşit erişimi savunusu ve bu hakkın yapısal engellerle sınırlandırılması eleştirisi bağlamında -yeniden- konumlanması gerekmektedir. Nafakanın belirli kadınlar için işlevsel olabilmesi, diğerlerinin ise görünmez kalması, sosyal hizmetin sosyal adalet ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde uygulama alanlarını yeniden düşünmesini ve farklı kimlik temelli eşitsizliklere karşı bütüncül bir dönüşüm perspektifi geliştirmesini zorunlu kılmaktadır.

4. SONUÇ

Feminist sosyal politika yaklaşımı, nafaka hakkını yalnızca bir gelir transferi değil, kadınların ataerkil aile yapısı içerisinde maruz bırakıldıkları ikincil konumlara ve bakım emeğinin görünmezliğine karşı geliştirilmiş politik bir müdahale aracı olarak değerlendirir. Bu çerçevede nafaka, kadınların yaşam hakkı, ekonomik öznelliği ve sosyal yurttaşlık statüsünü güvence altına alan yapısal bir koruma mekanizması niteliğindedir. Bu nedenle, nafaka düzenlemelerinin yeniden yapılandırılmasına yönelik her öneri, salt teknik bir hukuk tartışması değil, aynı zamanda kadınların kamusal yaşamdaki konumları, aile kurumunun cinsiyetlendirilmiş işleyişi ve devletin ataerkil sistemle kurduğu ilişki bakımından değerlendirilmelidir. Türkiye’de özellikle son yıllarda kamuoyunda dolaşıma giren “bir günlük evlilik, ömür boyu nafaka” gibi sağ popülist söylemler, nafaka hakkını istismar potansiyeli üzerinden kriminalize ederek kadınların ekonomik bağımsızlık taleplerini itibarsızlaştırmakta ve boşanmanın patriyarkal sistem açısından “tehlikeli” boyutunu kontrol altına alma amacına hizmet etmektedir. Bu söylemler, kadınların kamusal yaşama eşit katılımına değil, aile içi bağımlılık ilişkilerine geri dönmesini hedeflemekte; böylece ekonomik olarak yetersiz, sosyal güvenceye erişimi sınırlı ve karar alma süreçlerinde etkisiz hale getirilmiş kadın figürünü yeniden üretmektedir.

Nafaka hakkının bu şekilde daraltılması, yalnızca bireysel düzeyde ekonomik güvencenin kaybı anlamına gelmemekte; aynı zamanda devletin, kadınların eşit hak öznesi olarak tanınması yönündeki yükümlülüğünü askıya aldığı bir toplumsal cinsiyet karşıtı politika örüntüsünü görünür kılmaktadır. Kadınların ekonomik öznelliklerinin tanınması, zarar veren ve/veya istemedikleri ilişkilerde kalmaya zorlanmalarının önlenmesi ve kendi yaşamlarına dair özerk kararlar alabilmeleri, tek başına bireysel

özgürlük meselesi olarak değil, aynı zamanda eşitlik ve adaletin yeniden inşasına dair kolektif bir talep olarak da değerlendirilmelidir. Bu nedenle, nafaka hakkı üzerindeki siyasal müdahaleler, yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, feminist sosyal politika ve toplumsal yeniden üretim kuramlarıyla birlikte sistemsel olarak analiz edilmeli; kadınların maruz bırakıldıkları yapısal eşitsizlikleri dönüştürmeyi hedefleyen bir perspektifle ele alınmalıdır. Feminist sosyal hizmet yaklaşımı, nafaka hakkını salt bireyler arası bir özel hukuk ilişkisi olarak değil; aksine, toplumsal cinsiyete dayalı yapısal eşitsizliklerin bir tezahürü olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu kapsamda, nafaka hakkının sosyal politika düzleminde eşitlikçi ve dönüştürücü bir biçimde yapılandırılması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bu yaklaşım, nafakanın kadınların ekonomik öznelliğini güçlendirecek, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen ve refahı kolektif sorumlulukla ele alan bir şekilde yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sadece düzenli ödeme mekanizmalarının kurulması değil, aynı zamanda kadınların formel istihdam olanaklarına eşit koşullarda erişimini destekleyecek, bakım emeğini kolektifleştirecek ve sosyal güvenlik sistemlerine dahil olmalarını sağlayacak kapsamlı ve kapsayıcı sosyal politikaların geliştirilmesi gereklidir.

Feminist kuramlar, nafakanın süresizliği tartışmalarından çok, kadınların ekonomik olarak kalıcı biçimde güçlenmelerini mümkün kılacak yapısal çözümler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu nedenle nafaka hakkının korunması, yalnızca geçici bir mali destek değil, kadınların yoksulluğunu önleyici ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasını destekleyen politikalarla bütünleşik bir hak olarak ele alınmalıdır. Feminist hukuk ve toplumsal cinsiyet kuramları, nafaka düzenlemelerinin yalnızca yasal değil, aynı zamanda etik ve politik çerçevesini de tanımlar; bu çerçevede kadınların ekonomik bağımsızlığı, hak öznesi olarak tanınmaları ve erkek egemen düzenin sosyoekonomik ve politik yönlerinin dönüştürülmesi temel hedeflerdendir. Boşanma sonrası nafaka, kadınların aile içindeki konumunu belirleyen ve ev içi bakım emeğine dayalı rollerle sınırlandırılmalarını sürdüren toplumsal cinsiyet rejimleriyle yakından bağlantılıdır. Kadınların görünmez kılınan ücretsiz bakım emeğine sıkıştırılması ve bu emeğin maddi karşılığını tam anlamıyla sağlayamayan, nafaka hakkının yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kamusal yaşama eşit katılım hakkı açısından da kritik bir rol taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle nafaka, kadınların özerk yaşam kurabilmelerine olanak tanıyan ve yapısal eşitsizliklere karşı geliştirilen bir toplumsal mekanizma olarak görülmelidir.

Uygulamada ise toplumsal cinsiyet normları nafaka sistemine doğrudan etki etmektedir. Erkeklerin nafakayı ödeme konusundaki isteksizliği, gelirlerini gizleme pratikleri ve yargı mekanizmalarının bu alandaki zayıf koruma işlevi, kadınların hukuki haklarına fiili erişimini sınırlandırmakta ve adaletin sağlanmasını engellemektedir. Nafaka miktarlarının belirlenmesinde hakim olan toplumsal cinsiyet körü (gender-blind) yaklaşımlar, kadınların tarihsel ve yapısal dezavantajlarını görmezden gelerek, eşitsizliği yeniden üreten bir uygulama pratiği yaratmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamaları, nafaka düzenlemelerini bireysel yardım temelli değil, toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen yapısal

politikalarla ilişkilendirmelidir. Güçlenme temelli feminist sosyal hizmet yaklaşımları, kadınların haklara erişimini kolaylaştıracak, yargı ve sosyal destek sistemlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetildiği bir şekilde işlemlerini teşvik edecek ve kadınların özerkliklerini güçlendirecek biçimde yapılandırılmalıdır (Fook, 2002). Nafaka, bu çerçevede yalnızca ekonomik güvenliğin değil, aynı zamanda kadının sosyoekonomik öznelliğini ve toplumsal bütünleşmesini destekleyen bir araç olarak değerlendirilmelidir.

REFERANSLAR

- Atasü Topçuoğlu, R. (2009). “Kadın emeği nasıl değersizleşir? Enformel alan ve ataerkilliğin eklemleme mekanizmaları: Bilinçli saklama ve saklayarak değersizleştirme.” *Praksis*, 20, 87-104.
- Bakırcı, K. (2019). *Nafaka hakkına müdahale Anayasa’ya ve uluslararası sözleşmelere aykırı*. Türkiye Barolar Birliği Kadın Hukuku Komisyonu (TÜBAKKOM) Nafaka Çalıştayı, Avukat Özdemir Özok Kongre ve Kültür Merkezi, Ankara, Türkiye. https://www.researchgate.net/publication/366605368_Prof_Dr_Kadriye_Bakirci_Nafaka_hakkina_mudahale_Anayasa%27ya_ve_uluslararası_sozlesmelere_aykiri_Interfering_with_the_right_to_alimony_is_against_the_Constitution_and_international_conventions_Turkiye_B
- Bidaud-Garon, C. (2019). *Compensatory Allowance After Divorce in French Law*. <https://international.vlex.com/vid/compensatory-allowance-after-divorce-826923481>
- CEDAW. (2015). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi Kadınların Adalet Erişimlerine İlişkin Tavsiye Kararı <https://www.aile.gov.tr/media/35253/cedaw-33-sayili-genel-tavsiye-karari.pdf>
- Crenshaw, K. (1989). *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics*. University of Chicago Legal Forum: 1(8). <http://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>
- Daly, M., & Lewis, J. (2000). The concept of social care and the analysis of contemporary welfare states. *The British Journal of Sociology*, 51(2), 281–298. doi:10.1111/j.1468-4446.2000.00281.x
- Dominelli, L. (2021). *Baskı Karşısı Sosyal Çalışma Teori ve Pratik*. Nika Yayınevi. Ankara.
- Dominelli, L. (2024). *Feminist Sosyal Hizmet*. Nika Yayınevi. Ankara.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press, New Jersey.
- Fook, J. (2002). *Social Work: Critical Theory and Practice*. SAGE.
- Fraser, N. (1997). *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. Routledge.
- Fraser, N. (2016). Contradictions of capital and care. *New Left Review*, 100, 99–117. <https://newleftreview.org/issues/ii100/articles/nancy-fraser-contradictions-of-capital-and-care>
- Hertegård, E. (2024). *Divorce law reform, family stability, and children's long-term outcomes* (Working Paper). Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy (IFAU). <https://www.ifau.se/globalassets/pdf/se/2024/wp-2024-11-divorce-law-reform-family-stability-and-childrens-long-term-outcomes.pdf>
- Ivanii, O. (2025). Family legal relations in the context of gender equality: Legal protection of women and men. *Legal Horizons*, 24(1), 51-62. https://doi.org/10.54477/LH.25192353.2025.1_pp.51-62
- Kadın Dayanışma Vakfı. (2019). *Yoksulluk Nafakası Raporu*. Ankara. https://kadindayanismavakfi.org.tr/assets/files/nafaka_raporu_2019.pdf
- Kadın Dayanışma Vakfı. (2024). *Yoksulluk Nafakası İzleme Raporu*. Ankara. <https://www.kadindayanismavakfi.org.tr/yayinlar/yoksulluk-nafakasi-izleme-raporu-2024-uzun-versiyon/>

- Kadının İnsan Hakları Derneği. (t.y.). *CEDAW*. <https://kadinininsanhaklari.org/savunuculuk/uluslararası-sozlesmeler-ve-mekanizmalar/cedaw/> (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2025).
- Kelebek-Küçükarslan, G., & Atasü-Topcuoğlu, R. (2024). Women’s high-conflict divorce experiences and access to statutory social services in Turkey. *Affilia: Journal of Women and Social Work*. <https://doi.org/10.1177/08861099241233560>
- KONDA. (2020). *Yoksulluk nafakası dosyası*. <https://konda.com.tr/rapor/19/nafaka-dosyasi>
- Kreyenfeld, M., Schmauk, S., & Mika, T. (2023). The gender pension gap in Germany: is divorce a gender-equaliser? *Ageing and Society*, 43(11), 2700–2720. doi:10.1017/S0144686X21001513
- Markovich, Kh. M., & Shardakova, A. S. (2024). Gender equality in family relations: Legal aspects of protecting the rights of women and men in marriage. *Analytical and Comparative Law*, 5, 193-198. Retrieved from <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/312970/303991>
- McMullen, J. G. (2011). Alimony: What social science and popular culture tell us about women, guilt, and spousal support after divorce. *Duke Journal of Gender Law & Policy*, 19(1), 41–61. Retrieved from <https://scholarship.law.duke.edu/djglp/vol19/iss1/2/>
- Mor Çatı. (2023). *Neden kadınların nafaka hakkına dokunmayın diyoruz?* <https://www.morcati.org.tr/tr/ana-sayfa/22-duyurular/669-nafaka-hakkina-dokunmayin>
- Orloff, A. S. (1993). Gender and the social rights of citizenship: The comparative analysis of gender relations and welfare states. *American Sociological Review*, 58(3), 303–328. <https://doi.org/10.2307/2095903>
- Singer, J. B. (2008). Alimony and efficiency: The gendered costs and benefits of the American alimony system. *University of Maryland Legal Studies Research Paper No. 2008–46*, 1–25. https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1752&context=fac_publications
- Sands, R. G., & Nuccio, K. E. (1989). Mother-Headed Single-Parent Families: A Feminist Perspective. *Affilia*, 4(3), 25-41. <https://doi.org/10.1177/088610998900400303>
- Türkiye Cumhuriyeti. (2001). *Türk Medeni Kanunu* (Kanun No. 4721, 22.11.2001 tarihli ve 24607 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2016). *Aile bütünlüğünü olumsuz etkileyen unsurlar ile boşanma olaylarının araştırılması ve aile kurumunun güçlendirilmesi için alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu raporu*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/467d92ef-288e-48e4-b9d8-a8fac51d9dfc>
- The World Economic Forum (WEF). (2024). *Global Gender Gap Report 2024*. <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2024/in-full/>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). *İşgücü istatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak-Mart,-2025-54069>

SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİMDE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK: TÜRKİYE’DE HPV AŞILARINA ERİŞİM

Havva Kafes, Arş. Gör.

Sosyal Hizmet Bölümü, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Maltepe Üniversitesi, Türkiye

Email: havvanurkafes@maltepe.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-7408-1072

1. GİRİŞ

Sağlık hak ve hizmetlerine erişim, bireylerin sosyoekonomik statüleri, etnik kökenleri, yaşları, cinsiyetleri, cinsel yönelimleri ve/veya cinsiyet kimlikleri sebebiyle eşitsiz ve ayrımcı muameleye maruz bırakılmadığı; temel sağlık hizmetlerinin evrensel bir insan hakkı olarak her tek kişi için güvence altına alındığı bir ideale dayanmaktadır. Ancak sağlık hakkına erişim, büyük ölçüde sosyoekonomik koşullar, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve devletlerin yürüttüğü sosyal politikalarla şekillenen yapısal engeller tarafından sınırlandırılabilir. Özellikle yoksulluk ve yoksunluk içinde olan kadınlar ve marjinalleştirilen gruplar için sağlık hizmetlerine erişim, yalnızca bireysel bir hak meselesi olmanın ötesinde, patriyarkal kapitalist sistemin üretim pekiştirdiği yapısal dinamiklerin bir sonucu olarak ele alınmalıdır.

Türkiye’de prim esaslı bir yapıda şekillenen ve gelir testini temel alan genel sağlık sigortası (GSS) sistemi, düşük gelirli grupların sağlık hizmetlerine sürekli ve eşit erişimini garanti altına almakta yetersiz kalmaktadır. GSS kapsamının dışında bırakılan bazı sağlık hizmetleri, kadınların sosyoekonomik durumları nedeniyle sağlık hakkından tam anlamıyla yararlanmasını engellemekte, özellikle koruyucu sağlık hizmetlerine erişimde ciddi kısıtlamalar yaratabilmektedir. Bu bağlamda kritik bir örnek teşkil eden HPV aşısı Türkiye’de ulusal aşı programı dışında bırakıldığından Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından karşılanmamaktadır. Bu durum, aşının yüksek maliyeti nedeniyle yoksul grupların aşıya erişimini zorlaştırmakta ve toplumun yalnızca belirli kesimlerinin koruyucu sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesine yol açmaktadır. HPV önlenabilir olmasına rağmen, aşıya erişimin sınıfsal ve toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılıklarla şekillenmesi, sağlık hakkını ihlal eden bir yapı yaratmaktadır. Feminist perspektif, HPV aşısına erişimdeki eşitsizlikleri sağlık politikalarının cinsiyetlendirilmiş yapısı bağlamında ele alarak, devletin bu alandaki sorumluluğunu dile getirmektedir.

Türkiye’de yerel yönetimler, HPV aşısına erişim konusunda ulusal düzeydeki eksiklikleri gidermeye yönelik bazı adımlar atmaktadır. Bazı büyükşehir belediyeleri tarafından başlatılan ve belirli kriterlere göre uygulanan ücretsiz HPV aşısı uygulamalarının ulusal düzeyde kurumsallaşmış ve eşitlikçi bir sağlık politikasıyla desteklenmemesi nedeniyle tüm kadınları kapsayacak yaygınlığa ulaşamayışı, HPV aşısına erişimde bölgesel farklılıklar yaratarak hak temelli ve merkezi bir sağlık politikasının eksikliğini görünür kılmaktadır.

Bu çalışma, sağlık hakkına erişimde yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ele alarak, HPV aşısına erişimde mevcut sağlık politikalarının nasıl şekillendiğini ve devletin bu alandaki sorumluluklarını feminist ve eleştirel bir perspektifle incelemektedir. Türkiye bağlamında HPV aşısına erişim politikaları tartışılacak; yerel yönetimlerin ve devletin bu süreçteki rolü değerlendirilecektir.

2. YOKSULLUK VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİ KISKACINDA SAĞLIK HAKKINA ERİŞİM

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 25. maddesi, temel bir insan hakkı olan sağlık hakkını korumak ve geliştirmek üzere toplumdaki her tek kişinin sağlıklı bir yaşam sürme özgürlüğünü devletin en önemli sorumluluklarından biri olarak kabul etmektedir (UN, 1948). Yoksulluk (Üstünsoy, 2023) ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği (Özvarış Bahar, 2014; Karaduman, 2021) gibi toplumsal yapının çeşitli dinamikleri, bireylerin bedensel, zihinsel, sosyal ve ruhsal açıdan tam bir iyilik haline ulaşmalarını hedefleyen sağlık hakkının (Dünya Sağlık Örgütü, 1948) korunabilmesi ve geliştirilebilmesinin önünde birtakım engeller yaratmaktadır. Yoksulluk, kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini engelleyen en önemli etmenlerden biridir. Türkiye’de var olan ekonomik kriz temelinde derinleşen yoksulluk ve ekonomik eşitsizlikler, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan kişilerin sağlık hizmetlerine erişiminde ciddi eşitsizliklere yol açmakta; özellikle koruyucu ve önleyici sağlık hizmetleri, maliyet ve bilgi eksikliği gibi nedenlerle yeterince kullanılamamaktadır. Gelir yetersizliği, kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanma kapasitesini azaltmakta ve bu durum, ataerkil toplumsal yapı içerisinde kadınlar için daha belirgin bir hal almaktadır. Türkiye’de erkeklere kıyasla daha düşük gelir seviyelerine ve daha yüksek işsizlik oranlarına sahip olan kadınlar (TÜİK, 2023), sağlık hizmetlerine sınırlı erişim nedeniyle olumsuz sağlık durumları açısından risk altındadır (Tekin, 2024).

Ataerkil kapitalist sistemin varlığını sürdürdüğü Türkiye’de kadınların sağlık hizmetlerine erişimleri doğrudan etkilenmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik ve yoksulluğun kesişimi, kadınların sağlık hizmetlerine erişimini daha da zorlaştırmaktadır (Heise vd., 2019). Toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik nedeniyle kadınlar, sağlık hizmetlerine erişimde erkeklere oranla daha fazla engelle karşılaşmaktadır. Bu eşitsizlik, kadınların eğitim ve istihdam alanlarındaki eşitsizliklerden kaynaklanabilmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olması, kadınların sağlık hizmetleri hakkında bilgi edinmelerinde engel yaratarak başvurma pratiklerini olumsuz etkilemektedir (Sezgin, 2015). Benzer şekilde, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlikle şekillenen istihdam pratikleri, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını sınırlandırarak sağlık hizmetlerine erişimlerini kısıtlamaktadır (Karacan & Gökçe, 2020). Türmen (2003)’e göre, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizliğin sağlık alanındaki en büyük yansıması cinsel sağlık ve üreme sağlığı alanında kendisini var etmektedir.

UN Women (2023)’a göre, kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hakkında karar alma hakkına erişimi oldukça düşük olup araştırmalar, 15-49 yaş aralığındaki kadınların yalnızca %56’sının üreme haklarıyla ilgili kararları özgürce alabildiğini göstermektedir. Kadınların bedensel özerkliklerini kısıtlayan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin dönüştürülmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından bir gerekliliktir (UN Women, 2023). Özellikle üreme sağlığı alanında sunulan hizmetler, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin baskısı altında belirginleşmekte; kadınların sağlık ihtiyaçlarının ikinci plana itilmesine neden olmaktadır (Coşkun & Özdilek, 2012). Örneğin, regl yoksulluğu, kadınların

menstrüel ürünlere erişimini kısıtlayarak sağlık sorunlarına yol açarken, cinsel sağlık ürünlerine erişimde yaşanan yapısal engeller de kadınların üreme sağlığı haklarını ihlal etmektedir. Türkiye’de regl yoksulluğuyla ilgili yasal mekanizmaların ve alan yazındaki katkıların yetersiz olduğu belirtilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yol açtığı sorunlara yanıt verebilecek nitelikte sosyal politika araçlarının yeniden yapılandırılması gerektiği ifade edilmektedir (Demircan Yıldırım, 2024). Türkiye’de regl yoksulluğu ve cinsel sağlık ürünlerine erişim konularında kapsamlı yasal düzenlemelerin eksikliği, menstrüel ürünler, doğum kontrol yöntemleri ve HPV aşısı gibi temel sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlamaktadır. Özellikle HPV aşısının yüksek maliyeti, devlet destekli aşılama programlarının sınırlı olmasıyla birleştiğinde, yoksulluk ve yoksunluk içinde olan gruplarda rahim ağzı kanseri gibi önlenabilir sağlık sorunlarının yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Söylenebilir ki, kadınların ekonomik bağımsızlığa ulaşmalarının önündeki yapısal engeller, kadınların sağlık hizmetlerine düzenli erişimlerini kısıtlamakta, cinsel sağlık ve üreme sağlığı gibi konularda bilinçlenmelerini ve hizmetlerden faydalanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu durum, kadınların sağlık hakkından tam anlamıyla yararlanamamasına neden olurken, aynı zamanda daha geniş bir perspektiften bakıldığında, ekonomik yoksunluğun sağlık üzerindeki çok boyutlu etkilerini de gözler önüne sermektedir. Yoksulluk ve yoksunluk içinde olan kişilerin yaşadıkları hak ihlalleri yalnızca sağlık hizmetlerine erişimden değil, sağlıklı yaşam koşullarını sürdürebilmeleri için gerekli temel kaynaklara erişememekten de kaynaklanmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi Madde 25’te beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakımı birlikte ele alarak sağlık hakkının diğer haklarla olan ilişkiselliği ortaya konmuştur (Ertan, 2012). Dolayısıyla kişilerin temel kaynaklara erişememe hali, kişilerin sağlıklı bir çevrede yaşama, sağlıklı beslenme ve düzenli tıbbi kontrol gibi temel sağlık belirleyicilerine erişememesi olarak ortaya çıkmaktadır (Sezgin, 2015).

Sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan eşitsizlikler, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve yoksulluk ile yakından ilişkili olup (Heise vd., 2019) bu iki olgunun kesişimi kişilerin yaşayabildikleri hak ihlallerini derinleştirmektedir. Diane Pearce (1978), 1950-1970 yılları arasında Amerika’da kadınların iş gücüne katılım oranlarında artış yaşandığını, ancak yoksulların üçte ikisinin kadınlardan oluştuğunu ifade ederek yoksulluğun kadınlaştığına vurgu yapmıştır (akt. Ulutaş, 2009). Bu durum, kadınların iş gücü piyasasında karşılaştıkları yapısal eşitsizliklerin bir yansıması olarak, kapitalist ve patriyarkal sistemlerin kadınları daha derinden etkileyen yoksulluk biçimlerine yol açtığını göstermektedir.

Dünya Sağlık Örgütü’ne göre, gelir seviyesi düşük kişiler, yeterli sağlık sigortasına sahip olamamakta ve sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaktadır (WHO, 2023). Neoliberal ekonomik politikalarının bir yansıması olarak hükümetler tarafından sağlık reformları çerçevesinde sunulan düzenlemeler, Türkiye’de 2003 yılında “Sağlıkta Dönüşüm Programı” (SDP) adı altında uygulanmaya başlanmıştır. Bu program, sağlık sisteminde yapısal değişiklikleri hedefleyerek hizmet sunumunun yeniden şekillendirilmesini amaçlamıştır (Erol & Özdemir, 2014). Sağlıkta Dönüşüm Programı

kapsamında gerçekleştirilen düzenlemelerin ilk aşaması, sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasına odaklanmaktadır. Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin parçalı yapısını bütünleştirmek amacıyla çıkarılan 5502 sayılı yasa ile Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve SSK kurumları tek bir çatı altında toplanarak Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) kurulmuştur. Aynı reform sürecinde, 5510 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, sağlık hizmetlerinin tekil bir sistem üzerinden sunulmasını amaçlayan Genel Sağlık Sigortası (GSS) uygulamaya konmuştur (Erol & Özdemir, 2014). Ayrıca sağlıkta Dönüşüm Programı’nın öncelikli amaçlarından biri, tüm yurttaşların GSS kapsamına alınması olarak tanımlanmıştır (Kol, 2015).

GSS, sağlık hizmetlerine erişimi toplumun geneline yaymayı hedefleyen bir sosyal güvenlik aracı olarak tasarlanmıştır (Sülkü, 2011; akt. Kol, 2015). Ancak uygulama sürecinde, özellikle yoksulluk içinde yaşayan bireylerin yeterince korunamadığı ve sistemin kapsayıcılık açısından çeşitli sınırlılıklar barındırdığı eleştirileri gündeme gelmiştir (Kol, 2015). Bunun sebebi, 5510 sayılı Kanun’a göre, asgari ücretin üçte birinden fazla gelire sahip her tek kişi her ay prim ödemek durumundadır. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayan kişilerin sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi için gelir testi uygulanmakta ve asgari ücretin üçte birinden daha az gelire sahip olduğunu belgeleyen kişilerin primleri devlet tarafından ödenmektedir (Kol, 2015). Mevzuatta sosyal yardımlara erişim için esas alınan muhtaçlık kriterinin, asgari ücretin yalnızca üçte biri kadar düşük bir gelir düzeyine karşılık gelmesi önemli bir yapısal sorun teşkil etmektedir (Erol & Özdemir, 2014). Bu durum, özellikle kayıt dışı çalışanların sigorta primlerini kendi olanaklarıyla ödemeye zorlanmalarına neden olmakta; oysa kayıtlı çalışma durumunda bu primler doğrudan işveren tarafından ödenmektedir. Bu nedenle kayıt dışı istihdam, hem çalışanların sosyal güvenceye erişimini kısıtlamakta hem de uzun vadede sosyal güvenlik sistemine zarar vermektedir. Türkiye’deki istihdam yapısına bakıldığında, bu sorunun boyutları daha net ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 2021 yılında tarım sektörü dışarıda bırakılarak diğer sektörlerde kayıt dışı çalışma oranı %16,5 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2021). Buna ek olarak, Ocak 2025 itibarıyla açıklanan işsizlik oranları erkeklerde %6,5, kadınlarda ise %12,1 olarak tahmin edilmektedir (TÜİK, 2025). Bu veriler göz önüne alındığında, yoksunluk ve yoksulluk içinde olan kişiler ve özelinde kadınlar için bu primler ciddi bir ekonomik engel oluşturabilmekte, sağlık hakkının eşit ve kapsayıcı bir şekilde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu durum, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında sağlık hakkının fiilen kullanılamamasına yol açmakta ve özellikle koruyucu sağlık hizmetlerine erişimde eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Düşük ve orta gelirli ülkelerde sağlık sistemlerinin yeterince kapsayıcı olmaması, sağlık hakkının bir ayrıcalık haline gelmesine yol açabilmektedir. Türkiye özelinde bakıldığında GSS sisteminde, prim ödeyemeyen düşük gelirli kesimlerin sağlık hizmetlerine erişimi sosyal yardım mekanizmalarına bağlanmış, daha kapsamlı sağlık hizmetleri talep eden kişiler için ise özel sağlık sigortası ve özel sağlık kurumları devreye sokulmuştur (Ataay, 2008; akt. Erol & Özdemir, 2014). Bu doğrultuda GSS, yalnızca

kamuya ait sağlık hizmetlerini değil, aynı zamanda özel sağlık kuruluşlarını da kapsayan bir yapı olarak kurgulanmıştır. Ancak özel hizmetlerden yararlanmak isteyen bireylerin ek maliyetlerle karşılaştığı bu sistem, kamusal ve özel unsurların iç içe geçtiği karma bir model niteliği taşımaktadır (Erdoğan, 2014).

Kadınların ekonomik yoksunluğu, sadece maddi eksiklikle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sağlık hizmetlerine erişim gibi temel haklara ulaşmada da önemli engelleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, sağlık hizmetleri büyük ölçüde özelleştirildiğinde, yoksulluk ve yoksunluk içindeki kişiler sağlık hizmetlerine erişimde ciddi engellerle karşılaşmakta ve önlenemez sağlık sorunlarıyla mücadele etmek durumunda kalabilmektedir. Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, kadın yoksulluğu ve sağlık hizmetlerine erişimdeki eşitsizliklerin hem geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri hem de neoliberal ekonomik politikalarıyla pekiştirildiği görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (2024)’ne göre, rahim ağzı kanserinin halk sağlığı sorunu olmaktan çıkarılması, önleyici stratejiler, tarama programları ve tedavi hizmetlerini içeren bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Ancak, rahim ağzı kanseri en yaygın biçimde düşük ve orta gelirli ülkelerde görülmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2024). Bu durum, HPV aşısına erişimdeki kısıtlılık, düzenli servikal tarama imkanlarının eksikliği ve tedavi süreçlerine yönelik yapısal eşitsizliklerin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2024). Bu bağlamda, sağlık hizmetlerine erişimi belirleyen sosyoekonomik faktörler, neoliberal ekonomik politikaların etkisi ve toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler, var olan eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Ücretsiz ya da düşük maliyetli sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olması, özellikle HPV aşısı gibi koruyucu sağlık hizmetlerinin toplumun yoksulluk içinde yaşayan kesimleri için lüks haline gelmesine yol açmaktadır (Türk Tabipleri Birliği, 2024). Halk sağlığı üzerinde ciddi tehditler yaratan bu tablo (McBride & Singh, 2017), aynı zamanda sağlık hakkının herkes için eşit koşullarda erişilebilir olmasını tartışmaya açmaktadır. Bu nedenle, sağlık hakkının yalnızca yasal tanımlarla sınırlı tutulması yeterli olmayıp, bu hakkın hayata geçirilebilmesi için yoksulluğa ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere karşı yapısal müdahalelerde bulunulması gereklidir. Özellikle kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı haklarının korunması bakımından, toplumsal cinsiyet eşitliğini önceleyen sosyal politika uygulamalarının geliştirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal adalet ilkesine dayanan ve sosyal devlet anlayışını esas alan politika yaklaşımlarının güçlendirilmesi ise, dezavantajlı konuma itilen grupların sağlık hizmetlerine erişimi açısından kritik bir öneme sahiptir.

3. HPV AŞISI: HALK SAĞLIĞI, ERİŞİM VE DEVLET POLİTİKALARI

Küresel ölçekte en yaygın cinsel yolla aktarılan enfeksiyon olarak tanımlanan (Nohur vd., 2019). İnsan Papilloma Virüsü (HPV), deri ve mukoza yüzeylerinde enfeksiyona yol açabilen geniş bir virüs grubunu ifade etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2025)’ne göre HPV, aktarım riski yüksek olan bir virüstür ve genellikle cinsel yaşamın erken dönemlerinde yaygın şekilde görülmektedir. Çoğu kişi, yaşamlarının

belirli bir aşamasında bu virüsle karşılaşmakta olup, enfeksiyon oranları özellikle cinsel aktivitenin başladığı dönemlerde artış göstermektedir (WHO, 2025). Farklı tipleri bulunan HPV, aktarım yolları ve sağlık üzerindeki etkileri açısından çeşitli bilimsel çalışmalarda ele alınmıştır. 200’den fazla türü bulunan HPV, türleri bakımından farklı risk seviyelerine sahiptir (Alp Avcı & Bozdayı, 2013). Çeşitli araştırmalara göre, dünya genelinde kadınlarda HPV enfeksiyonlarının yaklaşık %27’si genital bölgeyi etkilerken, %14’ü anüsü etkilemektedir; bu oran, özellikle Sahra Altı Afrika’da en yüksek düzeydedir. Erkeklerde ise vakaların %45’i genital organları, %16’sı anüs bölgesini etkilemekte olduğu gözlemlenmiştir (akt. Shen vd., 2020). Bazı yüksek riskli türlerin kanser oluşumuna yol açtığı bilimsel araştırmalarla ortaya konmuş; bu durum HPV’yi küresel ölçekte önemli bir halk sağlığı meselesi haline getirmiştir (Bonanni vd., 2014). Bazı HPV türleri daha hafif sağlık sorunlarına yol açarken, bazıları ciddi sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilmektedir.

Düşük riskli olarak tanımlanan HPV türleri, özellikle Tip 6 ve Tip 11, anogenital siğil gibi hayati risk taşımayan durumlara yol açabilmektedir. Anogenital siğil vakalarının büyük çoğunluğunun (%90’dan fazlası) bu iki virüs tipinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Meites vd., 2022). Buna karşılık, Tip 16 ve Tip 18 gibi yüksek riskli HPV türleri, zamanla kansere yol açabilecek hücresel değişimlere sebep olabilmektedir. Bu türler, özellikle rahim ağzı kanseri ve diğer bazı kanser türleri ile doğrudan ilişkilendirilmiş olup; Tip 16’nın dünya genelindeki rahim ağzı kanseri vakalarının yaklaşık yarısından sorumlu olduğu, Tip 16 ve 18’in birlikte vakaların üçte ikisini oluşturduğu belirtilmektedir (Meites vd., 2022). Ayrıca, Tip 31, 33, 45, 52 ve 58 gibi diğer bazı yüksek riskli türler de rahim ağzı kanserinin %15’ine ve HPV ile bağlantılı tüm kanserlerin %11’ine neden olmaktadır (Meites vd., 2022). HPV, Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı’nın kriterlerine göre grup 1 kanserojen olarak sınıflandırılan en önemli kanserojen faktörlerinden biridir (Bonanni vd., 2014). HPV türleri arasında kanserle bağlantılı oldukları için yüksek riskli olarak kabul edilen 12’den fazla HPV türü bulunmaktadır (Forcades i Vila, 2015). Bonanni ve arkadaşları (2014)’na göre, yüksek riskli HPV tipleri, tüm kanserlerin yaklaşık %5’inden, kadınlardaki kanser vakalarının %10’undan sorumlu iken; özellikle kaynakların sınırlı olduğu ülkelerde kadın kanserlerinin %16’sından sorumlu tutulmaktadır.

Birçok HPV enfeksiyonu, herhangi bir belirti göstermeksizin ortalama iki yıl içinde kendiliğinden ortadan kalkmaktadır. Bu durumun, hem siğil oluşumuna neden olan düşük riskli HPV türleri hem de kanserle ilişkilendirilen yüksek riskli HPV türleri için geçerli olduğu belirtilmektedir (Centers for Disease Control and Prevention, 2024).) Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı’na göre, kalıcı hale gelebilen enfeksiyonlar hem erkeklerde hem de kadınlarda, vulva, vajina, penis, anüs ve bazı baş-boyun kanserleriyle ilişkilendirilebileceği, özellikle de orofarenks (boğazın arka kısmı, dil kökü ve bademcikler) bölgesinde kanser gelişimiyle bağlantılıdır. Aynı zamanda özellikle rahim ağzında HPV enfeksiyonu bulunan kadınların yaklaşık %10’u, uzun süre devam eden HPV enfeksiyonları nedeniyle rahim ağzı kanseri açısından yüksek risk altında bulunmaktadır (Centers for Disease Control and

Prevention, 2024). Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri’nin 2014’te yayınladığı rapora göre, araştırmalar, HPV’nin anal ve rahim ağzı kanserlerin büyük bir kısmını, vulva ve vajinal kanserlerin ise çoğunu tetiklediğini, ayrıca penis kanserleriyle de ilişkili olduğunu göstermektedir (akt; McBride & Singh, 2017).

HPV’ye karşı korunmada en etkili halk sağlığı önlemlerinden biri aşılama. Araştırmalar, aşının HPV ile ilişkili sağlık sorunlarının önlenmesinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Rosalik vd., 2021). HPV’ye karşı aşılama, yeni HPV enfeksiyonlarının yanı sıra bazı kanser türleri de dahil olmak üzere HPV ile ilişkili sağlık sorunlarının önlenmesi amacıyla önerilmektedir (Meites vd., 2019). Günümüzde yaygın olarak kullanılan HPV aşıları, özellikle yüksek riskli türler olan HPV 16 ve 18 türlerine karşı etkili bir koruma sunmaktadır. HPV enfeksiyonlarının önlenmesine yönelik olarak geliştirilmiş iki, dört ve dokuz valanlı aşı türleri bulunmaktadır. Bu aşılarda hem hafif enfeksiyonları hem de ciddi sağlık sonuçlarını önlemede yüksek düzeyde etkili olduğu bilimsel çalışmalarla ortaya konmuştur (Rosalik ve diğerleri, 2021). Dört bileşenli ilk aşı olan Gardasil (4vHPV), 2006 yılında ABD Gıda ve İlaç İdaresi (FDA) tarafından onaylanmış ve HPV 6, 11, 16 ve 18 tiplerine karşı bağışıklık sağlamıştır (Milano ve diğerleri, 2023). Bunu izleyen yıl ise, yalnızca HPV 16 ve 18’e karşı geliştirilen iki bileşenli Cervarix (2vHPV) kullanıma sunulmuştur. Ayrıca araştırmalar, 2vHPV’nin HPV 31, 33 ve 45 gibi diğer yüksek riskli türlere karşı da koruyucu etki sağladığını; HPV 6 ve 11’in neden olduğu genital siğil sıklığını da azalttığını göstermektedir (Rosalik ve diğerleri, 2021). La Rosa (2016)’ya göre, son yıllarda mevcut dört bileşenli aşıya ek olarak, beş farklı HPV türünü (31, 33, 45, 52, 58) daha içeren yeni bir aşı geliştirilmiştir. Gardasil 9 adı verilen bu aşı, HPV ile ilişkili sağlık sorunlarının yaklaşık %90’ını önlemeyi hedefleyerek, halk sağlığını koruma açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Son yıllarda, HPV’ye bağlı sağlık sorunlarını azaltmak ve toplumsal düzeyde bağışıklık geliştirmek amacıyla, aşılama programlarının yalnızca belirli gruplarla sınırlı kalmayıp herkesi kapsayacak şekilde genişletilmesi gerektiği yönünde tartışmalar sürmektedir (Milano vd., 2023). Aynı zamanda, Gıda ve İlaç Dairesi, Gardasil 9 aşısının kullanım yaş aralığını genişleterek hem kadınlar hem de erkekler için önceki 9-26 yaş sınırını 9-45 yaş aralığını kapsayacak şekilde güncelleştirilmiştir (Food and Drug Administration, 2018). HPV aşılarının kapsamının genişletilmesi, rahim ağzı kanseriyle mücadelede önemli bir halk sağlığı stratejisi olarak değerlendirilmekle birlikte aşılama politikalarının etkili olabilmesi için, sağlık hizmetlerine erişimin herkes için eşit bir şekilde sağlanması gerekmektedir. Sosyoekonomik düzeyin sağlık hizmetlerine erişimi kısıtladığı göz önünde bulundurulduğunda, aşılama ve tarama politikalarının, özellikle yoksulluk ve yoksunluk içindeki her tek kişi için erişilebilirliğin sağlanması gerekmektedir.

Rahim ağzı kanseri taramalarının temel amacı, kanserin oluşumuna yol açabilecek hücresel değişiklikleri erken aşamada tespit ederek, uygun tedavi ile hastalığın gelişmesini önlemektir. HPV testi,

serviks hücrelerinde kansere neden olabilecek yüksek riskli HPV türlerinin varlığını tespit etmeye yönelik bir tarama yöntemidir. Pap smear testi ise serviks hücrelerinde HPV kaynaklı olası değişimleri inceleyerek, tedavi edilmediğinde kansere dönüşebilecek anormallikleri belirlemeye yardımcı olmaktadır (National Cancer Institute, 2021). Bazı durumlarda, tarama sırasında kanser teşhis edilebilmektedir. Erken evrede tespit edilen rahim ağzı kanseri, genellikle daha etkili bir şekilde tedavi edilebilirken, kanser ilerleyip belirti vermeye başladığında tedavi süreci daha karmaşık ve zorlayıcı hale gelebilmektedir (National Cancer Institute, 2021). Rahim ağzı kanserinin erken teşhis edilerek önlenmesi açısından önemi nedeniyle 30 yaş itibarıyla düzenli taramaların yapılması Dünya Sağlık Örgütü (2020) tarafından önerilmekte olsa da tarama hizmetlerine erişimde yaşanan eşitsizlikler, düşük ve yüksek gelirli ülkeler arasında rahim ağzı kanseri vakalarının görülme sıklığı ve kansere bağlı ölüm oranları açısından ciddi farklılıklara yol açmaktadır (Milano vd., 2023).

HPV aşılarının yaygın olarak uygulanması, rahim ağzı kanseri vakalarının azalmasında önemli bir etken olarak ifade edilse de ülkelerin sosyoekonomik durumları ve politik duruşları bu aşılara erişimi kısıtlayarak sağlık hakkına erişimde yaşanan eşitsizlikleri derinleştirebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, düşük ve orta gelirli ülkelerde rahim ağzı kanserinin, en yüksek görülme sıklığına ve en yüksek ölüm oranlarına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu durum, HPV aşısı, servikal tarama ve tedavi hizmetlerine erişimdeki eşitsizliklerin etkisiyle şekillenmektedir (akt; Türk Tabipleri Birliği, 2024). Nitekim, Rosalik ve arkadaşları (2021) da gelişmiş ülkelerde HPV aşılara erişimin daha kapsayıcı olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, eşitsizliklerle ve önlenemez sağlık sorunlarıyla mücadele edebilmek için HPV aşılarının ulusal aşı programları kapsamında her tek kişi için ücretsiz ve erişilebilir olması büyük önem taşımaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü, HPV aşısının küresel sağlık stratejilerinde önemli bir yer tuttuğunu ve bu aşılardan ülkelerin ulusal aşı programlarına dahil edilmesinin büyük bir öncelik taşıdığını belirtmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün güncel önerileri doğrultusunda, HPV aşısı, özellikle rahim ağzı kanseri olmak üzere HPV kaynaklı birçok sağlık sorununun önlenmesinde hayati bir öneme sahiptir. 2024 yılı itibarıyla dünya genelinde 137 ülke, bu aşıyı ulusal bağışıklama programlarına entegre etmiştir (akt. Türk Tabipleri Birliği, 2024). Bu alanda öncülük eden Avustralya, 2007 yılında Ulusal HPV Aşılama Programı'nı finanse ederek uygulamaya koymuştur (Patel ve diğerleri, 2018). Programın hayata geçirilmesini takip eden dönemde yürütülen araştırmalar, rahim ağzında görülen ileri evre hücresel değişimlerin anlamlı ölçüde azaldığını ve 21 yaş altı kadınlar arasında genital siğil vakalarının neredeyse tamamen ortadan kalktığını göstermiştir (Petca ve diğerleri, 2020). Bonanni ve arkadaşları (2014) ise HPV aşısının yalnızca birey düzeyinde değil, toplumsal düzeyde de ciddi koruyucu etkiler yarattığını vurgulamaktadır. Aşılanan kişiler arasında yaygın HPV enfeksiyonlarının, kanser öncesi lezyonların ve genital siğillerin belirgin şekilde azaldığı gözlemlenmiş olup, bu durum aşılamanın doğrudan etkisinin yanı sıra toplum genelinde sürü bağışıklığı geliştirilmesine de katkı sunduğunu ortaya koymaktadır.

(Bonanni vd., 2014). 2012 yılında Avustralya’da 18-24 yaş arası kadınlar üzerinde yapılan karşılaştırmalı bir başka araştırmada, HPV aşısının uygulanmasından önceki dönem (2005-2007) ile aşı sonrası dönem (2010-2011) Pap smear’larında HPV tipi yaygınlığı üzerine aynı katılım ve test stratejileri karşılaştırılarak HPV yaygınlığındaki değişimler analiz edilmiştir. Çalışma, aşı ile hedeflenen HPV genotiplerinde (tip 6, 11, 16 ve 18) önemli bir düşüş olduğunu ortaya koymuştur (Tabrizi vd., 2012). Aşılama öncesi dönemde bu genotiplerin yaygınlığı %28,7 olarak belirlenmişken, aşı sonrasında bu oran %6,7’ye gerilemiştir. Dahası, yalnızca aşılama alan kadınlarda değil, aşılama almamış kişilerde de HPV yaygınlığında azalma gözlemlenmiştir. Ayrıca, yalnızca aşının hedef aldığı genotiplerde değil, diğer yüksek riskli HPV türlerinde de düşüş olduğu saptanmıştır (Tabrizi vd., 2012). Bu bağlamda, HPV aşısının geniş çapta uygulanmasının hem bireysel hem de toplumsal düzeyde enfeksiyon oranlarını düşürerek uzun vadede halk sağlığı üzerindeki koruyucu ve önleyici etkisini güçlendireceği ifade edilebilmektedir.

Türk Tabipleri Birliği de (2024) HPV’ye bağlı oluşan sağlık sorunları ile mücadelede ve bu sağlık sorunlarının önlenmesinde en etkili yöntemin bağışıklama olduğunu belirtmektedir. HPV’nin yol açtığı kanserler, aşılar sayesinde büyük ölçüde engellenebilir durumdadır. HPV aşısının kamu sağlık sistemleri tarafından ücretsiz olarak sağlanması, bireylerin sağlık hakkının güvence altına alınması açısından kritik bir öneme sahiptir. Günümüzde 137 ülke HPV aşısını ulusal bağışıklama programlarına entegre etmişken, Türkiye’de de benzer bir uygulamanın gecikmeden hayata geçirilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir (Türk Tabipleri Birliği, 2024). Sağlık hizmetlerinin bireylerin ekonomik koşullarından bağımsız biçimde ve eşitlik temelinde sunulması hem anayasal bir yükümlülük hem de uluslararası insan hakları belgeleri kapsamında bir zorunluluktur. Bu nedenle, HPV aşısının kamusal olarak erişilebilir kılınması, yalnızca koruyucu sağlık politikalarının güçlendirilmesi bakımından değil, aynı zamanda sağlık hakkına erişimde mevcut yapısal eşitsizliklerin giderilmesi açısından da toplumsal bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır.

4. HPV AŞISINA ERİŞİMDE YEREL YÖNETİMLER VE SOSYAL HİZMETLER

Toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve eşitsizlikler, tarihsel olarak kökleşmiş yapılarla sağlık hizmetlerine erişimde derin yapısal engeller yaratmakta; yoksullukla karşı karşıya kalan kadınlar ise bu engellerden en fazla etkilenenler arasında olmaktadır. Kadınların sağlık hakkı, ataerkil düzenin ve neoliberal politikaların kesişiminde çoğu zaman görmezden gelinmekte; geleneksel toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen ayrımcı sağlık sistemleri, yalnızca kadınları değil, her yaş ve sosyoekonomik gruptan dezavantajlı kılınan bireyleri de dışlayıcı bir yapıya sürüklemektedir (Heiste ve diğerleri, 2019). Küresel Sağlık 50/50 Raporu’nda da belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler sağlık sonuçlarını belirleyen temel toplumsal etkenlerden biri olmasına rağmen, küresel sağlık politikalarının çoğu hala cinsiyet körü yaklaşımı sürdürmekte ve bu durum var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirmektedir (akt. Heiste, 2019). Toplumsal cinsiyetin sağlık ve refah üzerindeki etkileri, etnisite,

sınıfsal konum, engellilik durumu, yaş, coğrafi çevre, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi birden fazla sosyal kategoriyle kesişerek daha da karmaşılaşmaktadır (Manandhar ve diğerleri, 2018). Bu çok boyutlu yapılar, bireylerin sağlık sistemine erişimini ve sağlıkla ilgili deneyimlerini şekillendiren güç ilişkilerini görünür kılmaktadır. Kesişimsellik yaklaşımı ise bu faktörlerin bireysel, kurumsal ve küresel düzeyde nasıl birbirine dolandığını analiz etmeye olanak sunarak, eşitsizliklerin yeniden üretim biçimlerini sorgulama imkanı yaratmaktadır (Hankivsky, 2012). Kesişimsel feminist perspektifin benimsenmesi yoluyla, sağlık politikalarının daha kapsayıcı ve duyarlı hale gelmesini sağlayarak sağlık alanındaki eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir (Eger vd., 2024).

Koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerinin uygulanmasında yerel yönetimler ile sosyal hizmet kurumları önemli işlevler üstlenmektedir. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte kamu yönetimi alanında yaşanan yeniden yapılanma süreci, belediyelere sosyal hizmet sunumunda artan bir sorumluluk yüklemiştir (Kalaycı, 2021). Bu kapsamda, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, belediyelerin sağlık merkezleri, hastaneler ve gezici sağlık birimleri kurmasını görev alanları arasında tanımlamaktadır (Resmi Gazete, 2004). Dolayısıyla, halk sağlığının korunması ve hizmet standartlarının uygulanması, yerel yönetimlerin asli görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu yetki çerçevesinde, belediyelerin kendi yerel ihtiyaçlarına göre sosyal hizmet örgütlenmelerini çeşitlendirdikleri ve koruyucu sağlık hizmetlerinde daha aktif roller üstlendikleri görülmektedir.

Son dönemde bazı büyükşehir belediyeleri, HPV aşısına erişimi artırmak amacıyla ücretsiz aşılama programları başlatmıştır. Örneğin, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Türkiye’de bu alanda öncü bir adım atarak 2024 yılı Haziran ayında HPV aşısı uygulamasını hayata geçirmiştir. Sosyal yardımdan yararlanan ve Ankara il sınırlarında yaşayan 9–30 yaş arası kadınlara yönelik bu program, Mart 2024’te kamuoyuna duyurulmuştur (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2024). Benzer şekilde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Mayıs 2024 itibarıyla sosyal yardım alan ve kent sınırlarında ikamet eden 9–26 yaş grubundaki bireyler için ücretsiz HPV aşısı uygulamasını başlatmıştır (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2024). Çanakkale Büyükşehir Belediyesi, 15–25 yaş aralığında olan ve sosyal destek programından yararlanan kadın ve kız çocuklarını hedefleyen bir aşılama hizmeti sunmaktadır (Çanakkale Büyükşehir Belediyesi, 2024). İzmir Büyükşehir Belediyesi ise Aralık 2024 itibarıyla 18–26 yaş aralığındaki kadınlara yönelik ücretsiz HPV aşısı uygulamasını hizmete sokmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2024). Belediyelerin bu girişimleri, HPV aşısının ulusal aşı takvimine alınmamış olmasına rağmen, yerel yönetimlerin halk sağlığının korunmasına dair proaktif bir tutum içinde olduklarını göstermektedir. Yerel yönetimlerin halk sağlığı konusundaki sorumluluklarını yerine getirme ve toplumsal farkındalık oluşturma çabaları, halk sağlığının korunması ve geliştirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. HPV aşısının yerel yönetimler tarafından ücretsiz sunulması yönündeki girişimler önemli bir sosyal politika aracı olarak ele alınabilir.

HPV aşısının bazı yerel yönetimler tarafından ücretsiz olarak sunulması, yalnızca yerel düzeyde bir hizmet uygulaması değil; aynı zamanda merkezi hükümetin sağlık politikalarını piyasa mekanizmalarına terk eden yaklaşımına karşı geliştirilen evrenselci ve hak temelli bir alternatif olarak değerlendirilebilir. HPV aşısının ücretsiz olarak sunulması hem halk sağlığını korumaya dönük bir politika aracı hem de toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren bir müdahale niteliği taşımaktadır. Ancak HPV aşısı gibi temel koruyucu sağlık hizmetlerinin yerel çabalarla sınırlı kalmadan, merkezi düzeyde bütüncül ve eşitlikçi bir sosyal politika anlayışıyla güvence altına alınması gerekmektedir.

HPV hakkında bilinçlenmenin artırılması, düzenli testlerin öneminin vurgulanması ve aşının yaygınlaştırılması süreçlerinde sosyal hizmet mesleği ve disiplini, hak temelli bir yaklaşımla kişileri, grupları ve toplumu güçlendirme, savunuculuk yapma ve kamu politikalarına etki etme sorumluluğunu taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, kişilerin doğru bilgiye erişimini sağlamak, sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırmak ve farkındalık çalışmaları düzenleyerek sağlıkta yaşanan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri azaltmak adına mikro, mezzo ve makro düzeyde bütüncül uygulamalarda bulunmalıdır. Bu kapsamda HPV hakkında toplumun bilinçlenmesine katkı sunmak, tarama testlerinin önemi ve HPV aşısının önemi hakkında sosyal hizmet uzmanlarının rollerinden olan danışmanlık, eğitim, bağlantı kurucu ve savunuculuk rolleri (Duyan, 2003) mikro, mezzo ve makro düzeydeki uygulamalar için üstlenilmesi gereken rollerdendir.

Mikro düzey sosyal hizmet uygulamaları, sosyal hizmet yararlanıcıları ile doğrudan etkileşimi içermekte ve kişilerin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik uygulamaları kapsamaktadır (USC Suzanne Dworak-Peck School of Social Work, 2018). Bilgi eksikliği, yalnızca ruh sağlığı alanında değil, genel olarak koruyucu ve önleyici sağlık hizmetlerine erişimde de önemli bir engel oluşturmaktadır. Gözen ve Buz'un (2020) çalışması, sağlık konusundaki toplumsal bilgi eksikliğinin dinsel mitler ve yanlış inanışlarla birleşerek kişilerin bilimsel sağlık hizmetlerinden önce alternatif yöntemlere yönelmesine neden olabileceğini ve bu durumun tedavide gecikmelere yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, HPV ve diğer cinsel yolla aktarılan enfeksiyonlara ilişkin bilgi eksikliği de kişilerin düzenli tarama testlerine katılımını ve/veya HPV aşısına erişimini sınırlayabilmekte, yanlış inanışlar sebebiyle sağlık hizmetlerinden kaçınmalarına neden olabilmektedir. Yapılan bir çalışmada HPV hakkında toplumun bilgi düzeyi artırılarak, kadınların HPV tarama testine katılım ve HPV aşısı yaptırma oranları artırılabilirliği ifade edilmiştir (Yılmaz, 2021). Dolayısıyla HPV'ye ilişkin bilgi eksikliği, aşıya yönelik yanlış inanışlar ve sosyokültürel engeller, kişilerin koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanmasını sınırlayabilmektedir. Rounds'a göre, HPV hakkında toplumda farkındalık oluşturmak, bilgi eksikliklerini gidermek, sağlığın korunmasını ve iyileştirilmesini desteklemek için hizmetler sunmak ve bu alanda uygun politika ve programlar geliştirmek, halk sağlığı bağlamında devletin sorumluluğudur (Rounds, 2005, akt. Pak Güre, vd., 2022). Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet yararlanıcılarının doğru ve bilimsel

bilgiye ulaşmasını sağlamak, bilinçli kararlar almasını desteklemek ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak amacıyla danışmanlık, yönlendirme ve destekleyici hizmetler sunmalıdırlar.

Mezzo düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri, topluluklarla ve gruplarla çalışarak toplumsal farkındalığı artırmayı ve kalıcı değişimler yaratmayı amaçlamaktadır (Online MSW Programs, 2020). HPV aşısının önemi ve etkinliği konusunda toplum genelinde bilinç oluşturulması, yalnızca bireysel bilgilendirme ile sınırlı kalmamalı, aynı zamanda geniş çaplı topluluk temelli girişimlerle desteklenmelidir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uzmanları; eğitim kurumları, sivil toplum kuruluşları, muhtarlıklar ve sağlık sektörü temsilcileriyle birlikte çalışarak HPV ile ilgili farkındalık kampanyaları düzenlemeli, grup temelli eğitim programları ve seminerler aracılığıyla çeşitli toplumsal kesimlere ulaşarak bilgilendirme faaliyetlerini yaygınlaştırmalıdır.

Sosyal hizmet uzmanları, sağlık hakkının evrenselliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkeleri doğrultusunda, HPV aşısının ulusal bağışıklama programına dahil edilmesi ve ücretsiz olarak sunulması yönünde politika yapımı süreçlerine müdahil olmalıdır. Bu kapsamda, özellikle toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ve ayrımcılık biçimlerinin HPV aşılara erişimde yarattığı engeller (Pak Güre ve diğerleri, 2022) göz önüne alındığında, sosyal hizmet mesleği savunuculuk ve hak temelli müdahale görevini yerine getirmelidir. Sosyal hizmet uzmanlarının, sağlık politikalarının dönüşümünde aktif rol üstlenerek, kapsayıcı ve eşitlikçi stratejiler geliştirmeleri, koruyucu sağlık hizmetlerinin sosyal adalet perspektifiyle yeniden inşasında kritik bir işlev görmektedir. HPV aşısının ulusal düzeyde ücretsiz şekilde erişilebilir hale getirilmesi, yalnızca belirli grupların değil, toplumun tüm üyelerinin sağlık hakkının güvence altına alınması açısından önemlidir. Bu çerçevede, yerel yönetimler ile sosyal hizmet kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Ancak, halk sağlığının korunması ve koruyucu-önleyici hizmetlerin kapsamlı, kapsayıcı ve ücretsiz sunulması nihai olarak devletin sorumluluğundadır. Devletin, sağlık hakkını tam anlamıyla gerçekleştirmek için gerekli sosyal politikaları oluşturması ve bu hizmetleri toplumdaki her tek kişiye eşit bir şekilde sunması gerekmektedir.

5. SONUÇ

HPV aşısına erişim, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve yoksulluğa bağlı erişim engeli ile şekillenen kritik bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’de aşının ulusal bağışıklama programına dahil edilmemesi ve GSS kapsamında sunulmaması, özellikle yoksulluk koşullarında yaşayan kadınlar için bir dezavantaj yaratmaktadır. Kadın yoksulluğu ve sağlık hakkına erişimdeki yapısal engeller, patriyarkal ve neoliberal politikaların bir sonucu olarak derinleşmektedir. Bununla beraber, aşının cinsellikle ilişkilendirilerek tabular çerçevesinde ele alınması, koruyucu sağlık hizmetlerine erişimi engelleyen bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, HPV aşısının ulusal bağışıklama programına dahil edilmesi ve GSS kapsamında ücretsiz sunulması, sağlık hakkının tesisi açısından bir zorunluluk olarak değerlendirilmelidir. Devletin, sağlık politikalarını toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile

mücadele edecek şekilde yeniden yapılandırması, ekonomik engelleri ortadan kaldıracak sosyal politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin başlattığı ücretsiz HPV aşısı uygulamaları yaygınlaştırılmalı ve merkezi hükümet tarafından desteklenmelidir. Son olarak, yerel yönetimler ve sosyal hizmetler tarafınca HPV aşısına dair bilgilendirme kampanyaları artırılmalı, toplumsal cinsiyet eşitliğini merkeze alan bütüncül bir halk sağlığı politikası benimsenmelidir.

REFERANSLAR

- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2024, 20 Mart). *Ankara Büyükşehir'den örnek proje: Ücretsiz HPV aşısı*. <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ankara-buyuksehir-den-ornek-proje-uccretsiz-hpv-asisi-17164>
- Birleşmiş Milletler. (1948). *İnsan hakları evrensel beyannamesi*.
- Bonanni, P., Bechini, A., Donato, R., Capei, R., Sacco, C., Levi, M., & Boccalini, S. (2014). Human papilloma virus vaccination: Impact and recommendations across the world. *Therapeutic Advances in Vaccines*, 3(1), 3–12. <https://doi.org/10.1177/2051013614557476>
- Centers for Disease Control and Prevention. (n.d.). Basic information about HPV and cancer. <https://www.cdc.gov/cancer/hpv/basic-information.html>
- Çanakkale Belediyesi. (2024, Eylül 2). Ücretsiz HPV aşısı uygulanmaya başladı. <https://www.canakkale.bel.tr/tr/sayfa/1140-haberler/8682-uccretsiz-hpv-asisi-uygulanmaya-basladi>
- Çoşkun, A., & Özdilek, R. (2012). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği: Sağlığa yansımaları ve kadın sağlığı hemşiresinin rolü. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 9(3), 30–39.
- Demircan Yıldırım, P. (2024). Toplumsal eşitsizliklerin göz ardı edilen yönü: Türkiye’de regl yoksulluğunun sosyal politika perspektifinden incelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 167–183. <https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1421316>
- Duyan, V. (2003). Sosyal hizmetin işlev ve rolleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 14(2), 1–22.
- Erdoğan, S. (2014). Sosyal politikada değişim ve sosyal güvenlik reformu. *Mülkiye Dergisi*, 30(252), 211–236.
- Erol, H., & Özdemir, A. (2014). Türkiye’de sağlık reformları ve sağlık harcamalarının değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 4(1), 9–34.
- Ertan, İ. M. (2012). Ulusalüstü insan hakları hukukunda sağlık hakkı ve etkinleştirilmesi İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Doktora Tezi]. <https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/49070.pdf>
- Food and Drug Administration. (2018). Prescribing information [package insert]: Gardasil 9 (human papillomavirus 9-valent vaccine, recombinant). <https://www.fda.gov/media/90064/download>
- Forcades i Vila, T. (2015). Women and capitalism: The case of the vaccine against the human papilloma virus. *Feminist Theology*, 23(3), 269–283. <https://doi.org/10.1177/0966735015576882>
- Gözen, Ö., & Buz, S. (2020). Türkiye’de koruyucu ve önleyici ruh sağlığı uygulamaları: Sosyal hizmet uzmanları ve hastaların deneyimlerine dair nitel bir araştırma. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 12, 18–42. <https://doi.org/10.18863/pgy.662628>
- Hankivsky, O. (2012). Women’s health, men’s health, and gender and health: Implications of intersectionality. *Social Science & Medicine*, 74(11), 1712–1720. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2011.11.029>
- Heise, L., Greene, M. E., Opper, N., Stavropoulou, M., Harper, C., Nascimento, M., ... Rao Gupta, G. (2019). Gender inequality and restrictive gender norms: framing the challenges to health. *The Lancet*. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30652-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30652-X)
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi. (2024, Mayıs 16). Ücretsiz HPV aşı uygulaması başladı. <https://saglik.ibb.istanbul/uccretsiz-hpv-asi-uygulamasi-basladi/>
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2024, Kasım, 30). Büyükşehirin ücretsiz HPV aşısı için başvurular başladı. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/%E2%80%8Bbuyuksehirin-uccretsiz-hpv-asisi-icin-basvurular-basladi/51348/156>

- Kalaycı, S. (2021). Sosyal hizmetlerin yerel yönetimlerde örgütlenmesi üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(52), 689–714.
- Karacan, E., & Gökçe, S. (2020). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadın sağlığı. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 39–59.
- Karaduman, A. (2021). Toplumsal cinsiyet açısından sağlık hizmetlerine erişim. *Euroasia Journal of Mathematics, Engineering, Natural & Medical Sciences*, 8(14), 165–174.
- Kol, E. (2015). Türkiye’de sağlık reformlarının sağlık hakkı açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 5(1), 135–164.
- La Rosa, G. (2016). Papillomavirus. In J. B. Rose, B. Jiménez-Cisneros, J. S. Meschke, & R. Girones (Eds.), *Global Water Pathogen Project* (Part 3: Viruses). Michigan State University & UNESCO.
- Manandhar, M., Hawkes, S., Buse, K., Nosrati, E., & Magar, V. (2018). Gender, health and the 2030 agenda for sustainable development. *Bulletin of the World Health Organization*, 96(9), 644–653. <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.18.211607>
- McBride, K. R., & Singh, S. (2017). Predictors of adults’ knowledge and awareness of HPV, HPV-associated cancers, and the HPV vaccine: Implications for health education. *Health Education & Behavior*, 45(1), 68–76. <https://doi.org/10.1177/1090198117709318>
- Meites, E., Szilagyi, P. G., Chesson, H. W., Unger, E. R., Romero, J. R., & Markowitz, L. E. (2019). Human papillomavirus vaccination for adults: Updated recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 68, 698–702.
- Meites, E., Gee, J., Unger, E., & Dolan, L. M. (2022). Human papillomavirus (HPV). In *Epidemiology and prevention of vaccine-preventable diseases* (11th ed.). Centers for Disease Control and Prevention.
- Milano, G., Guarducci, G., Nante, N., Montomoli, E., & Manini, I. (2023). Human papillomavirus epidemiology and prevention: Is there still a gender gap? *Vaccines*, 11(6), 1060. <https://doi.org/10.3390/vaccines11061060>
- National Cancer Institute. (2021). Understanding cervical changes: A health guide for women. <https://www.cancer.gov/types/cervical/screening/abnormal-hpv-pap-test-results/understanding-cervical-changes.pdf>
- Nøhr, B., Kjaer, S. K., Soyly, L., & Jensen, A. (2019). High-risk human papillomavirus infection in female and subsequent risk of infertility: a population-based cohort study. *Fertility and sterility*, 111(6), 1236–1242. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2019.02.001>
- Online MSW Programs. (2020). Micro vs. mezzo vs. macro social work: Differences & similarities. <https://www.onlinemswprograms.com/faqs/micro-vs-mezzo-vs-macro-social-work/>
- Özvarış Bahar, Ş. (2014). Türkiye’de kadın sağlığındaki eşitsizlikler. *Toplum ve Hekim*, 29(1), 41–48.
- Pak Güre, M. D., Karataş, M., & Başçılar, M. (2022). HPV aşısı haktır: Halk sağlığı sosyal hizmeti perspektifinden HPV ile ilgili tweetlerin analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 955–973. <https://doi.org/10.33417/tsh.1052993>
- Patel, C., Brotherton, J. M., Pillsbury, A., Jayasinghe, S., Donovan, B., Macartney, K., & et al. (2018). The impact of 10 years of human papillomavirus (HPV) vaccination in Australia: What additional disease burden will a nonavalent vaccine prevent? *Eurosurveillance*, 23(41), Article 1700737. <https://doi.org/10.2807/1560-7917.ES.2018.23.41.1700737>
- Pearce, D. M. (1989). *The feminization of poverty: A second look*. Institute for Women’s Policy Research. <https://iwpr.org/wp-content/uploads/2021/01/D401.pdf>
- Petca, A., Borislavski, A., Zvanca, M. E., Petca, R. C., Sandru, F., & Dumitrascu, M. C. (2020). Non-sexual HPV transmission and role of vaccination for a better future. *Experimental and Therapeutic Medicine*, 20(6), 186. <https://doi.org/10.3892/etm.2020.9316>

- 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2004, Temmuz 10). Resmi Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Rosalik, K., Tarney, C., & Han, J. (2021). Human papilloma virus vaccination. *Viruses*, 13(6), 1091. <https://doi.org/10.3390/v13061091>
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075. <https://doi.org/10.2307/1864376>
- Shen, J., Zhou, H., Liu, J., Zhang, Z., Fang, W., Yang, Y., ... Zhang, L. (2020). Incidence and risk factors of second primary cancer after the initial primary human papillomavirus related neoplasms. *MedComm*, 1(3), 400–409. <https://doi.org/10.1002/mco2.43>
- Sezgin, D. (2015). Toplumsal cinsiyet perspektifinde sağlık ve tıbbileştirme. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 153–186. <https://doi.org/10.18490/sad.63338>
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. (2006, Haziran 16). Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Tabrizi, S. N., Brotherton, J. M. L., Kaldor, J. M., Skinner, S. R., Cummins, E., Liu, B., ... Garland, S. M. (2012). Fall in human papillomavirus prevalence following a national vaccination program. *Journal of Infectious Diseases*, 206(11), 1645–1651. <https://doi.org/10.1093/infdis/jis590>
- Tekin, B. (2024). Kadınların sağlık hizmetlerine erişimi: Etkileyici faktörler ve bölgesel farklılıklar. *Şura Akademi*, 7, 111–123.
- Türk Tabipleri Birliği. (2024, 22 Mart). HPV bağışıklaması: Aşıyla önleneyen kanser. https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=0ca8f6d4-e81f-11ee-bb11-586c131e5d77
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2021). İşgücü istatistikleri II. çeyrek: Nisan - Haziran, 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-Quarter-II:-April-June,-2021-37546>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023). İstatistiklerle kadın, 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2025). İşgücü istatistikleri, Ocak 2025. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isigucu-Istatistikleri-Ocak-2025-54073>
- Türmen, T. (2003). Toplumsal cinsiyet ve kadın sağlığı. In A. Akın (Ed.), *Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın*. Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (HÜKSAM) Yayınları. https://huksam.hacettepe.edu.tr/Turkce/SayfaDosya/toplumsal_cinsiyet_ve_kadin.pdf
- Ulutaş, Ç. Ü. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 25–40.
- UN Women. (2023). Progress on the sustainable development goals: The gender snapshot 2023. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2023-09/progress-on-the-sustainable-development-goals-the-gender-snapshot-2023-en.pdf>
- USC Suzanne Dworak-Peck School of Social Work. (2018, Şubat 27). Do you know the difference between micro, mezzo and macro level social work? <https://dworakpeck.usc.edu/news/do-you-know-the-difference-between-micro-mezzo-and-macro-level-social-work>
- Üstünsoy, M. (2023). Bir sosyal sorun olarak yoksulluğun sağlık alanı üzerindeki etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(1), 408–416.
- Yılmaz, Ş. (2021). Üniversite öğrencilerinin HPV, HPV tarama testi ve HPV aşısına ilişkin bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi: Kesitsel bir çalışma. *Batı Karadeniz Tıp Dergisi*.
- World Health Organization. (1948). Summary reports on proceedings minutes and final acts of the International Health Conference held in New York from 19 June to 22 July 1946. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/85573>

- World Health Organization. (2020). *Global strategy to accelerate the elimination of cervical cancer as a public health problem*. Geneva, Switzerland: World Health Organization. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240014107>
- World Health Organization. (2023). *World health statistics 2023: Monitoring health for the SDGs*. WHO Publications. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240074323>
- World Health Organization. (2025). Human papillomavirus (HPV). <https://www.who.int/teams/health-product-policy-and-standards/standards-and-specifications/norms-and-standards/vaccine-standardization/human-papillomavirus>

TÜRK MEDENİ KANUNUNUN TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMI BAĞLAMINDA-Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında- DEĞERLENDİRİLMESİ

Şebnem Akipek Öcal, Prof. Dr.

İşletme Bölümü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, TED Üniversitesi, Türkiye

Email: sebnem.akipekocal@tedu.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-4216-405X

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile birlikte her alanda olduğu gibi hukuk alanında birçok yenilikler yapılması da gerekmiştir. Bunlardan belki de en önemlisi Medeni Kanuna ilişkin düzenlemelerdir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun düzenlenmesi, medeni ülkeler düzeyinde bir aile yapısına sahip olunması büyük önem taşımaktaydı. Modern devletlerin uyguladığı nişanlanma, evlilik, boşanma, miras gibi alanlardaki düzenlemelerin örnek alınarak, yılların getirmiş olduğu alışkanlıkların ve farklı bir toplum anlayışının yerleştirilmesi zorlu bir süreç olmuştur.

Gazi Mustafa Kemal’in 5 Kasım 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nin açılışında yaptığı konuşma, Türk toplumunun artık yeni, modern ve çağdaş bir Medeni Kanun’a sahip olması gerekliliğini vurgulaması bakımından önemlidir. Bu konuşmada; “*din bağına dayanan yüzyıllık bir siyasal birim yerine, ulus bağına dayanan bir anlayış değişikliğinin gerekli olduğunu*” ifade etmiştir¹. Yapmış olduğu devrimler içinde belki de en önemlisi medeni hukuk alanındaki düzenlemeler olan Gazi Mustafa Kemal, ulus devlet olmanın temel taşı ve her alanda ilerlemenin tek çıkar yolunun medeni toplumlara ayak uydurmaktan ve çağdaş medeniyet seviyesini yakalamaktan geçtiğini vurgulamıştır. Bu konuşmayı günümüz Türkçesi ile bize Mumcu aktarmıştır. Yazar, makalesinde İsviçre Medeni Kanunu’nun incelenerek kabul edilmesi ile 743 sayılı Türk Kanun-u Medenisi’nin, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmesi konularını açıklamıştır.

Hukuk reformunun en önemli halkası ve başlangıcı olan Medeni Kanun ve ayrılmaz bir parçası olan Borçlar Kanunu incelendiğinde temelde beş farklı hukuk alanını düzenlediği görülür: Kişiler Hukuku, Aile Hukuku, Eşya Hukuku, Miras Hukuku ve Borçlar Hukuku. Bu alanlardan özellikle miras hukuku, Osmanlı İmparatorluğu döneminde kökeni dine dayanan “ferai” (İslâm miras hukukunu inceleyen ilim dalı) hükümleri ile yönetilirken, aile hukuku da şeriat esaslarına tabi idi². Her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde “Mecelle”³ adı verilen bir kanun çıkarılmış olsa da aile ve miras hukukuna yönelik düzenlemeler bu kanun kapsamında bulunmuyordu.

Gazi Mustafa Kemal, yapmış olduğu farklı konuşmalarda da hukuk sisteminin medeni bir toplumdaki yeri her zaman vurgulamıştır. Ona göre ülkemizdeki hukuk sisteminin medeni

1 Mumcu, A. (1981). “Atatürk’ün Ankara Hukuk Fakültesi’nin Açılışında Yaptığı Konuşma (5 Kasım 1925)’nın Sadeleştirilmiş Şekli”, Yargıtay Dergisi. Atatürk Armağanı. VII, S.1-2.

2 Kılıçoğlu, A. (2012). “Medeni Kanunumuzu Nasıl Değiştirdik?”, Cevdet Yavuz’a Armağan. 2. Baskı. İstanbul. 1720 vd.

3 Kısaca Mecelle olarak bilinen Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki ilmi bir heyet tarafından İslam hukuku esas alınarak hazırlanmış daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukuku esaslarını ihtiva eden bir kanunname. Abdulazim, İ. (2017). *Mecelle’nin Orta Doğu Devletlerine Tesiri*, Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi. Cilt 1. Sayı 1. 8.

toplumlardaki hukuk sistemi ile aynı düzeye getirilmesinin zorunlu olduğu aşikârdır. Medeni kanunlar ulusların ihtiyaçlarını karşılamalı ve çağın gereklerine de karşılık vermelidir. Bu konuda özellikle Türk Kanun-u Medenisi’den, 1 Ocak 2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’na kadar geçen süreci ve değişimi Kılıçoğlu açık bir şekilde ifade etmiştir⁴.

Günümüze kadar geçen süreç içinde aile içi düzenlemelere, kadın-erkek eşitliğine ve evlilik birliğine dair öğretilerde birçok yazı kaleme alınmıştır. Özellikle bazı makalelerde aile birliği içinde kadın-erkek ilişkileri bakımından önemli tespitlerde bulunulmuştur⁵. Medeni Kanun kapsamında kadın-erkek ilişkileri ve insan hakları bağlamında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile ilintili çalışmalarında kadın-erkek eşitliğinde dünyada yaşanan gelişmeler ve ülkemize yansımaları da çeşitli makalelerde incelenmiştir⁶. Cinsiyet kavramı ve özellikle kadın-erkek eşitliği bağlamında yalnızca ulusal değil aynı zamanda uluslararası boyutu da farklı çalışmaların konusu olmuş, özellikle sivil toplum kuruluşlarının bu konuya ilişkin araştırmaları ele alınarak yaşanan gelişmelerin etkisi incelenmiştir⁷.

2. MEDENİ KANUN KAPSAMINDA KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ

Türk toplumunun medeni ihtiyaçlarına en uygun olan hukuk sistemi arayışı içinde günün şartlarına uygun Fransa, Almanya ve İsviçre medeni kanunları incelenmiştir. Her birinin çeşitli açılardan değerlendirilmesi ile sonunda İsviçre Medeni Kanununun, bazı değişiklikler yapılarak aynen kabul edilmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1924 Anayasası ile birlikte “laiklik” esasını da benimsemiş olması, özellikle aile ve miras hukuku alanlarında acil yasal düzenleme yapma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak “resepsiyon” yöntemi kullanılarak ve o döneme göre en uygun görülen İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu Fransızca aslından Türkçeye çevrilmek suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sevk edilerek 17 Şubat 1926’da kabul edilip, 4 Ekim 1926 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.

Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey’in TBMM kürsüsünde bu konuya ilişkin yapmış olduğu açıklama büyük önem taşımaktadır; “*Bu kanunların en önemlisi olan ve Türk’ün sosyal hayatında devrimin gereklerini ve durumunu anlatacak olan bu Medeni Kanun, dünyanın,*

4 Kılıçoğlu, 1720 vd.

5 Yüksel, S.R.(2014). “*Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII; Doğan, M. (2003). “*Türk Medeni Kanunu’nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. C. 52. S. 4.

6 Can, M. (2019). “*İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişkinin Felsefi Analizi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (Özel Sayı); Başçı, G. (2021). “*1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması*”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 46; Birinci, G.(2017). “*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e*”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394390>.

7 Karaman, İ.C. ve Dalkıran, G.B. (2021). Kadın Sivil Toplum Hareketinin Tarihsel Gelişimi: Türkiye ve Dünyadan Örnekler, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5. Sayı:13; Karakul, S. (2020). “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Açılan Devletlerarası Davalar*”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2); Taş, B. A. (2019). Türkiye’de Kadın Haklarının Elde Edilmesinde, Kadın Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi, Yüksek Lisans Tezi.

uygarlık âleminin en tanınmış yazarlarınca beğenilen bir uygar yapıttır. Türk tarihinin, benim anlayışıma göre, en acındırıcı insanı 'Türk Kadını'dır. Yeni tasarının aile kuruluşu ve miras hükümleri şimdiye kadar istendiği zaman kolundan tutularak bir tutsak gibi yerden yere vurulan fakat dünya kuruluhi beri hanım olan Türk annesini gereken saygılı yerine getirecektir.”

Mahmut Esat Bey'in açıkça vurgulamış olduğu bu düşünce medeni bir yaşam kavramının altının doldurulmasında, özellikle “Türk Kadını” bakımından, kadın-erkek arasındaki ilişkilerin tümünü (kişi hakları, borçları, ailenin kuruluşu, işleyişi, sona ermesi, miras ile ilgili düzenlemelerin yapılması) kapsar şekilde medeni hukukun konuları arasında yer almaktadır. Türk Kanun-u Medenisi ile Türk Kadını aile hayatı içinde erkekle eşit haklara sahip olmuş, kadın-erkek eşitliği sağlanarak kanunla devlet güvencesi altına girmiştir. Bu şekilde aile hayatında eşitliğin korunması bir anlamda devletin sorumluluğu olarak yasalaşmıştır. Yapılan bu yasal düzenleme ile artık kadın, erkek ile birlikte günlük hayatta eşit haklara sahip olmuş, ekonomik olarak bağımsızlığını kazanmak üzere erkek ile eşit hale gelmiştir. Bu olumlu etki sayesinde “Türk Kadını”, toplumsal hayattaki her mesleği yapabilecek duruma ve hakka sahip olmuştur.

Geçmişin en büyük sorunlarından biri olan ve o dönemin anlayışına göre toplum içinde ikinci sınıf olarak yer edinen kadın, kocasının maddi durumu müsait ve isterse imam nikâhı ile dörde kadar kadınla evlenebilmesine rıza göstermek zorunda kalmaktaydı. Ancak Medeni Kanunun kabul edilmesi ile erkeğin yalnızca bir kadınla evlenebilecek olması ve kadının da sadece bir erkekle hayatını devam ettirebilecek olması düzenlemesi getirilerek aile hayatında erkeğin sahip olduğu ayrıcalıklar kaldırılmıştır. Boşanma bakımından da kadının ağır zulüm görmesi ya da çok büyük ahlaksızlara maruz kalması gibi şikâyet hakkı dışında Kadı Mahkemesi'nde sözüne itibar edilmemekteydi. Medeni Kanunun kabul edilmesi ile boşanma durumunda kadın ve erkek için aynı şartlar geçerli hale getirilmiştir. Boşanan bir ailede çocukların velayeti yalnızca erkeğe verilirken, Medeni Kanunun kabul edilmesi ile ana-babanın her ikisine de duruma göre çocukların velayeti verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir yapı taşı olarak döşenen Medeni Kanun sayesinde Türk Kadınının toplumdaki yeri ve değeri artmıştır. Ataerkil toplumlardan farklı olarak, sosyal hayatta kadın, erkek ile aynı statüye kavuşmuştur. Medeni Kanunun kabul edilmesi neticesinde hukuk alanında yapılan devrimlerin yansımaları sosyal hayatta kendini göstermeye başlamıştır.

Ancak kanunların, toplumun ihtiyaçlarına göre yeniden şekillenmesi kaçınılmazdır. Zaman içinde ortaya çıkan farklı anlayışlar ve düşünceler temelinde kanun koyucu, günün yeniliklerine ayak uyduracak bir takım değişiklikler yapmak durumundadır. Farklı zamanlarda Medeni Kanunda yapılan değişiklikler sonrasında en son hali ile 2002 yılında 4721 sayılı Türk Medeni Kanun kabul edilmiştir.

Yeni Medeni Kanun ile eski Medeni Kanun karşılaştırıldığında, özellikle kadın-erkek eşitliğini sağlama konusunda önemli bir mesafe alındığı açıkça görülmektedir. 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda, Anayasa’nın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine dayalı olarak yapılan düzenlemelere yer verilmiştir. Hukuk sistemimizde normlar hiyerarşisinde üstte yer alan Anayasa’nın temel ilkeleri, Türk Medeni Kanununda da kendisine yer bulmuştur. Özellikle kadın-erkek eşitliği bakımından eski Medeni Kanun döneminde hüküm bulan ve kadın-erkek eşitliğine aykırı olduğu ifade edilen düzenlemeler yeni Türk Medeni Kanununa alınmamıştır.

Yeni Türk Medeni Kanununun getirdiği hükümler, daha ziyade kadın-erkek eşitliğine dayanan, modern, çağdaş bir anlayışla şekillenmiştir. En temel değişikliklerin özellikle aile hukuku alanında mal rejimleri konusunda yapıldığı görülmektedir. Yapılan değişiklikler sayesinde medeni hukuk kapsamında kadın ve erkeğin kanun önünde eşit şartlarda olması ve statüleri bakımından aralarında bir denge kurulmaya çalışıldığı açıkça görülmektedir. Aile reisi kavramının kaldırılmış olması, evlilik birliği içinde kadın ve erkeğe eşit hak ve yükümlülükler yüklenmesi kanun koyucunun getirmiş olduğu olumlu değişiklikler olarak sayılabilir.

Eski ve yeni kanun karşılaştırıldığında özellikle kadın-erkek arasındaki eşitliğin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak kadın haklarının kısmen de olsa korunması haricinde toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından önemli bir yol alınmadığını da itiraf etmek gerekir. Temelinde, Anayasa’dan kaynaklanan eşitlik ilkesi yatsa da Türk Medeni Kanunu ile düzenlenmesi gereken birçok husus olsa bile Türk Medeni Kanununda toplumsal cinsiyet anlamında, kadın haklarının gelişimini ortaya koyan, bazı durumlarda tam tersi nitelik taşıyan çeşitli hükümler bulunmaktadır. Evlenme yaşından, kadının soyadına, evlenen kadının nüfus kütüklerinin değişmesinden, cinsiyet değişikliği için getirilen hükümlere kadar eleştiriye açık ve çağımızın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden kaleme alınması gereken hükümler de mevcuttur.

3. ANAYASA MAHKEMESİNİN KADIN-ERKEK EŞİTLİĞİ KONUSUNDA KARARLARI

Anayasa Mahkemesi, özellikle son yıllarda kadın-erkek eşitliği bakımından bireysel başvurular sonrasında vermiş olduğu kararlarda, norm denetimi yoluyla da kadının soyadına ve soy bağının reddi davasına ilişkin yaptığı iptallerde bir nebze olsa da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik hükümler tesis etmektedir. Anayasa Mahkemesinin, isabetli olarak vermiş olduğu kararlar içinde medeni hukuk alanına giren soyadına ilişkin karar ve ardından soy bağının reddi davasında verilen iki karar aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Evli Kadının Soyadı

Türk Medeni Kanunu, evlenmekle birlikte soyadının kazanılmasına ilişkin belirli kurallar getirmiştir. 1926-1997 yılları arasında kadının evlenmekle “mutlak olarak ve sadece” kocasının soyadını almak zorunda kalmasına karşın, 1997 yılında Medeni Kanunun ilgili hükümlerine yapılan eklemeler ile kadına, kocasının soyadının önünde kendi soyadını da kullanma, başka bir ifade ile çift soyadı taşıma imkânı getirilmiştir.

Anılan Kanun değişikliği, Türkiye Cumhuriyeti’nin, 1985 tarihinde Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’ne (CEDAW) taraf olması, bu sözleşme ile getirilen hakların ülkemizde yavaş yavaş tanınmaya başlanması ve bu dönemde MK m.153’ü, Anayasa Mahkemesine somut norm denetimi yolu ile götürmek isteyen bazı kadınların vermiş olduğu uğraşlar sayesinde gerçekleşmiştir.

CEDAW bir kadın hakları bildirgesidir ve temel amacı kadınların da erkeklerle aynı koşullarla insan haklarına sahip olmalarının sağlanmasıdır. Taraf devletleri, yasalarını ve uygulamalarını Sözleşme hükümleri çerçevesinde değiştirmeye yönelik zorlama içermektedir. CEDAW, 1985 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır. Ancak Türkiye bu Sözleşmeye, özellikle o dönemde MK’da yer alan ve aile içinde eşitsizlik yaratan hükümler sebebiyle (aile reisliğinin bulunması, anlaşılamama durumunda yerleşim yeri seçimi ve velayet hakkının kullanılması gibi konularda son söz hakkının erkeğe ait olması gibi), çekince koyarak onay vermiştir⁸. Türkiye’nin özellikle MK’da aile içinde kadın-erkek eşitliğinin sağlayamamasından dolayı koyduğu çekinceler eleştirilmiş ve üye devletlerin Sözleşme kapsamında yaptığı uygulamaları değerlendiren gölge raporlarda, bir an önce MK hükümlerinin CEDAW hükümleri doğrultusunda değiştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁹.

Böylece CEDAW ve Türkiye’nin CEDAW üyeliği, MK’da kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasına yönelik yapılan değişikliklerin kaynağı olmuştur. MK’da özellikle Aile Hukuku alanındaki değişikliklerin temelinde CEDAW’ın onaylanması yatmaktadır¹⁰.

Medeni Kanun hükümlerinin, Anayasa’nın eşitlik ilkesine aykırı olduğu ve CEDAW hükümleri ile bağdaşmadığı iddiası ile Anayasa Mahkemesi’ne götürme talebi sonucunda 1995 yılında açılan davada, davacının kendi soyadını kullanma isteği reddedilmiş, bu karar Yargıtay tarafından

8 Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW) Uygulamasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu, 1997 New York, <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/1997KIH-YC.pdf>

9 Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin (CEDAW) Uygulamasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu, 1997 New York, <https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/1997KIH-YC.pdf>

10 Kemaloğlu, M. (2019). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi’nin (CEDAW) Türkiye Raporları ve Sivil Toplum Çerçevesinde Türkiye’de Kadının Durumunun Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi.

onaylanmıştır. Yargıtay tarafından onanan karar sonrasında, 1996 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru 2004 yılında sonuçlanmıştır.

Konu ilk kez Anayasa Mahkemesi’ne somut norm denetimi yolu ile taşınmış, ancak Anayasa Mahkemesi’nin 29.09.1998 tarihli 1997/61 E. ve 1998/59 K. sayılı kararı ile ilgili maddenin iptaline ilişkin talep reddedilmiştir. Ankara Mahkemesi tarafından başlatılan somut norm denetimi sonrasında Anayasa Mahkemesi tarafından verilen kararda itiraz konusu edilen *“kadının evlenmekle kocasının soyadını alır”* düzenlemesinin, bazı sosyal gerçeklerin doğurduğu zorunluluktan ve yasa koyucunun yıllar boyunca kökleşmiş bir geleneği kurumsallaştırmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır.

Anayasa’nın “Ailenin Korunması”na ilişkin 41. maddesinde; *“Aile, Türk toplumunun temelidir”* hükmü yer almaktadır. Bu düzenlemeye 2001 tarihinde *“ve eşler arasında eşitliğe dayanır.”* ibaresi eklenmiş ve bu durum MK değişikliğinde de yol gösterici olmuştur.

Anayasa’da 2004 tarihinde yapılan değişiklik ile *“Kanun önünde eşitlik”* maddesinde; *“Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçirilmesini sağlamakla yükümlüdür”* hükmü getirilmiştir. Aynı tarihte yapılan başka bir değişiklikle Anayasa’nın 90. maddesinde; *“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır”* hükmü getirildiğinden, CEDAW ulusal düzenlemelerin üzerinde konuma sahip olarak aile içi eşitliğin pekiştirilmesi sağlanmıştır.

Kadının soyadına ilişkin ikinci girişim ile yeni bir somut norm denetimi başlatılmıştır. Anayasa Mahkemesi’nin 10.03.2011 tarihli 2009/85 E. ve 2011/46 K. sayılı kararında benzer şekilde itiraz konusu olan *“kadının evlenmekle kocasının soyadını alır”* kuralının aile birliğinin korunması ve aile bağlarının güçlendirilmesi başta olmak üzere, nüfus kayıtlarının düzenli tutulması, resmi belgelerde karışıklığın önlenmesi ve soyun belirlenmesi gibi kamu yararı ve kamu düzeni gerekçeleri ile iptalinin reddedildiği anlaşılmaktadır.

Yargı sürecinde, adli yargıda açılan davalarda evli kadının yalnızca kendi soyadını kullanma imkânı uzun süre reddedilmiş, ancak Anayasa Mahkemesi’ne yapılan bireysel başvurularda bu red kararlarının Anayasa’ya aykırı olduğu şeklinde hüküm kurulmaya başlanmıştır. Anayasa’ya aykırılık bakımından en kritik değişiklik 2014 yılında gerçekleşmiştir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru yolu ile açılan bir davada Türk Medeni Kanunu m.187’nin kadınların sadece kendi soyadlarını kullanmalarını engellediği gerekçesi ile eşitliğe aykırı olduğuna karar vermiş ve başvuran kadının sadece kendi soyadını kullanabileceğine hükmetmiştir. Bu karar, bireysel hak ve özgürlükler ile cinsiyet eşitliği bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. 2015 yılında itibaren adli yargıda adeta bir dönüm noktası gerçekleştirilmiştir. Verilen en önemli kararlardan biri Yargıtay Hukuk Genel

Kurulu’nun 30.09.2015 tarihli kararıdır. Bu kararda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. ve Anayasa’nın 17. maddeleri kapsamında evli kadının sadece evlenmeden önceki soyadını kullanabileceğine hükmedilmiştir. Bu kararın ardından, birçok kadın mahkemeye başvurarak sadece kendi soyadlarını kullanma taleplerini ileri sürmüş ve bu talepleri kabul edilmiştir.

Hukuk düzenimiz içinde evli kadının soyadına ilişkin oldukça uzun bir süreç yaşanmış ve halen yaşanmaktadır. Son olarak konunun Anayasa Mahkemesi’ne yine norm denetimi yoluyla taşınması ve Mahkemenin 22.02.2023 tarihli ve 2022/155 E. ve 2023/38 K. sayılı kararı ile neticelenmesi söz konusudur. Resmi Gazete’de 28.04.2023 tarihinde yayımlanan karar ile oyçokluğuyla da olsa Anayasa Mahkemesi, TMK m.187’yi iptal etmiştir. Anılan karar 28.01.2024 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun koyucu henüz bu konuda bir düzenleme yapmamıştır. Bu tarihten sonra yapılan evliliklerde kadının istese bile kocasının soyadını alamaması gerekmektedir. Zira buna ilişkin bir yasal düzenleme bulunmamaktadır.

Ancak uygulamada, nüfus müdürlükleri yine kadına kocanın soyadını yasal düzenleme olmadığı halde eski yasa hükmüne göre çıkarılan yönetmeliğe dayanarak nüfus kayıtlarına işlemeye devam etmektedir. Tamamen yasaya aykırı bu durum karşısında bile kanun koyucu halen harekete geçmemiştir.

Bu yasal boşluk çocuğun soyadı bakımından da sorunları barındırmaktadır. TMK m. 321’e göre; çocuk, ana ve baba evli ise ailenin soyadını taşır. Oysa mevcut durumda artık bir aile soyadı bulunmamaktadır. Bu nedenle konunun acilen bütüncül olarak ele alınması, kadın ve erkek eşitliğinin mutlaka sağlanması ve “soyadının değişmezliği” ilkesi bağlamında bir çözüm getirilmesi gerekir. Eşler soyadlarını değiştirmeden de kolaylıkla çocuğun hangi soyadını alabileceğini daha evlenirken bile kararlaştırabilirler. Nitekim birçok ülkede bu yönde çözümler sunulmaktadır. Ülkemiz bakımından önemli olan da kanun koyucunun eşitlik ilkesini unutmadan, dünyadaki gelişmeleri de dikkate alarak acilen bir düzenleme yapmasıdır.

3.2. Soy Bağı ve Soy Bağının Reddi

Soy bağı, çocuğun ana ve babası arasındaki hukuki bir bağ şeklinde tanımlanmaktadır¹¹. Soy bağının kurulmasında iki farklı husus söz konusudur. Bunlardan birincisi çocuğun ana ve babası ile kan bağının bulunması, ikincisi ise evlat edinme ilişkisinin bulunmasıdır. Türk Medeni Kanunu, kan

11 Dural, M., Ögüz, T. ve Gümüş, M.A. (2013). Türk Özel Hukuku, C.III, Aile Hukuku, İstanbul: Filiz Yayınevi, 299; Hatemi, H. ve Serozan, R. (1993). Aile Hukuku, İstanbul: Filiz Yayınevi, 377 vd.; Baygın, C. (2010). Soybağı Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayınları. 2; Arıdemir, A.G. (2009). Tanıma Yolu İle Kurulan Soybağı, Zahir İmre’ye Armağan, İstanbul: Der Yayınları. 1 vd.; Öztan, B. (2015). Aile Hukuku, Ankara: Turhan Yayınevi. 545 vd.; Akıntürk, T. ve Karaman, D.A. (2011). Aile Hukuku İkinci Cilt, 13. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları. 327; Velidedeoğlu, H.V. (1965). Türk Medeni Hukuku Cilt II Aile Hukuku, İstanbul: Nurgök Matbaası. 312; Acabey, M.B. (2002). Soybağı, İzmir: Güncel Hukuk Yayınları, 15.

bağına dayanan soy bağının kurulmasında ana bakımından doğumla bu ilişkisinin kurulmasını düzenlerken, baba ile soy bağının kurulmasında evlilik, tanıma ve babalık hükmü düzenlemelerine yer vermektedir¹².

Türk Medeni Kanunu m.282’de “*Genel Olarak Soy Bağının Kurulması*” başlığı altında, çocuk ile baba arasındaki soy bağının, ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmü ile kurulacağı düzenlenmiştir. Bunların yanında, çocuk ile soy bağının evlat edinme yoluyla da kurulacağı öngörülmüştür. Çocuğu doğuran ana olduğundan ana ile çocuk arasındaki soy bağı doğal yoldan kurulmaktadır. TMK m.282, ana ve babanın çocuk ile aralarında soy bağı kurulmasını farklı esaslara bağlamıştır. Düzenleme çocuk ile ana arasındaki soy bağının kurulmasını doğum ile doğal yoldan sağlamakta, doğumla birlikte çocuk ile ana arasında soy bağı doğum anında kendiliğinden kurulmuş olmaktadır. Ancak baba ile çocuk arasındaki soy bağının kurulması, anne ile kurulan soy bağı kadar kolay değildir.

Türk Medeni Kanunu gereği, çocuk ile baba arasında soy bağının kurulması hususunda “babalık karinesi” öne çıkmaktadır. Mülga Medeni Kanunda da aynı şekilde düzenlenen bu karine, evlilik birliği içinde doğan ya da evlilik birlikteliği içinde ana rahmine düşen çocuğun, evlilik ürünü olduğu kabul edilmiştir. Bu karineye göre çocukların babasının, evlilik birliğinden dolayı koca olduğu karine olarak kabul edilmektedir. TMK m.285/f.1’de evlilik devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının, koca olduğu düzenlenmiştir.

Soy bağı, çocuğun, anne ve babası ile olan doğal ve hukuki bağ anlamındadır. Bu durumda biyolojik ve/veya hukuki bir bağın varlığına ihtiyaç duymaktadır. Biyolojik olarak çocuğun doğumu gerçekleştiren kişi anne ve çocukla genetik bağ kuran baba, çocukla soy bağının kurulmasında temel faktörlerdir. Diğer taraftan hukuki anlamda soy bağı ise çocukla, anne ve baba arasındaki biyolojik ve/veya hukuki ilişkinin hukuk düzeni tarafından tanınması olarak ifade edilmektedir. Bu bağ, her zaman kan bağına bağlı olmamakta, evlat edinme gibi hukuki işlemlerle, sosyal ve manevi bir bağa dayalı şekilde kurulabilmektedir¹³.

Soy bağının reddi ise yenilik doğuran bir dava niteliği taşıyan bir davanın açılarak, babalık karinesinin çürütülmesi ve bu suretle çocuk ile baba arasındaki soy bağının ortadan kaldırılması anlamındadır. Bahse konu soy bağının reddi davası haricinde çocuk ile baba arasındaki soy bağının kaldırılması söz konusu olamaz. Soy bağının reddi davası ancak babalık karinesi bağlamında yer alan, bu kapsamda babalık karinesinden yararlanan çocukların soy bağının ortadan kaldırılmasına ilişkin bir dava niteliğindedir.

12 Özbay, İ. ve Aksan N.Ş.(2010). “*Son Yasal Değişiklikler Çerçevesinde Tanımanın İptali Davası Ve Bu Davada Uygulanacak Usul*”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. S. XIV, Erzincan. 187.

13 Akıntürk ve Karaman, 327 vd.

3.3. Soy Bağının Reddi Davasında Ananın Dava Açma Hakkı

Soy bağının reddi davasının açılmasında kural olarak kocanın davacı olması gerekirken, kanun koyucu koca dışında, şartların oluşması durumunda kocanın altsoyu ile ana ve babasına ayrıca baba olduğunu iddia eden kişiye de dava açma hakkı tanımıştır. TMK m.286’a göre; “*Koca, ana veya çocuk soy bağının reddi davasını açarak babalık karinesini çürütebilir. Bu dava, dava açma hakkına sahip diğer kişilere karşı açılır.*” Bu durumda, çocuk ile baba arasındaki soy bağı ilişkisinin ortadan kaldırılması maksadıyla, soy bağının reddi davasını açabilecek kişiler sınırlı olarak sayılmış ve davayı açabilecek kişiler arasında anneye yer verilmemiştir. Diğer bir ifade ile ananın doğurduğu çocuğun kocadan olmadığını ileri sürerek yargı yoluna başvurmalarının imkânı bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda, Anayasa Mahkemesine başvurularak, soy bağının reddi davasını açma hakkının anaya tanınmamasının hukuk devletinin eşitlik ilkesi ile bağdaşmadığı vurgulanarak hak arama özgürlüğünün ihlal edildiğinden hareketle hükmün Anayasa’ya aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Ana tarafından soy bağının reddi davasının açılması mümkün olmamakla birlikte Kanun’un 286. maddesinin ikinci fıkrasında çocuğa soy bağının reddi davasını açma hakkı tanınmış, 291. maddesinin ikinci fıkrasında ise ergin olmayan çocuğa atanacak kayyımın atama kararının kendisine tebliğinden itibaren bir yıl içinde soy bağının reddi davasını açabileceği öngörülmüştür.

Buna göre soy bağının reddi davasının açılması bakımından çocuğa kayyım atanması için başvuru yapılması mümkündür. Bununla birlikte kayyım tarafından dava açılabilmesi ananın özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkı yönünden bir güvence sunmamaktadır. Zira kayyım, soy bağının reddi davasını çocuğun yararını gözeterek çocuk adına açacaktır. Dolayısıyla anılan davada çocuğun anası davacı sıfatıyla babalık karinesinin çürütülmesine ilişkin iddialarını ileri süremeyecektir.

Bu itibarla ana tarafından davacı sıfatıyla çocuğun biyolojik babasının koca olmadığı ileri sürülerek babalık karinesinin çürütülmesi için yargı mercilerine başvurulmasına imkân tanımayan kural, özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkını ihlal etmektedir.

Anayasa Mahkemesi açıklanan gerekçelerle 26.07.2023 tarihinde bu kuralın Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir. Kanun koyucu Anayasa Mahkemesinin bu iptal kararını dikkate alarak 14.11.2024 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan 9. Yargı Paketi ile TMK m. 286’ya anaya da dava açma hakkı tanır şekilde ekleme yapmıştır.

Anılan hükme göre, “Koca, **ana veya çocuk** soy bağının reddi davasını açarak babalık karinesini çürütebilir. Bu dava, **dava açma hakkına sahip diğer kişilere** karşı açılır.”

3.4. Soy Bağının Reddi Davasında Baba Olduğunu İddia Eden Kişinin Dava Açma Hakkı

Baba olduğunu iddia eden kişiye TMK m. 291 ile sınırlı olarak dava açma hakkı getirilmiştir. Bu hakkın “dava açma süresinin geçmesinden önce kocanın ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi ya da sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybetmesi hâlleri” ile sınırlanmış olması hak arama özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilerek konu Anayasa mahkemesi önüne götürülmüştür.

Anayasa Mahkemesi’nin 23.01.2024 tarihli 2023/135 E. ve 2024/18 K. sayılı kararında; TMK m.291/1’de yer alan; *“Dava açma süresinin geçmesinden önce kocanın ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi ya da sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybetmesi hâllerinde... doğumu ve kocanın ölümünü, sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybettiğini veya hakkında gaiplik kararı alındığını öğrenmelerinden başlayarak bir yıl içinde soy bağının reddi davasını açabilir.”* bölümü anılan fıkra da yer alan *“...baba olduğunu iddia eden kişi,...”* ibaresi yönünden iptal edilmiştir.

Başvuru kararında özetle; *“itiraz konusu kuralda baba olduğunu iddia eden kişinin soy bağının reddi davasını açma hakkının belirli şartlara bağlanmasının ve süreyle sınırlanmasının devletin temel amaç ve görevleriyle bağdaşmadığı ve hukuk devleti ilkesini ihlal ettiği, ayrıca baba olduğunu iddia eden kişi yönünden öngörülen söz konusu şartların ve sürenin eşitlik ilkesiyle çeliştiği, kuralla getirilen sınırlamanın adil yargılanma hakkıyla da bağdaşmadığı belirtilerek kuralın Anayasa’ya aykırı olduğu”* ileri sürülmüştür.

Davaya konu düzenlemede yer alan şartların gerçekleşmediği durumlarda baba olduğunu iddia eden kişinin soy bağının reddi davasını açabilmesi imkânı bulunmamaktadır. Bu kapsamda baba olduğunu iddia eden kişinin etkili bir şekilde hakkını aramasına imkân tanımayan bu durumun etkili başvuru hakkını zedeleyeceği sonucuna varılmıştır. Mahkemece ayrıca, baba olduğunu iddia eden kişinin soy bağının reddi davasını açması için öngörülen şartların gerçekleşmediği hallerde anılan davanın kayyım veya ergin olduktan sonra çocuk tarafından açılabilmesinin, baba olduğunu iddia eden kişi bakımından etkili başvuru hakkı anlamında güvence sunmadığı şeklinde değerlendirilmiştir. Etkili başvuru hakkı, baba olduğunu iddia eden kişinin özel hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddialarını davacı sıfatıyla yargı mercileri önünde ileri sürebilmesini gerektirmektedir. Sonuç olarak baba olduğunu iddia eden kişinin babalık karinesinin çürütülmesine ilişkin iddialarını yargı mercileri önünde ileri sürebilmesini iradesi dışında gerçekleştirebilecek şartlara bağlayan kuralın özel hayata saygı gösterilmesini isteme hakkı bağlamında etkili başvuru hakkını ihlal ettiği kanaatine varılmıştır. Anayasa Mahkemesi açıklanan gerekçelerle kuralın Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir. Ayrıca bu kararın 06.12.2024 tarihinde yürürlüğe girmesine hükmedilmiştir.

9. yargı paketi ile getirilen yeni düzenlemede; TMK m.291’de; *“Dava açma süresinin geçmesinden önce kocanın ölmesi veya gaipliğine karar verilmesi ya da sürekli olarak ayırt etme gücünü*

*kaybetmesi hâllerinde **baba olduğunu iddia eden kişi**, kocanın altsoyu, anası **veya** babası, doğumu ve kocanın ölümünü, sürekli olarak ayırt etme gücünü kaybettiğini veya hakkında gaiplik kararı alındığını öğrenmelerinden başlayarak bir yıl içinde soy bağının reddi davasını açabilir.”* şeklinde kaleme alınmıştır. Bu hükümde kanun koyucunun Anayasa Mahkemesinin iptal kararını dikkate almadığı ve düzenlemeyi eski hali ile tekrarladığı görülmektedir.

Yukarıda da açıkça belirtildiği üzere, evlilik birliği devam ederken veya evliliğin sona ermesinden başlayarak üç yüz gün içinde doğan çocuğun babasının koca olduğu kabul edilmektedir. Bu bir adi karine niteliğindedir ve her zaman aksini iddia etmek mümkündür. Koca, soy bağının reddi davasını açmak suretiyle babalık karinesini çürütebilir. Kanun koyucu koca dışında çocuğun da dava açma hakkını saklı tutmuştur. Ayrıca belli durumlarda, kocanın alt soyu, ana ve babası ve gerçek baba olduğunu iddia eden kişinin de soy bağının reddi davasını açması mümkündür. Bu noktada en önemli sorunlardan biri anaya, soy bağının reddi davasını açma hakkının uzun yıllardır tanınmamış olmasıdır. Soy bağının reddi konusunda bu kadar geniş bir çerçevede dava açma hakkı tanınan taraflar arasında ananın olmaması düşündürücüdür. 9. yargı paketinde yukarıda belirtildiği üzere yapılan değişiklik ile bu eksiklik giderilmiştir. Ancak yine aynı düzenlemede Anayasa Mahkemesinin iptal kararına karşılık, baba olduğunu iddia eden kişi bakımından eski hükmün aynen tekrarlanmış olması ise üzerinde dikkatle durulması gereken önemli bir sorundur.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Medeni Kanunu, Cumhuriyet’in kurulması ile birlikte modern bir yaşam anlayışının toplumda yerleşmesi için atılması gereken en önemli adım olarak kabul edilmiştir. Bu sayede, toplum bilinci, aile yaşamı, bireyin özgürlüğü ve çağdaş milletler düzeyinde bir yaşamın temelleri atılmıştır. Türk Medeni Kanunu, doğumdan ölüme, evlilikten boşanmaya, kişi hak ve hürriyetlerinden yükümlülüklerine kadar birçok alanı düzenlemektedir. Kuşkusuz dinamik bir yapıya sahip olan toplum ihtiyaçları bakımından zaman içinde değişikliklere uğramış, anlayışın değişmesi ile yeni toplum kurallarının kabul edilmesi gerekmiştir. Geline son noktada 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile yapılan değişiklikler, toplum hayatını derinden ve son derece olumlu olarak etkilemiştir.

Ancak kuşkusuz süreç devam etmektedir ve toplum ihtiyaçlarına göre yeni düzenlemeler ve hükümlerin de hayata geçmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda özellikle toplumsal cinsiyet, kadın-erkek eşitliği ve aile içi hukuki düzenlemeler bakımından sürekli yeni hususlar karşımıza çıkmaktadır. Evli kadının soyadına ilişkin düzenlemelerdeki değişiklikler ile soy bağına ilişkin düzenlemelerde de bazı yeni düzenlemelerin yapılması zaruri olmuştur. Kanun koyucu, düzenlemeleri gerçekleştirirken salt madde metinleri ile sabit kalmamakta, uygulamada özellikle yargı kararları neticesinde şekillenen hususlara da yanıt verecek şekilde yeni düzenlemeleri hayata geçirmektedir. Bu çerçevede özellikle

son yıllarda Anayasa mahkemesi verdiği kararlar ve yaptığı yerinde iptaller ile dikkat çekmekte ve kanun koyucuya önemli ölçüde yol göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet, kanun önünde kadın-erkek arasındaki ilişkinin eşit şartlarda gerçekleşmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır. Hiçbir kişi ya da zümrenin kanun önünde birbiri üzerinde üstünlüğü bulunmazken, kadın ve erkek arasındaki ilişkinin de birbiri üzerinde üstlüğü bulunmaması gerekir. Toplumsal dengenin korunması maksadıyla özellikle geçmişte olduğu gibi “Türk Kadının” sosyal, siyasal ve ekonomik haklarının korunması, onun eşit şartlarda erkeğin yanında yer alması için yasal düzenlemelerin yapılması şarttır. Kanun koyucunun gözetmiş olduğu bu denge, uygulamada da yargı kararlarına yansımıştır. Türk kadını hak ettiği saygılı yerine konumlandırıran bir anlayışın devam etmesi en büyük ülkü olarak kalacaktır.

REFERANSLAR

- Abdulazim, İ. (2017). Mecelle'nin Orta Doğu Devletlerine Tesiri. Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s.8.
- Acabey, M.B. (2002). Soybağı. İzmir: Güncel Hukuk Yayınları.
- Akıntürk, T. ve Karaman, D. A. (2011). Aile Hukuku, İkinci Cilt. 13. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.
- Arıdemir, A.G. (2009). Tanıma Yolu İle Kurulan Soybağı, Zahit İmre'ye Armağan. İstanbul: Der Yayınları.
- Başçı, G. (2021). “1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanının 1215 Magna Carta ile Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması”, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 46.
- Baygın, C. (2010). Soybağı Hukuku, İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- Birinci, G. (2017). “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e”, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394390>.
- Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) Uygulamasına İlişkin Türkiye STK Gölge Raporu. (1997). New York, chrome-extension://efaidnbmnmmnibpcajpcgglefndmkaj/https://kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2018/06/1997KIH-YC.pdf
- Can, M. (2019). “İnsan Hakları ve Demokrasi Arasındaki İlişkinin Felsefi Analizi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 23 (Özel Sayı).
- Doğan, M. (2003). “Türk Medenî Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. C. 52. S. 4.
- Dural, M., Ögüz, T. ve Gümüş, M. A. (2023). Türk Özel Hukuku, C.III, Aile Hukuku, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Hatemi, H. ve Serozan, R. (1993). Aile Hukuku, İstanbul: Filiz Yayınevi.
- Karakul, S. (2020). “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Açılan Devletlerarası Davalar”, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(2).
- Karaman, İ.C. ve Dalkıran, G. B. (2021). Kadın Sivil Toplum Hareketinin Tarihsel Gelişimi: Türkiye ve Dünyadan Örnekler, Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5. Sayı:13.
- Kemaloğlu, M. (2019). Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (CEDAW) Türkiye Raporları ve Sivil Toplum Çerçevesinde Türkiye'de Kadının Durumunun Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Kılıçoğlu, A. (2012). “Medeni Kanunumuzu Nasıl Değiştirdik?”, Cevdet Yavuz'a Armağan, 2. Baskı, İstanbul, s. 1720 vd.
- Mumcu, A. (1981). “Atatürk'ün Ankara Hukuk Fakültesi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma (5 Kasım 1925) 'nın Sadeleştirilmiş Şekli”, Yargıtay Dergisi, Atatürk Armağanı, VII, S.1-2.
- Özbay, İ. ve Aksan N. Ş. (2010). “Son Yasal Değişiklikler Çerçevesinde Tanımanın İptali Davası Ve Bu Davada Uygulanacak Usul”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi S. XIV, Erzincan, s.187.
- Öztaş, B. (2015). Aile Hukuku, Ankara: Turhan Yayınevi.

- Taş, B. A. (2019). Türkiye’de Kadın Haklarının Elde Edilmesinde, Kadın Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkisi, Yüksek Lisans Tezi.
- Velidedeoğlu, H. V. (1965). Türk Medeni Hukuku Cilt II Aile Hukuku, İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Yüksel, S. R. (2014). “*Türk Medeni Kanunu Bakımından Kadın-Erkek Eşitliği*”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XVIII.

YAPAY ZEKA, GÖRSEL SANATLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLİ

Ceren Tekin Karagöz, Doç. Dr.

Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Eğitim Fakültesi, Pamukkale Üniversitesi, Türkiye

Email: ckaragoz@pau.edu.tr

Orcid No: 0000-0001-8718-9608

İbrahim Karagöz, Uzman

Anafartalar Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Email: brahmkrgez@gmail.com

Orcid No: 0000-0001-6514-7802

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin evrimi, özellikle yapay zekâ (YZ) sistemlerinin gelişimi, estetik ve toplumsal temsiller bağlamında yeni teorik ve eleştirel tartışmaları beraberinde getirmektedir. Bu sistemlerin üretim süreçlerinde rol oynayan aktörlerin demografik yapısı da söz konusu tartışmaları doğrudan etkilemektedir. 2023 Küresel Cinsiyet Uçurumu Raporu’na göre, YZ alanında çalışanların yalnızca %30’u kadınlardan oluşmaktadır (UN Women, 2023). Teknoloji sektöründe lider pozisyonlardaki kadın oranı ise %20’nin altındadır ve bu sistemlerin geliştirilmesinde erkek egemen bakış açılarının belirleyici olma ihtimalini güçlendirmektedir. Ayrıca YZ geliştiricilerinin büyük bir kısmının (%70’ten fazlası) Kuzey Amerika ve Avrupa merkezli olması, veri setlerinin kültürel homojenliğini ve Batı merkezli eril estetik anlayışlarının küresel ölçekte yeniden üretilme riskini ortaya koymaktadır.

YZ’nin toplumsal cinsiyet temsillerine etkisi, yalnızca bu demografik dengesizliklerle sınırlı kalmamaktadır. Örneğin, yapılan ampirik çalışmalar, popüler metinden-görüntüye üretici YZ modelleri olan Stable Diffusion ve DALL·E’nin, "bir kişi" gibi nötr ifadeleri görselleştirirken %70’in üzerinde açık tenli erkek figürleri oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Ghosh ve Çalışkan, 2023). YZ sistemlerinin veri setlerinde ve algoritmalarında yerleşik olan normları ve önyargıları pekiştirerek, görsel üretimde eril bakış açısını sistematik olarak yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır. Geliştirici topluluklarının demografik yapısındaki dengesizlik, Batılı ve erkek egemen normların veri setleri aracılığıyla YZ’ye aktarılmasına zemin hazırladığı kanısını güçlendirmektedir. Üretilen YZ görsellerinin estetik ve kültürel kodlarında bu durum, gelecekte kadın bedeninin nesneleştirilmesi, etnik kimliklerin silikleştirilmesi ve çeşitliliğin yok sayılması riskini de gündeme getirmektedir.

2. YAPAY ZEKÂ VE TOPLUMSAL CİNSİYET TEMSİLLERİ

YZ sistemlerinin büyük veri kümeleri ile eğitilmesi, bu veri kümelerinde mevcut olan tarihsel ve kültürel önyargıların sanat eserlerine ve görsel temsillere yansımaya neden olmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet temsillerinde belirgin şekilde kendini göstermektedir. Örneğin Buolamwini ve Gebru’nun (2018) “Gender Shades” çalışması, yüz tanıma sistemlerinin koyu tenli kadınlarda yüksek hata oranlarına (%34) karşın açık tenli erkeklerde bu oranın %1’in altına indiğini ortaya koymaktadır. Bu önyargılar, YZ sanatında yalnızca sayısal veri eşitsizliklerinden değil, aynı zamanda kültürel olarak yerleşik normların teknolojiyle yeniden üretilmesinden kaynaklanmaktadır. YZ sistemlerinin cinsiyet temsillerini ikili kalıplara sıkıştırması, toplumsal cinsiyetin doğasına ilişkin kuramsal tartışmaları yeniden gündeme getirmektedir. Judith Butler’ın (1990) toplumsal cinsiyet performativitesi kuramı, cinsiyetin sabit, özsel bir kimlik değil, tekrar eden eylemler ve toplumsal normlar aracılığıyla inşa edilen bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. YZ sistemlerinin bu çeşitliliği veri setleri aracılığıyla sabitleyip daraltması ise, teknolojinin mevcut kültürel normları yeniden üretme eğiliminin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir. Barthes’ın (1964) göstergebilimsel çözümlemesi, Butler’ın performativite kuramını

destekleyen bir başka katmanı sunmaktadır. Barthes, anlam üretiminin yalnızca dilsel göstergelerle değil, aynı zamanda kültürel kodlar ve imgelerle kurulduğunu vurgulamaktadır. YZ sistemlerinin ürettiği görsellerde, denotatif (açık) anlamların arkasında konotatif (örtük) katmanlar yer almakta; bu katmanlar, toplumsal cinsiyet normlarını ve iktidar yapılarını yeniden üreten göstergeler içermektedir.

Donna Haraway’ın (1985) siborg kuramı ise bu tartışmayı teknoloji ve beden arasındaki ilişki eksenine taşımaktadır. Haraway, insan ve makine arasındaki sınırları bulanıklaştırarak, sabit cinsiyet kategorilerinin ve özcü kimlik anlayışlarının aşılabileceğini ileri sürmektedir. YZ sanatında sanatçının yalnızca veri sağlayıcı değil, aynı zamanda algoritmalarla yaratıcı bir işbirliği içinde olması, Haraway’ın öngördüğü posthümanist ve melez sanat pratiğini çağrıştırmaktadır. Jean Baudrillard’ın (1981) simülasyon kuramı ise, YZ tarafından üretilen hipergerçek imgelerin toplumsal normları hem pekiştirebileceğini hem de bu normların yapaylığını gizleyerek sorgulamayı zorlaştırabileceğini söylemektedir. Baudrillard’ın kuramı, Butler’ın performativite anlayışı ve Haraway’ın melezleşme önerileriyle birleştiğinde, YZ’nin toplumsal cinsiyet temsillerini hem yeniden üreten hem de eleştirel sanat pratiği aracılığıyla dönüştürebilen bir araç olabileceğini ortaya koymaktadır. YZ’nin hipergerçek estetiği, gerçek ile kurgu arasındaki sınırı silikleştirerek izleyicinin normatif kalıpları sorgulamasına olanak tanımaktadır.

Walter Benjamin’in (1936) mekanik yeniden üretim çağındaki “aura” kavramı ise, YZ’nin sanat eserinin özgünlüğünü nasıl etkilediğini tartışmaktadır. YZ sistemleri, veri temelli üretim süreçlerinde insan emeğini ve niyetini arka plana iterken, sanatçılar bu sürece müdahil olarak Benjamin’in aura kavramına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Örneğin, Anna Ridler, veri setlerini bizzat oluşturarak hem sanat eserinin otantikliğini hem de anlam katmanlarını derinleştirmeye çalışmaktadır. Bu çaba, Haraway’ın posthümanist yaklaşımıyla birleştiğinde, YZ sanatının kolektif ve melezleşmiş yaratım süreçlerini görünür kılarak, toplumsal cinsiyet ile otantiklik tartışmalarına yeni boyutlar kazandırmaktadır. YZ ve görsel sanatların kesişiminde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet temsilleri, tarihsel temsillerin günümüz dijital ortamlarında nasıl yeniden üretildiğine dair kapsamlı bir tartışma alanı sunmaktadır. Bu bağlamda YZ sistemleri çoğunlukla mevcut toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üretse de, eleştirel sanat pratikleri ve kuramsal analizler, bu temsilleri dönüştürme ve yeni anlatılar oluşturma olanaklarını da ortaya koymaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri çerçevesinde yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar, toplumsal, kültürel ve sanatsal olguları anlamlandırmaya yönelik derinlemesine analizler sunmaktadır. Çalışmada, yapay zekâ (YZ) tarafından üretilen sanat eserlerinin toplumsal cinsiyet temsilleri, anlam üretimi ve eril bakış açısından nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bu bağlamda, Erwin Panofsky’nin ikonografi ve ikonoloji yöntemi, Roland Barthes’ın göstergebilimsel analizi ve Laura Mulvey’in "eril bakış" (male

gaze) teorisi temel alınmıştır. Mulvey’in (1975) eril bakış kuramı, kadınların görsel temsillerde izleyici olarak konumlandırılan erkek için nesneleştirilmesini açıklarken, Barthes’ın (1964) göstergebilimsel çözümlemesi bu temsillerin yüzeyde nötr gibi görünen işaretler aracılığıyla nasıl iktidar ilişkileri ve toplumsal normlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada, Panofsky’nin (1955) ikonografi ve ikonoloji yöntemi, Barthes’ın göstergebiliminden daha ileriye giderek, görsellerin yalnızca anlam katmanlarını değil, bu anlamların kültürel ve tarihsel bağlamlarını da çözümlemek amacıyla kullanılmıştır.

Panofsky’nin ikonografi ve ikonoloji yöntemi, sanat eserlerinin öncelikle görsel öğelerini betimleyerek (ön ikonografik açıklama), ardından simgesel anlamlarını (ikonografik çözümleme) ve nihayetinde tarihsel ve kültürel bağlamlarını (ikonolojik yorumlama) açığa çıkarmaya odaklanmaktadır. Bu yöntem, YZ ile üretilen eserlerin yüzeyde görülen estetik öğelerinin ardındaki derin anlam katmanlarını çözümlemek amacıyla kullanılmıştır. Barthes’ın göstergebilimsel analizi, işaret ve göstergelerin hem denotasyon (açık anlam) hem de konotasyon (örtük anlam) düzeylerinde nasıl anlam ürettiğini çözümlemek için kullanılmıştır. Bu yöntem sayesinde, YZ sanatında kullanılan görsellerin nötr ya da doğal görünmesine rağmen, aslında toplumsal cinsiyet normlarını ve iktidar ilişkilerini yeniden üreten yapılar olduğu ortaya konmuştur. Laura Mulvey’in eril bakış teorisi, görsel temsillerin nasıl çoğunlukla heteroseksüel erkek bakışına hitap edecek şekilde kurgulandığını ve kadın bedeninin nasıl nesneleştirildiğini açıklamaktadır. Bu teori, YZ destekli sanat eserlerinin kadın imgelerini nasıl tasvir ettiğini ve izleyici konumunun nasıl belirlediğini çözümlemek amacıyla kullanılmıştır.

Sanatçı seçimi, kuramsal çerçeveye doğrudan ilişkilendirilmiştir. Stephanie Dinkins, Sofia Crespo, Anna Ridler ve Mario Klingemann’ın eserleri, YZ’nin estetik ve toplumsal cinsiyet temsillerindeki rolünü eleştirel bir perspektifle sorgulayan sanatçılar olarak belirlenmiştir. Sanatçıların seçiminde, farklı disiplinlerden gelmeleri (ör. Crespo’nun biyomorfik yaklaşımları, Ridler’in veri setleriyle sanatsal müdahaleleri) ve eserlerinde doğrudan cinsiyet ve kimlik temsillerini irdelemeleri dikkate alınmıştır. Bu eserler, YZ’nin mevcut toplumsal normları nasıl yeniden ürettiği veya sorguladığını göstermek için analize dahil edilmiştir.

Araştırmada, görsellerin detaylı betimlemesi, gösterge ve anlam düzeyinde çözümlemeler yapılmış, bu süreçte Panofsky’nin yönteminden faydalananarak görsellerin tarihsel ve kültürel bağlamları dikkate alınmış, Barthes’ın göstergebilimsel okumasıyla anlam katmanları ortaya konmuş ve Mulvey’in eril bakış teorisi ile bu anlamların cinsiyet normları bağlamındaki eleştirisi gerçekleştirilmiştir.

4. BULGULAR

Stephanie Dinkins ve Conversations with Bina48

Stephanie Dinkins, yapay zeka ve toplumsal önyargılar üzerine çalışan bir sanatçıdır. *Conversations with Bina48*, Dinkins’in Bina48 adlı yapay zeka destekli robotla yaptığı etkileşimleri içeren bir projedir. Bina48, Hanson Robotics tarafından geliştirilen ve ırk, toplumsal cinsiyet, teknoloji gibi konular hakkında konuşabilen bir yapay zeka sistemidir.

Figür 1: [Stephanie Dinkins, *Conversations with Bina48*, 2014]

Tablo 1: *Panofsky İkonografi ve İkonoloji Analizi*

Aşama	Analiz
Ön İkonografik Açıklama	Eserde, siyahi bir kadın figürü olan Bina48’in yüzü ve ifadeleri dikkat çeker. Dinkins’in yapay zeka ile kurduğu diyaloglar, insan-makine etkileşimini sorgulayan bir ortam yaratır.
İkonografik Çözümleme	Bina48’in görsel ve söylemsel kodları, genellikle beyaz erkekler tarafından geliştirilen yapay zeka sistemlerinde rastlanan önyargıları yansıtır. Robotun konuşma biçimi ve verdiği cevaplar, toplumsal cinsiyet ve ırk algısına dair derin soruları gündeme getirir.
İkonolojik Yorumlama	Dinkins’in bu çalışması, yapay zekanın toplumsal önyargıları nasıl yeniden üretebileceğine dair eleştirel bir çerçeve sunar. Aynı zamanda, siyahi kadınların teknoloji dünyasındaki temsiliyetine ilişkin önemli sorular sorar.

Eril Bakış

Laura Mulvey’in "eril bakış" (male gaze) teorisine göre, görsel medyada kadınlar genellikle erkeklerin arzularına hitap edecek şekilde temsil edilir. *Conversations with Bina48*, bu bakış açısını tersine çevirerek, kadın bir yapay zekanın eril sistemlerle olan ilişkisini sorgular.

- Bina48, geleneksel anlamda nesneleştirilen bir kadın figürü olmaktan çok, kendisine sorulan sorulara yanıt veren bir özne konumundadır.
- Ancak, robotun diyalogları, onun tamamen bağımsız bir özne olup olmadığını sorguladır. Çünkü algoritmaları, önceden belirlenmiş veri setlerine dayanmaktadır.

Tablo 2: Göstergebilimsel İnceleme

Gösterge	Anlam
Siyahi kadın yapay zeka figürü (Bina48)	İrk ve toplumsal cinsiyet açısından yapay zeka teknolojisinin tarafsız olmadığı vurgulanır.
İnsan-makine diyalogu	Yapay zekanın toplumsal önyargıları nasıl öğrendiği ve yeniden ürettiği tartışmaya açılır.
Sanatçının yönelttiği sorular	Toplumsal cinsiyet ve ırksal kimlik bağlamında teknolojinin etkileri incelenir.

Dinkins’in *Conversations with Bina48* adlı çalışması, yapay zekanın toplumsal cinsiyet ve ırk temsillerindeki rolünü sorgulayan önemli bir projedir. Bu eser, yapay zekanın sadece teknolojik bir araç olmadığını, aynı zamanda kültürel ve toplumsal kodlarla şekillendiğini göstermektedir.

Sofia Crespo ve Neural Zoo

Sofia Crespo, yapay zeka destekli sanatın öncülerinden biri olarak, biyomorfik imgeler yaratarak doğanın ve biyolojinin dijital temsiline odaklanmaktadır. *Neural Zoo*, sinir ağları kullanılarak üretilmiş yapay organizmalardan oluşan bir seridir.

Figür 2: Sofia Crespo, *Neural Zoo*, 2018-2022

Tablo 3: *Panofsky İkonografi ve İkonoloji Analizi*

Aşama	Analiz
Ön İkonografik Açıklama	<i>Neural Zoo</i> , doğada var olmayan, ancak biyolojik formları andıran imgelerden oluşur. Bu imgeler, organik dokulara ve yaratıklara benzeyen, ancak gerçek dünyada karşılığı bulunmayan formlardır.
İkonografik Çözümleme	Eser, doğanın yapay zeka tarafından nasıl algılandığını ve yeniden üretildiğini gösterir. Buradaki görseller, biyomorfik unsurların cinsiyetten bağımsız olarak kurgulanabileceğini ortaya koyar.
İkonolojik Yorumlama	Crespo’nun çalışması, doğanın cinsiyet kodlarını kırarak cinsiyet nötrlüğü kavramını öne çıkarır. Geleneksel biyolojik sınıflamaların ve ikili cinsiyet normlarının, yapay zeka tarafından yeniden tanımlanabilir olduğunu gösterir.

Eril Bakış

Laura Mulvey’in "eril bakış" teorisine göre sanat ve medya genellikle kadın bedenini eril arzular doğrultusunda temsil eder. Ancak, *Neural Zoo*’da herhangi bir insan figürü bulunmamakta ve imgeler biyolojik formları taklit eden soyut yapılardan oluşmaktadır. Bu durum, eserleri eril bakışın dışında bir estetik anlayışla ele alma imkanı tanır.

- Doğa ve cinsiyetin makine tarafından nasıl temsil edildiği sorgulanır.
- Yapay zekanın ürettiği imgelerde, toplumsal cinsiyet rollerine dair açık bir kodlama bulunmaz.

Tablo 4: *Göstergebilimsel İnceleme*

Gösterge	Anlam
Biyomorfik imgeler	Doğanın yapay zeka aracılığıyla yeniden üretilmesi ve biyolojik formların yeniden şekillendirilmesi.
Cinsiyetsiz yaratık formları	Biyolojik cinsiyet rollerinin dışına çıkılması ve doğanın cinsiyet nötr bir perspektifle ele alınması.
Makine tarafından üretilmiş organik formlar	Yapay zekanın doğayı nasıl gördüğü ve onu nasıl yorumladığı üzerine bir düşünsel çerçeve sunar.

Crespo’nun *Neural Zoo* eseri, yapay zekanın biyolojik ve doğal formları taklit ederken cinsiyet kategorilerinden bağımsız bir temsil sunduğunu göstermektedir. Bu çalışma, toplumsal cinsiyet normlarının biyolojik dünyaya atfedilme biçimlerini sorgulamakta ve alternatif bir doğa algısı sunmaktadır.

Anna Ridler ve Mosaic Virus

Anna Ridler’in *Mosaic Virus* adlı yapay zeka destekli sanat eseri, lale imgeleri üzerinden tarihsel ekonomik spekülasyonları ve güzellik algısını eleştirmektedir. Bu eser, 17. yüzyılda Hollanda’da yaşanan “Lale Çılgınlığı” olarak bilinen ekonomik balonu referans alırken, aynı zamanda lale imgelerinin tarihsel olarak cinsiyetçi anlamlarla yüklendiğini sorgulamaktadır.

Figür 3: [Anna Ridler, *Mosaic Virus*, 2019]

Tablo 5: *Panofsky İkonografi ve İkonoloji Analizi*

Aşama	Analiz
Ön İkonografik Açıklama	Yapay zeka ile üretilmiş lale görselleri, farklı desenler ve renklerle oluşturulmuştur. Eser, lale imgesini sanatsal ve tarihsel bağlamda yeniden ele alır.
İkonografik Çözümleme	Lale, tarih boyunca lüks, kadınsılık ve zarafetle ilişkilendirilmiş bir çiçektir. Ridler, yapay zeka kullanarak bu imgenin tarihsel anlamlarını bozmakta ve yeniden üretmektedir.
İkonolojik Yorumlama	<i>Mosaic Virus</i> , lale çılgınlığı bağlamında ekonomik spekülasyonlarla güzellik kavramının ilişkilendirilmesini eleştirirken, aynı zamanda kadınsılıkla özdeşleştirilmiş bu imgenin anlamlarını sorgular.

Eril Bakış

Sanatta çiçekler, özellikle de laleler, tarihsel olarak kadınsılıkla özdeşleştirilmiş ve eril bakışın estetik beklentileri doğrultusunda tasvir edilmiştir.

- *Mosaic Virus*, yapay zeka kullanarak lalelerin biçimsel özelliklerini manipüle etmekte ve onları geleneksel anlamlarından koparmaktadır.
- Ridler, güzellik algısını ve cinsiyetçi temsilleri yapay zeka aracılığıyla bozarak yeni bir estetik dil yaratmaktadır.

Tablo 6: Göstergebilimsel İnceleme

Gösterge	Anlam
Lale imgeleri	Güzellik, kadınsılık ve lüks sembolü olarak tarihsel kodları taşır.
Yapay zeka ile üretilmiş bozulmuş lale formları	Geleneksel estetik normların ve kadınsılığın yapay zeka tarafından nasıl yeniden üretildiğini sorgular.
Mosaic Virus (mozaik virüsü) referansı	Biyolojik ve ekonomik bozulmayı, yapay zeka aracılığıyla estetik bir bağlamda ele alır.

Ridler’in *Mosaic Virus* eseri, geleneksel çiçek resimlerinin taşıdığı cinsiyetçi anlamları yapay zeka aracılığıyla dönüştürerek yeni bir eleştirel perspektif sunmaktadır. Eser, hem ekonomik spekülasyonlar hem de güzellik anlayışının tarihsel ve kültürel kodlarını sorgulayan güçlü bir sanatsal çalışma olarak değerlendirilebilir.

Mario Klingemann ve *Memories of Passersby I*

Mario Klingemann, yapay zeka tabanlı sanat üretiminin öncülerinden biri olarak, makine öğrenmesi ve sinir ağlarını kullanarak sanatı yeniden şekillendiren sanatçılardan biridir. *Memories of Passersby I*, gerçek zamanlı olarak üretilen, sürekli değişen kadın portrelerinden oluşan bir yapay zeka sanat eseridir. Eser, geleneksel portre sanatını yapay zeka perspektifinden yeniden ele almakta ve anonimlik kavramı üzerinden sanat ve cinsiyet temsili tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Figür 4: [Mario Klingemann, *Memories of Passersby I*, 2019]

Tablo 7: Panofsky İkonografi ve İkonoloji Analizi

Aşama	Analiz
Ön İkonografik Açıklama	Eser, sinir ağları tarafından üretilmiş, sürekli değişen kadın portrelerinden oluşmaktadır. Portreler, belirgin yüz hatlarına sahip olmakla birlikte, belirli bir kimliği veya kişiyi temsil etmez.
İkonografik Çözümleme	Geleneksel portre sanatında figürlerin kimliği ve kişiliği belirginken, Klingemann’ın eserinde yüzler anonimdir. Portreler, hiçbir zaman tam olarak belirginleşmez ve izleyicinin belleğinde sabit bir figür oluşturmaz.
İkonolojik Yorumlama	<i>Memories of Passersby I</i> , sanatın bireysel kimlik ve cinsiyet temsiliyle olan ilişkisini sorgulayan bir çalışma olarak okunabilir. Kadın portreleri, tarihsel olarak kadınların temsiline dair belirli estetik ve toplumsal normlara işaret ederken, Klingemann’ın yapay zeka tarafından oluşturulmuş formları bu normları bulanıklaştırmaktadır. Bu durum, kadın imgesinin sanat tarihinde nasıl kurgulandığını ve makine tarafından nasıl yeniden üretildiğini sorgulamaya açar.

Eril Bakış

Laura Mulvey’in "eril bakış" (male gaze) teorisine göre, sanat tarihinde kadın imgeleri genellikle eril arzular doğrultusunda oluşturulmuştur.

- Geleneksel portre sanatında kadın figürleri genellikle belirli estetik normlar çerçevesinde sunulmuş ve bir kimliğe büründürülmüştür.
- *Memories of Passersby I*’de, kadın portreleri anonimleştirilerek ve sürekli değişen bir yapıya sokularak bu normlara meydan okunmaktadır.
- İzleyici, tanıdık bir yüz veya sabit bir kimlik arayışına girerken, yapay zeka bu beklentiyi sürekli olarak bozmaktadır.

Bu bağlamda eser, kadın bedeninin ve yüzünün tarihsel olarak nasıl temsil edildiğini ve makine tarafından nasıl manipüle edilebileceğini tartışmaya açmaktadır.

Tablo 8: Göstergebilimsel İnceleme

Gösterge	Anlam
Anonim yüzleri	kadın Kadın kimliğinin makine tarafından yeniden inşa edilmesi ve bireysel kimliğin silinmesi.
Sürekli portreler	değişen Kadın imgelerinin sabit, tek bir kimliğe sahip olamayacağını ve sanat tarihindeki temsil biçimlerinin sorgulanmasını sağlar.
Bulanık yüz hatları	Kimliksizleşme, anonimleşme ve bireysel estetik normların makine tarafından yeniden kodlanması.
Yapay rastgele üretimi	zekanın İnsan eliyle oluşturulan sanata karşı, yapay zekanın bilinçsiz ancak sürekli üretken bir yaklaşımı.

Memories of Passersby I, sanatın yaratıcı öznesinin kim olduğu sorusunu da gündeme getirmektedir. Sanat tarihinde portreler, bireyin kimliğini, duygularını ve toplumsal statüsünü yansıtan eserler olarak görülmüştür. Klingemann’ın eseri, bu anlayışı tersine çevirerek kimliği olmayan, sürekli değişen portreler yaratarak bireyselliği elinden alınan bir temsil aracı da sunmaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, yapay zekâ (YZ) destekli sanatın toplumsal cinsiyet temsillerine ilişkin eleştirel bir değerlendirme sunarak, sanatçıların eserleri üzerinden farklı bakış açılarını bir araya getirmektedir. Stephanie Dinkins, Sofia Crespo, Anna Ridler ve Mario Klingemann’ın eserleri, hem estetik hem de kuramsal bağlamda analiz edilmiş ve bu sanatçıların YZ teknolojileri aracılığıyla toplumsal normlar ve cinsiyet temsillerini nasıl sorguladıkları ortaya konmuştur.

Stephanie Dinkins’in “Conversations with Bina48” adlı projesi, insan-makine etkileşimi bağlamında siyahi bir kadın yapay zekâ figürü üzerinden cinsiyet ve ırk temsillerini ele almıştır. Dinkins’in çalışması, Panofsky’nin ikonografik ve ikonolojik analizinde, görsellerin ardındaki kültürel ve tarihsel katmanları gün yüzüne çıkararak yapay zekânın toplumsal önyargıları nasıl yeniden üretebileceğini göstermiştir. Mulvey’in eril bakış kuramı çerçevesinde, Bina48 karakteri geleneksel olarak nesneleştirilmiş kadın imgelerinin ötesine geçerek özneleşmiş bir figür olarak öne çıkmış, ancak algoritmik sınırların varlığı bu özneleşmenin mutlak olmadığını göstermiştir. Barthes’ın göstergebilimsel analizi, Bina48’in temsilinin yalnızca bireysel bir portre değil, aynı zamanda ırksal ve toplumsal kodların bir yansıması olduğunu ortaya koymuştur.

Sofia Crespo’nun “Neural Zoo” serisi, biyolojik formlar aracılığıyla doğa ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi sorgulamıştır. Crespo’nun eserleri, biyomorfik imgelerle cinsiyet kategorilerini bulanıklaştırmış ve

doğanın YZ tarafından nasıl yeniden üretilebileceğine dair alternatif bir estetik sunmuştur. Mulvey’in eril bakış teorisinin aksine, Neural Zoo, insan figürlerinden tamamen uzak bir temsil diliyle eril bakışın dışında konumlanmıştır. Bu eser, Barthes’ın göstergebilimsel analizinde cinsiyet nötrlüğü ve Panofsky’nin ikonolojik bağlamında doğanın kültürel kodlarının yeniden inşası olarak yorumlanmıştır.

Anna Ridler’in “Mosaic Virus” eseri, tarihsel ve kültürel anlamlar yüklü lale imgesini YZ aracılığıyla bozarak geleneksel güzellik ve kadınsılık temsillerini eleştirmiştir. Panofsky’nin yöntemiyle, Ridler’in eserinde lale imgeleri tarihsel bağlamdan kopararak yeniden kodlanmış, Mulvey’in teorisi çerçevesinde geleneksel olarak kadınsılıkla ilişkilendirilen çiçek imgesi yapay zekâ kullanımıyla anlam kaymasına uğratılmıştır. Barthes’ın göstergebilimsel çözümlemesi, Ridler’in eserinin, estetik kodlar ve kültürel göstergeler aracılığıyla güzellik ve cinsiyet kavramlarını sorguladığını ortaya koymuştur.

Mario Klingemann’ın “Memories of Passersby I” eseri ise, sürekli değişen kadın portreleri aracılığıyla bireysellik, anonimlik ve kimlik meselelerini gündeme taşımıştır. Geleneksel portre sanatında özneleşmiş kadın figürlerinin aksine, Klingemann’ın eserinde yüzler anonimleşmiş ve izleyicinin sabit kimlik beklentisi sürekli bozulmuştur. Panofsky’nin ikonolojik yorumlaması, bu anonimleştirmenin tarihsel olarak kadın temsillerini eleştiren bir alt metin taşıdığını göstermiştir. Mulvey’in eril bakış teorisi, bu eserde izleyicinin bakışının sürekli engellenerek, kadın figürünün nesneleştirilmiş temsiline meydan okunduğunu öne sürmüştür. Barthes’ın göstergebilimsel analizi, Klingemann’ın portrelerinin, makine üretiminin bilinçsiz estetiği ile insan estetik normlarını karşı karşıya getirdiğini göstermiştir.

Bu çalışmada analiz edilen eserler ve sanatçılar YZ’nin estetik üretiminde toplumsal cinsiyet temsillerini yeniden üretme, dönüştürme ve sorgulama potansiyeline işaret etmektedir. Sanatçılar, YZ’nin kültürel ve tarihsel önyargıları veri setleri ve algoritmalar aracılığıyla yeniden ürettiği noktaları eleştirel bir bakışla deşifre etmişlerdir. Panofsky’nin ikonografik ve ikonolojik çözümlemeleri, Barthes’ın göstergebilimsel analizi ve Mulvey’in eril bakış teorisi, bu eserlerin anlam katmanlarını ve kültürel kodlarını açığa çıkararak, izleyicinin eleştirel okuryazarlığını geliştirmesine olanak tanımıştır. Çalışmanın genel sonuçları, YZ sanatının mevcut toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üretme eğiliminde olduğunu, ancak eleştirel ve yaratıcı sanat pratikleriyle bu eğilimlerin sorgulanabileceğini ortaya koymuştur. Bu durum, hem YZ’nin sanatsal kullanımındaki estetik potansiyeli hem de kültürel ve toplumsal temsillere dair eleştirel sorumluluğunu gözler önüne sermektedir.

Gelecekte kuantum hesaplama destekli algoritmalar YZ’nin hesaplama gücünü artırarak gerçek zamanlı hipergerçekçi görselleştirme senaryolarının geliştirilmesini mümkün kılacaktır. Yalnızca veriye dayalı görseller değil, daha karmaşık ve dinamik estetik formlar üretebilecek, bu teknolojik gelişmeler sanat yapıtlarının biçimsel ve içerik zenginliğini artıracaktır. Bu bağlamda yapay zekâyı besleyen kaynakların sistematik bir şekilde incelenerek gerekli eleştirilerin dile getirilmesi de YZ’yi besleyecektir. Bu gelişmeler, sanat yapıtlarının izleyiciyle kurduğu ilişkiyi dönüştürerek, görsel sanatların alımlanma

biçiminde köklü değişimlere yol açacaktır. Sanatçılar açısından bu teknolojiler, yaratıcı süreçlerin yalnızca insan merkezli olmaktan çıkıp algoritmalarla ortaklaşa tasarlandığı yeni sanat paradigmalarının önünü açacaktır.

Sonuç olarak, YZ görselleştirmesi gelecekte daha güçlü hesaplama ve etkileşim yeteneklerine sahip teknolojilere dayanacak, bu da sanatçıların yaratıcı süreçlerini hem teknik hem kuramsal düzeyde derinden etkileyecektir. Sanatçılar, estetik üretimi teknolojiyle yeniden tanımlarken, aynı zamanda eleştirel bilinç ve etik duyarlılıkla donanmış aktörler olarak YZ sanatının kurucu unsurları arasında yer almaya devam edeceklerdir.

REFERANSLAR

- Barthes, R. (1964). *Elements of Semiology*. Hill and Wang.
- Baudrillard, J. (1981). *Simulacra and Simulation*. Semiotext(e).
- Benjamin, W. (1936). The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction. In H. Arendt (Ed.), *Illuminations* (pp. 217–252). Schocken Books.
- Buolamwini, J., & Gebru, T. (2018). Gender Shades: Intersectional Accuracy Disparities in Commercial Gender Classification. *Proceedings of Machine Learning Research*, 81, 1–15.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge.
- Ceasefire Magazine. (n.d.). The Aura of Art in the Age of Digital Reproduction. Retrieved from <https://ceasefiremagazine.co.uk>
- Coeckelbergh, M. (2020). *AI Ethics*. The MIT Press.
- Crespo, S. (2018–2022). *Neural Zoo*. Retrieved from <https://neuralzoo.com>
- Dinkins, S. (2014–present). Conversations with Bina48. Retrieved from <https://www.stephaniedinkins.com/conversations-with-bina48.html>
- Ghosh, S., & Caliskan, A. (2023). Person’ == Light-skinned, Western Man, and Sexualization of Women of Color: Stereotypes in Stable Diffusion. In *Proceedings of the 2023 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP 2023)* (pp. 6971–6985). Association for Computational Linguistics.
- Haraway, D. (1985). A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. *Socialist Review*, 80, 65–108.
- Hyperallergic. (2019). Anna Ridler’s Mosaic Virus and AI Art. Retrieved from <https://hyperallergic.com>
- Klingemann, M. (2018). *Memories of Passersby I*. Retrieved from <https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2019/contemporary-art-day-auction-119021/lot.109.html>
- Klingemann, M. (2020). AI, Creativity, and Gender: A Critical Analysis. *AI & Society*, 35(4), 567–582.
- Manovich, L. (2018). AI and the Future of Visual Aesthetics. *AI & Society*, 35(4), 559–566.
- MDPI. (2024). Gender Stereotypes in Generative AI Models. Retrieved from <https://www.mdpi.com>
- Mulvey, L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen*, 16(3), 6–18.
- Nakamura, L. (2021). *Artificial Intelligence and Gender Representation in Japanese Media*. Tokyo University Press.
- Panofsky, E. (1955). *Meaning in the Visual Arts*. University of Chicago Press.
- Ridler, A. (2019). Mosaic Virus: Exploring Speculative Economies in AI-Generated Art. *Journal of Digital Culture*, 5(2), 45–62.
- Ridler, A. (2019). Mosaic Virus. Retrieved from <https://annaridler.com/mosaic-virus>
- Supersummary. (n.d.). Summary of Simulacra and Simulation. Retrieved from <https://www.supersummary.com>
- The Anarchist Library. (1985). Donna Haraway’s Cyborg Manifesto. Retrieved from <https://theanarchistlibrary.org>

UN Women. (2023). Global Gender Gap Report 2023. Retrieved from <https://www.unwomen.org>

HETERONORMATİVİTENİN MASUMİYET ANLATISI VE ÇOCUĞUN ONARICI KAPASİTESİNİN ZAYIFLAMASI: ÇOCUKLUĞUN: PSİKOSOSYAL BİR DEĞERLENDİRMESİ

Dilan Şenay Yılmaz, Doktora Öğrencisi

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC

Email: dilanbrnyilmaz@gmail.com

Orcid No: 0009-0006-6764-7479

1.GİRİŞ

Bu makalede, çocukluk anlatısının nasıl politik, kültürel ve söylemsel bir araç haline getirildiğini, masumiyet söylemiyle çocukların arzularının, cinselliklerinin nasıl bastırıldığını ve öznelliklerinin nasıl düzenlendiğini tartışacağım. Çocukluk, sadece biyolojik bir gelişim süreci değil; aynı zamanda toplumsal ve kültürel normlar ile devlet politikaları tarafından şekillendirilen, ulusun, ırkın gelecek beklentilerini yansıtan çok katmanlı bir fenomen olarak literatürde tartışılmaktadır (Sedgwick, 1991; Gill-Peterson, 2018). Bu derlemenin temelini oluşturan masumiyet retoriği; çocukluğun arzularının gasp edilmesi, kriminalize edilmesi ve patolojik hale getirilmesinin yanı sıra, toplumsal cinsiyetini kendi tayin edenlerin özgürlüklerini kaybetme tehdidini de barındırır. Judith Butler bu tür hak kayıplarına yol açan stratejinin ‘faşizm tarihine ait’ olduğunu belirtir (Butler, 2024b). Dünyanın kötü gidişatından trans, lezbiyen ve gey hak taleplerinin ve topluluklarının sorumlu tutulması; bu toplulukların yıkımın faili olarak görülmesi, aslında çocukluğun —dolayısıyla ulusun geleceğinin— masumiyet stratejileriyle korunarak yıkımın önleneyeceği vaadiyle de yakından ilişkilidir. Baktığımızda, "Masum" kelimesi, Arapça kökenli "ma'şûm"dan gelir; 1. “aşiret tarafından korunan, dokunulmazlık sahibi; 2. suçsuz, günahsız, arı, hatasız anlamlarını taşır ve edilgen bir sıfattır” (Nişanyan Sözlük, n.d). Demek ki, masumiyet, bir içtenlikten çok, dışarıdan atanan bir normatif konumdur. Heteronormatif düzen çocuğu en başından itibaren bir ‘geleceğe yatırım alanı’ olarak konumlandırır: “temiz”, “bozulmamış”, ve “yetiştirilmesi gereken” bir varlık. Bu masumiyet anlatısını çocuğun arzularını düzenleyen ve bastıran, onarım (reparation) kapasitesini zayıflatan bir iktidar mekanizması olduğu ile ilgileniyorum. Masum olarak kurulan çocuğun arzusu yoktur, bu yüzden en başından beri çocuk ‘masum’ sayıldığı için kendi arzusu hakkında konuşamaz hale gelir. Burada çocuğun arzudan kasıt, sadece cinsel arzuya indirgenmemesi gerektiğini, kendi kaderini tayin etme kapasitesini – yani yaşama dair, var olmaya yönelik çocuklukta filizlenen duygular, hisler, düşünceler, yönelimler ve hayal kurma yeteneğiyle ilgili olduğudur (Klein, 2024). Çocuğun kendi yaşamını şekillendirme hakkı, dünyaya nasıl bakmak istediği, kim olmak istediği ve nasıl bir özne olarak yaşamdan yer almak istediğiyle ilgilidir.

Arzuyu arındıran masumiyet, heteroseksüel yasaklamalar yoluyla gelişir; bu yasaklamaların odak noktalarından biri, eşcinsel/queer bağların zorla kaybettirilmesi, bu kaybın içselleştirilip inkâra dönüştürülmesi ve bu inkârın benliği şekillendiren bir mekanizma haline gelmesidir. Böylece, “kaybın farkına varma durumunun havada bırakılması” da içselleştirilmiş inkâr yoluyla mümkün olur (Butler, 2015). Masumiyet, bir iktidar teknolojisi olarak, çocuğu belirli bir geleceğe- heteroseksüel üremeye ve ulusal kimlikle örülü bir vatandaşlık idealine- hazırlamayı amaçlar . Öyle ki bu yönlendirme, çocukluğun duyusal dünyasını, arzularını, duygularını baştan tertipler. Böylece çocuk sadece queer yönelimlerinden değil, özgürleşme ve ötekini duyma kapasitesinin imkânından da mahrum bırakılır.

Çocukluk, modernitenin merkezinde konumlandırılmış bir kavram olarak sıklıkla masumiyet, korunma ve gelecek beklentisiyle çerçevelenmiştir (Ariès, 1962; Edelman, 2004). Ancak bu makalede, çocukluğu

edilgen ve evrensel bir yaşam evresi olarak değil; iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği, arzunun, yasın ve direnişin biçimlendiği bir özneleşme alanı olarak ele almaktayım. Bu bağlamda Judith Butler’ın öznenin iktidara boyun eğerken kurulduğu kavramsal yaklaşımından, Melanie Klein’in onarım ve suçluluk duygusu etrafından şekillenen erken çocukluk deneyimlerine; Kathryn Bond Stockton’ın “queer çocuk” figürleriyle ortaya koyduğu *yanlara doğru büyüme* politikalarından, Hannah Dyer’ın duygulanımsal şiddet, yas ve ulusal aidiyetin çocuklukla nasıl kesiştiğini incelediği çalışmasına uzanan çok katmanlı düşünsel izleği takip ediyorum. Bu teorik çerçeve çocuğun toplumsal ve teorik olarak nasıl konumlandırıldığını yeniden sorgulamakla kalmayıp; aynı zamanda queer çocukluğun, normatif masumiyet anlatılarına ve heteroseksüel gelecek tahayyüllerine nasıl bir epistemolojik ve etik meydan okuma sunduğunu da görünür kılmaya çalışıyorum.

2. YÖNTEM VE KAPSAM

Bu çalışma, ampirik bir saha verisi üretmekten ziyade kuramsal bir inceleme olarak kurgulanmıştır. Yöntemsel olarak, masumiyet/çocukluk/fütürizm ekseninde dolaşan kavramsal bir literatür taraması ile seçilmiş güncel siyasal-metinsel materyallerin (ör. resmi konuşmalar, politika metinleri, hareket söylemleri ve medya dolaşımları) yakın okumasını birleştirir. Queer teori (Edelman, 2004; Gill-Peterson, 2018) ile nesne ilişkileri geleneğini (Klein, 2023) yan yana getirerek, masumiyet söyleminin arzuyu ve fantaziyi düzenleme biçimlerinin özneleşme süreçlerini nasıl etkilediğini tartışmaktayım; bu tartışmayı, onarım (reparation) kapasitesi ve etik potansiyel kavramları üzerinden yeniden düşünülmektedir.

3. MASUMİYET NÖTR BİR KAVRAM DEĞİLDİR

Öznelerin oluşumunu açıklayan Michel Foucault’yu takiben Judith Butler da bir iktidar biçimi olarak tabiyetin paradoksal olduğunu ileri sürer. Tabiyet, öznenin sadece madun edilme koşullarını değil, aynı zamanda özne olma sürecini de ifade eder. Ben de bu derlemede, masumiyeti, boyun eğdiren bir iktidar aracı olarak değerlendirirken, onu çocukluğun failliğini de kuran bir mekanizma olarak görüyorum. Masumiyeti doğuştan bahşedilen bir “öz” olarak anlamayı reddediyor ve onu özneye hükmeden iktidar, öznenin de direndiği bir mekanizma olarak bir formülasyonla düşünmeyi öneriyorum. Başka bir deyişle, egemenin araçları tarafından tanınan masumiyet, aslında çocukluğun içsel bir özelliği olmaktan ziyade, normatif olarak kodlanan bir işlev görmektedir. Bu derlemenin amacı, çocuğun /çocukluğun ilksel yaranabilirliğini iktidar ve tanıma zemini üzerinden düşünmektir (Butler, 2024b).

Masumiyet kavramı, çocukluk döneminin “doğal” ve korunması gereken saf hali olarak sunulurken, aslında ideolojik bir düzenin—ebeveynler, eğitimciler ve devlet politikaları aracılığıyla—çocukların arzularını ve cinselliklerini bastıran bir söylem aracıdır. Lee Edelman’ın “No Future” adlı çalışmasında belirttiği gibi, masumiyet söylemi, çocuk figürü üzerinden heteronormatif gelecek vizyonunu inşa

ederken, aynı zamanda queer yaşamların dışlanmasına zemin hazırlar (Edelman, 2004). Masumiyet retoriği çocuğun pasif, bağımlı ve failliği olmayan bir varlık olarak tanımlanmasında, dolayısıyla onun failliğine içkin olan arzu ve fantazilerinin bastırılmasında rol oynamaktadır. Failliğinin askıya alındığı, varlığı bir boşluğu hatırlatan masumiyetle örülenmiş çocuk figürü böylelikle tabi olduğu yetişkin iktidarı ile kendi failliğinin aralığında salınır gibidir. “Çocuğun politik failliğini” tanımayı reddeden egemen normatif anlayışlar için Kathryn Bond Stockton, *The Queer Child, or Growing Sideways in the Twentieth Century* adlı çalışmasında, çocukluğu arzularından arındıran kurucu masumiyet retoriğini “gecikme” (delay) metaforu üzerinden açıklar (Bond Stockton, 2009). ‘Çocuğun kendisine “kim” olduğu sorusunu erteleyen bu “gecikme” içinde “çocuk kendini nasıl büyütür?” diye sorar (Bond Stockton 2009). Bu gecikme aynı zamanda ruhsal yaşamın bileşeni haline gelen bir tür “ben”in onarım (reparation) kapasitesinin de zedelenmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hegemonik “saf”lık normu, çocukları sabit bir öze indirgemek ve denetlenebilir kılmak için masumiyeti bir araç olarak kullanmaktadır. Burada hem Stockton’ın hem Edelman’ın temel iddiası, masumiyetin “doğal” ve nötr bir kavram olmayıp, aksine politik bir işlev gördüğü ve çocuğun kendi kaderinin tayin hakkının elinden alınmasıdır.

Bu çerçevede çocuk, arzularının tanınmasından sistematik biçimde mahrum bırakılarak ‘kim olduğu’ sorusunu sorması ve ifade etmesi geciktirilir; böylece özneleşme, bir tür ‘sonraya bırakma’ mantığı içinde yönetilir ve çocukluk, heteronormatif bir geleceğe giriş yapabilmesi için, bir nevi hazırlanması için, bir bekleme alanına dönüştürülür. Bu gecikme süreci, çocuğu büyümekten veya kendini tanımlamaktan ve tanımaktan uzaklaştırarak onu sürekli bir ‘gecikme’ hâlinde tutar. Bu süreç, çocuğun kendi kimliğini keşfetmesini ve tanımlamasını sürekli ertelerken, aslında heteronormatif ve patriyarkal ideolojinin tanımladığı ölçüler içinde çocukların kimlik ve varoluşlarını şekillendirir. Stockton’ın belirttiği gibi, masumiyet, çocuğun kendi kaderini tayin etme hakkının bir ‘gecikme’ mekanizması gibi işlediğidir; bu mekanizma, koşullara bağlı bir biçimde sürekli olarak yeniden üretilir ve özne, bu koşullara göre sürekli olarak yeniden şekillenir. Çocukluğun bekletilmesi veya “geciktirilmesi” geleceğe dahil olacak çocukları seçen neredeyse bir eleme ve kontrol sistemi gibi işlemektedir. Dolayısıyla masum çocukluk anlatısı görünüşte koruyucu ve olumlu bir değer olarak sunulmasına karşın, çocukluğu arzularından, fantazilerinden uzakta tutarak, yani onu geciktirerek bir tabiyet içinde edilgen bir konumda sabitlemeye çalışan bir iktidar mekanizması olarak işler. Bond Stockton, normatif büyüme beklentilerinin “çocukluğun queerliğini” nasıl bastırdığını, ertelediğini ve görünmezleştirdiğini derinlemesine sorgulamaya devam eder; ‘normal gelişim’ anlatısının queer arzuyu ‘gecikme’ ve ‘sapkınlık’ kategorisine nasıl sıkıştırdığını tartışır. Çocukların büyüme sürecinin dikey olarak – yani heteronormatif yetişkinlik ideali doğrultusunda – yapılandırılmasının, egemen normun dışındaki arzuların bastırılması ve geciktirilmesiyle nasıl bir melankoli, suçluluk duygusu ve özneleşme deneyiminde parçalanma yarattığını analiz eder ve buna “pus içinde büyümek” der (Bond Stockton, 2009). Bir metafor olarak ise kullandığı ‘dikine doğru’ büyüme, çocuğun normatif yetişkinliğe doğru

doğrusal biçimde ilerlemesi beklentisini ifade eder. Diğer yandan bunun yerine, alternatif ve çok boyutlu bir şekilde gerçekleşebileceğini düşündüğü “yanlara doğru büyümek”i dikkate almayı savunur. Böylece, queer çocukluk deneyimleri ve çocukluğun queerliği, hetero-patriyarkal toplumsal normları aşarak, kendi arzu, fantazi ve deneyimlerini yeniden tanımlayabilme ve tanıyabilme potansiyeline işaret eder. Bu durum, çocukluk ile cinselliği ve arzuyu birbirinden koparan düzenleyici yasa fikrinin aksine, çocukluğun daha özgür ve çeşitli özneleşme biçimlerine zemin hazırlayabildiğini göstermektedir.

4. ÇOCUKLUĞUN QUEER HATLARI

Çocuk ve gençlik çalışmaları akademisyeni Hannah Dyer, *The Queer Aesthetics of Childhood: Asymmetries of Innocence and the Cultural Politics of Child Development* (2019) adlı eserinde, çocukluk masumiyetini ideolojik bir inşa olduğu gerekçesiyle eleştirir ve bu ideolojinin çocukları cinsellikten arındırılmış ve saf varlıklar olarak konumlandığını belirtir (Dyer, 2019). Dyer'a göre masumiyet, heteronormatif sosyal normları pekiştirerek, özellikle queer çocukları marjinalleştirip dışlar. Dyer, çalışmasında çocukluğa dair 'queer bakışı', normallik kavramının içerdiği şiddeti görünür kılan etkili bir yöntem olarak konumlandırır; queer teorisinin normalliği eleştirme konusunda sahip olduğu benzersiz kapasitesinin, çocukluğu düşünme biçimimizi dönüştürme potansiyeli taşıdığını öne sürer. Dyer, tanınabilirliği düzenleyen -kimin ve neyin ‘gerçek’ ve ‘doğru’ sayılacağını belirleyen-masumiyetin asimetrisine dikkat çeker ve masumiyetin “maddi ve siyasi değer yaratan yaşam kurma kapasiteleri”ne yön verdiğini belirtir (Dyer, 2019). Fütürist bir zamansallık içinde kurulan çocukluk tasarımı, çocuğun fantazisinin varlığının dışlanması – sansür, küçümseme, bastırma vb. pratiklerle– Butler’ın ifadesiyle “toplumsal ölüme maruz bırakma stratejilerinden” biri olarak işlev görür (Butler, 2024b). Öyle ki, fantazi, yalnızca basit bir hayal gücü ya da gerçekliğin karşıtı olarak işlemez, bilakis toplumsal bağlam içinde karmaşık, üretken ve eleştirel bir vaat olarak kamusal sahnede neyin tanınabilir olduğu, kimin ‘gerçek’ olup olmayacağına dair sorular sorar. (Klein 2024; Butler2024b) Nihayetinde Dyer, çocukluğun fantazilerini kısıtlayan masumiyetin psişik şiddetine karşı, normatif çocukluk formülasyonlarına itirazı çocukluğun “queer hatlarına” sahip çıkama üzerinden kurar; bu hatların ‘normalliğin’ sınırlarını aşarak duygusal ve toplumsal büyümenin normatif ölçütlerine direndiğini vurgular: “Çocukluğun queer hatları, normalliğin sınırlarını aşan ve duygusal ve sosyal büyümenin normatif değerlendirmelerine direnen hatlardır” (Dyer, 2019).

Çocukluğun queer hatları üzerinden düşünürken “özellikle milli ve heteroseksüel kaygılarla yüklü çocukluk kurgularını bu hatlar üzerinden yeniden okurken- Dina Georgis’in kayıptan toplumsal çıkarımlar üretme imkânıyla ilgilenen çalışması *The Better Story: Queer Affects from the Middle East* (2013) önemli bir kavram eşi sunar. Georgis queer etkinin, ‘daha iyi bir hikâye’ yaratmada ki rolüne dair şu noktayı vurgular: “Queer etki, benliğin bilinen dünyasıyla ilişkili olarak benliği çözen şey olarak düşünmeye bir açılım sunar. Queer eylem normların, davranışların ve alışkanlıkların ihlalini gerçekleştirebilir, ancak onu ilgi çekici kılan isyan değil, öğrenme için duygusal bir fırsat sunmasıdır”

(Georgis, 2013). Bu nedenle çocukluğun queer etkilerini ve queer hatlarını, yalnızca normlara ‘aykırı’ görünen geçici sapmalar olarak değil, benliğin çözülmesine eşlik eden bu duygusal öğrenme imkânını toplumsal ilişkilere taşıyarak, başkasının kırılğanlığını tanıyan, sorumluluk alabilen ve eşitlikçi bağlar kurmaya açık bir etik yurttaşlığın (Butler, 2005) oluşumu için dönüştürücü bir fırsat olarak yeniden düşünebiliriz. Aksi takdirde, queer etkinin duygusal öğrenme imâkanını bastıran inkâr rejimleri tüm şiddetiyle devam ettiği sürece, zorlayıcı normları yeniden üretmekle kalmaz; benlik onarımını da bozar.

5. İNKÂRIN BENLİK ONARIMINI BOZMASI

Nesne ilişkileri okulunun kurucusu olan çocuk psikanalizi kuramcısı Melanie Klein, “güçlü bastırma” mekanizmasının bilinçdışında ortaya çıkan ketlenmelere neden olmasıyla, zihinde bastırmaya uğrayan enerjinin “bağlı” kalarak serbest fikir alışverişi ile ilişkisinin kesildiğini analiz etmiştir. Klein’ın bastırma kavramıyla ilgili düşüncesi, erken dönemde bastırılan duyguların ve merakın, zihinsel gelişimi olumsuz etkilediği yönündedir. Ona göre, bastırma sonucu bağlı kalan enerji, yüzeysel bir meraka yol açar ve derinlemesine sorgulama yeteneğini köreltir (Klein, 2023). Bu durum da öznenin gerçeklik duygusunun gelişimine zarar verir. Doğruyu otoriterden gelenden ayırma, otoritenin kendisine doğru olarak dayattığı bilgiyi reddetme korkusu özneye kendi düşüncelerine derinlemesine girmekten sakınmasına “derinlerden kaçınmasına” yol açar (Klein, 2023). Klein’a göre, bastırma, otoriteye karşı geliştirilen duyguların da bilinçdışına itilmesine neden olur ve bu durum, bireyin sorgulayarak düşünme süreçlerini olumsuz etkiler. Bir otorite pratiği olarak masumiyetin etki alanı çocukların merakına, arzularına ve “kim” olduklarına dair sorgulamayı tıpkı bir bıçak gibi kesebilmesindedir. Gelişimin bağımsızlığını tehlikeye atan ve bilme itkisine, dolayısıyla gerçeklik duygusuna zarar veren masumiyetin bastırmadaki rolü, çocuğun gelecekteki yurttaş olma süreci üzerinde de olumsuz etkiler yaratabilir. Gerçeklik duygusu zedelenmiş bir özne —arzusunu bastırılmış bir özne— toplumsal ilişkilerde ve karar alma/verme süreçlerinde bu bastırma veya inkârı yeniden üretecektir. Elbette gelişimi etkileyen ketlenmeler sınırsızdır, ama heteronormatif kaygı içinde inkâr edilmiş arzuların, cinsel merakın, fantazilerin çocuklarda zihinsel değişikliğin önemli nedeni olduğunu Klein doğrulamaktadır.

Eve Kosofsky Sedgwick’in ironik başlığıyla dikkat çeken *How To Bring Your Kids Up Gay* adlı makalesi, ilk olarak 1991’de yayımlandı ve normatif heteroseksüelliğin yeniden üretimini sorgulayan, toplumsal cinsiyetin inşasına eleştirel bir bakış sunan önemli bir çalışma olarak öne çıktı. Makalenin temel tezlerinden biri şudur: Toplumda ‘eşcinsel (çocuk) yetiştirme korkusu’ sürekli olarak dile getirilirken, heteroseksüelliğin nasıl bir normatif şiddet biçimi olarak sürekli yeniden üretildiği göz ardı ediliyordu (Sedgwick, 1991). Homofobinin görünmez kılınması, konuşulamaz hale gelmesi ve şiddet üreten bir araç olarak işlev görmesinin gizlenmesi için en etkili yöntemlerden biri, ‘eşcinsel çocuk yetiştirme korkusu’nun kamusal alanda dolaşıma girmesiydi. Sedgwick, özellikle aile, okul, medya ve diğer kurumsal yapılar aracılığıyla heteroseksüelliğin nasıl sürekli olarak desteklendiğini ve doğal kabul ettirildiğini vurgular. Bu makaledeki önemli diğer bir argümanı ise, heteroseksüel kimliğin ve arzusunun

yalnızca normatif değil, aynı zamanda “sürekli bir kaygı ve endişe içinde” üretildiği gerçeğidir. Çocuklarını masumiyet normu içinde 'korumaya' çalışan ebeveynlerin kaygılarının temelinde heteroseksüelliğin kırılgan ve yapay yapısının yattığını belirten Sedgwick, toplumdaki 'eşcinselle dönüşme' korkusunun aslında zorunlu heteroseksüelliğin kırılganlık ve yapaylığının açık bir kanıtı olduğunu ileri sürer. Çocuğun süperegosunda baskın hale gelmesi beklenen heteronormatif kaygı, çocuğu ‘saf,’ ‘temiz,’ ‘günahsız’ ve ‘arzusuz’ olarak ilan eden söylemler aracılığıyla egosunu düzenleyici bir görev üstlenir ve bu ‘ben’ine uyguladığı otoriter bir yapıya dönüşür. Çocuk, bir uyaran kaynağı olarak kendi arzularına, dışarıdan içeriye giren nesne karşılaşmalarına ve bu yolla 'kim' olduğu sorusuna karşı kendini kapatan, hatta bundan mahrum bırakan bir özneye dönüşmesi kaçınılmaz hale gelir.

6. ÇOCUKLAR İÇİN “ANNE” HAREKETİ

Son yıllarda ‘toplumsal cinsiyet karşıtı ideoloji’ hareketi adı altında dolaşan katı ve dışlayıcı normatif çerçeveler ile cezalandırıcı/punitivist yönelimler, ‘gender’ın insanlığa bir tehdit olduğunu ve erkek ya da kadının sosyo-kültürel kuruluşunun sorgulanmasının bildiğimiz haliyle medeniyete zarar verdiğini öne sürmektedir (Butler, 2024b). 2015 yılında Papa Francis çağdaş cinsiyet teorilerine karşı kışkırtıcı açıklamalarda bulunmuştu Papa Francis, “sözde toplumsal cinsiyet teorisi” (gender theory) olarak adlandırdığı yaklaşımların kadın-erkek cinsel farklılığını ‘iptal etmeye’ yöneldiğini ve bunun ‘çözüm değil, sorun’ ürettiğini ileri sürmüştü; ayrıca çocuklara okutulan ders kitapları üzerinden bu yaklaşımın eğitim koşullarıyla toplumlara dayatılmasını ‘ideolojik sömürgeleştirme’ örneği olarak nitelemiş ve ikili cinsiyetin tanrı tarafından yeryüzünün umut garantisi olarak ilan etmiştir: “Tanrı dünyayı erkek ve kadın arasındaki ittifaka emanet etti” (Francis, 2015a, 2015b). Çağdaş toplumsal cinsiyet çalışmalarını nükleer silahlarla karşılaştırarak popülist anti-gender politikalarına ivme kazandırmıştı (Moss & Baden, 2015): “Nükleer silahları, çok sayıda insanı birkaç dakika içinde yok etme olasılığını düşünelim. (...) Genetik manipülasyonu, yaşamın manipülasyonunu ya da yaratılış düzenini tanımayan toplumsal cinsiyet (gender) teorisini de düşünelim.” Bununla Papa Fransuva “Gender” terimini kullanarak akademideki çağdaş toplumsal cinsiyet teorilerinin entelektüel üretimini hedef almıştı (Butler, 2024b). Cinsiyet hakkında biyolojik ve kültürel olanın arasındaki farkı anlamaya ve tartışmaya yönelik dersleri “ideolojik sömürgeleştirme” olarak nitelendirmişti. Papa Fransuva'ya göre “toplumsal cinsiyet” denen bu fantazi hem şeytani hem de ideolojikti ve okulların fon alabilmesi için toplumsal cinsiyet derslerini zorunlu kılmasını “Hitler gençliğinin” yükselişine benzetmişti. Judith Butler, “Who’s Afraid of Gender?” adlı kitabında, toplumsal cinsiyet karşıtı hem sağcı hem de trans-karşıtı argümanların nasıl yanlış formüle edildiğini ele alırken, temel olarak toplumsal cinsiyetin ne tür bir fantasma (phantasm) haline geldiğini ve hangi kaygıları, korkuları ve nefretleri topladığını ve harekete geçirdiğini sorgular (Butler, 2024b). Daha öncede bahsettiğim gibi psikososyal bir olgu olarak anlaşılması gereken fantasma, saklı korku ve

kaygıların siyasi tutkuları kışkırtmak üzere toplumsal olarak örgütlendiği, öznelere kendilerini ve başkalarını nasıl algıladıklarını ve arzularını nasıl yönlendirdiklerini ifa eder.

İlk olarak 2021 yılında okullardaki COVID-19 güvenlik önlemlerine karşı kurulan “Moms for Liberty” (M4L), ebeveyn haklarını desteklemek için ebeveynleri organize etme, eğitime ve güçlendirme” iddiasıyla kuruldu. Çok geçmeden bu savunuculuk kitap yasakları, sınıfta sansür ve kölelik, ırk, ırkçılık ve LGBTİ+ bireyleri ve tarihi hakkında eğitim ve öğretim yasakları çağrıları ile mobilize olmaya başladı; “Moms for Liberty”, kendisini iki anne (Tiffany Justice ve Tina Descovich) tarafından başlatılan ‘annelerden oluşan bir taban örgütü’ olarak tanımlasa da, kurucularının üst düzey seçilmiş yetkililerle güçlü bağları vardı ve “Heritage Foundation” gibi muhafazakâr, LGBTİ+ karşıtı gruplardan mali destek almaktaydı (GLAAD, 2024). İlk ve orta okullarda yürüttükleri lobicilikte üye annelerden biri olan “Pennsylvania'daki Lehigh Bölgesi'nde eski bir öğrenci, okul yönetim kurulu saymanı ve Özgürlük için Anneler grubu üyesi olan Sean Gleaves'i, içlerinde LGBTİ+ temalı eserlerin de yer aldığı toplam 33 kitabın denetlenmesine yönelik çabalarından dolayı eleştirmiştir. Gleaves ise verdiği yanıtta, LGBTİ+ topluluğunun medyada yaratılan algı nedeniyle kendisini toplumda çoğunluk olarak gördüğünü savunarak, bu durumun gerçeği yansıtmadığını, toplumun geri kalanının ise bu yaşam tarzını kabule zorlanmaktan rahatsızlık duyduğunu iddia etmiş, ayrıca LGBTİ+ kişilerin çocuklara yönelik mesajlarının ve yaşam biçimlerinin kültürlerinde yeri olmadığını dile getirmiştir” (GLAAD, 2024). Endişeli anneler” görünümüyle sempati ve güvenilirlik sağlamaya çalışan “Özgürlük için Anneler” grubu, aslında Amerikan muhafazakâr aşırı sağının bir parçasıydı ve kullandıkları yöntemler, bu hareketin tehlikeli biçimde anti-gender siyaseti yönünde strateji değiştirmiştir. “Özgürlük için Anneler” (Moms for Liberty) grubu, öğretmenleri LGBTİ+ öğrencileri ihbar etmeye teşvik etmek, LGBTİ+ gençlerin intiharını önlemeyi hedefleyen projelere saldırmak, cinsellik çağrışımı yaptığı iddiasıyla çocuk kitaplarını yasaklamaya çalışmak, İç Savaş'la ilgili kitapları beyazları ‘kötü’ ya da ‘şeytani’” olarak gösterdiği için ırksal hassasiyet taşıyor diye sansürlenmek, kütüphanecilere hukuki yaptırım uygulanmasını istemek, okullarda LGBTİ+ etkinliklerinin kaldırılması ve LGBTİ+ öğrencilerin diğer öğrencilerden izole edilmesi gibi eylemlerde rol almaktadırlar (Villarreal, 2023). Anneler” hareketi, masumiyet kavramını, trans/queer çocukluğun bastırılması ve hatta inkâr edilmesinin bir aracı olarak kullanmaktadır. Bu durum, trans/queer çocukların benlik ve özdeğer duygularının zedelenmesine, hatta toplumsal dışlanmalarına yol açmaktadır. Anneler hareketi, çocuk gelişiminin sosyal ve duygusal alanlarına farklı şekillerde yıkıcı etkilerde bulunarak, çocukların sömürgeci travmaların duygusal miraslarına, homofobik sosyal düzenlemelerin kısıtlamalarına ve okullaşma ile eğitimin sınıfsal boyutları gibi alanlara saldırmaktadır. Yetişkin otoritesinin zorbalığı olarak da görebileceğimiz bu hareket, masumiyetin sembolik değerini sıkılı bir yumruk gibi kullanmakta ve çocukların queer hisleri hakkında bilgi edinmesini felaketleştirmektedirler.

Çocukların/çocukluğun masumiyet fantasmaı üzerinden yıkıcı bir şekilde beyaz Hristiyan milliyetçiliği politikalarının lobiciliğini sürdüren “Özgürlük için Anneler” eleştirel ırk teorileri,

Marksistler, radikal solcular ve radikal feministler tarafından geleneksel Amerikan kültürünün istilaya uğradığı ve yıkıma sürüklendiği korkusuyla aşırı belirlenmiş tek grup değildir. Diğer bir deyişle, ulus devletlerin inşası, beyaz, cis ve heteroseksüel olmayan çocuklara farklı muamele edilmesini meşrulaştırmak için diğer toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler de benzer kaygıları taşımaktadır. Bu hareketler, eleştirel ırk teorisi ve cinsellik dersleri yanlısı öğretmenleri ‘çocukları koruma’ adına fişleyen “The School Board Watchlist” ve 1977’den beri büyük fonlarla lobicilik yapan, Amerikan kültürünün ahlaki değerlerini güçlendirmek amacıyla kürtaj karşıtı ve homofobik politikalar yürüten “American Family Association, World Congress of Families” gibi kurumlar aracılığıyla etkili olmaktadır. Bu gruplar, 2025 Trump döneminde, 20 Ocak’ta ‘*Kadınları Toplumsal Cinsiyet İdeolojisinin Aşırılığından Kurtarmak ve Biyolojik Gerçeği Federal Hükümete Geri Kazandırmak*’ başlıklı yürütme emrini (The White House, 2025) yürürlüğe girmesinde önemli lobicilik çalışmaları yürütmüşlerdir.

Bu emir, cinsiyetin yalnızca biyolojik temellere dayandırılmasını ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin politika oluşturma süreçlerinde göz ardı edilmesini sağlamak içindir. Özellikle okullarda trans çocukların failliğini engellemek, queer çocuklar ve çocukluğun queer etkileri üzerinde iktidar kurmak, çocukluğu masumiyet söylemiyle çarpıtarak etkisiz kılmak anlamına gelmektedir. Trans olmanın bir kimlikten ziyade bir ideoloji olduğunu ima ederek, transları gayrimeşrulaştırmaya ve insanlıktan çıkarmaya çalışan 'transgenderizm' (GLAAD, n.d) yaygarası eşliğinde, 2022 yılında Florida Valisi Ron DeSantis’in öncülüğünde, Moms for Liberty'nin (M4L) 'başarılı' lobicilik faaliyetleri sonucunda, 'çocuklar için' trans karşıtı bir tutumla 'Don't Say Gay' (Eşcinsel Deme) yasası olarak bilinen ve trans karşıtı ideolojiyi hedef alan 'Eğitimde Ebeveyn Hakları' tasarısı (Florida yasası) imzalandı (Phillips, 2022).

“Sadistik eğilimleri” (Butler, 2024b) kışkırtan bu lobi faaliyetleri, çocuğu yalnızca geçmişin ve şimdinin bir kaydı olarak değil, belirsiz bir geleceğe yönelik anlamlarla yüklü, belirlenmiş bir biyolojik mirasın taşıyıcısı olarak görür. Irksal milliyetçiliğin “üreme fütürizmi” içinde, Rebekah Sheldon’ın deyişiyle, ‘çocuğu bir zaman tutma biçimi’ haline getirmektedirler (Sheldon, 2016). Ama tarihten dışlanan, yaygın bir şekilde inkâr edilen çocukların varlığı tam da “çocuğun” ne olduğu sorusunun anlamını oluşturan kurucu öteki olarak işler. Çünkü “geçmişi olmadığı düşünülen masum çocuklar geleceğe girebilirken, geçmişi olduğu düşünülen ırksallaştırılmış-queer çocuklar gelecekte menedilirler ve menetme tam da gelecek vaat etme yoluyla gerçekleşir” (Zabroskis, 2016).

8. TOPLUMSAL VAADİN TARTIŞMASI

Masumiyet söyleminin politik işlevi, Edelman’ın eleştirdiği “üreme fütürizmi”nin (reproductive futurism) mantığıyla birlikte daha görünür hâle gelir: Çocuk imgesi, toplumsal süreklilik vaadinin ve “gelecek” anlatısının sembolüne dönüştürülür (Edelman, 2004). Bu noktada masumiyet, yalnızca

çocukları “koruyan” bir etik değil, arzunun sınırlarını ve hangi bedenlerin “geleceğe layık” sayılacağını belirleyen bir normatif rejimdir.

Klein’in suçluluk–onarım hattı ise bu rejimin psiko-sosyal maliyetini düşünmeye yarar: Onarım, yıkıcı dürtülerle ambivalansı birlikte taşıyabilen bir benliğin, sevilen nesneye verilen zararı telafi etmeye yönelik (bazen simgesel, bazen ilişkisel) çabalarını içerir (Klein, 2023). Masumiyet söylemi arzuyu ve fantaziyi “yasak alan” ilan ettiğinde, çocuğun ambivalansı tanıma, kaybı çalışabilme ve ilişkiselliği onarabilme yolları da daralır. Bu nedenle “onarım” burada yalnızca bireysel bir iyileşme değil; başkalarının kırılğanlığını tanıma ve etik sorumluluk kurma kapasitesi olarak da okunabilir.

Önerdiğim bağ, Edelman’daki negatifliğin “gelecek” mitini bozmasıyla, Klein’daki onarımın “sevilen nesne” ile ilişkiyi yeniden kurma arzusunun aynı anda düşünülmesidir. Başka bir ifadeyle, heteronormatif gelecek vaadi (Çocuk figürü) arzuyu bastırdıkça, benlik hem kaybı inkâr ederek hem de suçluluğu dışsallaştırarak savunmaya çekilir; oysa depresif konum için onarım, inkârı değil, kayıpla ve zarar verme ihtimaliyle yüzleşmeyi gerektirir (Edelman, 2004; Klein, 2023).

Son yıllarda ki anti-gender literatürü, masumiyetin güncel dolaşımını yalnızca “ahlaki panik” olarak değil, demokrasi, eğitim ve yurttaşlık rejimleriyle eklemlenen bir siyasal mücadele alanı olarak tartışmaktadır. Örneğin “gender ideology” söyleminin küresel sağ içinde bir karşı-hareket repertuarı ürettiğini ve farklı bağlamlarda çeşitlenen bir mobilizasyon dili sunduğunu gösteren çalışmalar vardır (Corredor, 2019; Graff & Korolczuk, 2022). Eğitim ise bu mücadelenin başlıca sahnelerinden biridir: çocukların cinsellik/beden bilgisine ilişkin “yaş uygunluğu” (age-appropriateness) kriterleri, masumiyet rejiminin yönetim tekniğine dönüşebilir (Robinson & Bengtsson, 2024; Rosenkranz & Lavizzari, 2025).

Bu çerçevede “Moms for Liberty” gibi örnekler, “ebeveyn hakları” ve “çocuk koruma” söylemlerini kullanarak okullarda sansür, kitap yasaklama ve LGBTİ+ görünürlüğünü sınırlama girişimlerini meşrulaştırabilmektedir; bu mobilizasyonun ırksallaştırılmış ve cinsiyetlendirilmiş bir annelik siyasetiyle de çalıştığı ileri sürülmektedir (Kearl & Mayes, 2024). Makaledeki örnekler (ABD’deki yasa ve yürütme metinleri, örgüt söylemleri) bu literatürle yan yana getirildiğinde, masumiyet anlatısının hem biyopolitik hem de duygulanımsal (affective) bir düzenleme tekniği olarak işlediği daha güçlü biçimde gösterilebilir.

“Masumiyet söylemi politik olarak yeniden düşünülmeli” iddiasını somutlamak için, üç düzlem öneriyorum: (i) eğitim politikalarında çocukları yalnızca korunacak nesneler değil, hak sahibi öznelere olarak gören ve kapsayıcı cinsellik/beden eğitimini “yaş” üzerinden değil “haklar ve güvenlik” üzerinden kuran çerçeveler; (ii) çocuk politikalarında heteronormatif gelecek vaadini merkeze alan ailecilik yerine, farklı aile biçimlerini, hatta yaşamın kıymetinin “aile” olmada illa ki aranmaması

gerektiğini ve LGBTİ+ çocukların güvenliğini tanıyan sosyal destek mekanizmaları; (iii) kültürel temsiller alanında masumiyeti tekil ve evrensel bir norm olarak değil, eşitsiz dağıtılan bir ayrıcalık ve ezme/ezilme biçimleri olarak açığa çıkaran eleştirel okuma stratejileri.

9. SONUÇ

Nihayetinde sevimlilik, korunmaya muhtaç olduğu, zayıf, incinebilir olduğu, bundan başka bir şey olamayacağı, eğer “kendi” olmasına dair talepleri olursa radikal hareketler tarafından “istismar” edildiği paranoyası içinde heba edilen bir çocukluk vardır. Butler’ın 'Tutkulu Bağlılıklar' makalesinde, öznenin boyun eğerken direnmeyi öğrendiği ‘paradoksunu’ hatırlayarak, “özne geri tepen iktidarın sonucudur” ifadesi, öznenin dış etkenlere boyun eğen pasif bir “varlık” olmadığını, aksine iktidar ilişkileri içinde şekillendiğini vurgular (Butler, 2015). İktidarın her zaman yukarıdan dayatılan, bir postula olarak özneyi belirleyen zorlayıcı bir güç olmadığını, öznenin direnme biçimlerini şekillendiren ilişkisellik ağı olduğudur. Çocuk da iktidar ilişkileri içinde ne sabit ne de bağımsız bir öznedir. Her özne iktidara boyun eğerek dünyaya katılır, ama aynı süreçte de özneyi de kuran iktidara direnme kapasitesini de ona verir.

“Geri tepen iktidarı” queer çocukluk üzerinden düşündüğüm bu derlemede, hetero-patriyarka tarafından fantazmaları ketlenen çocuğun, her an ‘sınırlarını’ aşarak, bir iktidar kipi olan masumiyetin bastırma politikalarına karşı gerilim üretebilecek bir direnç ve *taşkınlık* potansiyeli taşıyabileceğini öngörmek mümkündür. Yani, iktidarın eylemleri ve arzuları düzenleme girişimlerinin beklenmedik biçimde yeni bir direniş üretmesi kaçınılmazdır. İngiltere’de trans+ gençler (yeni ergenliğe girenler) tarafından kurulan, *Trans Çocuklar Daha İyisini Hak Ediyor* (Trans Kids Deserve Better) eylem ağı, trans çocukluğun anti-gender hareketler ve hükümetler tarafından siyasal alandan dışlanmasına karşı “queer hatlar” üzerinden doğrudan söz ve eylem üretmektedir (TKDB, n.d). İngiltere'deki trans karşıtı yasalar dalgasına karşı bir dizi yaratıcı protesto düzenleyen “Trans Kids Deserve Better” 9 Haziran 2024’te Ulusal Sağlık Servisi (NHS) England’ın Londra’daki merkez binası Wellington House’a (Waterloo Road) tırmanarak gerçekleştirdiği doğrudan eylem/işgal protestosunu düzenledi. Bu eylemin arkasında yatan tetikleyici sebep son yıllarda Birleşik Krallık hükümetinin 3 Haziran 2024’te 18 yaş altı trans gençler/çocuklar için ergenlik engelleyicilerinin (puberty blockers) teminin kısıtlanması ve 11 Aralık 2024’te bu ‘tedbirleri’ süresiz (indefinite) hale getirmesiydi (Department of Health and Social Care [DHSC], 2024a, 2024b). Başka bir deyişle, indirgemeci biyolojik izaha dayanarak cinsiyet disforisi veya uyumsuzluğu yaşıyan 18 yaşın altındaki trans çocuklara ergenliği baskılama amacıyla bu ilaçlar reçete edilmeyecektir. Akabinde iki trans genç aktivist NHS binasının cephesine tırmanarak *We are not pawns for your politics* pankartını açıp 4 gün boyunca orada kaldılar. Öyle ki, eylem repertuarlarını genişleterek, “queer etki” imkânının artırarak, trans düşmanı politikalara alan açan ve destekleyen LGB Alliance’ın yıllık konferansını bastılar ve mekâna yaklaşık 6.000 cırcır böceğini salarak etkinliği tam anlamıyla ‘altüst’ ettiler (Hall, 2025).

TKDB’nin eğitim politikaları etrafındaki doğrudan eylemleri, “çocuğun korunması” adına işleyen düzenleme mekanizmalarının, bizzat bu çocukların radikal faaliyeti tarafından ters yüz edilebildiğini ve queer, trans çocukluğun kamusal alanda görünür ve eylem üreten bir karşı-özne olarak kurulabildiğini gösteren güncel bir örnektir. Son kertede, insan ‘masumiyeti’ geleceğe dönük heteroseksüel ve ikili cinsiyetin koruyucu bandı olarak düşündüğünde, bu gelecekte başkasının mümkün olmadığını düşünebilir. Oysa Butler’ın işaret ettiği “başkası”, akla sığmayan olarak, bir tür “ucubelik” içinde konumlandırılır; fakat er ya da geç “akla sığmayanlar sığınarlara musallat olur” (Butler, 2024).

REFERANSLAR

- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood: A social history of family life* (R. Baldick, Trans.). Alfred A. Knopf.
- Bond Stockton, K. (2009). *The queer child, or growing sideways in the twentieth century*. Duke University Press.
- Butler, J. (2015). İktidarın psişik yaşamı: Tabiyet üzerine teoriler (F. Tütüncü, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Butler, J. (2024a). *Kırılgan hayat: Yasın ve şiddetin gücü* (B. Ertür, Trans.). Metis Yayınları.
- Butler, J. (2024b). *Who’s afraid of gender?* Farrar, Straus and Giroux.
- Butler, J. (2005). *Giving an account of oneself*. Fordham University Press.
- Corredor, E. S. (2019). Unpacking “gender ideology” and the global right’s antigender countermovement. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 44(3), 613–638. <https://doi.org/10.1086/701171>
- Department of Health and Social Care. (2024a, May 29). *New restrictions on puberty blockers*. GOV.UK. <https://www.gov.uk/government/news/new-restrictions-on-puberty-blockers>
- Department of Health and Social Care. (2024b, December 11). *Ban on puberty blockers to be made indefinite on experts’ advice*. GOV.UK. https://www.gov.uk/government/news/ban-on-puberty-blockers-to-be-made-indefinite-on-experts-advice?utm_source=chatgpt.com
- Dyer, H. (2020). *The queer aesthetics of childhood: Asymmetries of innocence and the cultural politics of child development*. Rutgers University Press.
- Edelman, L. (2004). *No future: Queer theory and the death drive*. Duke University Press.
- Francis. (2015, April 15). *General audience: The family – 10. Male and female (I). The Holy See*. https://www.vatican.va/content/francesco/en/audiences/2015/documents/papa-francesco_20150415_udienza-generale.html
- Georgis, D. (2013). *The better story: Queer affects from the Middle East*. State University of New York Press.
- Gill-Peterson, J. (2018). *Histories of the transgender child*. University of Minnesota Press.
- GLAAD. (n.d.-a). *Moms for Liberty (M4L)*. Retrieved December 14, 2025, from <https://glaad.org/gap/moms-liberty/>
- GLAAD. (n.d.-b). *Online anti-LGBTQ hate terms defined: “Transgenderism”*. Retrieved December 14, 2025, from <https://glaad.org/transgenderism-definition-meaning-anti-lgbt-online-hate/>
- Graff, A., & Korolczuk, E. (2022). *Anti-gender politics in the populist moment*. Routledge.
- Kearl, B., & Mayes, R. D. (2024). *Moms for Liberty and the dispositifs of white motherhood: Toward a Black whiteness study of maternal educational biopolitics*. *International Journal of Qualitative Studies in Education*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1080/09518398.2024.2388675>
- Klein, M. (2023). *Sevgi, suçluluk ve onarım: Ve diğer yazıları 1921–1945* (A. Tekşen, Trans.). Alfa Yayınları.

- Klein, M. (2024). Nesne ilişkileri: Haset ve şükran ve diğer yazılar 1946–1963 (M. Arık, Trans.). Metis Yayınları.
- Moss, C., & Baden, J. (2015, February 20). Pope’s shocking Hitler Youth comparison. The Daily Beast. <https://www.thedailybeast.com/popess-shocking-hitler-youth-comparison/>
- Phillips, A. (2022, April 1). Florida’s law limiting LGBTQ discussion in schools, explained. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/politics/2022/04/01/what-is-florida-dont-say-gay-bill/>
- Robinson, K. H., & Bengtsson, J. (2024). The politics of age in sex and sexuality education for children and young people. Sex Education, 24(5), 579–584. <https://doi.org/10.1080/14681811.2024.2369408>
- Rosenkranz, G. B., & Lavizzari, A. (2025). Education as a field of contention: Feminist and anti-gender struggles over democracy. Social Politics. Advance online publication. <https://doi.org/10.1093/sp/jxaf058>
- Sedgwick, E. K. (1991). How to bring your kids up gay. Social Text, (29), 18–27. <https://doi.org/10.2307/466296>
- Sheldon, R. (2016). The child to come: Life after the human catastrophe. University of Minnesota Press.
- The White House. (2025, January 20). Defending women from gender ideology extremism and restoring biological truth to the federal government. <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/01/defending-women-from-gender-ideology-extremism-and-restoring-biological-truth-to-the-federal-government/>
- Trans Kids Deserve Better. (n.d.). Trans Kids Deserve Better UK protest network.
- Hall, J. (2025, February 6). Scaling walls and dropping crickets: How a group of U.K. trans kids is fighting back. Xtra Magazine. <https://xtramagazine.com/power/activism/trans-kids-deserve-better-uk-270992>
- Villarreal, D. (2023, September 19). Former “South Park” writer is brutally exposing & mocking Moms for Liberty. LGBTQ Nation. <https://www.lgbtqnation.com/2023/09/former-south-park-writer-is-brutally-exposing-mocking-moms-for-liberty/>
- Zabroskis, M. (2016). Sexual orphanings. GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, 22(4), 605–628. <https://doi.org/10.1215/10642684-3603114>

BÜYÜMEME İNADI MI, BÜYÜYEMEME GİRDABI MI? FİGEN ŞAKACI’NIN ÜÇLEMESİNDE KADININ ÖZNELEŞ(EME)ME SANCILARI

Hülya Bulut, Dr.

Türkçe Dersleri Koordinatörlüğü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye

Email: hulyab@bogazici.edu.tr

Orcid No: 0009-0000-5045-4658

Semiha Şentürk, Dr.

Türkçe Dersleri Koordinatörlüğü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Boğaziçi Üniversitesi, Türkiye

Email: semiha.senturk@bogazici.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-7202-0241

1. GİRİŞ

Bir kadının çocukluktan yaşlılığa uzanan büyüme hikâyesine *Bitirgen*’le 2011 yılında başlayan Figen Şakacı *Pala Hayriye*’yi 2014, üçlemenin son eseri olan *Hayriye Hanım’ı Kim Çaldı*’yı da 2017 yılında yayımlar. Üçleme boyunca aile, okul, iş ve arkadaş çevresi içinde gördüğümüz Hayriye’nin hayat hikâyesi kişisel olanın toplumsal durumla örtüştüğü yerde durur. Bu çalışmanın amacı düzen içinde sıkışan Hayriye’nin özneleşme sürecini neden gerçekleştiremediğini gerek onun hikâyesini mercek altına alarak gerekse Hayriye’nin hikâyesinin eril, baskıcı, cinsiyetçi geleneksel yapıyla iç içe geçtiği kısımları görünür kılarak incelemektir.

Evin Yasaları, Darbenin Yasakları

Üçlemenin birinci cildi olan *Bitirgen*’de toplumsal olanla bireysel olanın kesişimini evdeki şiddet, yasa ve yasaklarla darbenin şiddetinin, yasaklarının örtüşmesinde görürüz. İlk cildin bir bölümü Hayriye’nin sineklerinin bolluğu nedeniyle “sinekler kasabası” olarak adlandırdığı yazlıkta geçer. Hayriye için ev deyim yerindeyse bir cehennemdir; burası kendini ifade edemediği, abisinden sık sık şiddet gördüğü, annesinin onu dinlemediği, ablasının sadece korkutmak için onunla iletişim kurduğu bir hapishane gibidir.

Çocukluk yılları 1980’ler’de geçen Hayriye, eserin birinci cildinde 12 Eylül 1980 Darbesi’yle her yaz gittikleri yazlıkta karşılaşır. Bireysel, toplumsal ve siyasî yasak kavramları da yine çocukluk yıllarında karşısına çıkacaktır. Bu yıllarda bireysel yaşamında zaten pek çok yasakla karşı karşıya olan Hayriye, darbenin yasaklarını da görür. Sinekler kasabasından İstanbul’a döneceğine sevinirken sokağa çıkma yasağının olduğunu öğrenir. Darbeyle sokağa çıkma yasağı ilan edilir, ancak bu yasak zaten Hayriye’nin hayatında vardır: Akşamları eve erken gelmek zorundadır. Okuduğu kitaplar ağabeyi tarafından onaylanmadığında yırtılır. Bedeni üzerinde de kısıtlamalar konur: Herkes bikini giyerken o kendi deyişiyle “anneannesinin tumanına [şalvar/don] benzeyen iğrenç bir mayo” (Şakacı, 2011, ss.20) ile denize girmek zorunda kalır. Figen Şakacı, Murat Hocaoglu’yla yaptığı “*Bitirgen*, 80’lerde Çocuk Olmanın Ağrısıyla Yazıldı” başlıklı söyleşide (2018) bu coğrafyanın kadınlarının ortak hikâyelerinin ne olduğu sorusuna, geleneksel kalıplar olduğu yanıtını verir. Şakacı’ya göre “Bir çocuğun bedeni ve benliğiyle ilişkisini başkalarının gözleriyle görmesini dayatan baskıcı zihniyettir. Kişiliğinizin, yeteneklerinizin, yaratıcılığınızın önüne geçen sistematize edilmiş “tek tiplendirme” çabasıdır,” geleneksel kalıplar.

Kadının bedeni ve benliği üzerindeki ilişkinin Şakacı’nın söylediği gibi başkalarının dolayısıyla algılamasını romanda kadınlığın ve büyümenin temel dönemeçlerinden olan reglinin Hayriye için travmatik bir sürece dönmesinde ve öğretmeni tarafından uğradığı tacizde görebiliriz. Anne babasıyla uyuduğu bir akşamın sabahında yatağın kan içinde olduğunu fark eden baba “batırmış yatağı, al şu kızı buradan” (Şakacı, 2011, ss. 33) der. Hayriye bu bedensel değişimine babasının tanıklık etmesinden ve

verdiği tepkiden dolayı kendini rezil olmuş hisseder. Anne ise bir geleneğin parçası olduğunu söyleyip kızına tokat atar. Bu ilk tokat aslında kadınların büyüme deneyiminin bedenlerine şiddet olarak yansımalarıdır. Erkeklerin çocukluktan erişkinliğe geçişini simgeleyen sünnet, bir kutlama vesilesiyken kadınların büyüme deneyimlerinin bir parçası olan regli saklanması gereken, utanılacak bir aşamadır. Kendi bedenine dair en önemli gerçekliği şiddet üzerinden tanıyan Hayriye’nin bedenini “başkalarının şiddetiyle” tanınması ve algılaması öğretmeninden gördüğü tacizle sürer. Okuldaki anlayışlı ve sevecen tutumundan dolayı Hayriye, öğretmeni Fırat Bey’e hayrandır. Günlük tutmaya onun sayesinde karar verir, tavsiye ettiği kitaplar için ona teşekkür etmek ister. Bir gün yılbaşını onunla kutlamak istediğini söyler. Fırat Bey’den gelen olumlu tepki üzerine Hayriye’nin hiç anlamadığı bir yere giderler, burası bir mezarlıktır. Fırat Bey’in tacizine uğrayan ve ne olduğunu anlamayan Hayriye sonraki günlerde öğretmenin derslere girmemesini yadırgar. Fırat hem öğretmen olarak kendisine verilen gücü kötüye kullanır hem de ataerkil toplumsal yapının yarattığı cinsiyet eşitsizliğinden “faydalanır.” Sonuç ise bir çocuğun bedeninin zedelenmesi, şiddet görmesi, ona saldırılması olur. Bu durumu kimseyle paylaşmaz, zira gördüğümüz gibi kadın üzerindeki şiddet zaten çeşitli durumlarda (aile içinde görülmeme, abinin şiddeti, regli sonrası şiddet) aile içinde üretilir ve sürekli tekrar edilir. Bu Hayriye özelinde de gördüğümüz gibi kadınlar için bu düzenin çeşitli kurumlarında –ev, okul, iş- devam eder.

Evden Kaçış Özgürlüğe Uzanan Yol Mudur?

Nitekim eserin *Pala Hayriye* adlı ikinci cildinde Hayriye’nin ataerkil düzenin kurumlarıyla karşı karşıya gelişi sürecektir. Figen Şakacı aynı söyleşide (2018) “Ortak hikâyelerinde taciz, şiddet, baskı, cinsiyetçi yaklaşım olan her kız çocuğu[nun] kendi devrimini bütün bunlara, öncelikle içine doğdukları aileye başkaldırarak gerçekleştir”diğini söyler. Geleneksel bir ailede doğan Hayriye, üniversite yılları ve çalışma hayatı boyunca ataerkinin ve normatif toplumsal düzenin ördüğü kalıpları yıkmaya çalışır, ama fark etmese de kendini bu kalıplara hapsedecektir. Üniversiteye başlarken ağabey ve mahalle baskısıyla evden kaçır: “Beni bir kez olsun bağrına basmayan o evin karşısına... Utanmasalar apartmanın merdivenlerine sofra kuracak dedikoducu komşuların, kapı dübünüden geleni gideni dikizleyen meraklıların, gülmenin, hele de yüksek sesle kahkaha atmanın ikinci bir emre kadar yasak olduğu o evin tam karşısına geçtim!” (Şakacı, 2015, ss.9) Bir “yasaklar yuvası” olan evden kaçmıştır kaçmasına Hayriye üstelik feminist kulüplerde evden kaçışı takdirle karşılanır. Ancak Hayriye’ye göre olayın iç yüzü bir mecburiyetten ibarettir, aslında o kendi deyimiyle ağabeyinin dayığından canını zor kurtarmıştır. (Şakacı, 2015, ss.13) Her ne kadar Hayriye’ninki bilinçli bir eylem değilse de o evdeki mahkûmiyetinden uzaklaşmayı başarmıştır. Ardından çocukken baskısına maruz kaldığı abisini ve “abilik kurumu”nu sorgulamaya başlar: “Abilik de babalık gibi baktan bir müesseseydi işte. Hep itaat bekleyen bir iktidarı devren kiralamıştın sen de.” (Şakacı, 2017, ss.48) Abilik de babalık gibi kadına yöneltilen baskı, şiddet, sınırlamalarla erkek egemen toplumsal yapının evdeki iktidarının bir yansımasıdır. Üçlemenin ikinci eserinde Hayriye abisi ile çok yakın bir çatışmadan bahsetmez fakat gazetecilik hayatında başka “abi”ler bulunur. Zira erkek egemen bakış toplum düzeninin kılcal

damarlarına kadar sinmiştir. Hayriye henüz hevesli ve acemi bir gazeteciyken karşısındaki “abi” bir “kral”dır (Şakacı, 2015, ss.59), çoktan yolun sonuna gelmiş, elinde viskisiyle öğreten, dikte eden, baskıcı bir erkek patronudur. Devlet, karanlık cinayetleriyle öldürür; aile içinde abinin baskısı çocuksu neşeye, sevince darbe vurur, erkek patron ise bütün “ihtişamı”yla engeller koyar. Bu engellere karşı meslekte yükselmenin yolu yine erkek egemen düzen tarafından belirlenir: “Bol kahırlı gazetecilik dersi gecenin sonunda kralın dizine vura vura, ‘Gel bakayım, otur buraya’ komutuyla son bulmuş, ‘zekâ, babacan tavrıyla tiksinti vermiş’ti.” (Şakacı, 2015, ss.60) Çocukluktan itibaren çeşitli biçimlerde kendini gösteren psikolojik, cinsel, fiziksel şiddet ve taciz kamusal alanın da her yanına yayılmıştır. Kadın okulda olduğu gibi meslek hayatında da cinsel bir nesne olmanın ötesine geçemez. Örneğin iş yerinde yakınlık kurmak istediği erkekler, onun için varoluşunun bir anlamı olan edebiyatı Hayriye’yi etkilemek için sadece bir araç olarak kullanmak isterler. Hayriye “erkek” yalanlarının farkına vardıkça yaptığı işten de soğumaya başlar.

1990’lar Türkiye’inde geçen ikinci ciltte Hayriye üniversite öğrencisidir. Bu ciltte yukarıda da bir bölümü anlatılan 90’ların panoraması, Hayriye’nin üniversite ve iş hayatı çerçevesinde görünür kılınır. Üniversite yılları sol ve feminist çevrelere dâhil olduğu zamanlardır. Mitinglere, kulüp faaliyetlerine katılır ancak kendisini hiçbir zaman bu çevrelere doğrudan ait hissedemez. Hayriye, çocukluk yıllarında daha küçük ölçekli ve aile, ev içinde sınırlı kaldığını zannettiği şiddetle çalışma hayatında daha büyük ölçekte karşılaşır. Hayriye’nin gazetecilik yaptığı yıllar özellikle gazeteci ve akademisyen cinayetlerinin işlendiği, Cumartesi Anneleri’nin Galatasaray’da her hafta toplandığı zamanlardır. Öldürülenler, kayıplar ikinci ciltte fragmanlar hâlinde kendilerine yer bulur, örneğin Metin Göktepe cinayeti bu anlatılardan biridir: “Kıymet bilmek şöyle dursun, biraz ileri gittiğinde başı ilk ezilecek, gılgışlı işlere biraz çomak soktuğunda bilmeden devletin kara kaplı defterine girecek bir işin içine düştüğümü seni kaybedince anladım Metin... Sana nasıl kıydıklarını öğrendikçe içiminden sökün eden isyanı bastıramadım.” (Şakacı, 2015, ss.67) Tüm bu karanlık dünya ve umutsuz durum içinde Hayriye onurlu bir gazetecilik yapmaya çalışır, fakat hayal kırıklıkları peşini bırakmaz: “İşe yarar sandığım meslek, meslek bile değilmiş, insan öğüten değirmenmiş meğer; anca böyle öğrendim. Şüpheyi, mesafeyi, duyguları alınmış serinliği kanıma karıştırmalarına karşı koyunca, kendimi kapının önünde buldum.” (Şakacı, 2015, ss.74) Çalışma hayatı da onda bir hüsrana yaratmıştır; idealizmini feminist ve sol çevrelerde gerçekleştiremediği gibi meslek yaşamında da hayata geçirememiştir. Bunların sonucu olarak kendini hiçbir çevreye ait hissedemez.

2000’ler Türkiye’si ve Kadının Hâlâ Adı Yok

Üçlemenin üçüncü ve son eseri olan *Hayriye Hanım’ı Kim Çaldı?* bu umutsuzluğun kaçış ya da kaybolmaya dönüştüğü hâli anlatan bir metindir. İkinci ciltte Hayriye’nin yakın arkadaşı olarak tanıtılan Rüya’nın kendisinden haber alamadığı için yurt dışından Türkiye’ye gelip Hayriye’nin bıraktığı metinler üzerinden onu bulmaya çalışmasını merkeze alan eser, 90’lardan beri süregelen ve 2000’lerde devam eden toplumsal yozlaşmışlığa da dikkat çeker: “Televizyonlar, en iyi şarkıcı ödülleri veriyor,

insanlar şıkırtılı geçit törenleri izliyordu. Haber programlarında birtakım bıyıklı adamlar, meymenetsiz suratlarıyla sözüm ona üzülyüyor, bir kısmı da su testisi su yolunda kırılır mealinden yorumlarla olaya alkış tutuyordu. Bir ülkede hukuktan bahsetmek mümkün olmadığında baro başkanının öldürülmesi de kimseyi ilgilendirmez. Ya da belli bir kesimin ağıdı kendi duvarına vurur vurur geri dönerdi.” (Şakacı, 2017, ss.111)

Tüm bu olumsuz şartlar nedeniyle Rüya Hayriye’ye ulaşmayı başaramaz ve metin Rüya ve okuyucunun Hayriye’nin nerede olduğunu merak etmesiyle şekillenir. Rüya onu bulmak için Hayriye’nin çeşitli dergilerde yayımlanmış metinlerinden küçük notlarına, serzenişlerine kadar pek çok yazılı ize ulaşır, bu çerçevede okuyucu Hayriye’nin bir kadın olarak hayatının öznesi konumuna gelmeye çabaladığını fark eder. Fakat Türkiye’nin toplumsal yapısının panoramasına paralel şekilde Hayriye’nin büyüme çabası zorluklar içinde gerçekleşmiştir. Hayriye’nin sık sık çocukluğuna döndüğü, çocukluğundan beri onu yaralamış kişilerin (abla, abi) ona hâlâ acı vermeye devam ettiği görülür. Rüya Hayriye’nin kayboluşu ile ilgili Hayriye’nin ablasından yardım almaya çalıştığında ablanın onu hiç anlamadığına okur şahit olur. Ablaya göre Hayriye ailesini ortada bırakmıştır: “Hayriye her zaman bizlerden farklı oldu. Daha veletken nasıl evimize sığamadıysa, yaşını başını aldıktan sonra da bu dünyaya öyle sığamadı. Her zaman huzursuz, hep huysuz, düşünceli, dalgın, bir garip yani. Evden erkenden kaçınca iflah olmadı bir daha.” (s. 43) Hasta olan abisini ziyarete gitmeyerek yazı yoluyla öfkesi de dinmemiş şekilde onunla vedalaşır. Arkadaşlarıyla ilgili yaşadığı hayal kırıklıkları da onu hayattan soğutur. Tüm bu olumsuzluklar onu kaçmaya iter.

Anlatılan Kadınların Hikâyesidir: Büyüyememek

Bir karakterin çocukluğundan başlayarak yetişkinliğe uzanan gelişim sürecini anlatan bir tür olan *bildungsroman* olarak da değerlendirilebilecek üçleme, Hayriye’nin büyüme hikâyesini toplumun büyüyememesiyle birlikte okunabilmeye açık hâle getirir. *Bildungsroman*lar bir kişinin kendi değer, inanç, doğrularını bulduğu kendine özgü bir kimlik edinme ve bu doğrultuda özneleşme sürecini konu edinirler. Soňa Šnircová “Gender and Genre: From the Female Bildungsroman to the Postfeminist Coming-of-Age Novel” adlı makalesinde kadın *bildungsroman*larında tekrar eden iki anlatı örüntüsünden söz eder: Yaşamın çırağı (*apprenticeship*) olmak ve uyanış (*awakening*). (2021, ss.245). Çocukluktan ergenliğe geçiş sürecini anlatan eserin birinci cildini bir uyanış ve arayış hikâyesi olarak okumak mümkündür. *Bitirgen*’de Hayriye kendini bulma, kendi olabilme ya da kendini gerçekleştirme çabası ve arayışı içindedir. İlk olarak güvenli, sevgi duyacağı, bağ kurabileceği, aidiyet hissedebileceği kişiler arar. Aile içinde bu babasıdır. Zira annesi onu anlamaz, dinlemez, herhangi bir duygusunu onunla paylaşamaz. Ablası da ona sevgi göstermez. Üstelik abla toplumsal yapıyla da uyumlu bir hayat sürmeye çoktan hazırdır. O, görücü usulü bir evlilik yaparak annesinin ve geleneklerin yolundan gider. Ağabey ona psikolojik, fiziksel şiddet uygular. Evde onu anladığını düşündüğü tek kişi babasıdır, ancak o da aslında babası tarafından da görülen, duyulan bir çocuk değildir. Nitekim evde çoğunlukla yalnızdır,

şiddete açıktır. Dolayısıyla aile içinde kendini gerçekleştirebilen, duyulan, görülen bir çocuk değildir. Aynı yazlık mekânda yaşayan Müjde Abla onun yakınlık kurabildiği yegâne kişidir. Soňa Šnircová tarafından kadın *bildungs*larında tekrar edilen bir örüntü olduğu vurgulanan ısraklık teması Hayriye’nin kendine bir rehber arayışında açıkça görülebilir. Müjde Abla Hayriye’nin gözünde onun aradığı “usta”dır; hayatı öğrenebileceği, ona rehberlik edecek büyüme adımlarını takip edip ona yol göstereceğini düşündüğü kişidir. Müjde Abla sohbet edebildiği, onu dinleyip anlayan bazı sorularına olgun bir gülümsemeyle karşılık veren ikame bir abladır. Onu da darbeye kaybeder. Üstelik bu kayıp annesinin de dâhil olduğu komşular tarafından da normalleştirilir, onlara göre “su testisi su yolunda kırılmış”tır. Müjde Abla’nın vefatına en çok üzülen Hayriye olur, fakat onun neden öldüğünü tam olarak anlayamaz: “Niye gençler öldü, kim öldürdü onları; kafam çok karışık. Allah Evren’i gençleri öldürsün diye mi gönderdi yani, annelerine hiç mi acımadı?” (Şakacı, 2011, ss.40).

Hayriye çocukluk yıllarında şahit olduğu tüm bu olumsuzlukları yazarak sağaltmaya çalışır. Yazmak onun için bir mücadele aracıdır. Zaten daha ilk ciltte, onun büyüyünce yazar olmak istediğini öğreniriz. Nitekim babasının kendisine verdiği adla andığı günlüğü “bitirgen” onun neredeyse tüm çocukluğunun yazıya aktarımı gibidir. Birinci ve ikinci ciltte yazar olma hayalleri kuran Hayriye bu isteğini şu cümlelerle açıklar: “Ben de elim ayağım tutarken, bir an önce yazar olmalıyım. Hem benim kalemden başka silahım mı var? (Kim demişti bunu şimdi unuttum.)” (Şakacı, 2011, ss.74) Bu amaç, *Pala Hayriye*’de ise kendine ait bir odada daktilo hayaline dönüşür: “İlla ki bir çalışma masası, üstünde geceler boyu tıkıdatacağım bir daktilo... Tam karşısına da bir kütüphane. Ama duvardan duvara! Masamın üzerinde elektrik parasını umursamadan yanan küçük bir lamba...” (Şakacı, 2015, ss.23) Bu hayaller, yaşamda kendine bir yer bulma çabası ilk gençlik yıllarında sol ve feminist çevrelere katılarak sürer. Ancak bu çevrelerle de “gerçek” bir bağ kuramaz. Çocuklukta kurulamayan bağlar (var olan ailenin yokluğu, toplumun baskıcı gözü, okuldaki taciz, abinin kitapları yırtması), bu çevrelerin yüzeyselliği nedeniyle de bir aidiyetsizlik, yabancılık, uyumsuzluk hissine dönüşür.

Hayriye bireyselliği için çaba sarf edip kendine ait bir dünya kurmaya çalışsa da bu özneleşme çabası hep yaralanır. Zira çevresindekiler de büyüemeyen çocuklar olarak kalırlar. Hem yakın arkadaşı Meral hem âşık olduğu Türker gençlik yıllarında feminizmi ve solculuğu sadece bir heves olarak hayatlarına dâhil ederler. Üniversiteyi bitirdikten sonra Türker ideallerini tamamen geride bırakan ve bu idealleri küçümseyen bir solcu karikatürü haline gelir: “Rüya şu puroyu Türker’in burnuna sokup kalksa mı, yoksa at şeyine kelebek konmuş gibi boynuna sardığı atkısıyla onu boğsa da rahatlasa mı bilemedi. Bir dönemin en keskin devrimcisi Türker’in elinde kala kala Küba’nın purosuna kalmıştı.” (Şakacı, 2017, ss.62) Meral ise “sahte” bir hayat yaşar: Evli ve çocuklu bir hayatla mutluymuş gibi yapar ancak eşini aldattır, Hayriye’ye dert yanar ve mutsuzdur. Gençliklerini birlikte geçirdikleri Türker de Meral de arkadaş çevresinde bulunan diğer kişiler de olgunlaşmamış, kimlik edinememiş ve büyümemişlerdir. Bu nedenle aralarında sevgi ve güvene dayalı bir bağ yerine kişisel yalnızlıklarını giderebilmek için gerçekleştirdikleri buluşmalar yaşanır. Bu buluşmalarda sadece birbirlerini eleştirir ve suçlarlar. Aslında

Hayriye sevginin, birliğin, dayanışmanın, farklılıkların olduğu bir varoluş ve bir çevre arar, bu arayış üçlemenin ikinci cildinde şu hayale dönüşür: “Dağların ince bir hatla çevirdiği, bodur evlerin upuzun sahilin önünde hizalandığı bu köyde yerimi yadırgamıyorum. İnsanlar da bana yabancı gibi bakmıyor. Hele kadınların arasına dalınca daha bir güvendeyim. Kahkahaları köpüklü, küfürleri tumturaklı sarhoş kadınlar...” (Şakacı, 2015, ss.174)

Bahsi geçen varoluş mücadelesinin gerçekleşmemesinin tek sebebi aile fertleri, arkadaşlar ya da ülkenin sosyopolitik, siyasi durumu değildir, kültürel gerçeklik de büyümenin önündeki engel olarak gözüktür. Nitekim Jale Parla “Tarihçem Kâbusumdur!: Kadın Romancılarda Rüya, Kâbus, Oda, Yazı” başlıklı yazısında “Bu kültürde, kadınlar ne denli doğru seçimleri yaparsa yapsın, kendilerine biçilmiş yaşam ve rollere ne denli direnirse dirensin, istedikleri yaşamları kurabilme olanakları yoktur,” (der. İrzık-Parla, 2005, ss.180) der. Hayriye toplumun bir kadından beklediği kalıpların dışında yaşar gibi görünür: Evli değildir, çocuğu yoktur, ailesine başkaldırır ancak toplum tarafından belirlenen normlara uymadığı için kendini özgür hissetmez. Giyimi kuşamı yerleşik kalıplarla örtüşmez fakat bu durumu kendini bir ifade ediş biçimi olarak değil bir yetersizlik olarak görür: “Belki de bende olmayan şeylerin başında şöyle güzel, dar bir etek (en renklisinden ama, siyah ve kahverengiden başka renkler var malum), annemin yorgan iğnesiyle deldiği yerlere birer sallantılı küpe, Ayşe’ninkilere benzer, gerdanımı açıkta bırakan bluzlar falan geliyordur... Bu liste daha uzar uzamasına da, en büyük eksiklik bunları taşıyacak kadar kendinden emin bir beden...” (Şakacı, 2015, ss.100) Bedensel olarak kendisini eksik bulur, varoluşsal olarak da kendini çevresine ait hissetmez.

Hayriye eril, baskıcı, cinsiyetçi düzenle hesaplaşma sürecinde kendini var etme ve bu varoluşu olduğu gibi kabul etme yolunu seçemez yani özneleşemez. Düzene yabancıdır, uyumsuzdur ve ait değildir, fakat bu girdaptan çıkabilmek için kendine bir yol da bulamaz. Normatif toplumsal düzenin parçası olmak istemez ama kendine sunabileceği alternatif çözümler de yoktur. Hem çocukluğunda hem de ilk gençlik yıllarında yaşadığı travmalar (kayıplar, taciz, evden kaçış) ve bu travmalara sürükleyen toplumsal yapı onun özneleşmemesinde etkili temel dinamikler olarak kalır. Hayriye bütün toplumsal dinamikleri sorguladığını düşünse de büyümeme inadıyla büyüyememe girdabı arasında gidip gelecektir. Tüm bu tereddütleri nedeniyle o bir tutunamayandır. Zira tıpkı Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*’ında olduğu gibi Hayriye kayboluşundan sonra arkasında bıraktığı metinler yoluyla onu tanımamıza izin verir. Rüya burada Turgut Özben, Hayriye ise Selim Işık gibidir. Lakin ataerkil bir toplumda erkeğin çocuksuluğu ya da büyüyememesine sempati ve anlayışla bakılırken kadının büyümeyişi bir eksiklik olarak görülür. Belki de bu nedenle çevresi de ona anlamaya çalışarak yaklaşmaz. Aile içinde o bir düzen bozucudur, arkadaş çevresine göre dırdırcıdır, iş ortamında da fazla dobradır. Ne o kendini bir yere ait hisseder ne de etrafındaki kalabalık onu kabul eder.

2. SONUÇ

Hayriye özneleşmeyi/kendini bulmayı evden kaçarak, kendi olma çabasını yazarak, çevresiyle bağ kurmayı ‘atanmış değil seçilmişler’ dediği arkadaş çevresini yaratarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ancak umut ettikleri gerçekleşmeyince kaçır ve saklanır. Bunun nedenleri bireysel olduğu kadar toplumsaldır; zira “koca bir mezarlığa” benzettiği, herkesin eceli yerine katilini beklediği (Şakacı, 2017, ss.77) memlekette ataerki her yere, aileye, devlete, iş yaşamına sinmiştir. Hayriye için ataerkiden kurtulmanın tek yolu kendini görünmez kılmak, edilgenleşmek, bir çeşit yok olmaktır. Ancak kendi varoluşunun iplerini eline almadığı, bir başka deyişle özneleşmediği sürece toplumun görünmez ipleri Hayriye’nin “kendi hikâyesinin kahramanı olması”nı engellemeye devam edecektir. Belki de bu nedenle üçlemenin son cildinin adı bir edilgenlik ifadesi biçimdedir, “Hayriye çalınmıştır”, bu serüvende Hayriye’nin bir dahli yoktur. Hayriye’yi kimin/kimlerin çaldığı ortadadır, ancak Hayriye bir özne olarak nerededir? Belki de Hayriye tek çıkışı edebiyat ya da yazmak olarak görür. Geride hem okur hem de Hayriye için sağaltıcı olabilecek edebiyat kalacaktır.

REFERANSLAR

Hocaoğlu, M. (2018). “*Bitirgen*, 80’lerde Çocuk Olmanın Ağrısıyla Yazıldı”. 06.04.2018, <https://medium.com/okuryazartv/figen-%C5%9Fakac%C4%B1-bitirgen-80lerde-%C3%A7ocuk-olman%C4%B1n-a%C4%9Fr%C4%B1s%C4%B1yla-yaz%C4%B1ld%C4%B1-d190aa1b324>.

Parla, J. (2005). “Tarihçem Kâbusumdur! Kadın Romancılar da Rüya, Kâbus, Oda, Yazı”. S.Irzık-J. Parla (Ed.), *Kadınlar Dile Düşünce* (ss.179-200). İstanbul, İletişim Yayınları.

Şakacı, F. (2011). *Bitirgen*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Şakacı, F. (2017). *Hayriye Hanım’ı Kim Çaldı?*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Şakacı, F. (2015). *Pala Hayriye*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Šnircová, S. (2021). “Gender and Genre: From the Female Bildungsroman to the Postfeminist Coming-of-Age Novel.” *Current Issues in Philology and Pedagogical Linguistics*, 243-253. DOI: 10.29025/2079-6021-2021-3-243-253

SÖYLEMİN GÜCÜ: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI SONRASI MEDYADA TAŞIYICI ANNELİK METAFORLARI YOLUYLA ANNELİK ALGISININ ŞEKİLLENDİRİLMESİ

Merve Uysal, Dr. Öğretim Üyesi

İngilizce Öğretmenliği Bölümü, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Fırat Üniversitesi, Türkiye

Email: merve.uysal@firat.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-3430-0194

1. GİRİŞ*

Bireysel ve toplumsal düzeyde derin anlamlar barındırarak yaşam döngüsünün merkezinde yer alan temel nosyonlardan biri olan annelik, insanlık tarihi kadar eski olup birçok kültürde ortak olarak deneyimlenmektedir. Bir bebeğin dünyaya gelişiyle birlikte kadınların üstlendiği bu rol, aynı zamanda kültürel değerler, ahlaki beklentiler ve toplumsal rollerle iç içe geçmiş karmaşık bir olgudur. Farklı toplum ve dönemlerde değişen biçimlerde tanımlanabilen annelik, salt bir bebeğin kimlik kazanımı olmanın ötesinde duygusal, sembolik ve normatif anlamlarda taşımaktadır. Anneliğe atfedilen bu evrensellik, kavramın tanımlanmasını karmaşıklaştırmakta; farklı bağlamlarda benzerlikler ve ayrışmalar içeren yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, annelik kavramını anlamak için yapılan tanımlar arasındaki ortak noktaları ve farklılıkları incelemek önem taşımaktadır. Annelik, çoğu zaman gönüllü bir süreç olarak kadınların kişisel tercihlerini yansıtırken, eş zamanlı olarak kadının toplumsal cinsiyet kimliğiyle ilişkilendirilerek çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır (Aktaş ve Özden, 2020: 96). Literatürde, toplumsal koşulların değişmesiyle birlikte anneliğin tanımının giderek daha karmaşık bir hâl aldığına dikkat çekilmektedir (Türkdoğan, 2013: 56). Annelik artık yalnızca biyolojik bir olgu değil; kadının bedeni üzerinden şekillenen, toplumsal beklentiler doğrultusunda kurgulanan çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte, kadınların annelik deneyiminin hangi yönüyle ele alınması gerektiği hâlâ netlik kazanmamış bir meseledir. Toplumun kadınlara biçtiği roller doğrultusunda, ‘kadın yalnızca yumurtayı sağlayan biri mi, doğuran mı, taşıyan mı, yoksa çocuğu büyüten mi?’ sorusu giderek daha sık gündeme gelmekte; bu da anneliğin sınırlarının ve tanımlarının ne ölçüde belirsizleştiğini gözler önüne sermektedir.

Annelik, tarih boyunca kadınlara çeşitli toplumsal sorumluluklar yükleyen çok yönlü bir deneyim olarak şekillenmiştir. Modern toplumlarda da bu rol, yalnızca biyolojik bir durumdan ibaret olmayıp, kadınlara yaşam boyu süren bir meslek gibi sunulmakta ve pek çok alışkanlıkla iç içe geçmektedir (Burç, 2015: 3). Kadınlara atfedilen toplumsal roller çerçevesinde, annelik sıklıkla ‘kadının doğasına uygun’ bir görev gibi sunulsa da, bu algının büyük oranda kültürel öğretilerle biçimlendiği görülmektedir. Badinter’ın (2011:13) da dikkat çektiği üzere, anneliğe yüklenen içgüdüsel sorumluluklar sorgulanmalı; ‘annelik içgüdüsunü sürekli canlı tutmak gerçekten anneliğin doğasına hizmet eder mi?’ sorusu tekrar düşünülmelidir. Bu çerçevede annelik, zamanla içsel bir ihtiyaçtan çok, toplumun kadınlara dayattığı beklentiler doğrultusunda şekillenmekte; bu da çoğu zaman annelerin içsel eğilimleriyle dışsal beklentiler arasında çatışma yaşamalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla toplum tarafından şekillendirilen annelik rolü zamanla ideolojik bir mit haline gelmiş; kadınların annelik deneyimleri çoğu zaman sosyokültürel normlar zemininde belirli kalıplara oturtulmuştur. Günümüzde ise ele alınan bu tanımlar, yalnızca toplumsal beklentilerle değil; aynı zamanda teknolojinin sunduğu yeni olanaklarla da

*(Bu çalışma Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitimi Merkezi tarafından 3-4 Nisan 2025 tarihlerinde düzenlenen 9. Uluslararası Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Konferansı’nda özet olarak sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş hâlidir.)

dönüşüm geçirmektedir. Özellikle taşıyıcı annelik ve tüp bebek gibi modern üreme teknolojileri, annelik kavramını biyolojik bağların ötesine taşıyarak; genetik, doğurganlık ve bakım emeği gibi bileşenlerin ayrıştığı çoklu annelik biçimlerini gündeme getirmiştir (Çalışkan, 2016). Böylece annelik, artık yalnızca ‘doğuran’ kadınla sınırlı olmayan; doğuran, büyüten ve genetik materyal sağlayan gibi farklı rollere bölünebilen bir olgu hâline gelmiştir. Bu durum, geleneksel annelik mitinin sorgulanmasına neden olurken; aynı zamanda kadın bedeni, emeği ve duygusallığı üzerinden yürütülen yeni toplumsal ve etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir (Teman, 2010; Pande, 2014). Diğer bir deyişle, annelik, salt biyolojik bir gerçeklik olmaktan çıkmış; teknolojik ilerlemeler, etik tartışmalar ve hukuki düzenlemeler ışığında sosyo-teknolojik bir yapı hâline bürünmüştür (Thompson, 2005).

Buradan hareketle, taşıyıcı annelik uygulaması, annelik kavramının yalnızca biyolojik bir gerçeklik değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve ideolojik olarak inşa edilmiş bir yapı olduğunu bir kez daha görünür kılmaktadır. Geleneksel annelik mitinde ‘annelik’, kadının doğurganlığı ile özdeşleştirilmiş; sevgi, özveri ve bakım pratikleriyle koşulsuz olarak ilişkilendirilmiştir (Rich, 1980; Badinter, 2011). Ancak taşıyıcı annelik, bu bütüncül kimliği parçalarına ayırmakta ve anneliğin “doğurmak”, “büyütmek” ve “bağ kurmak” gibi bileşenlerini farklı bireyler arasında bölüştürebilmektedir (Teman, 2010: 8). Bu gelişmeler, annelik kavramının yanı sıra kadınlığa ve anneliğe yüklenen toplumsal anlamların da dönüştürülmesini zorunlu hale getirmiştir. Böylece taşıyıcı annelik hem anneliğin kutsallığına dayanan geleneksel anlatıya meydan okumakta hem de anneliği çoklu, müzakere edilebilir ve bağlamsal bir kimlik olarak ortaya koymaktadır (Smart, 1996; Thompson, 2005). Modern taşıyıcı annelik pratikleri, doğurganlıkla birlikte kadın bedeni ve emeği üzerinde kurulan yeni düzenlemelerle de doğrudan ilişkilidir. Bilhassa, küresel ölçekte taşıyıcılık hizmetlerinin düşük gelirli kadınlar tarafından yerine getirilmesi, bu süreci bir çeşit beden emeği ticareti olarak yorumlayan eleştirel yaklaşımların doğmasına yol açmıştır (Pande, 2014; Rudrappa, 2015). Bu bağlamda taşıyıcı annelik hem neoliberal biyopolitikaların bir parçası olarak değerlendirilmekte hem de kadınların küresel emek piyasasına dahil olma biçimlerinden biri olarak analiz edilmektedir. Bu durum, taşıyıcı anneliğin yalnızca bir aile kurma yöntemi değil; eş zamanlı olarak ekonomik, sınıfsal ve etik meseleleri de içeren karmaşık bir toplumsal olgu olduğunu göstermektedir.

Taşıyıcı annelik, toplumsal cinsiyet rolleri ve annelik ideolojisine dair yerleşik anlayışları dönüştürme potansiyeline sahip olmakla birlikte, bu dönüşüm süreci toplumsal alanda çoğu zaman söylemsel mücadelelerle şekillenmektedir. Medya, bu mücadelelerin en belirgin yürütüldüğü alanlardan biri olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Taşıyıcı annelik gibi çok katmanlı ve tartışmalı konular, medya aracılığıyla yalnızca bilgi sunmakla kalmaz; değerleri, normları ve ideolojik anlamları da yeni bir çerçeveye oturmaktadır (Fairclough, 1995: 6-7). Bu bağlamda medya söylemi, taşıyıcı anneliğin nasıl algılandığını, hangi temsiller üzerinden sunulduğunu ve hangi etik, kültürel ya da toplumsal çerçevelerle sınırlandırıldığını belirlemede önemli bir işlev üstlenmektedir. Medyada kullanılan dil, benzetmeler ve çerçeveleme biçimleri, yalnızca bireysel değil; kolektif anlayışları da şekillendirmekte ve annelik üzerine süregiden kültürel müzakerelere yön vermektedir (van Dijk, 1998; Gill, 2007).

Günümüzde taşıyıcı annelik tartışmaları, son yıllarda meydana gelen hukuki, toplumsal ve kültürel gelişmeler ışığında yeni boyutlar kazanmıştır. Hukuki alanda, bazı ülkelerde önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Örneğin Hindistan, bir dönem ticari taşıyıcı annelikte dünya merkezi haline geldikten sonra, 2021’de çıkarılan bir yasayla ticari taşıyıcı anneliği yasaklamış ve sadece akrabalık temelinde ‘altruistik’ (gönüllü, ücrete dayanmayan) taşıyıcı anneliğe izin verecek bir rejime geçmiştir (Time, 2021). Bu değişiklik, Hint medyasında ve uluslararası basında yoğun biçimde tartışılmış; yasa koyucular bunun kadınları sömürden korumak için gerekli olduğunu savunurken, bazı uzmanlar ise yasağın düşük gelirli kadınları kazanç elde edebilecekleri bir imkândan mahrum ederek onlara zarar verebileceğini ifade etmiştir (Time, 2021). İtalya da son dönemde taşıyıcı annelik konusunda en sert adımları atan ülkelerden biri haline gelmiştir. 2023 yılında İtalya’da hükümet, sadece yurt içinde değil yurt dışındaki taşıyıcı annelik işlemlerini dahi suç sayan bir yasa tasarısını gündeme taşımıştır. Başbakan Giorgia Meloni’nin liderliğindeki muhafazakâr iktidar bloğu, bu girişimi ‘aile değerlerini ve çocuk haklarını korumak’ söylemiyle savunurken; Meloni’nin karşıtı aktörler ise hamlenin esasen LGBTİ+ aileleri hedef alan ideolojik bir saldırı olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim Meloni kendisini ‘cinsiyet ideolojisine ve LGBT lobisine’ karşı bir savunucu olarak tanımlamakta, taşıyıcı anneliği de bu ideolojinin bir parçası gibi sunmaktadır (Reuters, 2023). İtalya parlamentosundaki yasa teklifi, başka ülkelerde yasal olan bir pratiği vatandaşlarının yurtdışında gerçekleştirmesini bile cezalandırmayı öngördüğünden, Reuters’ın (2023) haberinde de belirtildiği üzere uluslararası hukuk açısından tartışmalara yol açmıştır. Bu gelişmeler, medya söylemine de yansımış: İtalyan basınında taşıyıcı annelik, giderek daha fazla ‘suç’, ‘yasağı delme girişimi’ gibi terimlerle anılmaya başlamıştır; muhalif medya ise ‘aileler suç değildir’ gibi sloganlarla karşı kampanyaları haberleştirerek, kamuoyunu ikiye bölen tartışmaları aktarmıştır (Reuters, 2023).

Toplumsal ve kültürel alanda, taşıyıcı annelik konusundaki algılar bazı bölgelerde değişmeye yüz tutarken, bazı kesimlerde ise daha da sertleşmektedir. Küresel çapta son yıllarda meydana gelen olaylar, bu pratiğe dair farkındalığı artırmıştır. Özellikle 2020’lerin başında patlak veren COVID-19 salgını ve ardından Ukrayna’da 2022’de başlayan savaş, taşıyıcı annelik ile ilgili beklenmedik durumlar ortaya çıkarmıştır. Salgın sırasında sınırların kapanmasıyla, başka ülkelerde taşıyıcı annelerden çocuk sahibi olan ebeveynler bebeklerini teslim alamayarak aylarca beklemek zorunda kalmış; bu durum medyada ‘ülke ülke dağılan aileler’ temasıyla dramatize edilmiştir (BBC News Türkçe, 2022). Ukrayna savaşı ise, ülkedeki büyük taşıyıcı annelik endüstrisini dünya gündemine taşımıştır. Savaşın ilk aylarında Kiev’de bir bodrum katında kurulan geçici kreşte, kırk bir yenidoğan bebeğe hemşireler tarafından bakım sağlandığı haberi küresel medyada geniş yankı uyandırmıştır (BBC News Türkçe, 2022; Reuters, 2022). Bu bebeklerin tamamı, Ukraynalı taşıyıcı anneler tarafından yabancı çiftler için doğurulmuş; savaş nedeniyle biyolojik ebeveynleri çocuklarına ulaşamamıştır. Haber detaylarında, hemşirelerin bodrum katındaki beşiklerde sırayla bebelere baktığı ve bazı ebeveynlerin bombalar altında Kiev’e ulaşmaya çalıştığı bilgileri paylaşılmaktadır (BBC News Türkçe, 2022). Söz konusu görüntüler ve dil,

uluslararası toplumda taşıyıcı anneliğin ne denli karmaşık insani durumlar yaratabileceğine dair güçlü bir farkındalık oluşturmuştur.

Bu olaylar, medya söylemini de etkilemiş: Daha önce genellikle etik veya yasal eksende tartışılan taşıyıcı annelik, bu kez insani kriz ve acil yardım bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Böylece kamuoyu tartışmaları yeni sorularla genişlemiştir: ‘Savaş gibi durumlarda bu bebeklerin sorumluluğu kimde?’, ‘Taşıyıcı annelerin ve çocukların güvenliği nasıl sağlanacak?’ gibi meseleler gündeme gelmiştir (Guardian, 2019). Aynı dönemde, kültürel popülerlik boyutunda da taşıyıcı annelik görünürlüğü artmıştır. Bazı televizyon dizileri, filmler ve reality programları taşıyıcı anneliği konu edinerek geniş kitlelere ulaşmıştır. Özellikle ünlülerin taşıyıcı annelik deneyimleri, medya aracılığıyla normalleştirici bir etki yapmıştır. Örneğin ABD’li reality show yıldızı Kim Kardashian’ın taşıyıcı anne aracılığıyla çocuk sahibi olması, magazin ve ana akım medyada sıkça haberleştirilmiştir (Guardian, 2019; Hollywood Reporter, 2018). Bu haberlerin dili, genelde olumlu ve kutlayıcıydı; bu da taşıyıcı anneliğin toplumsal kabulünü dolaylı olarak pekiştirmiştir. Öte yandan bazı feminist aktivistler ve yazarlar, ünlüler tarafından bir ‘trend’ haline getirilen bu uygulamayı eleştirmiş ve zenginlerin ayrıcalığı olarak sunulan taşıyıcı anneliğin arka planında görünmez emek ve olası sömürü ilişkilerine dikkat çekmişlerdir (Guardian, 2019). Güncel medya tartışmalarında bu nedenle bir yanda ‘herkesin çocuğunun olma hakkı’ söylemiyle duygusal argümanlar, diğer yanda ‘çocuğun da hakları var, kadın bedenini kiralamak doğru mu?’ söylemiyle etik argümanlar çarpışmaktadır (Guardian, 2019). Nisan 2024’te ise Roma’da düzenlenen uluslararası bir konferansta, aralarında Vatikan temsilcilerinin de bulunduğu bir grup, taşıyıcı anneliğin tamamen yasaklanması için küresel bir anlaşma çağrısı yaparken; aynı günlerde sokakta toplanan aileler ‘biz suçlu değil, aileyiz’ yazılı pankartlarla bu girişime karşı çıkmıştır (Winfield, 2024). Bu tablo, son gelişmeler ışığında taşıyıcı annelik söyleminin ne kadar politize olduğunu ve kamuoyu tartışmalarının giderek keskinleştiğini göstermektedir.

Nitekim taşıyıcı annelikle ilgili uluslararası medya söylemi dinamik bir dönüşüm içindedir. Geleneksel annelik ideallerine meydan okuyan taşıyıcı annelik olgusu, medya tarafından farklı bağlamlarda farklı şekillerde sunulmakta; dil ve anlatım tercihleriyle toplumsal algı biçimlendirilmektedir. Egemen ebeveynlik söylemleri çoğunlukla temkinli veya karşıt bir tutum sergilese de artan görünürlük ve yasal gelişmeler medyayı daha eleştirel ve çok boyutlu bir tartışmaya zorlamıştır. Eleştirel söylem analizi perspektifinden bakıldığında, medyada kullanılan sözcükler ve metaforlar altında yatan ideolojiler açığa çıkarılabilir: Kiminde ataerkil ve biyolojik determinist bir bakış, kiminde liberal ve birey hakları odaklı bir bakış kendini göstermektedir. Son yıllardaki gelişmeler ise bu söylemi daha da güncellemiş, yeni soru ve kavramlarla zenginleştirmiştir. Taşıyıcı annelik etrafındaki medya dilinin incelenmesi, yalnızca üreme teknolojilerine dair değil, aynı zamanda aile, toplumsal cinsiyet ve insan hakları kavramlarına dair küresel değerlerin de bir yansımasını sunmaktadır. Bu nedenle, uluslararası medya söylemindeki değişimleri izlemek, toplumların bu konuya yaklaşımındaki dönüşümü anlamak açısından kritik önem taşımaktadır (Mongibello, 2024). Bu küresel eğilimlerin yerel yansımalarına örnek olarak Türkiye’deki

durum da dikkat çekicidir. Türkiye’de taşıyıcı annelik hukuken yasaktır: Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik’in 18. maddesi uyarınca bu uygulamalar açıkça sınırlandırılmış, 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun’a ek madde ile yasaklanmıştır (Türk Hukukunda Taşıyıcı Annelik ve Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi, 2024). Bu hukuki çerçeveye rağmen, taşıyıcı annelik Türkiye’de uzun süredir etik, dini ve hukuki yönleriyle tartışılmaktadır. Konuya dair yapılan akademik değerlendirmeler, yasal boşlukların ve toplumsal hassasiyetlerin bu tartışmaları daha da görünür kıldığını ortaya koymaktadır (Maçın, 2020; Demir, 2024; Ecemiş, 2024; Duran ve Turan 2025).

Bütün bu kuramsal ve toplumsal arka plan doğrultusunda, 24 Şubat 2022’de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı yalnızca jeopolitik bir kriz değildir. Aynı zamanda taşıyıcı annelik gibi etik açıdan hassas ve toplumsal olarak kırılgan konuların medya söyleminde bağlamsal olarak farklılaşan temsil biçimlerinde yeniden görünürlük kazanmasına zemin hazırlayan küresel bir dönüm noktası olmuştur. Bu çalışmada, savaşın kendisi ya da savaşla ilgili haberler değil, savaş sonrası dönemde taşıyıcı annelik konusunun medyada yeniden gündeme gelişi ve artan görünürlüğü odak noktası olarak ele alınmaktadır. Ukrayna’nın, savaş öncesi dönemden itibaren ticari taşıyıcı annelik uygulamaları açısından dünya genelinde öne çıkan ülkelerden biri olması, savaş sonrası dönemde konunun medyada daha görünür hâle gelmesini beraberinde getirmiştir. Tahliye edilmeyen taşıyıcı anneler, teslim edilmeyen bebekler ile hukuki boşluklar, özellikle kadın bedeni ve annelik temsilleri üzerinden yürütülen yeni tartışmalara neden olmuştur. Bu süreçte hem ulusal hem de uluslararası medya organları, taşıyıcı anneliği yalnızca hukuki bir mesele olarak değil; duygusal, ahlaki ve kültürel yönleriyle birlikte çok boyutlu bir tartışma zeminine taşımıştır. Dolayısıyla savaş sonrası medya söylemleri, bilgi aktarmanın ötesine geçerek kadınlık, annelik ve beden politikalarına ilişkin normatif anlamların pekiştirildiği bir söylem alanına evrilmiştir. Bu bağlamda, bu araştırma Rusya-Ukrayna savaşı sonrası dönemde taşıyıcı annelik olgusunun medyada nasıl temsil edildiğini ve söz konusu temsillerin özellikle hangi metaforlar aracılığıyla kurulduğunu incelemeyi amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ARKA PLAN: FEMİNİST DALGALAR BAĞLAMINDA ANNELİK

Feminist kuramda annelik, ataerkil yapılarla iç içe geçmiş bir kavram olarak sıklıkla eleştirel bir bakışla değerlendirilmiştir. Kadın bedeni ve emeği üzerinden şekillenen bu kavram, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği başlıca alanlardan biri olarak kabul edilmiştir. Dönemin sosyopolitik koşullarına bağlı olarak anneliğe atfedilen anlamlar farklılık gösterse de hem anne kimliğine sahip kadınların toplum içindeki konumu hem de annelik söylemi, feminist düşünce içinde her daim tartışma konusu olmuştur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişen ve 20. yüzyılın başlarını kapsayan birinci dalga feminizm, öncelikli olarak kadınların siyasal temsiliyeti, mülkiyet hakkı ve eğitim gibi alanlardaki yasal eşitliğini savunmuştur. Bu dönem daha çok kamusal haklara odaklanmış olsa da, kadınların özel alanda karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizlikler de zaman zaman gündeme getirilmiş; özellikle ev içi roller, annelik

sorumluluğu ve evlilik kurumunun kadın üzerindeki etkileri feminist söylem içinde eleştirel biçimde irdelenmiştir. Aslında birinci dalga feminizm, kadınların siyasal ve toplumsal haklar temelinde seslerini duyurmaya başladığı dönemdir. Ancak bu süreçte annelik, yalnızca toplumsal yapılar içinde değil, aynı zamanda feminist düşünce içerisinde de merkezi bir konumda yer almıştır. Sanayi Devrimi'nin ardından özel ve kamusal alan ayrımının belirginleşmesiyle birlikte, kadınların yaşam alanı evle sınırlandırılmış; annelik ise kadın kimliğinin asli bileşeni olarak görülmüştür (Donovan, 2012: 25). Kadınlar kamu alanında yer almak istediklerinde dahi, annelik rolleri üzerinden tanınmış ve bu roller, ‘iyi annelik’ ya da ‘ahlaklı eş’ gibi toplumsal ideallerle desteklenmiştir. O dönemin önde gelen feminist düşünürleri Mary Wollstonecraft (Akt. Ayres, 2017) ve Olympe de Gouges (1791) gibi isimler, kadın haklarını savunurken bile anneliğe ayrı bir önem atfetmişlerdir. Öte yandan, tıbbi söylemler kadını yalnızca doğurganlık özelliğiyle tanımlamış; bu da bedenin denetim altına alınmasına zemin hazırlamıştır. Kürtaj karşıtlığı ve doğum kontrolüne dair kısıtlayıcı politikalar, kadınları biyolojik anneliğe mecbur bırakan normları pekiştirmiştir (Erkmen, 2020: 26). Bununla beraber, birinci dalga feminizmin önde gelen figürleri olan Elizabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony ve Matilda Joslyn Gage (Stanton, Anthony ve Gage, 1882) kadın hakları için verdikleri mücadelede annelik kavramına özel bir önem atfetmişlerdir. Her ne kadar kadınların kamusal haklarını savunsalar da, kürtaj gibi konularda muhafazakâr bir tutum sergileyerek, anneliği ahlaki ve kutsal bir sorumluluk olarak görmüşlerdir (Ginzberg, 2024). Stanton, anneliğin toplumsal barış ve ahlaki gelişim açısından dönüştürücü bir güç olduğunu savunmuş; hatta anaerkil yapıları olumlu bir toplumsal model olarak öne çıkarmıştır (Aktaran Donovan, 2012: 87). Buna karşın, Charlotte Perkins Gilman gibi bazı yazarlar ise dönemin annelik anlayışını eleştirel bir gözle değerlendirmiştir. Gilman, ev içi emeğin görünmezliğine dikkat çekmiş ve ev işlerinin profesyonelleştirilmesi gerektiğini savunarak kadının sadece özel alanla sınırlanmasına karşı çıkmıştır (Aktaran Donovan, 2012: 103). Bu bağlamda, birinci dalga feminizm döneminde annelik, kadınlar için hem değerli hem de sınırlandırıcı bir toplumsal rol olarak konumlandırılmıştır. Annelik yüceltilmiş, kadının en yüksek sosyal statüsü olarak görülmüş; ancak bu yüceltme, kadınların farklı kimlikler geliştirmesinin önünde engel oluşturmuştur. Feminist mücadele eşitlik arayışını sürdürürken, aynı zamanda anneliği ‘doğal’ ve ‘vazgeçilmez’ bir kadın rolü olarak muhafaza etmiştir.

1960’larda yükselen ikinci dalga feminizm, cinsiyet eşitsizliklerini yalnızca hukuki değil, toplumsal ve kültürel yapılar üzerinden de sorgulayan yeni bir anlayış geliştirmiştir. Bu dönemde cinsiyetçilik, cinsel politika ve ataerkil düzen gibi kavramlar feminist teorinin temelini oluşturmuş; kadın sığınma evleri, kriz merkezleri, akademik kadın çalışmaları programları ve feminist yayınevleri gibi birçok yapının oluşumuna zemin hazırlanmıştır (Donovan, 2012: 15; Freedman, 2003; Tong, 2009). Bu dönemde gelişen düşünsel çeşitlilik, annelik kavramına yönelik yaklaşımlarda da kendini göstermiştir. Simone de Beauvoir (2010) ve Shulamith Firestone’un (2015) öncülüğünü yaptığı ilk bakış açısı, anneliği kadının özgürlüğünü kısıtlayan bir kurum olarak değerlendirmiş ve bu rolün kadınları özne olmaktan uzaklaştırdığını savunmuştur (Aktaran Jeremiah, 2006: 22). Buna karşılık, Nancy Chodorow (1978), Luce Irigaray (1985) ve Adrienne Rich (1986) gibi feminist teorisyenler, annelik kavramını tamamen

reddetmek yerine, bu kurumun kadınlar lehine dönüştürülmesini savunarak, feminist hareket içinde anneliği başkalaştırmayı önermiştir (Aktaran Jeremiah, 2006: 22). Bu bağlamda ikinci dalga döneminde yazılan kuramsal metinlerde annelik hem kadının bireysel özneleşmesini zorlaştıran hem de dönüştürülebilecek bir toplumsal yapı olarak değerlendirilmiştir. Annelik yalnızca biyolojik bir olgu olarak değil, ataerkil sistemi yeniden üreten bir kültürel kurum olarak da eleştirilmiş; bu yönüyle feminist söylemin merkezinde yer almıştır. İkinci dalga feminizmde annelik kavramı ele alınırken ilk olarak akla gelen isimlerden biri Simone de Beauvoir’dır. de Beauvoir, 1949 yılında yayımlanan ‘İkinci Cins’ (The Second Sex) adlı eserinde anneliği kadının bireysel gelişimini ve aşkınlık arayışını engelleyen bir unsur olarak değerlendirmiştir. Onun bu yaklaşımı, kadının biyolojik ve toplumsal roller üzerinden sınırlandırılmasına karşı radikal bir eleştiri sunmaktadır. Benzer bir görüş Shulamith Firestone tarafından da dile getirilmiştir. Firestone (1979), kadınların özgürleşebilmesi için biyolojik annelik deneyiminin eleştirel biçimde reddedilmesi gerektiğini öne sürmüştür; anneliği kadının bedenine bağlı köleleştirici bir mekanizma olarak tanımlamıştır. Bununla birlikte, ikinci dalga feminizm içerisinde farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Nancy Chodorow (1978) ve Adrienne Rich (1986) gibi feminist teorisyenler, annelik kurumunu toplumsal bir yapı olarak eleştirseler de bireysel bir deneyim olarak anneliği tümüyle reddetmemişlerdir (Aktaran Jeremiah, 2006: 22). Chodorow ve Rich’in bu yaklaşımı, anneliğin mevcut ataerkil sistem içinde biçimlendirilmiş olsa da kadınlar tarafından dönüştürülebilecek bir deneyim alanı olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır (Ergün, 2021).

1980’li yılların sonlarından itibaren etkili olmaya başlayan üçüncü dalga feminizm, ikinci dalgaya yönelik eleştiriler doğrultusunda gelişmiş ve post modern teorilerin etkisiyle daha çoğulcu bir anlayış benimsemiştir. Özellikle beyaz olmayan kadınların, feminizmin yalnızca beyaz-orta sınıf kadınların deneyimlerini temsil ettiğine dair eleştirileri, bu yeni dalganın oluşumunu şekillendirmiştir (Donovan, 2012: 350; Mann ve Huffman, 2005: 59). Bu dönemde, sabit bir ‘kadın’ tanımına karşı çıkılarak, farklı kimliklerin ve deneyimlerin dikkate alındığı kesişimsel feminizm anlayışı öne çıkmıştır. Kimberlé Crenshaw (2013) tarafından geliştirilen bu yaklaşım, kadınların yalnızca cinsiyet değil; aynı zamanda ırk, sınıf, etnisite, cinsel yönelim gibi birçok faktör temelinde ayrımcılığa uğrayabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca kuir teorisinin etkisiyle ikili cinsiyet sistemine ve heteronormatif yapılaraya yönelik eleştiriler güçlenmiş; Judith Butler (2008) gibi düşünürler, kadınlık ve annelik gibi kavramların sabit ve evrensel olarak tanımlanmasına karşı çıkarak bu tanımların dışlayıcı ve sınırlayıcı olduğunu savunmuşlardır. Bell Hooks (2006:104) ise, feministlerin genel olarak biyolojik belirlenimciliğe karşı çıkmasına rağmen, annelik konusuna gelindiğinde bu yaklaşımın dışına çıkmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Andrea O’Reilly (2019), ise toplumda idealize edilen anne figürünün yalnızca belirli bir kesimi yansıttığını ve bu kalıbın dışında kalan annelerin çoğu zaman dışlandığını ifade etmiştir. Ona göre geleneksel annelik anlayışı, fedakâr, ev içi sorumlulukları üstlenen ve çocuklarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyan bir kadın modeli yaratmaktadır. Feminist annelik kuramları, bu normatif yapıya karşı çıkarak farklı annelik deneyimlerini tanımlama ve görünür kılma çabası içerisinde.

2010’lu yıllarda ortaya çıkan dördüncü dalga feminizm, büyük ölçüde dijitalleşmenin etkisiyle biçimlenmiş ve teknolojik gelişmelerin sağladığı imkânlarla yaygınlık kazanmıştır. Geleneksel basılı yayınların yanı sıra feminist dergiler, bloglar, web siteleri, sosyal medya hesapları ve video içerik platformları gibi dijital mecralar, bu dönemde alternatif bir feminist medya alanı olarak öne çıkmıştır. Bu dönemin sonlarına doğru geliştirilen ‘Üreme Adaleti’ (Reproductive Justice) yaklaşımı ise, yalnızca kürtaj hakkıyla sınırlı kalmamakta; buna paralel olarak kadınların çocuk sahibi olma, çocuklarını sağlıklı koşullarda büyütme ve annelik yapma haklarını da savunarak feminist mücadelede dönüştürücü bir perspektif sunmaktadır (Thompson, 2006). Dördüncü dalga feminizm, 2010’lu yıllardan itibaren etkisini göstermeye başlamış ve dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte yeni bir aktivizm anlayışı kazanmıştır. Bu dönemde feminist söylemler yalnızca akademik çevrelerde değil, çevrim içi alanlarda da daha görünür hâle gelmiş; sosyal medya ve dijital iletişim araçları aracılığıyla çok daha geniş kitlelere ulaşabilmiştir. Daha açık bir ifade ile bahsedilen dönemde, sosyal medya platformları, bloglar, dijital dergiler ve video içerik mecraları, feminist söylemlerin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve çevrim içi bilinç yükseltme grupları aracılığıyla örgütlenme biçimleri dönüşmüştür (Blevins, 2018). Feminist tartışmaların dijital ortama taşınmasıyla birlikte, annelik kavramı da yeni çerçevelerle ele alınmıştır. ‘Yoğun annelik’ olarak adlandırılan model, yüksek düzeyde fiziksel, duygusal ve finansal emek gerektiren bir annelik biçimini ifade ederken; bu model, kadınların bireysel sorumluluğunu artırmış ve anneliği neoliberal sistemin talepleriyle uyumlu hâle getirmiştir (Lahad ve Hvidtfeldt, 2019). Bu dönemde kuir kuramın etkisiyle, annelik heteronormatif sınırların ötesinde isimlendirilmiştir. Adrienne Rich’in öncülük ettiği düşünsel zemin üzerine inşa edilen bu yaklaşımlar, Dahl (2014) ve Dozier (2018) gibi araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmalar, geleneksel annelik figürlerinin beyaz, orta sınıf ve cis-heteroseksüel kadınlara odaklandığını ortaya koymakta ve ebeveynliği biyolojik bağlardan bağımsız bir sosyal pratik olarak kavramsallaştırmaktadır. Ayrıca matrofobi kavramı etrafında yapılan tartışmalar, anneliğin feminist kuram içerisindeki yerini daha derinlemesine değerlendirme gereğini ortaya koymuştur. Bu kavram, kadınların annelikten uzaklaşmasına neden olan toplumsal baskıları ve kültürel önyargıları görünür kılmaktadır. Mack (2019) ve O’Reilly (2010), matrofobinin kadınları anneliğe karşı mesafeli tutan bir korku olduğunu öne sürmektedir. Öte yandan, Hallstein (2010), feminizm ile annelik arasında daha uzlaşmacı ve üretken bir ilişki kurulması gerektiğini savunarak, annelik olgusunun feminist teori içinde daha kapsayıcı biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Hallstein’in (2010) annelik olgusunun feminist teori içinde kapsayıcı bir biçimde ele alınması gerektiğine dair vurgusu, taşıyıcı annelik tartışmalarında özellikle önemlidir. Bu noktada, post-yapısalcı feminist yaklaşım, annelik ve toplumsal cinsiyet kavramlarının sabit, biyolojik özlere dayalı kategoriler olmadığını; aksine söylemler aracılığıyla kurulan ve sürekli yeniden müzakere edilen toplumsal yapılar olduğunu ortaya koymaktadır (Weedon, 1987; Butler, 2014). Medya temsillerinin incelenmesi bağlamında bu perspektif, taşıyıcı annelik söylemlerinde kullanılan metaforların, normatif yargıların ve iktidar ilişkilerinin görünür kılınmasına olanak sağlar. Son dönemde yapılan çalışmalar da (örn. Teman,

2010; Pande, 2014) medya metinlerinin yalnızca bilgi aktarmakla kalmadığını, aynı zamanda toplumsal cinsiyet normlarını yeniden üreten ideolojik araçlar olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Toplumsal yapıların ideolojik olarak nasıl üretildiğini daha derinlemesine kavrayabilmek için feminist kuramsal çerçevenin ardından dil ve söylem ilişkisine odaklanmak gerekmektedir.

3. KURAMSAL ARKA PLAN: DİLBİLİMSEL YAKLAŞIM VE SÖYLEM ANALİZİ BAĞLAMINDA MEDYA METAFORLARI

Dil, yalnızca bir iletişim aracı değil; toplumsal ilişkilerin, güç dinamiklerinin ve ideolojik yapıların inşasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu çerçevede söylem, bireylerin dünyayı algılama ve anlamlandırma biçimlerini şekillendiren bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Dilin bu kurucu işlevi, özellikle medya metinlerinde belirginleşmekte; medya, yalnızca olayları aktaran bir araç olmaktan çıkarak toplumsal normları, değerleri ve ideolojileri yeniden üreten bir mekanizma hâline gelmektedir (Cixous, Cohen ve Cohen, 1976; Irigaray, 1985). Bu noktada, dilin toplumsal bağlamdaki işlevini ve ideolojik etkilerini çözümlemeyi amaçlayan Eleştirel Söylem Analizi (ESA), söylem çalışmalarında önemli bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

4. ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ (ESA)

Söylem, dilin sözlü ya da yazılı biçimde somutlaşması olarak tanımlanmakta ve ideolojilerin oluşumunda merkezi bir rol üstlenmektedir (Fairclough, 1992; van Dijk, 2008). Söylem çalışmaları, Zellig Harris’in 1952 yılında ‘Language’ dergisinde yayımladığı makaleyle akademik bir alan hâline gelmiş; sonrasında Chomsky, Foucault, Bahtin, Laclau ve Mouffe gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Söylem, toplumsal kimlikleri ve iktidar ilişkilerini dil aracılığıyla yeniden üreten, dolayısıyla nesnel olmaktan uzak, yorum ve anlam üretimine dayalı bir süreçtir (Foucault, 1972: 49). Söylem analizi, metinleri niceliksel değil niteliksel olarak çözümleyerek, iletişimde göndericinin, mesajın ve alıcının ilişkisini, dilin sosyal ve kültürel bağlamdaki rolünü incelemektedir (Wodak, 2001: 5). Saussure’un (1996: 66) yapısalcı dil yaklaşımı, anlamın kültür içinde inşa edildiğini ve dilin bir işaretler sistemi olduğunu vurgularken; Foucault (1972: 94) söylemi bilgi ve iktidar ilişkisinin kurucu unsuru olarak değerlendirmiştir. Laclau ve Mouffe (1985: 108) söylemi yalnızca söz veya yazı değil, maddi toplumsal yapılarla iç içe geçmiş bütünsel bir sistem olarak tanımlamıştır. Voloşinov (1973: 102) ve Bahtin (1981: 272) ise dilin çok sesliliğine ve dilin iktidar mücadelesindeki rolüne işaret ederek söylemin toplumsal yapılarla dinamik bir ilişki içinde olduğunu savunmuşlardır. Söylem analizi, anlamın üretimi, iktidar ilişkilerinin dil yoluyla inşası ve toplumsal gerçekliğin söylem aracılığıyla kurulduğu fikrine dayanmakta; böylece psikoloji, sosyoloji ve dilbilim gibi alanlardan beslenerek disiplinler arası bir çerçeve sunmaktadır (Gee, 2011: 28).

Eleştirel Söylem Analizi (ESA), söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar arasındaki açık ya da örtük nedensellik ilişkilerini sistematik biçimde incelemektedir (Fairclough, 1995: 54). Bu analiz türü, toplumsal pratiklerin ve metinlerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar

ilişkileri ve ideolojik mücadeleler çerçevesinde nasıl biçimlendiğini; söylem ile toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin, iktidar ve hegemonyayı sürdüren mekanizmalar olarak nasıl işlediğini açığa çıkarmayı hedeflemektedir (Wodak, 2001: 5). Söylem analizi, yalnızca mevcut dilsel yapıları çözümlemekle kalmayıp, mevcut söylemleri yeniden üretme, dönüştürme ve bunların altında yatan ideolojik yapıları görünür kılma kapasitesine sahiptir. 1970’li yıllarda söylem çözümlemelerine eleştirel bir perspektifin eklenmesiyle birlikte ESA, dilin toplumsal eşitsizlikleri nasıl pekiştirdiğini sorgulayan güçlü bir kuramsal araç hâline gelmiştir (van Dijk, 1998: 45). Eleştirel Söylem Analizi, bireysel ve toplumsal özgürleşmeyi destekleyen bir anlayışla, mevcut güç yapılarını ve bu yapıların dil aracılığıyla nasıl meşrulaştırıldığını analiz etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, etnik kimlikler, haber ve medya söylemleri, tarih yazımı ve küreselleşme gibi başlıca konular ESA’nın uygulama alanları arasında yer almakta olup (Gee, 2011: 28), dilin yalnızca mevcut toplumsal düzeni yansıtmakla kalmayıp, aynı zamanda bu düzeni yeniden üreten aktif bir güç olduğu vurgulanmaktadır. Böylece ESA hem dilin ideolojik doğasını çözümlemekte hem de toplumsal değişim için eleştirel bir bakış geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Söylemin toplumsal güç ilişkilerini nasıl biçimlendirdiğine ilişkin bu kuramsal çerçeve, taşıyıcı annelik örneğinde annelik kavrayışlarının medya söyleminde nasıl yeniden anlamlandırıldığını çözümlemek için bir zemin sunmaktadır. Bu doğrultuda, egemen ebeveynlik söylemlerinin taşıyıcı annelik bağlamında nasıl yeniden üretildiği tartışılacaktır.

Medya söyleminde geleneksel annelik kavramı genellikle biyolojik doğum ve bakım verme rolünün bütünlüğüyle tanımlanmaktadır. Heteronormatif ve geleneksel bakış açısı, “gerçek” annenin çocuğa genetik olarak bağlı ve onu doğuran kişi olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu egemen ebeveynlik anlayışı, taşıyıcı annelik pratiğini “doğal” aile kavramına aykırı bir istisna olarak konumlandırma eğilimindedir. Medya da bu nedenle taşıyıcı anneler çoğu zaman geleneksel anne prototipine uymayan, “öteki” bir figür olarak temsil edilmektedir. Örneğin İtalya’da haber söylemi, taşıyıcı anneliği biyolojik akrabalık ve doğallık söylemlerine karşıt bir olgu olarak sunmakta; heteronormatif aile anlayışıyla çatıştığını vurgulamaktadır. Bu tür söylemlerde taşıyıcı anne “gerçek anne” statüsünde görülmez; daha çok bir “taşıyıcı” veya “gebelik sağlayıcı” konumuna indirgenebilir (Mongibello, 2024). Taşıyıcı annelerin medyadaki temsili, bağlama ve ideolojiye göre değişebilmekle birlikte, yaygın olarak iki uç arasında gidip gelmektedir. Bir yanda, özellikle insani ilgi (human-interest) haberlerinde, taşıyıcı anneler fedakâr bireyler olarak tasvir edilmekte; kimi zaman bir akrabasına, kimi zaman da hiç tanımadığı bir aileye “mucizevi bir armağan” vermek üzere hamileliği üstlenen özverili kadınlar olarak sunulmaktadır (Teman, 2010). Bu anlatılarda taşıyıcı anne, annelik kimliğinden ziyade bir vesile veya “melek” rolüyle anılmakta ve geleneksel anne kavramına meydan okumadığı, onu desteklediği ima edilmektedir. Öte yandan ise özellikle ticari taşıyıcı annelik vakalarında, medya onları sıkça mağdur veya araçsallaştırılmış kadınlar olarak resmetmektedir (Pande, 2014). Uluslararası haberlerde Hindistan gibi ülkelerdeki yoksul taşıyıcı annelerden bahsedilirken, “küresel bebek fabrikası” veya “rahim kiralama” gibi ifadeler kullanılarak bu kadınların fakirlik nedeniyle bedenlerini kiralamak zorunda

kaldığı vurgulanmaktadır (Kashyap ve Tripathi, 2023: 6). Bu temsil, taşıyıcı anneleri geleneksel annenin karşısı, sömürülen bir sınıf olarak konumlandırmaktadır.

Nitekim egemen ebeveynlik söylemi, taşıyıcı anneliğe genellikle mesafeli veya olumsuz yaklaşır; taşıyıcı anneleri “anne” değil, bir nevi hizmet sağlayıcı olarak görme eğilimindedir. Bu tutum, medyada kullanılan dilde de kendini göstermektedir. Söz gelimi, bazı dillerde taşıyıcı anneler için doğrudan “anne” kelimesi kullanılmayıp sadece “taşıyıcı” veya “taşıyan kadın” denmesi, onlara annelik payesinin verilmediğine işaret etmektedir. Özetle, geleneksel annelik miti medya söyleminde güçlü bir şekilde yer alırken, taşıyıcı anneler bu mite uymadıkları ölçüde ötekileştirilmekte veya rollerinin tanımı tartışmaya açılmaktadır. Egemen söylem, biyolojik ve sosyal anneliğin ayrışmasını onaylamakta zorlanır ve taşıyıcı anneliğe yönelik tutum genellikle şüphe, ahlaki endişe veya reddetme biçiminde tezahür etmektedir (Mongibello, 2024).

Uluslararası medyada (gazeteler, TV haberleri) ve akademik literatürde taşıyıcı anneliğe ilgili bir dizi yaygın tema dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, etik ve sömürü temasıdır. Birçok haber, özellikle sınır ötesi taşıyıcı annelik vakalarında, zengin Batılı ebeveynler ile ekonomik sıkıntıdaki kadınlar arasındaki güç dengesizliğine odaklanmaktadır. Bu çerçevede kullanılan dil, uygulamayı ahlaki bir sorun olarak sunmaktadır: Örneğin, karışık görüşlü medya “rahim kiralama” (İtalyanca “utero in affitto”) gibi ifadelerle taşıyıcı anneliği tanımlayarak, bu pratiği ticari bir metaya indirgemektedir. Özellikle muhafazakâr ve gelenekçi yayınlarda, taşıyıcı annelik “hayatın ticarileştirilmesi” ya da “kadın bedeninin metalaşması” şeklinde anlatılıp toplumsal endişe yaratılmaktadır (Mongibello, 2024: 38). Buna karşılık daha liberal veya insan hikâyelerine odaklı medya organları ise fırsat ve umut temasını öne çıkarmaktadır. İnfertil çiftlerin çocuk sahibi olma hayaline kavuşması, LGBTQ+ bireylerin aile kurma imkânı bulması gibi olumlu anlatılar bu temaya dâhildir (Mongibello, 2024: 38). Markens (2007) ve Jacobson (2016) gibi araştırmalar, ABD medyasında taşıyıcı annelik haberlerinde iki temel çerçevenin öne çıktığını saptamıştır: ‘sömürü/eşitsizlik’ ve ‘fırsat/tercih’ çerçeveleri, medyanın bu olguyu anlamlandırma biçiminin iki ana eksenini oluşturmaktadır. Bu ikili temalandırma, kamusal algının da bölünmesine yol açmaktadır: Uygulama hem bir sosyal sorun hem de bir çözüm umudu olarak görülebilmektedir. Berend (2016) ise haber dilinde ve anlatım biçiminde duygusal-anlatısal üslubun özellikle başarı hikâyeleri ve ünlülerin bebek haberlerinde yoğunlaştığını ortaya koymaktadır. Örneğin ABD’de ünlü bir çiftin taşıyıcı anne aracılığıyla çocuk sahibi olması, genellikle dramadan uzak, sevinç ve mutluluk vurgusuyla aktarılır; taşıyıcı annenin ismi çoğu zaman haberde kısaca geçer veya hiç geçmez, asıl odak ünlü ebeveynlerin yeni “mucize bebeği”dir (Motherly, 2025). Buna karşın, yasal ve politik dil kullanılan haberlerde anlatım daha mesafelidir. Özellikle taşıyıcı anneliğin yasak olduğu veya tartışmalı olduğu ülkelerdeki medya, haberi bir hukuk mücadelesi ya da toplumsal bir çatışma olarak sunmaktadır. Nitekim bir karşılaştırma, Kanada basınının taşıyıcı annelik hikâyelerini çoğunlukla kişisel deneyimler ve tıbbi bilgiler ekseninde anlattığını, buna mukabil İtalyan basınının aynı konuyu mahkeme kararları ve politik çekişmeler çerçevesinde ele aldığını göstermiştir (Mongibello, 2024: 33). Kanada’daki haberlerde taşıyıcı annelik daha meşru ve olağan bir aile kurma yöntemi olarak

resmedilirken, İtalya’da haber söylemi bunu kamuoyuna mal olmuş bir hukuki mücadele ve ahlaki bir tartışma konusu şeklinde yansıtmaktadır (Mongibello, 2024: 53).

Bu farklı anlatım biçimleri, medyanın toplumsal algı oluşturmadaki rolünü ortaya koymaktadır: Kişisel hikâyeler üzerinden ilerleyen, olumlu bir dil kullanan medya, taşıyıcı anneliği toplum gözünde normalleştirebilirken; çatışma ve yasa dili kullanan medya, aynı olguyu tartışmalı bir mesele olarak çerçevelemektedir.

Taşıyıcı annelerin ‘anne’ olarak görülüp görülmediği sorusu, medya söyleminin önemli bir boyutudur ve kullanılan adlandırmalar dil düzeyinde çocuğu doğuran kadının annelik statüsünün farklılaştığını ima etmektedir (Teman, 2010). Özellikle gestasyonel taşıyıcı annelik vakalarında (taşıyıcının genetik bağı olmadığı durumlarda) medyada, taşıyıcı kadının bebeğin biyolojik annesi olmadığı sıklıkla vurgulanmaktadır (Jacobson, 2016). Söz gelimi, ‘bebeğin biyolojik annesi başka, taşıyıcı annesi başkadır’ gibi açıklamalara rastlanmaktadır (Berend, 2016). Bu söylem, toplumda “esas anne kim?” sorusunu gündeme taşımaktadır. Bazı kültürel bağlamlarda, özellikle muhafazakâr toplumlarda, taşıyıcı anneler çocuğu doğurmuş olsalar dahi gerçek anne sayılmayıp, çocuk üzerinde hak iddia etmemesi gereken bir aracı olarak kabul görmektedirler.

Örneğin Çinli ünlü oyuncu Zheng Shuang’ın ABD’de taşıyıcı annelikle doğan iki çocuğu olduğu ve eski partneri tarafından terk edildiği suçlamalarına sosyal medyada “çocukları doğuran kadını annelikten mahrum bırakmak” yönünde yoğun eleştiriler gelmiştir (Liu, Xian ve Du, 2022: 306). Aslında bu tür tepkiler, medyanın ve sosyal medyanın oluşturduğu algının bir yansımasıdır. Taşıyıcı anneye toplumun ne ölçüde annelik atfettiği, büyük ölçüde anlatının nasıl kurulduğuna bağlıdır. Sonuç olarak, uluslararası medyada taşıyıcı annelik söylemi, bir yandan yardımseverlik ve sevgi dilini (taşıyıcıyı bir aileye armağan veren kişi olarak görme) diğer yandan mesafe ve nesneleştirme dilini (taşıyıcıyı sadece bir “taşıyıcı rahim” olarak görme) içermekte; bu ikili dil, taşıyıcı annelerin annelik kimliğini de belirsiz ve tartışmalı hale getirmektedir.

Medyanın taşıyıcı anneliği ele alış biçimini derinlemesine incelendiğinde, öne çıkan bazı anahtar kelimeler, metaforlar ve anlatılar dikkat çekmektedir. Özellikle taşıyıcı anneliğe karşı mesafeli veya eleştirel yaklaşan söylemlerde, metalaştırma ve sömürü vurgusu yapan ifadeler yaygındır. Örneğin, “rahim kiralama” tabiri birçok dilde (İngilizcede “womb for rent”, İtalyancada “utero in affitto” vb.) muhalif çevrelerce benimsenmiştir ve bu tabir, kadının rahminin parayla kiralanan bir nesneye indirgenmesini ima etmektedir. Bu tür metaforlar, taşıyıcı anneliği tanımlarken bilimsel-terimsel dil yerine gündelik ve olumsuz çağrışımlı bir dil kullanarak ideolojik bir pozisyon almaktadır (Mongibello, 2024). Bu doğrultuda, İtalya’da taşıyıcı annelik karşıtları, bu ifadeyi bilinçli şekilde tercih ederek, uygulamanın ticari bir sömürü olduğu fikrini vurgulamaktadır (Mongibello, 2024).

Benzer şekilde, taşıyıcı anneliği eleştiren haber ve yorumlarda “kölelik” benzetmesine de rastlanmaktadır. Söz gelimi, 2023’te İtalya’nın sağ popülist hükümeti, yurt dışından taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olanları cezalandırma girişimini savunurken, bu pratiğin “kadın bedenlerini köleleştirmek” anlamına geldiğini öne sürmüştür. Katolik Kilisesi’ne yakın çevreler de benzeri bir

retorik kullanmakta; Papa Francis 2023 sonunda taşıyıcı anneliği “insan onuruna yönelik aşağılık bir ihlâl” olarak niteleyip genelde maddi ihtiyacı olan kadınların sömürüldüğünü vurgulayarak küresel çapta yasaklanması çağrısında bulunmuştur (Winfield, 2024).

Bu güçlü ifadeler ve metaforlar – “kiralık rahim”, “kölelik”, “insan ticareti”, “bebek satışı” vb. – medyada taşıyıcı annelik karşıtı ideolojik duruşun göstergesidir ve kamuoyunda uygulamanın gayri meşru ve tehlikeli olduğuna dair bir algı pekiştirmektedir (Pande, 2014; Rudrappa, 2015).

Buna karşılık, taşıyıcı anneliği destekleyen ya da normalleştiren söylemlerde farklı bir dil ve söylem stratejisi göze çarpmaktadır (Shanley, 2015). Olumlayıcı anlatılarda, duygusal ve moral açıdan pozitif kavramlar öne çıkarmaktadır: “mucize”, “hediye”, “sevgi eylemi” gibi ifadelerle, taşıyıcı anneliğin fedakârlık ve hayırseverlik boyutu vurgulanmaktadır (Berend, 2016). Eleştirel söylem analizine göre, özellikle haberlerde çocuk sahibi olan ebeveynler (özellikle de talep eden anne-babalar yani “intended parents”), medyadaki anlatıda kendilerini olumsuz çerçevelerden korumak için özgecilik söylemine başvurumaktadırlar (Pande, 2014). Susan Markens’in (2012) ABD basınındaki haberleri inceleyen çalışması, tam da bu noktayı ortaya koymuştur. Medya, dramatik ve sorun odaklı bir çerçeveye taşıyıcı anneliği sunarken, haberlerde görüş veren ya da hikâyenin öznesi olan ebeveynler ise “şefkat ve armağan” dilini kullanarak bunun bir ticaret değil, gönüllü bir iyilik olduğunu ortaya koymaktadırlar. Örneğin, taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olan bir çiftin röportajında, “taşıyıcımız bize dünyaların en güzel hediyesini verdi” gibi ifadeler yer alması, yapılanın duygusal değerini öne çıkararak meşruiyet kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu söylem, medyada taşıyıcı anneliğin meşru görülmesi yönündeki argümanların temelini oluşturmaktadır. Öyle ki uygulama, doğru yapıldığında bir kazan-kazan durumudur hem çocuk özlemi çeken aileler mutlu olur hem de taşıyıcı anne (eğer gönüllüyse) bir aileye yardım etmenin manevî tatminini veya maddi getirisini elde edebilir. Esasen bazı araştırmalar, popüler medyada taşıyıcı anneliğin bazen “modern zamanların karşılıklı yardımlaşma örneği” olarak sunulduğunu, özellikle LGBTİ+ bireyler veya kısırlık sorunu yaşayanlar için bir hak veya fırsat söyleminin benimsendiğini belirtmiştir (Mongibello, 2024).

İdeolojik pozisyonlara gelince, medya kurumlarının veya içeriklerinin siyasi/ideolojik duruşu, taşıyıcı annelik söyleminde belirgin biçimde yansımaktadır. Muhafazakâr ve dindar söylem genellikle taşıyıcı anneliği mevcut toplumsal düzene, aile değerlerine tehdit olarak resmetmektedir. Yukarıda değinildiği gibi Katolik ideoloji bu uygulamayı “hayatın ticarileşmesi” olarak kodlamakta ve çocuk hakları söylemini kullanarak reddetmektedir (Winfield, 2024). Keza milliyetçi-muhafazakâr siyasetçiler, taşıyıcı anneliği ulusal değerler ve nüfus politikaları ekseninde eleştirebilmektedir; örneğin kimi aşırı sağ çevreler bunu “ulusun genetik bütünlüğüne” aykırı, yapay bir müdahale olarak sunmaktadır. Bu tür ideolojik söylemlerde dil, sıkça düşmanlaştırıcı bir nitelik taşımaktadır – “doğaya aykırı”, “sapma”, “aileye saldırı” gibi sert nitelermeler kullanılmaktadır. Öte yandan, liberal ve ilerici söylem taşıyıcı anneliği birey hakları, üreme özgürlüğü ve aile çeşitliliği perspektifinden ele almaktadır. Bu çerçevede medyada öne çıkan argüman, taşıyıcı anneliğin uygun düzenlemelerle etik bir şekilde yapılabileceği ve kimseye zarar vermeden aileleri kurmaya yardımcı olduğu yönündedir. Özellikle son yıllarda LGBTİ+

bireylerin taşıyıcı annelik yoluyla çocuk sahibi olma talepleri, liberal medya söyleminde eşitlik ve ayrımcılık yapmama prensipleriyle desteklenmektedir. Muhafızların dilindeki “sömürü” metaforuna karşılık, bu destekleyici söylemde “özgür irade” ve “rıza” kavramları vurgulanmakta – yani “kadınlar kendi istekleriyle taşıyıcı oluyorsa ve herkes mutluyorsa, buna karışmak doğru değildir” mesajı verilmektedir. İçerik analizleri, medya metinlerinde bu ideolojik ayrımların izini sürerken, sıkça tekrar eden kelime ve anlatıları da belirlemiştir. Örneğin bir çalışma, İtalyan ve Kanadalı haberlerinde “biyolojik ebeveyn”, “doğal aile”, “etik”, “yasa dışı”, “altruizm”, “sevgi” gibi kavramların farklı frekanslarla kullanıldığını ortaya koymuştur. Bu tür kelime seçimleri, taşıyıcı anneliğe karşı takınılan ideolojik duruşun göstergeleridir. Sonuç olarak, medya söylemindeki ideolojik pozisyon, taşıyıcı anneliğin meşruiyetine dair argümanların sunumunda belirleyici olmaktadır: Olumlayıcı argümanlar genellikle bireylerin üreme hakları ve öznel hikâyeler (mutlu aileler) üzerinden inşa edilirken, olumsuz argümanlar toplumsal değerler, çocuk ve kadın hakları ihlali ve doğallık normu üzerinden inşa edilmektedir (Markens, 2012; Smietana, Rudrappa ve Weis, 2021; Mongibello, 2024).

5. YÖNTEM

5.1. Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel bir araştırma desenine dayalı olarak yapılandırılmıştır. Taşıyıcı annelik olgusunun medyada nasıl temsil edildiğini anlamak amacıyla eleştirel söylem analizi (ESA) ve metafor analizi yöntemlerinden birlikte yararlanılmıştır. ESA, metinlerdeki dilsel seçimlerin yalnızca tarafsız bir iletişim aracı olmadığını, toplumsal normları, güç ilişkilerini ve ideolojileri yeniden üreten bir mekanizma olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır; bu nedenle dilin hangi bağlamda, kim tarafından ve hangi amaçla üretildiğini analiz etmeye odaklanmaktadır (Fairclough, 1995). Metafor analizi ise, dilde kullanılan metaforların yalnızca süsleme unsuru olmadığını, bireylerin düşünme biçimlerini ve toplumsal gerçeklik algılarını yapılandıran bilişsel araçlar olduğunu kabul eder ve bu metaforların sistematik bir biçimde incelenmesine dayanmaktadır (Schmitt, 2005; Lakoff ve Johnson, 2008). Her iki yöntemin birlikte kullanılması, medya söyleminin dilsel ve metaforik boyutlarının bir arada ele alınmasına ve temsil biçimlerinin daha bütüncül biçimde incelenmesine olanak sağlamıştır. Daha açık bir ifade ile, bu iki yöntemin eş zamanlı kullanımı, metinlerdeki dilsel tercihlerin ideolojik arka planını ortaya koyarken, metaforların toplumsal anlam üretimine nasıl katkı sağladığını incelemeyi mümkün kılmıştır.

5.2. Veri Seti ve Örneklem

Araştırmanın veri setini, 24 Şubat 2022 ile 28 Mart 2025 tarihleri arasında yayımlanmış ve taşıyıcı annelik konusunu doğrudan ele alan 21 dijital haber metni oluşturmaktadır. Bu haberler, amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiş; savaş sonrası dönemde konunun medya gündeminde nasıl yer aldığına odaklanılmıştır. Verilerin seçiminde içerik zenginliği, söylemsel çeşitlilik ve temsil biçimlerinin

farklılığı gözetilmiştir. Aynı haberin farklı kaynaklarda tekrarlanan versiyonları dışarıda bırakılmıştır. Ek olarak, araştırmada kullanılan haber başlıkları ve içerikleri kamuya açık dijital medya kaynaklarından alınmış olup, çalışmanın söylem çözümlemesi kapsamında veri olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada incelenen haber metinleri, başlık, kaynak, yıl ve içerik notları temelinde sınıflandırılmış ve çalışmanın bulguları boşluğunda tablo biçiminde sunulmuştur. Bu tablo, analizde kullanılan haberlerin çeşitliliğini ve erişilebilirliğini belgeleyerek, veri setinin şeffaf biçimde sunulmasını sağlamıştır.

Bu araştırmada, 2022–2025 yılları arasında yayımlanan ve taşıyıcı annelik konusunu doğrudan ele alan Türkçe haber metinleri taranmış; çevrim içi haber portallarından toplam 21 haber başlığına ulaşılmıştır. Haberlerin seçiminde, konunun taşıyıcı annelikle açıkça ilişkili olması, en az bir aktörün (taşıyıcı anne, biyolojik ebeveyn, yasa koyucu vb.) görüşüne yer verilmesi, metnin erişilebilir olması ve söylemsel analiz için yeterli temsil veya metafor barındırması ölçütleri esas alınmıştır. Bu kapsamda, sekiz haber içeriği araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Söz konusu haberlerin dışlanma gerekçeleri arasında yalnızca bilgi verme odaklı olmaları, taşıyıcı anneliğin sadece bağlam olarak geçmesi, yasa veya başvuru süreci bildirimini dışında temsil barındırmamaları, savaş odaklı olmaları ya da duygusal olmakla birlikte anlamlı bir metafor veya ideolojik çerçeve içermemeleri yer almaktadır. Bu dışlama süreci, veri setinin eleştirel söylem ve metafor analizine uygun, temsili zengin içeriklerden oluşmasını sağlamayı amaçlamıştır. Analiz süreci, Fairclough’un (1992, 1995) geliştirdiği üç aşamalı eleştirel söylem analizine dayandırılmıştır: (1) metin çözümlemesi, yani haberlerde kullanılan anahtar kavramların, metaforların ve çerçevelerin belirlenmesi; (2) söylemsel pratiklerin analizi, yani haberlerin üretim ve yeniden üretim koşullarının incelenmesi; (3) toplumsal pratik bağlamında değerlendirme, yani haber söyleminin taşıyıcı annelik konusundaki toplumsal ve ideolojik tartışmalara nasıl katkıda bulunduğu yorumlanması. Bu sistematik süreç hem veri seçimini hem de analiz adımlarını şeffaf biçimde ortaya koyarak çalışmanın geçerliğini güçlendirmeyi hedeflemektedir.

5.3. Veri Toplama Süreci

Haber metinlerine ulaşmak için dijital medya taraması yapılmış; “taşıyıcı annelik”, “kiralık rahim”, “mucize bebek”, “rahmini kiralayan kadın” gibi anahtar kavramlar kullanılmıştır. Haberlerin seçiminde, kamuya açık dijital medya kaynaklarından erişilebilir olmalarına, yayımlanma tarihlerinin net olarak belirtilmiş olmasına ve metinlerin söylem çözümlemesine elverişli ayrıntı ve uzunlukta (örneğin yalnızca başlıktan veya tek cümlelik kısa bültenlerden ibaret olmamasına) dikkat edilmiştir. Veri seti yalnızca Türkçe yayımlanmış ulusal haberlerden oluşmaktadır. Bu süreçte ulaşılan haberler, içerik uygunluğu açısından ön taramadan geçirilmiş; doğrudan taşıyıcı annelik olgusuna odaklanmayan veya yalnızca bilgi aktaran kısa metinler kapsam dışı bırakılmıştır. Böylece analiz seti, temsil çeşitliliği ve tematik derinlik bakımından homojen bir yapı kazanmıştır.

5.4. Veri Analizi Yöntemi

Analiz süreci, Fairclough’un (1992, 1995) geliştirdiği üç aşamalı eleştirel söylem analizine dayanmaktadır: (1) metin çözümlemesi, (2) söylemsel pratiklerin analizi ve (3) toplumsal pratik bağlamında değerlendirme. İlk olarak, haber metinlerinde taşıyıcı annelikle ilgili kullanılan açık ve örtük metaforlar tespit edilmiştir. Daha sonra bu metaforlar ESA çerçevesinde değerlendirilerek, hangi ideolojik çerçeveler aracılığıyla sunuldukları analiz edilmiştir. Metaforların yalnızca dilsel süslemeler değil, toplumsal düşünme biçimlerini şekillendiren kavramsal yapılar olduğu kabul edilerek, taşıyıcı anneliğin medya metinlerinde nasıl çerçevelendiği çözümlenmiştir. Analiz süreci boyunca her haber metni ayrı dosya olarak incelenmiş, kodlama notları araştırmacı tarafından dijital ortamda kaydedilmiştir. Kodlamalar ikinci bir okumayla yeniden gözden geçirilmiş, böylece yorumların tutarlılığı sağlanmıştır.

5.5. Etik Duyarlılık ve Sınırlılıklar

Araştırmada yalnızca kamuya açık dijital haber içerikleri kullanıldığı için etik kurul izni gerektirmemektedir. Analiz sürecinde şeffaflık ve izlenebilirlik sağlanmış; araştırmacının öznel konumunun veri yorumuna etkisi minimize edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları arasında yalnızca Türkçe haberlerin dikkate alınmış olması ve kullanılan metaforların bağlamdan koparılamayacak şekilde dilsel ve kültürel kodlarla ilişkili olması yer almaktadır.

6. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmada incelenen 21 haber metni üzerinden taşıyıcı annelik temsillerine ilişkin söylemsel analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, 13 haber metninde anlamlı metaforik yapılar ve ideolojik çerçeveler tespit edilmiş, 8 haber metni ise söylemsel analiz açısından yeterli derinlik sunmadığı için kapsam dışı bırakılmıştır. Bu bulgular hem açık hem de örtük metaforlar aracılığıyla annelik kavramının nasıl konumlandırıldığını ve hangi ideolojik söylemlerle ilişkilendirildiğini göstermektedir. Analiz birimi haber başlıklarıyla sınırlı tutulmuş olmakla birlikte, bu başlıklar söylemin ideolojik ve kültürel çerçevesini en yoğun biçimde yansıtan dilsel yapılardır. Bu nedenle çözümleme, metin düzeyinde kısa fakat söylemsel olarak yoğun birimlerin incelenmesine dayanmaktadır. Fairclough’un (1995) modelinde metin düzeyi çözümlemesi yalnızca uzun metinlerle sınırlı değildir; kısa, yoğun temsil gücüne sahip söylem birimleri (örneğin haber başlıkları) de dilsel ve ideolojik çözümleme için uygun bir metinsel bağlam sunmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada başlık düzeyi analiz bilinçli bir tercih olarak uygulanmış söylemsel yoğunluk, kısa metin birimleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 1. *Taşıyıcı Annelik Haberlerinde Tespit Edilen Açık Metaforlar ve Söylemsel Temsiller (2022–2025)*

Sayı	Haber Başlığı	Kaynak	Yıl	Not
1	Hollywood modası: taşıyıcı annelik	Milliyet	2022	Tüketim kültürüyle doğrudan bağlantılı metafor.
2	İtalya'da taşıyıcı annelik evrensel suç sayıldı	Anlatılanın Ötesi	2023	İnsan ticareti metaforuyla açık temsil.
3	Cannes'da taşıyıcı anne protestosu	Milliyet	2023	Taşıyıcı annelik yasağı lehine protestolar aktarılıyor; etik tartışma ve çocuk hakları vurgusu ön planda.
4	Geçinmek için hamile kalıyorlar	Milliyet	2023	Ticari metafor, yoksullukla birleşiyor.
5	Kendisi de taşıyıcı anneden olan Olivia Maurel	AA	2024	Kimlik, köken metaforları içeriyor.
6	Kızına kavuştu ama annelik sevinci yarım kaldı	Hürriyet	2024	Açık metafor ve güçlü toplumsal temsil içeriyor.
7	Taşıyıcı anneden doğan bebeğe bağlanmakta zorlanıyor	Hürriyet	2024	Suçluluk duygusu – anneliğin sorgulanması.
8	Taşıyıcı annelik pazarı – KKTC hattı	BirGün	2025	Annelik 'pazar' kavramıyla temsil edilmiş.

Tablodaki başlıklar, araştırmada tespit edilen açık metaforların tematik sınıflandırmasını göstermektedir. Her başlık, söylemin toplumsal, ekonomik ve ahlaki boyutlarını temsil eden mikro-dilsel birim olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmada incelenen sekiz haber başlığı, taşıyıcı annelikle ilgili medya söylemlerinde açık metaforların nasıl kurulduğunu ve bu metaforların toplumsal cinsiyet rejimleri, rejimleri, neoliberal pazar mantığı ve ataerkil normlarla nasıl ilişkilendiğini göstermektedir. Bu metaforlar, yalnızca dilsel bir süsleme değil; kadın bedeni, annelik ve üreme emeği üzerinde iktidar ilişkilerini görünür kılan söylemsel araçlardır (Fairclough, 1995; Lazar, 2007). Bu bulgular, Fairclough’un üçlü modeline göre metin düzeyi, söylemsel pratik ve toplumsal pratik bağlamlarında yorumlanmıştır. Metin düzeyinde metaforlar aracılığıyla ideolojik yönelimler çözülürken, söylemsel pratik düzeyinde haberlerin üretim biçimi ve dilsel seçim stratejileri değerlendirilmiştir. Toplumsal pratik bağlamında ise neoliberal ekonomi politikalarının ve cinsiyet temelli normların taşıyıcı annelik söylemini nasıl biçimlendirdiği incelenmiştir.

“*Hollywood modası: taşıyıcı annelik*” ve “*Taşıyıcı annelik pazarı – KKTC hattı*” başlıklarında kullanılan “moda”, “pazar” ve “meta” gibi kavramlar, taşıyıcı anneliği bir tüketim nesnesi gibi konumlandırmakta ve neoliberal ekonominin metalaştırıcı söylemiyle ilişkilendirmektedir. Metin düzeyinde yapılan çözümlemelerde, başlıklarda yer alan bu kelime seçimleri, Fairclough’un (1995) vurguladığı ideolojik dilsel tercihler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu kelimeler, taşıyıcı anneliği ekonomik söylemin içine yerleştirerek neoliberal bir anlam evreni üretmektedir. Bu dil, kadın bedeninin doğurganlık kapasitesinin bir piyasa malı gibi fiyatlandırıldığı bir çerçeve yaratır ve anneliği bireysel bir tercih olmaktan çıkarıp ekonomik bir sözleşmeye indirgemektedir (Gillespie, 2010; Pande, 2014). Bu söylem, post-yapısalcı feminist kuramın vurguladığı gibi, anneliğin sabit ve doğal bir kimlik değil, güç ilişkileri içinde sürekli yeniden tanımlanan bir toplumsal pratik olduğunu bir kez daha görünür kılmaktadır (Weedon, 1987; Butler, 2014). Bu bağlamda, Fairclough’un söylem-güç ilişkisi vurgusu, post-yapısalcı feminist yaklaşımın annelik, emek ve beden politikalarına dair çözümlemeleriyle örtüşmektedir. Dolayısıyla bu söylem, neoliberal ekonominin bedeni bir üretim aracına indirgeme biçimini yansıtarak, kadın emeğinin toplumsal değerinin yeniden tanımlandığı bir ideolojik zemine işaret etmektedir.

Ek olarak, İtalya’daki yasa haberinde taşıyıcı annelik, “insan ticareti” metaforu üzerinden kriminalize edilmekte; yasağın küresel boyutu vurgulanarak taşıyıcı anneliğin yalnızca bireysel bir üreme tercihi değil, uluslararası bir suç kategorisi olarak çerçevelendiği görülmektedir. Cannes’daki protesto haberinde ise çocuk hakları ve etik tartışmalar ön plana çıkarılmakta, taşıyıcı anneliğin toplumsal kabulü küresel bir insan hakları meselesi olarak problematize edilmektedir. Söylemsel pratik düzeyinde, bu iki haberin dili ve çerçevesi, taşıyıcı anneliği küresel düzenlemeler ve medya temsilleri üzerinden meşrulaştırma ya da kriminalize etme biçimleriyle ilişkilendirilmektedir (Fairclough, 1995). Böylece haber söylemi, bireysel anlatıları uluslararası etik ve hukuki normlarla kesiştirerek yeniden üretmektedir. Söz konusu haber, aynı zamanda “kadın bedeni üzerinden ticaret” söyleminin tipik bir örneğini

sunmaktadır. Haberde geçen “taşıyıcı anne pazarı” metaforu ve protestocuların kullandığı “beden hakkı”, “üreme emeğinin değeri” ve “meta haline gelmek” gibi ifadeler, kadının doğurganlık kapasitesinin yalnızca biyolojik bir işlev olmaktan çıkarılarak piyasada alınıp satılabilen bir değer gibi temsil edildiğini göstermektedir. Bu durum, Fairclough’un söylemin ideolojik üretim süreçlerine ilişkin yaklaşımıyla, Gill’in (2007) ve Pande’nin (2014) neoliberal kadınlık temsillerine dair eleştirilerini kesiştirmektedir. Bu temsil biçimi, feminist kuramda sıkça tartışılan neoliberal metalaştırma eleştirisini doğrulamakta ve kadın bedeninin piyasa mantığına göre yeniden tanımlandığı söylemsel bir düzlem oluşturmaktadır (Gill, 2007; Pande, 2014). Bahsedilen yönüyle söylem, neoliberal politikaların toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl yeniden şekillendirdiğine dair daha geniş bir ideolojik bağlam sunmaktadır.

Benzer biçimde, “*Geçinmek için hamile kalıyorlar*” başlığı, metaforik düzeyde “geçim” ve “zorunluluk” kavramları üzerinden kadınların üreme kapasitelerini bir hayatta kalma stratejisi olarak kullanmaya zorlandıkları mesajını vermektedir. Metin düzeyinde yapılan bu çözümleme, başlıkta seçilen kelimelerin ekonomik söylemle iç içe geçtiğini ve Fairclough’un (1995) belirttiği biçimde dilsel tercihler aracılığıyla ideolojik bir çerçeve oluşturduğunu göstermektedir. Bu, feminist literatürde sıkça tartışılan yapısal eşitsizlikler ve beden politikalarıyla örtüşür; kadın bedeninin ekonomik baskılar altında nasıl araçsallaştırıldığını ve sömürüye açık hale getirildiğini göstermektedir (Purvis, 2005; Davis, 2020). Bu temsil biçimi, feminist eleştirel söylem analizinin odağındaki emek–beden ilişkisine işaret eder ve neoliberal bağlamda kadın emeğinin görünmeyen biçimlerde yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Böylece, yalnızca bireysel bir anlatı değil, aynı zamanda sınıfsal ve ekonomik bir eleştiri de sunulmaktadır. Toplumsal pratik düzeyinde de söz konusu söylem, ekonomik kırılganlık ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin medya söylemi aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğine dair bir ideolojik görünürlük kazandırmaktadır (Fairclough, 1995).

Araştırmada duygusal ve ahlaki metaforların da ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Metin düzeyinde yapılan çözümlemelerde, haber başlıklarında yer alan “yarım kalmak”, “zorlanmak” ve “annelik sevinci” gibi ifadeler, Fairclough’un (1995) tanımladığı biçimde duygusal söylem aracılığıyla ideolojik anlam üretiminin gerçekleştiği dilsel tercihler olarak değerlendirilmiştir. “*Kızına kavuştu ama annelik sevinci yarım kaldı*” ve “*Taşıyıcı anneden doğan bebeğe bağlanmakta zorlanıyor*” başlıklarında kullanılan bu ifadeler anneliği yalnızca biyolojik bir süreç değil, tamamlanması gereken ahlaki ve duygusal bir görev olarak çerçevelemektedir. Bu metaforlar, hegemonik annelik mitini pekiştirmekte ve anneliği kutsal bir sorumluluk, kadın kimliğinin asli parçası olarak sunmaktadır. (Rich, 1976; Hays, 1996). Bu temsil biçimi, feminist eleştirel söylem analizinin odağındaki toplumsal cinsiyet ideolojilerinin medya dili aracılığıyla yeniden üretimine örnek teşkil etmektedir. Fairclough’un (1995) söylem–güç ilişkisi vurgusu, feminist kuramın anneliği kültürel bir görev olarak tanımlayan normatif yapıları eleştirisiyle kesişmektedir. Metaforlar aracılığıyla aktarılan bu söylemler, okuyucuda empati yaratma ve belirli toplumsal normları içselleştirmeye yönelik güçlü araçlar olarak işlev görmektedir. Toplumsal pratik düzeyinde, bu söylemler anneliğin moral bir değer olarak kutsanmasını yeniden üretmekte ve kadınların

duygusal emeğinin toplumsal düzlemde görünmez kılınmasına katkıda bulunmaktadır (Fairclough, 1995).

Diğer yandan, “*Kendisi de taşıyıcı anneden olan Olivia Maurel*” başlığı ise açıkça bir kimlik metaforu taşımaktadır. Metin düzeyinde, bu başlıkta seçilen “kendisi de” ifadesi, Fairclough’un (1995) tanımladığı biçimde metin içi ideolojik ilişkilendirme stratejilerinden biridir. Bu dilsel tercih, bireysel kimliği söylemsel bir zincire dahil ederek, taşıyıcı annelik olgusunu yalnızca tıbbi veya ekonomik değil, toplumsal ve kültürel bir kimlik meselesi olarak çerçevelendirmektedir. Bu dil, taşıyıcı anneliği yalnızca ekonomik bir işlem olmaktan çıkarıp, kuşaklar arası ilişkilerin ve biyolojik bağların toplumsal anlamlarını tartışmaya açar. Kimlik, aidiyet ve nesiller arası aktarım kavramlarını ön plana çıkaran bu söylem, feminist kuramın bireysel deneyimleri kolektif anlatılara dönüştürme gücünü hatırlatır ve kimliğin söylemsel olarak nasıl kurulduğunu görünür kılmaktadır (Lazar, 2007; Hallstein, 2010). Bu bağlamda, Fairclough’un söylemsel pratik düzeyinde tanımladığı anlam üretim süreci, feminist eleştirel söylem analizinin bireysel kimliği toplumsal yapılarla ilişkilendiren yaklaşımıyla örtüşmektedir. Söylem, kişisel anlatıların medya aracılığıyla kamusal ideolojik alanlara taşınma biçimlerini görünür kılmaktadır. Bu başlıklar, post-yapısalcı feminist kuramın belirttiği gibi (Butler, 1990; Weedon, 1997), anneliğin sabit bir biyolojik kimlik değil; toplumsal, kültürel ve ideolojik bağlamlarda sürekli yeniden tanımlanan bir pratik olduğunu göstermektedir. Toplumsal pratik düzeyinde ise bu temsil biçimi, kimlik politikalarının medya söylemi aracılığıyla yeniden inşa edildiği bir ideolojik alan yaratmakta; bireysel hikâyeleri toplumsal normların üretim sürecine dahil etmektedir (Fairclough, 1995).

Sonuç olarak, açık metaforlar taşıyıcı anneliği ya bir ticari işlem ya da duygusal/ahlaki bir yükümlülük olarak çerçevelemiş ve annelik kavramının toplumsal normlar doğrultusunda yeniden anlamlandırılmasına neden olmuştur. Bu metaforların bir bütün olarak değerlendirilmesi, taşıyıcı anneliğin medyada kamusal değerler, neoliberal piyasa düzeni ve ataerkil normlar arasındaki gerilim hattında temsil edildiğini göstermektedir. Fairclough’un (1995) modelinde bu durum, söylemin toplumsal pratik düzeyinde ideolojik yeniden üretimine işaret etmektedir. Medya dili, bireysel hikâyeleri toplumsal değer sistemleriyle bütünleştirerek anlamı belirli güç ilişkileri içinde yeniden kurmaktadır. Böylece söylemsel pratikler, bireysel deneyimleri ideolojik çerçevelerle bütünleştirerek okuyucuların annelik, kadınlık ve beden politikaları konusundaki algılarını şekillendirmektedir (Fairclough, 1995; Lazar, 2007). Bu bulgular, feminist eleştirel söylem analizinin varsayımlarını desteklemekte ve medya metinlerinin kadın bedeni, emek ve kimlik gibi konuları yalnızca temsil etmekle kalmayıp, toplumsal cinsiyet ideolojilerini yeniden üretme sürecine dâhil ettiğini göstermektedir. Feminist medya eleştirisinin temel varsayımlarını destekleyen bu bulgular, medyanın yalnızca haber aktaran bir araç değil, toplumsal cinsiyet ideolojilerinin yeniden üretildiği bir alan olduğunu doğrulamaktadır (Gill, 2007).

Tablo 2. *Taşıyıcı Annelik Haberlerinde Tespit Edilen Örtük Metaforlar ve Söylemsel Temsiller (2023–2024)*

Sayı	Haber Başlığı	Kaynak	Yıl	Not
1	Taşıyıcı annede ölüm tehlikesi	Milliyet	2023	Kadının fiziksel bedeniyle kurbanlaştırılması örtük metafor içeriyor.
2	Trafik kazasıyla şok eden gerçek	Milliyet	2023	Sahte evlilik – sistem eleştirisi içeriyor.
3	İngiliz çiftin hikayesi viral oldu	Özgür Gazete	2023	Dijital görünürlük ve duygusal dramatizasyon içeriyor.
4	Denizli’de avukatlar taşıyıcı anneliği değerlendirdi	Genç Çivril	2023	Hukuki temsil, doğrudan metafor içermese de söylemsel yönü var.
5	En yakın arkadaşı bebeğini karnında taşıdı	Hürriyet	2024	Dayanışma metaforu, açık değil ama güçlü bir temsil var.

Tablo 2’ye bakıldığında, analiz edilen beş haber metninde tespit edilen örtük metaforlar, taşıyıcı anneliğin medya söylemleri içinde yalnızca bireysel ya da ailevi bir mesele olarak değil, karmaşık toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamlar üreten bir olgu olarak temsil edildiğini göstermektedir. Metin düzeyinde, bu örtük metaforlar dilin ideolojik işlevini görünür kılmakta ve Fairclough’un (1995) vurguladığı biçimde, sözcük seçimleri aracılığıyla güç ilişkilerinin doğal ve kaçınılmaz gösterildiği bir temsil alanı yaratmaktadır. Eleştirel söylem analizi çerçevesinde değerlendirilen bu temsiller, metaforların dilsel süslemeler olmanın ötesinde, toplumsal değerlerin, güç ilişkilerinin ve ideolojik normların taşıyıcıları olduğunu ortaya koymaktadır (Fairclough, 1995; Lazar, 2007). Söylemsel pratik düzeyinde, bu metaforlar medya üretim süreciyle doğrudan ilişkilidir; haber metinleri taşıyıcı anneliği yalnızca anlatı nesnesi olarak değil, toplumsal gerçekliğin söylemsel inşasının bir parçası olarak yeniden üretmektedir. Örtük metaforlar, doğrudan bir mecaz veya simgesel ifade içermeseler bile, haber metinlerinin söylemsel yapıları ve anlam üretim pratikleri üzerinden taşıyıcı anneliğe dair normatif ve eleştirel çerçeveler inşa etmektedir. Bu temsil biçimleri, postmodern yaklaşımın vurguladığı gibi, toplumsal gerçekliğin söylemler aracılığıyla sürekli yeniden üretildiğini ve çoğul yorumlara açık

olduğunu teyit etmektedir (Lyotard, 1984). Ayrıca feminizmin birinci dalgasının anneliğe yüklediği ahlaki sorumluluk, ikinci dalga annenin üreme emeği ve bedensel özerklik vurgusu, üçüncü dalga annenin çoğulculuk ve çeşitlilik talepleri ile dördüncü dalga annenin dijital aktivizm ve görünürlük mücadelesi, haber metinlerinde örtük biçimde yeniden üretilmektedir.

“*Taşıyıcı annede ölüm tehlikesi*” başlıklı haberde kadın bedeni risk ve fedakârlık metaforları üzerinden temsil edilmekte; bu temsil, ikinci dalga feminizmin eleştirdiği ataerkil denetim mekanizmalarını görünür kılarak kadın bedeninin hem annelik hem de tehlike bağlamında nasıl nesneleştirildiğini göstermektedir (Rich, 1976; Davis, 2020). Metin düzeyinde bu temsil, dilin kadın bedenini pasif bir nesne olarak konumlandığı ve Fairclough’un (1995) belirttiği biçimde ideolojik anlam üretiminin sözcük seçimleri aracılığıyla kurulduğu bir söylem yapısı sergilemektedir. Söylemsel pratik düzeyinde ise haber metni kadın bedenini gerek toplumsal sorumluluk gerekse biyolojik fedakârlık çerçevesinde sunarak, anneliği doğal bir görev ve riskin meşrulaştırıldığı bir ideolojik formda yeniden üretmektedir (Lazar, 2007). Bu durum, feminist eleştirel söylem analizinin vurguladığı gibi, medya metninin ataerkil değerleri yeniden dolaşıma soktuğunu ve kadın bedeninin kamusal söylemde hem kutsallaştırılan hem de kontrol altına alınan bir alan olarak inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

“*Trafik kazasıyla şoke eden gerçek*” başlığı altında sunulan haber, görünüşte bir kaza haberi olmakla birlikte, taşıyıcı anneliğe ilişkin sistem eleştirisini örtük biçimde yansıtmaktadır. Haberde “*sahte evlilik*” kavramı, taşıyıcı annelik süreçlerinde karşılaşılan yapısal ve hukuki sorunlara işaret etmekte; bireysel vakaların dramatisasyonu yoluyla daha geniş bir toplumsal soruna dikkat çekilmektedir. Metin düzeyinde, haberin dilinde kullanılan “sahte evlilik” ifadesi, Fairclough’un (1995) belirttiği biçimde, yüzeyde nötr görünse de derin yapıda ideolojik bir işlev üstlenerek, toplumsal düzenin meşruiyetini sorgulayan bir çerçeve üretmektedir. Bu söylem, Fairclough’un (1995) belirttiği gibi hegemonik söylemi sarsma potansiyeline sahip olup, toplumsal güç ilişkilerini görünür kılmaktadır. Söylemsel pratik düzeyinde ise, bu haber medya metninin yalnızca olay aktarmakla kalmayıp, toplumsal normların ve yasal düzenlerin tartışmaya açıldığı bir anlam üretim süreci olduğunu göstermektedir. Toplumsal pratik düzeyinde bu temsil, feminist eleştirel söylem analizinin vurguladığı biçimde, taşıyıcı annelik konusundaki yasal ve etik çerçevelerin medya aracılığıyla yeniden müzakere edildiği bir ideolojik alan yaratmaktadır (Lazar, 2007).

“*İngiliz çiftin hikâyesi viral oldu*” başlıklı haber ise dijital medya çağının karakteristik söylemsel özelliklerini taşımaktadır. Burada, bireysel bir taşıyıcı annelik hikâyesi, dijital görünürlük ve duygusal dramatisasyon metaforlarıyla çerçevelenmiştir. Hikâye, yalnızca kişisel bir başarı öyküsü olarak değil, aynı zamanda toplumsal tüketim nesnesi olarak sunulmuştur. Metin düzeyinde, bu temsil Fairclough’un (1995) belirttiği biçimde, anlatının duygusal dramatisasyon yoluyla ideolojik bir yapı kazandığını göstermekte; bireysel hikâye biçiminde sunulan söylem, toplumsal değerleri yeniden üretmektedir. Bu durum, Pande’nin (2014) küresel taşıyıcı annelik pratiklerine dair eleştirilerinde belirttiği gibi, üreme deneyimlerinin duygusal ve ticari sermaye unsurlarına dönüştürülmesi sürecine işaret etmektedir. Söylemsel pratik düzeyinde, dijital medyanın hikâye anlatım biçimleri, bireysel deneyimleri duygusal

yatırım ve sosyal paylaşım döngüsü içinde dolaşıma sokarak neoliberal görünürlük kültürünü pekiştirmektedir (Gill, 2007). Ayrıca bu temsil, dördüncü dalga feminizmin öne çıkardığı sosyal medya aktivizmi, görünürlük ve hikâye anlatıcılığı stratejileriyle de örtüşmektedir; çünkü hikâye, bireysel bir deneyimi toplumsal bir başarı öyküsüne dönüştürerek kolektif bir duygudaşlık yaratmayı amaçlamaktadır. Toplumsal pratik düzeyinde ise, bu söylem postmodern anlatı anlayışıyla uyumlu olarak, gerçeğin tekil bir biçimde temsil edilmediğini; aksine, medya aracılığıyla çoğul anlamlara açık, ideolojik olarak müzakere edilen bir gerçeklik alanının inşa edildiğini göstermektedir (Lyotard, 1984; Lazar, 2007).

“*Denizli’de avukatlar taşıyıcı anneliği değerlendirdi*” haberi ise hukuki söylemi öne çıkararak, taşıyıcı anneliği etik bir tartışmadan çok normatif bir düzenleme meselesi olarak çerçevelemektedir. Metin düzeyinde, haber söylemi hukuk dilinin otoritesini yeniden üreten bir yapıya sahiptir; Fairclough’un (1995) belirttiği gibi, dil aracılığıyla toplumsal kurumların meşruiyetini güçlendiren ideolojik bir bağ kurmaktadır. Bu bağlamda ele alındığında haber metni, taşıyıcı annelik konusunu hukuk metinlerine, yasa maddelerine ve mahkeme kararlarına referans vererek sunmakta; böylece söylemi bireysel ve duygusal düzeyden çıkarıp kamusal otorite ve normatif düzen çerçevesine taşımaktadır (Lazar, 2007; Gillespie, 2010). Söylemsel pratik düzeyinde bu temsil, medya metnlerinin hukuki ve kurumsal otoriteyi toplumsal değerlerle ilişkilendirme biçimini göstermekte; bireysel hikâyeleri kamusal söylemle bütünleştirerek yasa dilini ikna aracı haline getirmektedir (Fairclough, 1995). Bu temsil, eleştirel söylem analizinde Fairclough’un (1995) vurguladığı “kurumsal söylem” kategorisiyle örtüşür; çünkü güç ilişkilerini yeniden üretir ve okuyucuyu yasa dili üzerinden ikna etmektedir. Toplumsal pratik düzeyinde ise bu yaklaşım ikinci dalga feminizmin ataerkil hukuk sistemine yönelik eleştirilerini yeniden gündeme taşımaktadır; kadın bedeni ve üreme emeğinin devlet ve hukuk eliyle denetlenmesi, feminist eleştirel söylem analizinin vurguladığı biçimde, toplumsal eşitsizliklerin kurumsal düzeyde yeniden üretimini göstermektedir (Lazar, 2007). Ayrıca bu yaklaşım, ikinci dalga feminizmin ataerkil hukuk sistemine yönelik eleştirilerini hatırlatır; kadın bedeni ve üreme emeğinin devlet ve hukuk eliyle denetlenmesi, kadının bedensel özerkliği açısından bir tartışma alanı yaratmaktadır.

Son olarak, “*en yakın arkadaşı bebeğini karnında taşıdı*” başlıklı haber, kolektif dayanışma ve kız kardeşlik metaforlarını kullanarak, anneliğin bireysel bir yük olmaktan çıkarılıp topluluk temelli bir paylaşım alanına dönüştürülebileceğini ima etmektedir. Metin düzeyinde, haber söylemi dilsel olarak dayanışma, arkadaşlık ve sevgi temaları üzerinden örgütlenmekte; Fairclough’un (1995) tanımladığı biçimde, dilin ideolojik işlevi aracılığıyla anneliği kolektif bir pratik olarak yeniden inşa etmektedir. Bu söylem, kadınlar arasındaki duygusal bağların ve karşılıklı yardımlaşmanın altını çizerken, Purvis’in (2005) belirttiği gibi ataerkil sistemin dışında alternatif annelik pratiklerinin mümkün olabileceğini işaret etmektedir. Söylemsel pratik düzeyinde bu temsil, üçüncü dalga feminizmin çeşitlilik, kapsayıcılık ve farklı deneyimlere alan açan yaklaşımıyla örtüşmekte; annelik ve kadınlık anlatılarını bireysel olmaktan çıkarıp kolektif bir kimlik inşasının parçası haline getirmektedir (Heywood ve Drake, 1997). Bu temsil biçimi, üçüncü dalga feminizmin çeşitlilik ve kapsayıcılık vurgusunu yansıtır; çünkü biyolojik

annelik normunu esneterek ‘arkadaşlık’ ve ‘dayanışma’ temelinde yeni aile biçimlerinin meşruiyetini sorgulamaktadır (Heywood ve Drake, 1997). Ayrıca bu haber, toplumsal cinsiyet rollerini yeniden tanımlamaya açık bir çerçeve sunar; kadın dayanışmasını yalnızca bir destek mekanizması değil, aynı zamanda politik bir direniş alanı olarak da görünür kılmaktadır (Baumgardner ve Richards, 2000). Toplumsal pratik düzeyinde ise bu söylem, feminist eleştirel söylem analizinin vurguladığı biçimde, kadın dayanışmasının ataerkil normlara karşı sembolik bir karşı söylem olarak işlev gördüğünü ve postmodern bağlamda sabit kimliklerin çözülmesine katkı sunduğunu göstermektedir (Lyotard, 1984; Lazar, 2007).

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın ardından taşıyıcı annelik olgusunun medyada yeniden gündeme gelişini odağına alarak, bu dönemde yayımlanan haberlerdeki temsilleri eleştirel söylem analizi ve metafor çözümlemesi yöntemleriyle incelemiştir. Çalışma, taşıyıcı anneliğin bireysel bir üreme tercihi olarak ele alınmaktan çok daha öte, ekonomik, kültürel ve toplumsal normların yeniden üretildiği bir söylem alanına dönüştüğünü ortaya koymuştur. Analiz edilen haber metinlerinde açık metaforlar daha çok tüketim kültürü, ticaret ve piyasa dinamiklerini yansıtırken; örtük metaforlar beden politikaları, duygusal dramatisasyon ve kadınlar arası dayanışma gibi değerleri ima etmiştir.

Bulgular, feminist medya söylemi literatüründe öne çıkan görüşlerle örtüşerek, medyada kadın bedeninin ya ticari bir araç ya da duygusal bir fedakârlık kaynağı olarak temsil edildiğini göstermektedir. Bu temsil biçimleri, annelik kavramının toplumsal cinsiyet normları ve ideolojik çerçeveler yoluyla nasıl dönüştürüldüğünü ve güç ilişkilerinin söylemsel olarak nasıl yeniden kurulduğunu gözler önüne sermiştir. Eleştirel söylem analizi ve metafor çözümlemesi, bu sürecin görünmez kalan ideolojik mekanizmalarını açığa çıkarmış; feminist kuramın öngördüğü toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin medya söylemleriyle nasıl pekiştirildiğini doğrulamıştır.

Öneriler olarak, gelecekteki araştırmaların daha geniş örneklemelerle, farklı medya türlerinde (televizyon, sosyal medya, podcast vb.) taşıyıcı annelik söylemlerini incelemesi önerilmektedir. Ayrıca farklı kültürel bağlamlarda yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar, taşıyıcı anneliğin medya söylemleri aracılığıyla nasıl farklı şekillerde temsil edildiğini ortaya koyarak daha kapsamlı sonuçlar sağlayabilir. Feminist eleştirel medya analizinin bu alandaki söylem üretim süreçlerini daha görünür kılacağı ve toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin geliştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

REFERANSLAR

- Aktaş, G. ve Özden, M. H. (2020). Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Kuşaklararası Anneliğin Dönüşümü: Denizli İli Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 96-120.
- Anadolu Ajansı. (2024, Ağustos 12). *Kendisi De Taşıyıcı Anneden Olan Olivia Maurel, Şimdilerde Buna Karşı Mücadele Ediyor*. AA. <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/kendisi-de-tasiyici-anneden-olan-olivia-maurel-simdilerde-buna-karsi-mucadele-ediyor/3187042#>
- Anlatılanın Notesi. (2024, Ekim 17). *İtalya’da Taşıyıcı Annelik Evrensel Suç Sayıldı: 2 Yıl Hapis Ve 1 Milyon Euro Para Cezası İle...* Anlatılanın Notesi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/italyada-tasiyici-anneligin-evrensel-suc-sayilmasina-dair-kanun-teklifi-yasalasti/3364442>
- Ayres, B. (2017). *A Vindication of the Woman Known as Mary Wollstonecraft (1759–1797)*. In *Biographical Misrepresentations of British Women Writers: A Hall of Mirrors and the Long Nineteenth Century* (pp. 37-55). Cham: Springer International Publishing.
- Badinter, E. (2011). *Kadınlık Mı Annelik Mi* (çev. A. Ekmekçi). İletişim Yayınları.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays* by M.M. Bakhtin, University of Texas Press.
- Baumgardner, J. ve Richards, A. (2010). *Manifesta: Young Women, Feminism, and The Future*. Macmillan.
- BBC News Türkçe (2022, Mart 22). *Ukrayna’da Taşıyıcı Annelikle Doğan 90’dan Fazla Bebek Savaş Nedeniyle Yabancı Ailelere Teslim Edilemiyor*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60835526>
- Beauvoir, S. de. (2010). *The Second Sex*. (çev. S. Malovany-Chevallier and C Borde). Vintage.
- Berend, Z. (2016). *The Online World of Surrogacy*. New York: Berghahn Books.
- BirGün. (2025, 14 Şubat.). *Türkiye-Gürcistan-KKTC Hattında Taşıyıcı Annelik Pazarı*. BirGün. <https://www.birgun.net/makale/turkiye-gurcistan-kktc-hattinda-tasiyici-annelik-pazari-599537>
- Blevins, K. (2018). Bell Hooks and Consciousness-Raising: Argument for a Fourth Wave of Feminism. In *Mediating Misogyny: Gender, Technology, and Harassment* (pp. 91-108). Cham: Springer International Publishing.
- Butler, J. (2008). *Olumsal Temeller: Feminizm ve Postmodernizm Sorusu*. (Benhabib, S., Butler, J., Cornell, D., ed.) Çatışan Feminizmler (ss. 44-67). (çev. E. Sezer) Metis Yayınları.
- Butler, J. (2014) *Cinsiyet Belası*. (çev. B. Ertür). Metis Yayınları.
- Chodorow, N. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and The Sociology of Gender*. Berkeley: University of California Press.

- Cixous, H., Cohen, K. ve Cohen, P. (1976). The Laugh of the Medusa. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 1(4), 875-893.
- Crenshaw, K. (2013). Demarginalizing The Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. In *Feminist Legal Theories* (ss. 23-51). Routledge.
- Çalışkan, H. U. (2016). Bırakınız Taşısınlar: Taşıyıcı Anneliğe Güncel Bakış. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 489-510.
- Dahl, U. (2018). Becoming Fertile in the Land of Organic Milk: Lesbian and Queer Reproductions of Femininity and Motherhood in Sweden. *Sexualities*, 21(7), 1021-1038
- Davis, D. (2020). Reproductive Injustice: Racism, Pregnancy, and Premature Birth. NYU Press.
- De Gouges, O. (1791). Declaration of the Rights of Woman and the Female Citizen. *The French Revolution and Human Rights: A Brief Documentary History*, 124-129.
- Demir, B. (2024). Türk Hukukunda Taşıyıcı Annelik ve Taşıyıcı Annelik Sözleşmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 174, 263-294.
- Donovan, J. (2012). *Feminist Theory: The Intellectual Traditions*. Bloomsbury Publishing USA.
- Dozier, R. (2014). *Guy-Moms Unite. Queering Motherhood: Narrative and Theoretical Perspectives* (pp. 127-139). Demeter Press.
- Duran, E. ve Turan, M. (2025). Embriyonun Hukuki Durumuna Genel Bir Bakış. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 61, 587-638.
- Ecemiş, S. (2024). Yabancı Taşıyıcı Anneden Doğan Çocuğun Türk Vatandaşlığını Kazanabilmesine İlişkin Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 73(2), 1069-1137.
- Ergün, T. (2024). *Feminist Alternatif Medyada Annelik: 5Harfliler ve Çatlak Zemin Örnekleri* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkmen, S. (2020). *Türkiye’de Kürtaj AKP ve Biyopolitika*. İletişim Yayınları.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Media Discourse*. Edward Arnold.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. Longman.
- Firestone, S. (2015). *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. Verso Books.
- Freedman, E. (2003). *No Turning Back: The History of Feminism and The Future of Women*. Ballantine Books.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge* (çev. A. M. Sheridan Smith). Pantheon Books.
- Gee, J. P. (2011). *How to Do Discourse Analysis: A Toolkit*. Routledge.

- Genç Çivril Gazetesi. (Mart, 02). *Denizli’de Avukatlar Taşıyıcı Anneliği Nasıl Değerlendirdi*. Genç Çivril Gazetesi. <https://www.gencecivrilgazetesi.com/denizlide-avukatlar-tasiyici-anneligi-nasil-degerlendirdi>
- Gill, R. (2007). *Gender and the Media*. Polity Press.
- Gillespie, R. (2010). Childfree and feminine: Understanding the gender identity of voluntarily childless women. *Gender & Society*, 17(1), 122-136.
- Ginzberg, L. D. (2024). *Elizabeth Cady Stanton: An American Life*. Macmillan+ ORM.
- Guardian (2019, Ocak 6). *Keeping up with the Kardashians: Paying Other Women to Have Your Babies Isn't Feminism*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/jan/06/keeping-up-with-the-kardashians-paying-other-women-to-have-your-babies-surrogacy>
- Hallstein, D. (2010). *White Feminists and Contemporary Maternity: Purging Matrophobia*. Springer.
- Hays, S. (1996). *The Cultural Contradictions of Motherhood*. Yale University Press.
- Heywood, L. ve Drake, J. (Eds.). (1997). *Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism*. U of Minnesota Press.
- Hollywood Reporter (2018, Ocak 3). 9 Things to Know about Celebrity Surrogacy (Kim & Kanye). The Hollywood Reporter. <https://www.hollywoodreporter.com/news/general-news/celebrity-surrogacy-9-things-know-arrival-kim-kanyes-baby-1071260/>.
- Hooks, B. (2014). *Feminizm Herkes İçindir*. (çev. E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün, A. Yıldırım). Bgst yayınları.
- Hürriyet. (2023, Mayıs 27.). *Ünlü İsimden Şoke Eden İtiraf... Taşıyıcı Anneden Doğan Bebeğine Bağlanmakta Zorlanıyormuş: Kendimi Suçlu Hissediyorum!* Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/unlu-isimden-soke-eden-itaraf-tasiyici-anneden-dogan-bebegine-baglanmakta-zorlaniyormus-kendimi-succlu-hissediyorum-42273223>
- Hürriyet. (2024, Eylül 28). *En Yakın Arkadaşı Bebeğini Karnında Taşıdı! Meme Kanseri Kemiklerine Yayılıp Anne Olma Şansını Elinden Almıştı Ama...* Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/aile/en-yakin-arkadas-begini-karninda-tasidi-meme-kanseri-kemiklerine-yayilip-anne-olma-sansini-elinden-almisti-ama-42544557>
- Hürriyet. (2025, Şubat 7). *Kızına Kavuştu Ama Annelik Sevinci Yarım Kaldı: Sen O Bebeği Neden Kendin Doğurmadın?* Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/kizina-kavustu-ama-annelik-sevinci-yarim-kaldi-sen-o-begini-neden-kendin-dogurmadin-42685657>
- Irigaray, L. (1985). *This Sex Which Is Not One*. Cornell university press.
- Jacobson, H. (2016). *Labor of Love: Gestational Surrogacy and The Work of Making Babies*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Jeremiah, E. (2006). Motherhood to Mothering and Beyond: Maternity in Recent Feminist Thought. *Journal of the Association for Research on Mothering*, 8(1/2), 21-33.

- Kashyap, S. ve Tripathi, P. (2023). The Surrogacy (Regulation) Act, 2021: A Critique. *Asian Bioethics Review*, 15(1), 5-18.
- Karaymirza, E. (2019). *Kuşaktan Kuşağa Annelik: Gaziantep Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Küçükırca, İ. A. (2015). 20. Yüzyıl Feminist Düşüncesinde (Toplumsal) Cinsiyet Kavramının Dönüşümü. *Kaos Q+ Dergisi*, 3, 78-86.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. Verso.
- Lahad, K. ve Hvidtfeldt, K. (2019). ‘Last-Minute Mothers’: The Construction of Age and Midlife Motherhood in Denmark and Israel. In *Intersections of Ageing, Gender and Sexualities* (pp. 99-114). Policy Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2008). *Metaphors We Live by*. University of Chicago Press.
- Lazar, M. M. (2007). Feminist Critical Discourse Analysis: Articulating a Feminist Discourse Praxis. *Critical Discourse Studies*, 4(2), 141–164.
- Liu, Y., Xian, X. ve Du, L. (2022). Perspectives on Surrogacy in Chinese Social Media: A Content Analysis of Microblogs on Weibo. *The Yale Journal of Biology and Medicine*, 95(3), 305–316.
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. U of Minnesota P.
- Mack, A. N. (2018). Critical Approaches to Motherhood. In *Oxford Research Encyclopedia of Communication and Critical Cultural Studies*, (L. Dana ed.) Cloud, Oxford University Press.
- Maçın, H. (2020). Taşıyıcı Annelik Uygulamasının Fıkî ve Etik İmkânı Üzerine Bir Deneme. *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi*, 7, 53-70.
- Mann, S. A. ve Huffman, D. J. (2005). The Decentering of Second Wave Feminism and the Rise of the Third Wave. *Science & Society*, 69 (1: Special issue), 56-91.
- Markens, S. (2007). *Surrogate Motherhood and The Politics of Reproduction*. University of California Press.
- Markens, S. (2012). The Global Reproductive Health Market: US Media Framings and Public Discourses about Transnational Surrogacy. *Social Science & Medicine*, 74(11), 1745-1753.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Miller, T. (2010). *Annelik Duygusu: Mitler ve Deneyimler*. İletişim Yayınları.
- Milliyet. (2023, Mayıs 19). *Cannes’da Taşıyıcı Anne Protestosu*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/cannesda-tasiyici-anne-protestosu-6950196>
- Milliyet. (2023, 19 Ocak). *Geçinmek İçin Hamile Kalıyorlar: Çocuk Başına Aldıkları Para Bomba*. Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/gecinmek-icin-hamile-kaliyorlar-cocuk-basina-aldiklari-para-bomba-6890234>

- Milliyet. (2024, Eylül 25). *Taşıyıcı Annede Ölüm Tehlikesi*. Milliyet.
<https://www.milliyet.com.tr/dunya/tasiyici-annede-olum-tehlikesi-7195851>
- Milliyet. (2024, Şubat 20). *Trafik kazasıyla şoke eden gerçek ortaya çıktı: Tüm evlilikleri sahte*.
Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/trafik-kazasiyla-soke-eden-gercek-ortaya-cikti-tum-evlilikleri-sahte-7081761>
- Milliyet. (2025, Şubat 9). *Paris Hilton'dan Lily Collins'e... Hollywood Modası 'Taşıyıcı Annelik'*
Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/hollywood-modasi-tasiyici-annelik-7302875>.
- Mongibello, A. (2024). The Discursive Construction of Intended Parents from Surrogacy: A Corpus-based Critical Discourse Analysis of Italian and Canadian News Reports. *de genere-Rivista di studi letterari, postcoloniali e di genere*, 10, 33-58.
- Motherly. (2025, Şubat 3). Lily Collins and Charlie McDowell Welcome Baby via Surrogate—and Shut Down Critics. Motherly.
<https://www.mother.ly/news/lily-collins-and-charlie-mcdowell-defend-surrogacy/>
- O'Reilly, A. (2019). Matricentric Feminism: A Feminism for Mothers. In *The Routledge companion to Motherhood* (pp. 51-60). Routledge.
- Özgür Gazete Kıbrıs. (2025 Mart 5). *İngiliz Çiftin Hikâyesi Sosyal Medyada Viral Oldu*. Özgür Gazete Kıbrıs. <https://ozgurgazetekibris.com/kibris/168011-ingiliz-ciftin-hikayeleri-sosyal-medyada-viral-oldu.html>
- Pande, A. (2014). *Wombs in Labor: Transnational Commercial Surrogacy in India*. Columbia University Press.
- Purvis, J. (2005). Gender and Body Politics: Theorizing Bodily Agency. *Gender & Society*, 19(6), 790-808.
- Reuters. (2022, Mart 16). *Nurse Cares for Surrogate Children in Kyiv as War Stops Her Seeing Her Own*. <https://www.reuters.com/world/europe/nurse-cares-surrogate-children-kyiv-war-stops-her-seeing-her-own-2022-03-16/>
- Reuters (2023, Mart 22). *Italy to Debate Bill That Criminalises Surrogacy Done Abroad*. <https://www.reuters.com/world/europe/italy-debate-bill-that-criminalises-surrogacy-done-abroad-2023-03-22/>
- Rich, A. (1976). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. WW Norton & Company.
- Rudrappa, S. (2015). *Discounted Life: The Price of Global Surrogacy in India*. NYU Press.
- Saussure, F. de. (1916). 1959. *A Course in General Linguistics*. (çev. W. Baskin). New York: McGraw-Hill.
- Schmitt, R. (2005). Systematic Metaphor Analysis As a Method of Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 10(2), 358-394.

- Shanley, M. L. (2015). *Making Babies, Making Families: What Matters Most in an Age of Reproductive Technologies, Surrogacy, Adoption, and Same-sex and Unwed Parents*. Boston, MA: Beacon Press.
- Smietana, M., Rudrappa, S. ve Weis, C. (2021). Moral Frameworks of Commercial Surrogacy within The US, India and Russia. *Sexual and Reproductive Health Matters*, 29(1), 377-393.
- Snyder, R. C. (2008). What is Third-Wave Feminism? A New Directions Essay. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 34(1), 175-196.
- Springer, K. (2002). Third Wave Black Feminism?. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 27(4), 1059-1082.
- Stanton, E. C., Anthony, S. B. ve Gage, M. J. (Eds.). (1882). *History of Woman Suffrage* (Vol. 2, 1861–1876). Rochester, NY: Susan B. Anthony. [https://books.google.com.cy/books?hl=en&lr=&id=s4kEAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Anthony,+S.+B.,+%26+Harper,+I.+H.+\(2002\).+History+of+woman+suffrage,+vol.+4+\(Original+work+published+1881\).+New+York:+Ithaca+Press&ots=QWiSCEfN2r&sig=kWi9SDQ2wQ8fRQr8Q94xyzoSM5Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.cy/books?hl=en&lr=&id=s4kEAAAAYAAJ&oi=fnd&pg=PA1&dq=Anthony,+S.+B.,+%26+Harper,+I.+H.+(2002).+History+of+woman+suffrage,+vol.+4+(Original+work+published+1881).+New+York:+Ithaca+Press&ots=QWiSCEfN2r&sig=kWi9SDQ2wQ8fRQr8Q94xyzoSM5Y&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false).
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2014). *Üremeye Yardımcı Tedavi Uygulamaları ve Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Hakkında Yönetmelik* (Madde 18). Resmî Gazete, 29135. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140930-4.htm>
- Teman, E. (2010). *Birthing a Mother: The Surrogate Body and The Pregnant Self*. University of California Press.
- Thompson, C. (2005). *Making Parents: The Ontological Choreography of Reproductive Technologies*. MIT press.
- Thompson, M. (2006). Third Wave Feminism and the Politics of Motherhood. *Genders*, (43), NA-NA.
- Time (2021, Haziran 30). *India Plans to Ban Commercial Surrogacy. Women's Rights Advocates Say That Will Do More Harm Than Good*. <https://time.com/6075971/commercial-surrogacy-ban-india/>
- Timurturkan, M. (2019). Annelik, Söylem ve İktidar: Eleştirel Bir Tartışma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 472, 64-78.
- Tonay, G. (2019). *Çalışan Kadınların Annelik Tecrübeleri Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.
- Tong, R. (2009). *Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction* (3rd ed.). Westview Press.
- Türkdoğan, Ö. (2013). Ana Akım Medyada Annelik Miti. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 35-59.

- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2022). 2238 sayılı *Organ ve Doku Alınması, Saklanması ve Nakli Hakkında Kanun* (Ek Madde – Taşıyıcı Annelik Yasağı). Resmî Gazete, 18594.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2238&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- van Dijk, T. A. (1998). *Ideology: A Multidisciplinary Approach*. SAGE Publications.
- Voloshinov, V. N. (1973). *Marxism and the Philosophy of Language* (çev. L. Matejka ve I. R. Titunik). Harvard University Press.
- Weedon, C. (1987). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Oxford, Basil Blackwell.
- Wellton, E. (2001). *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması* (çev. C. Kurultay ve S. K. Akbaş). Ayrıntı Yayınları.
- Winfield, N. (2024, Nisan 5). *Right to Children or Children's Rights? Surrogacy Debate Comes to a Head in Rome*. <https://toronto.citynews.ca/2024/04/05/right-to-children-or-childrens-rights-surrogacy-debate-comes-to-a-head-in-rome/>
- Wodak, R. (2001). The Discourse-Historical Approach. *Methods of Critical Discourse Analysis*, 1, 63-94.

KADINLARIN OY HAKKI VE OY HAKKI KARŞITI PROPAGANDA GÖRSELLERİNDEKİ TEMSİLİ

Vildan Açan, Dr.

Grafik Tasarım Bölümü, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, KKTC

Email: vildana@ciu.edu.tr

Orcid No: 0000-0003-4915-0985

1. GİRİŞ

Dünyada uzun yıllar erkek egemen bir sistem içerisinde sessiz aile üyeleri olarak varlığını sürdüren kadınlar, Sanayi Devrimi sonrasında değişen dünya düzeninde bir dizi hak mücadelesine girişmiştir. Sanayi Devrimi, seri üretimin ortaya çıkmasıyla birlikte işçi sınıfını doğurmuş; işçilerin çalıştığı fabrikaların çevresinde kentleşmeye yol açmış ve ortaya çıkan ihtiyacın karşılanması için okullarda temel eğitimi başlatmıştır. Söz konusu dönem kadınların ilk kez -düşük ücretle de olsa- para kazanmasına ve temel eğitim alma imkânına kavuşmasına olanak tanımıştır (Davies, 1996).

Sanayi Devrimi’nin ilerleyen sürecinde orta sınıfa mensup kadınların özellikle kadın işçilerin iş ve yaşam koşullarını iyileştirmek, eğitimlerine devam edebilmeleri, mülk edinme, aile mirasından pay sahibi olabilmeleri gibi konularda hak mücadelesine giriştiği görülmektedir. Bu mücadele alanlarının en başında ise oy hakkı mücadelesi gelmektedir (Bernays, 1936; Merriman, 2010). İngiltere ve Amerika oy hakkı mücadelesinin en yoğun yaşandığı ülkelerin başında olmuştur. İngiltere’de kadınlar oy hakkı mücadelesini 6 Şubat 1918 tarihinde imzalanan Halkın Temsili Yasası ile kazanmıştır ("The National Archives", b.t.). İngiltere’deki bu mücadele ilerleyen yıllarda "Feminizmin Birinci Dalgası" olarak adlandırılmıştır. Amerika’da ise 19. yüzyıl itibarıyla bazı eyaletlerde kadınlara oy hakkı verilmiş, ancak 18 Ağustos 1920 tarihinde anayasada yapılan değişiklikle bu hak ulusal düzeye taşınmıştır ("National Archives", b.t.).

Yaşanan bu mücadele sürecinde yoğun şekilde propagandaya başvurulmuştur. Propaganda kelimesi bir kuruma, bir davaya veya bir kişiye yardım etmek veya zarar vermek amacıyla fikirlerin, bilgilerin ya da söylentilerin yayılması anlamına gelmektedir ("propaganda", b.t.). Bu bağlamda oy hakkını destekleyen propaganda materyallerinin yanı sıra, oy hakkına karşı çıkan pek çok propaganda görseli de üretilmiştir. Görsel ya da görselle desteklenen yazının güçlü etkisi, onu propaganda aracı olarak cazip hale getirmektedir. Bu sebeple takvim, poster ya da kartpostal gibi grafik tasarım ürünleri hem oy hakkı mücadelesinde hem de karşıt görüşlerce sıklıkla kullanılmıştır. Grafik tasarım odaklanan araştırmacılar grafik tasarım ürünlerinin sadece estetik nesneler değil, aynı zamanda kültürel söylem araçları olduğunun da altını çizmektedir (Barnicoat, 1985; Clark, 1997; Crowley, 1996; Guffey, 2015; James, 2009; Meggs, 1998; Moore, 2011; Pyne, 2021; Winter, 1998).

Bu çalışma, İngiltere ve Amerika’da karşıt kamplarca üretilen propaganda görsellerinde kadın imgesinin sunum biçimine odaklanmaktadır. Araştırmanın amacı her iki karşıt görüşte öne çıkan kadın stereotipleri belirlemek ve kadınların kendilerini tasvir etme biçimleri ile toplumsal normların kadından ne beklediğini ortaya koymaktır. İnceleme, poster ve kartpostal görselleri aracılığıyla kadın imgelerinin tutum ve davranışları ile toplumsal statülerinin tanımlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu araştırma aşağıdaki soruların rehberliğinde gerçekleştirilmiştir:

1. Görsellerdeki kadın imgeleri nasıl betimlenmiştir?
2. Her iki karşıt görüşte öne çıkan kadın stereotipleri nelerdir?

Günümüzde de kadın hakları mücadelesi çeşitli alanlarda devam etmektedir. Grafik tasarım, medya söylemleriyle paralel biçimde kadın ve erkek temsillerini belirli kalıplar doğrultusunda şekillendirerek, bu temsilleri görsel kültürün ayrılmaz bir parçası haline getirir. Özellikle kadın imgeleri, toplumun belirlediği normlara uygun biçimde sunularak, kadına yönelik beklentilerin inşasında ve pekiştirilmesinde etkili bir araç olarak işlev görür. Araştırmanın grafik tasarım tarihine odaklanması; kadının temsilde kullanılan dilin çözümlenmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında yeni kadın temsillerinin üretilmesine katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bir nitel araştırma yaklaşımı olan çapraz durum çalışması yöntemiyle ele alınan bu çalışmada, araştırma materyali olarak poster ve kartpostallar seçilmiştir. Karşıt görüşlerce üretilmiş beşer adet görselde yer alan, toplam on iki kadın imgesinin dış görünüşleri, tutum ve davranış biçimleri ile yansıttıkları toplumsal roller, posterdeki diğer detaylar da göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Araştırma materyali olarak seçilen görseller, üniversite ve müze kütüphanelerinin yanı sıra kişisel koleksiyonlardan dijital olarak temin edilmiştir.

Araştırma, 20. yüzyılın başında üretilmiş; beşi oy hakkı mücadelesini destekleyen, beşi ise karşıt görüşe ait olmak üzere, toplam on iki kadın imgesinin yer aldığı on poster ve kartpostalı kapsamaktadır. Araştırmaya kız çocuğu imgeleri dahil edilmemiştir.

Oy hakkı mücadelesine ait posterler, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi arşivinden temin edilmiştir. Ekte yer alan kadın imgesi içeren beş poster, araştırmacının daha önce incelememiş olması göz önünde bulundurularak seçilmiştir. *Votes for Women* (Kadınlara Oy Hakkı) (Figür 1), *Convicts and Lunatics* (Mahkumlar ve Deliler) (Figür 2), *Votes for workers* (İşçilere Oy Hakkı) (Figür 3), *Torturing women in prison* (Hapishanede Kadınlara İşkence) (Figür 4) ve *Mrs. John Bull* (Bayan John Bull) (Figür 5) başlıklı bu beş dijital posterde yer alan toplam altı kadın imgesi araştırmaya dahil edilmiştir.

Karşıt görüş görselleri ise Ann Lewis ile Catherine H. Palczewski'ye ait kişisel koleksiyonlar ile Glasgow Kadın Kütüphanesi koleksiyonundan dijital olarak temin edilmiştir. Ekte yer alan ve rastgele seçilen *Peace at last* (Sonunda Huzur) (Figür 6), *Election-Day* (Seçim-Günü) (Figür 7), *My wife's joined the Suffrage Movement* (Karım Oy Hakkı Hareketine Katıldı) (Figür 8), *Suffragists attacking a policeman* (Süfrajistler Bir Polise Saldırıyor) (Figür 9), *Puzzle - Find the head of the house* (Bulmaca - Evin reisini bulun) (Figür 10) başlıklı beş kartpostalda betimlenen altı kadın imgesi araştırmaya dahil edilmiştir.

Görseller, tahmini üretim yıllarına göre sınıflandırılmış ve aşağıdaki parametrelerin göz önünde bulundurulduğu bir tablo hazırlanarak analiz edilmiştir (Açan, 2022):

- Dış Görünüş: Kadın imgelerinin fiziksel özellikleri ve tahmini yaş aralığı.
- Tutum ve Davranış: Kadın imgelerinin eylemleri ve yüzlerindeki ifadeler.
- Toplumsal Statü: Kadın imgelerinin varsayımsal toplumsal statüsü.
- Diğer Detaylar: Kadın imgeleri haricinde posterde yer alan renk, atmosfer, kişiler ve mekân gibi unsurlar.

Elde edilen veriler, tablolar eşliğinde destekleyen ve karşıt görüş biçiminde karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonucunda, her iki görüşte öne çıkan stereotipler belirlenmiş; ayrıca her iki görüşün sıklıkla kullandığı ortak stereotipler de tespit edilmiştir.

Dış görünüş özelliklerinin parametreleri sırasıyla; kadın imgesinin ten rengi, saç şekli, saç rengi, yaş aralığı, güzellik ve çekicilik düzeyi, yüz özellikleri, kilo gibi beden özellikleri, giyim biçimi ve aksesuar kullanımıdır. Tutum ve davranış özelliklerinin parametreleri sırasıyla; kadın imgesinin yüz ifadesi, bakış yönü, beden duruşu, hangi eylem içerisinde olduğu, duygu durumu ve genel tutumudur. Toplumsal statü parametreleri ise; kadın imgesinin sınıfsal konumu, kentli olup olmadığı, süfrajet olup olmadığı, toplumsal rolü, medeni durumu ve betimlendiği mekândır.

3. BULGULAR

Bulgular bölümünde oy hakkını destekleyen ve karşı çıkan olarak karşıt kamplarca üretilen kadın imgeler analiz edilmiş, öne çıkan stereotipler belirlenmiş ve karşılaştırılmıştır. Kadın imgelerin dış görünüşleri, tutum ve davranışları ile toplumsal statüleri çapraz analiz biçiminde aşağıda tablolarda gösterilmiş ve açıklanmıştır.

Dış Görünüş

Görsellerde yer alan kadın imgelerinin tamamının beyaz ten rengine sahip olduğu gözlemlenmektedir. (Tablo 1). Saç şekilleri incelendiğinde ise hem destekleyen hem de karşıt görüş görsellerinde en çok tercih edilen biçimin toplu ve dalgalı saç olduğu gözlenmektedir. Destekleyen görüşte beş kadın imgesi toplu, beş tanesi dalgalı ve iki tanesi düz saçlı olarak temsil edilmiştir. Karşıt görüşte ise altı kadın imge toplu, beş tanesi dalgalı ve yalnızca bir tanesi düz saçlı olarak yer almaktadır. Saç rengi açısından destekleyen görüşteki kadınlardan biri kahverengi, biri sarı, biri siyah, biri kırmızı, biri beyaz ve biri orta ton saç rengine sahiptir. Karşıt görüşte ise üç kadın imge kahverengi, ikisi siyah ve biri de sarı saçlıdır.

Tablo 1: *Kadın İmgelerinin Dış Görünüş Özellikleri*

Dış Görünüş	Destekleyen Görüş	Karşıt Görüş
Ten rengi	Beyaz (6)	Beyaz (6)
	Toplu (5)	Toplu (6)
Saç şekli	Dalgalı (5)	Dalgalı (5)
	Düz (2)	Düz (1)
	Kahve (1)	
	Sarı (1)	Kahve (3)
Saç rengi	Siyah (1),	Siyah (2)
	Kızıl (1)	Sarı (1)
	Beyaz (1)	
	Orta ton (1)	
	Genç (3)	Orta yaş (4)
Yaş aralığı	Genç ile orta yaş arası (1)	Genç ile orta yaş arası (1)
	Orta yaş (1)	Genç (1)
	Yaşlı (1)	
	Güzel (4)	Nötr (3)
Güzellik	Nötr (2)	Çirkin (2)
		Güzel (1)
	Çekici (4)	Çekici değil (5)
Çekicilik	Çekici değil (2)	Çekici (1)
Yüz	Orantılı yüz (4)	Kırmızı burun (3)

	Çizgili/çökük yüz(1)	Kırmızı yanak (3)
	Dudağı, yanağı, kulağı kırmızı (1)	Uzun/abartı burun (3)
Beden	Normal kilo (4)	Normal kilo (5)
	Hafif kilolu/İri (1)	Hafif kilolu/İri (2)
	Zayıf (1)	İnce bel (1)
	İnce bel (1)	
Giyim	Uzun kol (5)	Uzun etek/elbise (5)
	Uzun etek/elbise (4)	Uzun kol (3)
	Belirsiz (3)	Kısa/yarım kol (2)
	Kısa/yarım kol (1)	Belirsiz (1)
	Cüppe (1)	
Aksesuar		Şapka (3)
		Eldiven, çanta (1)
	Şapka (1)	Küpe (1)
	Kep (1)	Şemsiye (1)
		Broş (1)

Yaş aralığına göre destekleyen görsellerdeki kadın imgelerden üçü genç, biri genç ile orta yaş arası, biri orta yaşlı ve biri yaşlı olarak betimlenmiştir. Karşıt görüşteki kadın imgelerden dördü orta yaşlı, biri genç ile orta yaş arası ve biri gençtir.

Güzellik vurgusu bakımından, destekleyen görsellerde yer alan dört kadın imgesi güzel, iki kadın imgesi ise güzellik açısından nötr olarak tasvir edilmiştir. Karşıt görüş görsellerinde üç kadın nötr, iki kadın çirkin ve bir kadın güzel olarak betimlenmiştir. Çekicilik açısından bakıldığında, destekleyen görüşteki dört kadın çekici, iki kadın ise çekici olmayan biçimde resmedilmiştir. Karşıt görüşte ise beş kadın çekici değildir; yalnızca bir kadın çekici olarak sunulmuştur. Yüz özellikleri değerlendirildiğinde, destekleyen

görüŖŖte dört kadın imge orantılı yüz hatlarına sahiptir. Bir kadın imgenin yüzünde belirgin çizgiler ve çökük bir görünüş mevcuttur. Başka bir kadın imgeninse dudak, yanak ve kulak bölgesinde pembemsi kırmızılık olduğu görölmektedir. Karşıt görüşe ait görsellerde ise üç kadın imgenin uzun ya da abartılı bir burunla betimlendiği, yine üç kadın imgenin burnunda kırmızılık olduğu görölmektedir. Ayrıca üç kadın imgenin yanakları da kırmızı olarak tasvir edilmiŖtir.

Beden özellikleri bağlamında, destekleyen görüşte dört kadın normal kilolu, biri hafif kilolu ya da iri yapılı, biri zayıf ve bir kadında ince bel vurgusu yer almaktadır. Karşıt grupta ise beş kadın normal kilolu, iki kadın hafif kilolu ya da iri yapılı ve bir kadında ince bel vurgusu bulunmaktadır.

Giyim tarzı incelendiğinde, destekleyen görüşte beş kadın uzun kollu, dört kadın uzun etek ya da elbiseli olarak resmedilmiŖtir. İmgelerden birinin etek boyu ayak bileklerini göstermesi ve başında küçük bir Ŗapka takması sebebiyle dönemin modern genç kıızı izlenimini vermektedir. Üç imgenin giyim tarzı kompozisyon itibarıyla tam olarak belirgin değildir. Bu kadınlardan birinin üstünde elbisesini örten, uzun ve dökümlü bir cübbe vardır. Yine aynı kadın imgenin başında cübbeyle uyumlu Ŗekilde bir kep mevcuttur. DikiŖ makinasının başında oturan yaşılı işçi kadının da koyu kahverengi tonlarındaki elbisesinin detayları görölmemekle birlikte işçi üniforması olduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Anne olduğu izlenimi veren bir kadın imgeninse gömleğinin kollarının sıvanmış olduğu ve önlük olması muhtemel beyaz bir etekle temsil edildiği görölmektedir. İşkence edilen kadın mahkumun açık mavi rengindeki elbisesinin üzerindeki desen dönemin hapishanesinin amblemini taşıması sebebiyle hapishane üniforması olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Yine aynı imgenin üzerinde üniformanın kirlenmemesi için önünde ve kucağına bez konulduğu anlaşılmaktadır.

Karşıt görüşteki kadın imgelerinin beşi uzun etek ya da elbise, üçü uzun kollu, ikisi kısa kollu giysilerle betimlenmiŖtir. İşkence mağduru kadın imgenin yakın plan kompozisyonu sebebiyle giyim tarzı belirsizdir. Yine de hafif fırfırlı dik yaka, önünde desen olan bir üstü olduğu, broŖ ve küpe taktığı görölmektedir. Anne olduğu anlaşılan, Ŗık giyimli bir kadın imgenin Ŗapka ve eldiven taktığı, elinde çantasıyla bir yere gitmekte ya da gelmekte olduğu izlenimi mevcuttur. Diğer iki Ŗapkalı kadın imge ise aynı görselde yer almakta ve birinin elinde saldırı aleti olarak Ŗemsiye bulunmaktadır.

Tutum ve Davranış

Kadın imgelerinin yüz ifadeleri incelendiğinde destekleyen görüşte tüm imgelerde dingin bir ifade söz konusu iken, karşıt görüşte sırasıyla dört imgede çatık kaŖ, üç imgede kızgınlık, iki imgede mesafeli bir hal ve bir imgede ise ağlamaklı olmalı durumu göze çarpmaktadır (Tablo 2).

Bakış yönlerine bakıldığında, destekleyen görüşü temsil eden kadın imgelerden ikisinin yukarıya, ikisinin ileriye, birinin önüne ve birinin de yukarıdan aşağıya doğru bir çocuğa baktığı görölmektedir. Karşıt görüşte ise beş kadın imgenin bakışını bir erkeğe doğrultuğu, üç kadın imgenin yukarıdan aşağıya

doğru baktığı ve bir kadın imgenin ise karşısına doğru bakışını yönelttiği anlaşılmaktadır. Kompozisyon itibariyle beden duruşları incelendiğinde hem destekleyen hem de karşıt görüşteki görsellerde dörder kadın imgesinin ayakta olacak şekilde betimlendiği görülmektedir. Destekleyen görsellerde ayrıca iki kadın imge oturmaktadır. Karşıt görüşte ise bir kadın imge belinden yere doğru eğilmiş şekilde betimlenmiştir. Bir kadın imgenin yakın plan sebebiyle ayakta ya da oturmuş olup olmadığı belirsizdir.

Eylemler yönüyle incelendiğinde destekleyen görüşteki kadınların üçü bir nesne tutarken, ikisi içinde bulunduğu durumu sorgulamakta, biri yürürken elindeki gazeteyi duyurmakta/satmakta, biri dikiş makinesi kullanmakta, biri işkenceye maruz kalmakta, biri ise konuşmaktadır. Karşıt görüşteki kadınlardan dördü fiziksel şiddet veya tehdit içeren eylemlerle bulunurken; üçü bir şeyi ya da bir şeye işaret etmekte, üçü bir nesne tutmakta, ikisi konuşmakta ve biri de işkenceye maruz kalmaktadır.

Tablo 2: *Kadın İmgelerinin Tutum ve Davranış Özellikleri*

Tutum ve Davranış	Destekleyen Görüş	Karşıt Görüş
Yüz ifadesi	Dingin (6)	Çatık kaş (4)
		Kızgınlık (3)
		Mesafeli (2)
		Ağlama (1)
Bakış yönü	Yukarıya (2)	Erkeğe bakma (5)
	İleriye (2)	Yukarıdan aşağıya doğru bakma (3)
	Önüne (1)	Karşısına bakma (1)
	Yukarıdan aşağıya çocuğa bakma (1)	
Beden duruşu	Ayakta durma (4)	Ayakta durma (4)
	Oturma (2)	Eğilme (1)
		Belirsiz (1)
Eylem	Nesne tutma (3)	Fiziksel şiddet/tehdit (4)
	Sorgulama (2)	İşaret etme (3)

	Yürüme (1)	Nesne tutma (3)
	Satış yapma (1)	Konuşma (2)
	Dikiş makinesi kullanma (1)	İşkenceye maruz kalma (1)
	İşkenceye maruz kalma (1)	
	Konuşma (1)	
	Fiziksel şiddet (1)	

	Zarif (3)	
	Azimli (3)	Özgüvenli (5)
	Becerili (3)	Öfkeli (3)
	Düşünceli (2)	Memnuniyetsiz (2)
	Bıkkın (2)	Otoriter (2)
	Yorgun (2)	Buyurgan (2)
	Tepkili (2)	Tehditkar (2)
Duygu durum ve tutum	Özgüvenli (1)	Saldırgan (2)
	Hülyalı (1)	Zarif (1)
	Ciddi (1)	Mesafeli (1)
	Destekleyici (1)	İlgisiz (1)
	Sorgulayıcı (1)	Üzgün (1)
	Kararlı (1)	Çaresiz (1)
	Çaresiz (1)	Acı içerisinde (1)
	Acı içerisinde (1)	

Duygu durumu ve genel tutum açısından bakıldığında, destekleyen gruptaki kadınların üçü zarif, üçü azimli, üçü becerikli, ikisi düşünceli, ikisi bıkkın, ikisi yorgun, ikisi tepkili, biri özgüvenli, biri hülyalı, biri ciddi, biri destekleyici, biri sorgulayıcı, biri kararlı, biri çaresiz ve biri acı içerisinde olarak betimlenmiştir. Karşıt görüşte yer alan kadınların beşi özgüvenli, üçü öfkeli, ikisi memnuniyetsiz, ikisi otoriter, ikisi buyurgan, ikisi tehditkâr, ikisi saldırgan; biri zarif, biri mesafeli, biri ilgisiz, biri üzgün, biri çaresiz ve biri acı içerisinde bir tutum sergilemektedir.

Toplumsal Statü

Kadın imgelerinin sınıfsal aidiyetlerine bakıldığında, orta sınıf mensubu oldukları yönünde güçlü bir izlenim oluşmaktadır (Tablo 3). Bu orta sınıf içerisinde orta üst sınıf olduğu izlenimi veren üç, orta alt sınıfa ait olması muhtemel iki imge de seçkide yer almaktadır. Orta alt sınıfa mensup kadın imgeleri emekçi olduğu izlenimi vermektedir. Destekleyen görüşte dikiş diken kadın imgesi işçi sınıfı olarak da ayrıca ifade edilmiştir.

Tablo 3: *Kadın İmgelerinin Toplumsal Statü Özellikleri*

Toplumsal Statü	Destekleyen Görüş	Karşıt Görüş
Sınıf	Orta sınıf (6)	Orta sınıf (6)
	Orta üst sınıf (1)	Orta üst sınıf (2)
	Orta alt (1)	Orta altı (1)
	İşçi sınıfı (1)	İşçi (1)
Toplumsal rol	Gardiyan (1)	
	Evli (1)	
	Anne (1)	Şiddet faili (4)
		Evli (3)
	Mahkum (1)	Anne (1)
	Kurban (1)	Kurban (1)
	Şiddet faili (1)	
	Üniversiteden Mezun (1)	
Kentlilik	Kentli (6)	Kentli (5)

Süfrajjet	Süfrajjet (4)	Süfrajjet (5)
Mekan	İç Mekan (4)	İç mekan (4)
	Dış mekan (açık hava) (2)	Dış mekan (açık hava) (1)
	Hapishane (2)	Oturma odası (2)
	Atölye (1)	Soba olan oda (mutfak) (1)
	Ev (yemek odası) (1)	

Kadınların toplumsal rolleri incelendiğinde, destekleyen grubun görsellerinde yer alan kadın imgelerinden biri işçi, biri gardiyan, biri eş, biri anne, biri mahkum, biri kurban, biri şiddet faili ve biri üniversite mezunu olarak sunulmaktadır. Karşıt görüşte ise dört kadın şiddet faili, üçü evli, biri anne ve biri kurban rolünde yer almaktadır.

Kentlilik açısından her iki grupta da kentli kadın imgeleri baskındır; destekleyen görüşteki altı kadın ve karşıt görüşteki beş kadın kentli görünümündedir. Süfrajjet kimliğine sahip olduğu varsayılan kadın sayısı destekleyen görüşte dört, karşıt görüşte ise beş olarak belirlenmiştir. Kadın imgelerinin yer aldığı mekânlar açısından bakıldığında, destekleyen grupta dört kadın iç mekânda, iki kadın ise açık hava mekânında konumlandırılmıştır. Ayrıca iki kadın hapishane ortamında, biri atölyede, biri de evin yemek odasında betimlenmiştir. Karşıt görüşte yer alan kadınların dördü iç mekânda, biri açık havada, ikisi oturma odasında ve biri soba bulunan bir oda (muhtemelen mutfak) içinde yer almaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Oy hakkı mücadelesine ilişkin görsellerde, kadın temsillerinin yüz ifadeleri genellikle daha az duygusal tepki içermekte ve durağan bir enerji yansıtmaktadır. Bu duruş, kadınların tarihsel olarak "histerik" ya da "aşırı duygusal" olarak etiketlenmesine karşı geliştirilen stratejik bir temsiliyet biçimi olarak değerlendirilebilir. Kadınların mücadele alanlarında sergiledikleri dinginlik, sağduyulu bireyler olarak algılanma çabasının bir yansıması olabilir.

Karşıt görüş görsellerinde kadın temsillerin çoğunlukla alaycı ya da abartılı bir biçimde karikatürize edildiği, şiddet faili ya da kurban olarak betimlendiği görülmektedir. Bu karikatürize etme yöntemi, kadın hareketinin meşruiyetini sorgulamak, ciddiyetini azaltmak ve mücadeleyi küçümsemek amacıyla kullanılan bir strateji olarak değerlendirilebilir. Karşıt görüşün görsellerinde ayrıca şiddet teması baskın şekilde yer almaktadır. Kadın tarafından ya da kadına yönelik yapılan işkence, psikolojik ya da fiziksel

şiddet tasvirlerinin temel amacının direnci kırmak, göz korkutmak ya da alaya almak olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, kadın haklarına yönelik tepkinin sadece söylemle değil, sembolik şiddet imgeleriyle de kurulduğunu göstermektedir.

Oy hakkı mücadelesi görsellerinde kadınların eğitim hakkı, işçi olarak hakları, işkenceye tepki ve sistemin sorgulanması gerekliliği üzerine bir anlatım dili geliştirildiği görülmektedir. Öte yandan karşıt görüş görsellerinde ev temizliği, çocukların bakımı, “evin reisi” pozisyonunu kaybetme ve “kadının dırdır” gibi erkekleri mağdur edeceğine inanılan, genel olarak konfor alanından çıkma endişesini taşıyan bir dilin ortaya konduğu görülmektedir. Bu da karşıt görüşün, kadınların toplumsal rollerindeki dönüşümüne yönelik direnç noktalarını ve korkularını ortaya koymaktadır.

Seçkide yer alan kadın imgelerinin baskın dış görünüş özellikleri incelendiğinde, oy hakkını destekleyen grupta kadınların orantılı yüz hatlarına sahip, genç, güzel ve çekici olarak betimlendiği görülmektedir. Buna karşılık, karşıt grupta yer alan kadın imgeleri genellikle orta yaşlı, kırmızı, uzun veya abartılı burunlu; çirkin ya da çekicilik vurgusundan uzak biçimde tasvir edilmiştir. Her iki grupta ortak olarak kullanılan stereotipler ise şu şekildedir: beyaz tenli; dalgalı, uzun ve toplu saçlı; ne güzel ne de çirkin sayılabilecek nötr yüz ifadeli; normal kilo aralığında; beden teşhirinden kaçınan, uzun kollu ve uzun etekli kıyafetler giyen; dış mekânlarda şapka takan kadın figürleri.

Seçkide yer alan kadın imgelerinde ortak biçimde öne çıkan tutum ve davranış özellikleri; ayakta durma, bir nesneyi tutma, konuşma hali, işkenceye maruz kalma, çaresizlik ve acı içerisinde olma durumlarıdır. Ancak burada dikkat çekici olan, işkenceye maruz kalma ile acı ve çaresizlik halinin temsil ediliş biçimlerinin farklılık göstermesidir. Karşıt görüş, işkenceyi uygulayan ya da meşrulaştıran bir bakış açısını yansıtırken; destekleyen görüş bu duruma karşı çıkan, mağduriyet üzerinden direnç gösteren bir temsiliyet sunmaktadır.

Oy hakkını destekleyen kadın imgeleri, bakışlarını yukarıya ve ileriye yönelterek umut arayışını ve çözüm odaklı bir tutumu simgeler. Öte yandan, oturan kadın betimlemelerinin özellikle işkenceye maruz kalan ya da yaşlı, yorgun bir kadın işçi bağlamında kullanılması, bu duruşun kompozisyonda olumsuz anlam yüklendiğini düşündürmektedir. Destekleyen görüşte yer alan kadın imgeleri çoğunlukla zarif, azimli, becerili ve düşünceli niteliklerle sunulmuştur. Bununla birlikte, bıkkınlık, yorgunluk ve tepkisellik gibi duygular da, bu grubun mücadelesinde yaşadığı yıpratıcı gerçekliğe işaret etmektedir.

Karşıt görüşü temsil eden kadın imgeleri ise genellikle erkeğe ya da yukarıdan aşağıya doğru bakış yönüyle konumlandırılmış, çatık kaşlı ve mesafeli yüz ifadeleriyle donatılmıştır. Bu grubun öne çıkan davranışsal özellikleri arasında şiddet uygulama ya da tehdit etme, el işareti yapma gibi daha baskın ve müdahaleci tutumlar yer almaktadır. Kadın temsillerin tutum ve davranışlarında olumsuz bir kabul olarak öne çıkan özgüvenli olma hali öfke, memnuniyetsizlik, otoriterlik, buyurganlık, tehditkârlık ve

saldırganlık biçiminde kendini göstermektedir. Bu durum, karşıt görüşün propaganda görsellerinde daha çok tahakküm ve kontrolle özdeşleşmiş kadın temsilleri kullanmayı tercih ettiğini göstermektedir.

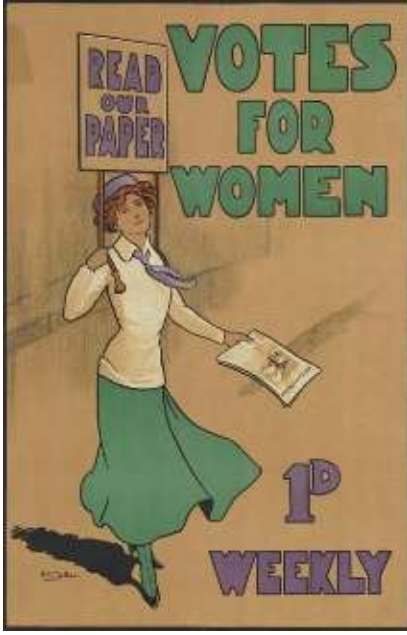
Seçkideki kadın imgelerinin baskın toplumsal statü özelliklerine bakıldığında, her iki görüşte de bazı ortak stereotiplerin ön plana çıktığı görülmektedir. Hem oy hakkını destekleyen hem de karşıt görüşü temsil eden kadın imgeleri çoğunlukla orta sınıfa mensup, kentli ve süfrajet kimliğiyle betimlenmiştir. Ayrıca, her iki grupta da kadınlar bir yandan işkenceye maruz kalan kurbanlar olarak temsil edilirken, diğer yandan şiddet faili kimliğiyle de sunulmuştur. Aynı şekilde, kadın imgelerinin evli ve anne rollerinde gösterilmesi, her iki görüşün de geleneksel aile yapısını referans aldığını ve bu roller üzerinden kadını konumlandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, oy hakkı mücadelesine dair görsel temsillerdeki kadın imgeleri, yalnızca dönemin ideolojik çatışmalarını değil, aynı zamanda kadın kimliğinin tarihsel inşasında etkili olan kalıplaşmış algıları, toplumsal normları ve sembolik şiddet biçimlerini de gözler önüne sermektedir.

REFERANSLAR

- Açan, V. (2022). *Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında grafik tasarımda kadın imgesinin kullanımı* (Doktora tezi, Yakın Doğu Üniversitesi). Erişim adresi: <https://docs.neu.edu.tr/library/9179431041.pdf>
- Barnicoat, J. (1985). *Posters: A Concise History*. Londra: Thames and Hudson.
- Bernays, E.L. (1936). *Propaganda* (5. baskı). New York, NY: Liveright Publishing.
- Crowley, D. (1998). The Propaganda Poster. M. Timmers (Ed.), *Power of the Poster* (s. 100-145) içinde. Londra: Victoria and Albert Publications.
- Clark, T. (1997). *Art and Propaganda in the Twentieth Century: The Political Image in the Age of Mass Culture*. Londra: Calman and King.
- Davies, N. (1996). *Europe: A History*. New York, NY: Oxford University Press.
- Guffey, E.E. (2015). *Posters: A Global History*. Reaktion Books.
- James, P. (2009). *Picture this: World War I posters and visual culture*. Lincoln & London: University of Nebraska Press.
- Meggs, P. B. (1998). *A History of Graphic Design* (3. baskı). John Wiley & Sons.
- Propaganda. (b.t). Merriam-Webster Dictionary içinde. Erişim adresi: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sex>
- Merriman, J. (2010). *A History of Modern Europe: From the Renaissance to the Present*. (3. baskı). W. W. Norton & Company.
- Moore, C. (2010). *Propaganda Prints: A History of Art in the Service of Social and Political Change*. A&C Black
- Pyne, L. (2021). *The Rise and Fall of the World's First Social Network*. Reaktion Books
- National Archives. (b.t.) The 19th Amendment. Erişim adresi: <https://www.archives.gov/exhibits/featured-documents/amendment-19>
- The National Archives. (b.t). 1918 Representation of the People Act. Erişim adresi: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/suffragettes-on-file/representation-of-the-people-act/>
- Winter, J. (1998). Propaganda and the Mobilization of Consent. H. Strachen (Ed.), *Oxford Illustrated History of the First World War* (s. 216-225) içinde. Oxford University Press.

EK: Oy Hakkını Destekleyen ve Karşıt Görüşe Ait Propaganda Görselleri

Figür 1: [Votes for Women, Hilda Mary Dallas, 1903, İngiltere, Poster, <https://www.cam.ac.uk/stories/suffrage>]

Figür 2: [Convicts and Lunatics, Emily J. Harding Andrews, 1908, İngiltere, Poster, <https://www.cam.ac.uk/stories/suffrage>]

Figür 3: [Votes for workers, W.F. Winter, y.1909, Amerika, Poster, <https://www.cam.ac.uk/stories/suffrage>]

Figür 4: [Torturing women in prison, 1914, İngiltere, Poster, <https://www.cam.ac.uk/stories/suffrage>]

Figür 5: [Mrs. John Bull, Dora Meeson, 1907, İngiltere, Poster, <https://www.cam.ac.uk/stories/suffrage>]

Figür 6: [Peace at last., 1909, İngiltere, Kartpostal, <https://collections.womenslibrary.org.uk/museum/museum-object/973682/>]

Figür 7: [Election-Day, 1909, Amerika, Kartpostal, https://scholarworks.uni.edu/suffrage_images/]

Figür 8: [My wife's joined the Suffrage Movement, 1910, İngiltere, Kartpostal, https://scholarworks.uni.edu/suffrage_images/]

Figür 9: [Suffragists attacking a policeman, y.1905-1910, İngiltere, Kartpostal, https://scholarworks.uni.edu/suffrage_images/]

Figür 10: [Puzzle - Find the head of the house, y. 1909-1912, Amerika, Kartpostal, https://scholarworks.uni.edu/suffrage_images/]

Eastern Mediterranean University Press

CENTER FOR WOMEN'S STUDIES
EASTERN MEDITERRANEAN UNIVERSITY
KADIN ARAŞTIRMALARI VE EĞİTİM MERKEZİ
DOĞU AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

ISBN: 978-605-9595-75-9

9 786059 595759 >